TOPLUMSAL

Tarih

168
ARALIK
2007

EĞİTİM BÜLTENİ İLE BİRLİKTE

Edhem Eldem ile Söyleşi:

Oryantalizmin "Masum" Bir Tarafı da Var

Cumhuriyet, Demiryolu ve Laiklik

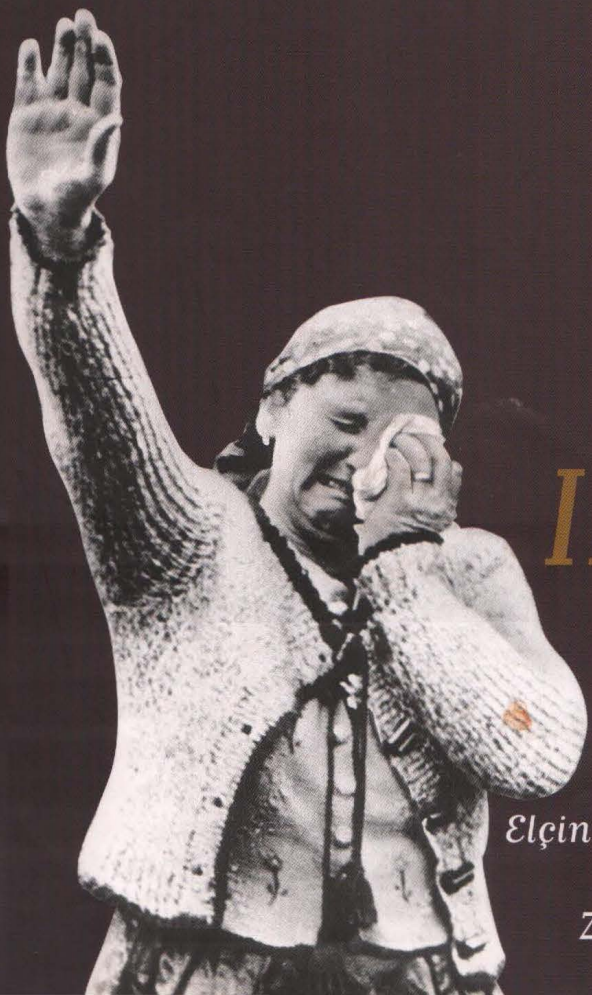
Bir "Modernite" Metaforu

Zafer Toprak

Harput Kazısından Bir Örnek

Bizans Ağırlıkları

Oğuz Tekin

II. Dünya Savaşı

Dosya Editörü: Esra Danacıoğlu

İlhan Tekeli-Selim İlkin, Elçin Macar, Corinna Guttstadt, Ömer Türkeş, Nevin Coşar, Zuhal Mert, Nico Sandfuchs

TOPLUMSAL TARİH | AYLIK TARİH DERGİSİ | TARİH VAKFI TARAFINDAN YAYIMLANIR | Fiyatı: 6,00 YTL. (KDV Dahil) | ISSN: 1300-7025

168. SAYIMIZLA MERHABA

Aralık 2007'den itibaren Toplumsal Tarih'te sık sık belli bir konuya ağırlık veren dosyalar bulacaksınız. Niyetimiz, her sayı bir dosya hazırlamak ama gerekli birikime ulaşamadığımız durumlarda dosya yayınlamayacağız.
Esasen dosya düzenine geçmek, yayın kurulunda 6 aydan uzun bir zamandan beri tartışılan bir konuydu, ancak dosya editörlerinin ortaya çıkması ve dosya konularının belirlenmesi muayyen bir süreyi zorunlu kılıyor doğal olarak; kısmet bu sayıyaymış.

Bu sayımızda dosya editörü Esra Danacıoğlu, konumuz ise II. Dünya Savaşı. Dosyanın giriş yazısı olan İlhan Tekeli-Selim İlkin'in makalesi bir yana, dosyada soykırımla sonuçlanan Yahudi düşmanlığı ve bununla ilintili başka meseleler ve Yunanistan-Türkiye ilişkileri öne çıkıyor.
II. Dünya Savaşı gibi bir dosyada Yahudi sorununun işlenmesi doğal bir durum, Yunanistan-Türkiye ilişkilerinin öne çıkmasıysa bazı yazarların dönemin Türk basınını kaynak olarak kullanmalarıyla alakalı olsa gerek. Dosya yazılarından bir kez daha anlaşılıyor ki, dönemin Türk hükümetleri savaşa girmek istemiyor ama yine de Yunanistan ve Yunan halkı ile dayanışma içinde olmaya ve bunu basın aracılığıyla duyurmaya önem veriyorlar. Yunanistan-Türkiye ilişkilerini basından izleyen Zuhal Mert'in yazısında ilginç bir bilgi var. 1940 yılında İtalya Yunanistan'a kuzeyden saldırınca, Türkiye'deki bir grup Arnavut Yunanistan'ın yanında savaşa katılmak üzere harekete geçiyor ve savaşa katılmak için İstanbul'daki Arnavutluk konsolosluğuna başvuruyorlar.

Dosyada bir de çeviri makale var: Corinna Guttstadt'ın, Emir Kıvırcık'ın *Büyükelçi* adlı kitabının kritiği. Guttstadt'ın kitapla ilgili temel eleştirisi, holocaust gibi bir insanlık trajedisi söz konusu olduğunda bile, zor durumdaki insanlara yardım eden kahraman bir elçi hikâyesinin altında esasen Türk devletinin alicenaplığının ispata çalışılması. Bir kitabiyat makalesi de olabilecek bu yazıyı, içeriğini ve hacmini göz önünde tutarak dosya içinde veriyoruz.

Bu ayki bir diğer yeniliğimiz, Gökhan Akçura'nın köşesi. Akçura her ay bir konuyu arşivinden seçtiği kimi malzemelerle destekleyerek işliyor. Bu ayın konusu, yılbaşı kutlamaları.

2008'de görüşmek üzere, mutlu seneler.

Ahmet Akşit

04 OSMANLI BASININDA YÜZ YIL ÖNCE BU AY
Hazırlayan: Emel Seyhan

06 GEÇMİŞLE YÜZLEŞMEK
Ferhat Kentel

07 FARKINDALIK YARATMAK İÇİN EĞİTİM VE MÜZE SEMİNERİ
Kadriye Tezcan Akmehmet

08 *KAPİTAL* VE AKADEMİK APOLİTİZM
Ergin Altay

10 TÜRKİYE'DE SOSYOLOJİNİN EFSANESİ
MÜBECCEL KIRAY
İlhan Tekeli

12 AYDINLANMA SÖYLEŞİLERİ
DİN, AHLAK VE İKTİDARIN YAPILANDIRILMASI
Güliz Atsız

13 ÇAĞDAŞ TÜRKİYE SEMİNERLERİ
II. MEŞRUTİYET'İN YAKIN TARİHİMİZDEKİ YERİ
Fatih Tatari

14 PORTAKAL KOKULU AYRIMCILIK
"AKDENİZ KÜLTÜRÜNDE KADIN OLMAK" ÜZERİNE
Ece Zerman

15 ŞİDDETİN SİYASİ HALLERİ ÜZERİNE BİR KOLOKYUM
"ZORLAYICI YÖNTEMLERİN SİYASETİN İNŞA SÜRECİNE ETKİLERİ"
Simge Vurtok

16 "DOĞU'YU TÜKETMEK" SERGİSİ ÜZERİNE EDHEM ELDEM İLE SÖYLEŞİ
"ORYANTALİZMİN 'MASUM' BİR TARAFI VAR"
Söyleşi: Ece Zerman - Fatih Tatarı

22 22 HAZİRAN 1912
ENVER BEY'İN KAMPINDA (2)
Hazırlayan: Edhem Eldem

26 CUMHURİYET, DEMİRYOLU VE LAİKLİK
BİR "MODERNİTE" METAFORU
Zafer Toprak

32 BİZANS AĞIRLIKLARI
HARPUT KAZISINDAN BİR ÖRNEK
Oğuz Tekin

36 TÜRKİYE'DE SOL AKIMLARIN TARİHİNE İLİŞKİN İKİ BELGE
Mete Tunçay

38 GEÇMİŞTEKİ YARGILAR, YENİ DÜŞÜNCELER
II. DÜNYA SAVAŞI
İlhan Tekeli - Selim İlkin

48 1941-42, TÜRKİYE'NİN YUNANİSTAN'A YARDIMLARI
KURTULUŞ'TAN DUMLUPINAR'A
Elçin Macar

56 EMİR KIVIRCIK'IN *BÜYÜKELÇİ* KİTABI ÜZERİNE
HAKİKATEN "İNANILMAZ BİR ÖYKÜ"
Corinna Guttstadt

66 TÜRK ROMANINDA II. DÜNYA SAVAŞI
SAVAŞ ÇIKTIĞINDA NEREDEYDİNİZ?
A. Ömer Türkeş

70 II. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA BÜTÇELER
Nevin Coşar

74 *TAN* GAZETESİNDE
1940 YUNAN-İTALYAN SAVAŞI
Zuhal Mert

80 *AKBABA* DERGİSİNDE YAHUDİLER (1934-1945)
ÖNYARGILAR VE KLİŞELER
Nico Sandfuchs

84 RESİMLİ ROMAN
Hazırlayan: Gökhan Akçura

88 ANAKRONİK
Aydan Çelik

Özür ve Düzelti

167. sayımızda yayımlanan Aslı Odman'ın yazısının (44. sayfa) fotoğraf altında "Ortadoğulu Osmanlı cemaatinin Meksika'da yaptırdığı saat kulesi." yerine yanlışlıkla "Ortadoğulu Osmanlı Musevilerin Meksika'da yaptırdığı saat kulesi." yazılmıştır.

165. sayımızda yayımlanan Burak Çetintaş'ın yazısının ilk paragrafındaki (70. sayfa) ifadeden yanlış bir şekilde Ahmed Rıza'nın Avrupa'ya ilk defa 1889'da çıktığı anlaşılıyor. Ahmed Rıza ilk olarak 1884 yılında tarım öğrenimi için Fransa'ya gitmiştir.

22 **ENVER BEY'İN KAMPINDA (2)**

Edhem Eldem'in 22 Haziran 1912 tarihli L'Illustration dergisinden yararlanarak hazırladığı Trablusgarb'daki Osmanlı-İtalyan savaşı.

26 **BİR "MODERNİTE" METAFORU**

Zafer Toprak, cumhuriyetin demiryolu politikasının Türkiye'de modernleşme yolunda nasıl bir değişime yol açtığını inceliyor.

32 **HARPUT KAZISINDAN BİR ÖRNEK**

Oğuz Tekin, Harput Kalesi'ndeki kazı çalışmalarında bulunan Bizans ağırlığını tanıtıp tarihsel bağlamına oturtuyor.

37-83 **II. DÜNYA SAVAŞI DOSYASI**

84 **YILBAŞI ÇILGINLIĞI, YILBAŞI TURLARI**

Gökhan Akçura, zengin bir görsel malzemeyle 50 yıl önceki yılbaşı kutlamalarını, turları ele alıyor.

TOPLUMSAL TARİH
Aylık Tarih Dergisi
Sayı: 168 Aralık 2007

TARİH VAKFI ADINA SAHİBİ
Halim Bulutoğlu

TARİH VAKFI

Barbaros Bulvarı, Yıldız Sarayı Arabacılar Dairesi 34349 Beşiktaş/İstanbul
0 212 227 37 33-227 37 34

www.tarihvakfi.org.tr

YAYIN KURULU
Mehmet Ö. Alkan, Murat Belge, Fatmagül Berktay, Aydan Çelik, Gökhan Çetinsaya, Esra Danacıoğlu, Edhem Eldem, Murat Güvenç, Mehmet Hacısalihoğlu, Ayşe Hür, Yavuz Selim Karakışla, Murat Koraltürk, Mutlu Öztürk, Necdet Sakaoğlu, Mustafa H. Sayar, Oğuz Tekin, Taner Timur, Mete Tunçay, Gürel Tüzün, Nuran Yıldırım

YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Rauf Kösemen

S. YAZIŞLERİ MÜDÜRÜ VE YAYIN YÖNETMENİ
Ahmet Akşit

YAYIN YÖNETMENİ YARDIMCISI
Esin Kumral

REDAKSİYON/DÜZELTİ
Belgin Sunal

KATKIDA BULUNANLAR
Sertan Batur, Peri Efe

DERGİ VE KAPAK TASARIMI
Rauf Kösemen

KAPAK UYGULAMA
Harun Yılmaz (Myra)

SAYFA UYGULAMA
Aysel Kazıcı

İLETİŞİM
(0212) 227 37 33 (Dahili 27)
(0212) 227 37 32 (Faks)
aaksit@tarihvakfi.org.tr
ekumral@tarihvakfi.org.tr

BASKI
Bileşim Yayıncılık, Fuarcılık ve Tanıtım Hizmetleri A.Ş.
Barbaros Caddesi No:11
4. Levent / İstanbul
Tel: (0212) 324 44 43

BASKI TARİHİ
29. 11. 2007

DAĞITIM
YAYSAT
(0 212) 622 2222
www.yaysat.com.tr

YAYIN TÜRÜ
Yerel Süreli Yayın

ANKARA TEMSİLCİLİĞİ
(0312) 439 12 61

REKLAM
Nazan Özcan
nozcan@tarihvakfi.org.tr
(0212) 513 52 35 (13)
(0212) 513 21 77 (fax)

ABONELİK
Tarih Vakfı
(0212) 227 37 33 (Dahili 31)
(0212) 227 37 32 (fax)

BİR YILLIK ABONE BEDELİ
70,00 YTL

Boyalı Kahveler

TERCÜMAN-I HAKİKAT
5 ARALIK 1907

Hariçdn vürûd eden kahvelerin bir takım boyalarla mülevven (boyanmış) olduğu ind-el- muayene tebeyyün edenleri Dersaadet'çe imrâr edilmemekte ise de taşralarca bu hususta emr-i muayeneye matlup derecede ihtimam olunmamasından nâşi bu makule mülevven kahvelerin eshâbı (sahipleri) marifetiyle bazen Dersaadet'e çıkarılmayub vaporlardan aktarma suretiyle doğrudan doğruya taşraya gönderilmekte olduğu haber verilmiş olmağla gerek doğrudan doğruya memalik-i saireden vürûd eden ve gerek aktarma suretiyle Memalik-i Şahane'nin her hangi bir iskelesinden gelen kahvelerin emr-i muayenesinin hakkıyla icra ettirilerek o misillü mülevven kahve idhaline meydan verilmemesi hususunun merci-i aidinden icap edenlere tebliğ kılındığı istihbar edilmiştir.

Cinayet

TERCÜMAN-I HAKİKAT
8 ARALIK 1908

Makriköy dahilinde İkitelli Karyesi civarında maktulen bir na'ş geçen Salı günü mahalli zabıtası tarafından görülmüş mezkür na'şın Zaptiye Nezaret-i celilesi etibba dairesi azasından yüzbaşı fütüvetlu Fevzi Bey ve Makriköy Belediye tabibi izzetlü Refik Bey tarafından Müddei-i Umumi Vekili refetlü Şevket Efendi ve nezaret-i müşârünileyhâ tahkik memurlarından refetlü İbrahim Efendi hazır oldukları halde muayenesi icra edilmiştir.

Na'şın başı gövdesinden ayrıldığı ve sağ bacağının dahi gövdesi yanında bulunduğu görülmüş ve bu cinayetin bir şahs-ı deni tarafından icra kılındığı melhûz bulunmasına mebni tahkikat-ı lazımeye ibtidâr olundukta maktûl Galata'da Lorando hanında sakin Musevi cemaatinden çerçi Yasef Oğlu Ilya olduğu ve maktûl Ağustos evâhirinden beri gaybûbet edip aranıldığı anlaşılmasına mebni maktülün oğlu Hayim celp olunarak isticvap olundukta pederinin gaybûbet ettiğini ifade eylemiş ve merkum Hayim Ilya mahal-i cinayete götürülerek maktülün na'şı gösterilmesiyle pederi olduğunu teşhis etmiştir.

Maktûl Makrıköy ve civar köylerde çerçilik eder imiş.

Zabıtaca katil hakkında icra edilen tahkikata nazaran İkitelli Karyeli İsmail olduğu anlaşılmasıyla derhal derdest edilmiştir. Katil fiil-i cinayeti inkar etmekte ise de maktûl Yasef Oğlu Ilya'yı ara sıra tehdit ettiği ve hatta Ağustos'ta dahi tehdit ve ihâfe edip (korkutup) zabıtaya maktûl tarafından şikayet vuku bulduğu anlaşılmasına ve elde edilen delâil-i saireye nazaran katilin İsmail olduğuna kanaat-ı kâmile hasıl olmağla ta'mik-i tahkikat edilmektedir.

Dresd'de Fotoğrafçılık Sergisi

TERCÜMAN-I HAKİKAT
10 ARALIK 1907

1909 senesinde Almanya'da Dresd Şehri'nde fotoğrafçılığa dair küşâd edilecek umumi sergiye arzu edenlerin kâr ve zararı kendilerine ait olmak üzere hususi surette iştirak eylemeleri karargir olarak merci-i âlî-i aidinden Desaadet Ticaret ve Ziraat ve Sanayi Odası'na iş'âr olunmuştur.

Fotoğrafçılık sanatının Memalik-i Şahanede pek ziyade kesb-i terakki eylemekte olduğuna şüphe yoktur. Bâ-husus payitaht-ı saltanat-ı seniyye'de Avrupa'nın en büyük şehirlerindeki meşhur fotoğrafçılar derecesinde ve belki onlardan daha ziyade mahareti haiz fotoğrafçılar mevcuttur ki bunların âsârı elbette fotoğrafçılık sergisinde teşhire lâyık ve sanayi-i Osmaniye için bir medar-ı teşvik olmak mahiyetini haizdir. İşte alaka-d'ârânın bu vesileden bi'l-istifade memleketimizin umum sanayide ve bâ-husus sanayi-i nefîsede eskiden beri gösterdiği istidadı bi'l-fiil isbata muvaffak olacakları ve bunun menafi-i zatiyelerine de hâdim bulunduğu âzâde-i ityândır.

Küçük Ayyaş ve Ebeveyne İbret

TERCÜMAN-I HAKİKAT
17 ARALIK 1907

Samatya'da Yalıboyu'nda bir hanede ikamet eden ayyaşinden yazmacı kalfası Onik Ağa, her akşam hanesine avdetinde mastıba-i işreti (içki sofrasını) kurarak işret ve dört yaşlarındaki kızı Mari'yi de karşısına alarak onunla mülâtafa etmek (şakalaşmak) itiyadında olduğu gibi merkum sâika-i ser-mesti ile kafayı kirişledikçe kızına da ara sıra birer yudum içirir ve çocuğun tesir-i küûl ile sendeleyerek yürümesinden, zevk alır imiş. Bu hal hayli zamandan beri devam etmiş olmalı ki çocuk bilmeyerek mini mini bir ayyaş olmuş ve dün akşam odada kimsenin bulunmadığı sırada pederinden bakiye kalan rakıyı kâmilen içtikten sonra bitap bir halde yere serildiği görülmüştür.

Evladının böyle ani bir surette yere serildiğini gören validesi imdadına şitâbân olmuş ve bir taraftan da ayyaş pederi doktora koşmuş ise de ne çare ki iş işten geçmiş ve gelen doktor çocuğun tesir-i küûl ile vefat etmiş olduğunu söylemiştir.

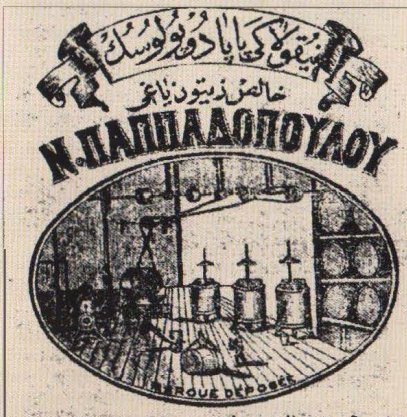
Vakıa zabıtaya aksetmesi üzerine Zaptiye Nezaret-i celilesi'ne malumat verilmiş ve Mari nezaret-i müşârünileyhâ etibbası tarafından da muayene olundukta rakının tesiriyle vefat eylediği tebeyyün etmesi üzerine defnine ruhsat verilmiş ve pederi derdest olunarak zabıtaca tahkikat icrasına ibtidar edilmiştir.

Yumurta Hırsızı

TERCÜMAN-I HAKİKAT
21 ARALIK 1907

Dün saat on bir kararlarında Galata'da Doğruyol'da bakkal Sabatay'ın dükkanına bir şahıs gelir. Bakkal bu sırada bir iş için dışarıya çıktığı için kızını dükkânda bırakır. İşte bu sıralarda Beyoğlu'nda Pangaltı'da Bayır Sokağı'nda kunduracılık ettiğini beyan eden Hayık dükkâna gelerek çocukta üç okka soğan ister. Acemi bakkal soğanı tartmakla meşgul iken Hayık da yanındaki sepette bulunan yumurtaları birer birer cebine nakletmeye başlar. Yumurtaların böyle nakl-i mekân ettiğini çocuk görür ise de heriften korkmuş olmalıdır ki ses çıkaramaz.

Mamafih bakkalın karşısında nöbet bekleyen Voyvoda polis memurlarından Hasan Basri Efendi merkumun halini görerek tarassuta başlar. Hayık aşırdığı yumurtaları kâfi görmüş olmalı ki ehemmiyetsiz bir şeyi vesile ile soğanları almadan dükkândan çıkar. Fakat bakkal bırakır mı? Feryadı koparır zaten herifin dükkândan çıkmasına intizar eden Hasan Basri Efendi de Hayık'ın yakasına yapışır Voyvoda Karakolu'na getirerek üzerinin taharrisinde on beş adet yumurta, Adapazarı tereyağından iki paket ile otuzu mütecaviz anahtar ve bir o kadar da resimli kartpostallar zuhur eder. Merkum isticvab olunur. Vâdî-i inkara saparsa da sirkatin birer şahidi olan eşyaya karşı sükut da edemez, tevile çalışır ve nihayet itiraf-ı cürüm eder. Merkum bâ-jurnal Beyoğlu Mutasarrıfiyet-i âliyesine götürülmüştür.

یاغ اسکله‌سنده نومرو ۱۵ و ۱۷

اصول وقاعدهٔ فنیه‌یه مطابق اعمال ایدیلن نیقولا کی پاپادوپولوس افندینك یپاقچی وسوزلمش زیتون یاغلری مواد مضره‌دن عاری بولندقدن بشقه غایت لذیذ وطاتلی اولدیغی جهتیله مخصوصاً توصیه اولنور .

مورالیه نیقولا کی پاپادوپولوس افندینك اعمال ایده‌گلمکده اولدیغی زیتون یاغلرینی لوقه یاغندن دها اعلا واحسن قیمتله موقع فروخته وضع ایتمك ایچون هیچ برغیرت ومصرفدن چکنمامشدر . اخیراً بروصه محصولات ومحصولات سرکیسندن فوق العاده درجه‌ده شهادتنامه آلدیغی کبی ۱۹۰۵ و ۱۹۰۶ سنه‌لرنده مارسلیاده ، ناپولیده کشاد اولنان مأکولات ومشروبات سرکیسنده برقطعه النون مدالیه ایله دیپلوم دونور و ۱۹۰۶ سنه‌سی پاریسده کشاد اولنان سرکیلرنده مکافاته نائل اولدیغی کندوسنه برقطعه النون مدالیه ویرلمشدر .

نیقولا کی پاپادوپولوس افندینك اعمال ایلدیکی زیتون یاغلرینك نفاست وخالصیتی مشهور سرکی هیئتلری طرفندن تأیید وتصدیق ایدلمش اولغله بشقه صورتله اثبات مدعایه حاجت قالمامشدر . انجق تقلیدندن اجتناب ایچون قوطی قپاقلری اوزرنده‌کی (نیقولا کی پاپادوپولوس) مهریله بالاده‌کی علامت فارقه‌یه‌دقت ایلری توصیه اولنور .

Yağ İskelesi'nde numara 15 ve 17

TERCÜMAN-I HAKİKAT
12 ARALIK 1907

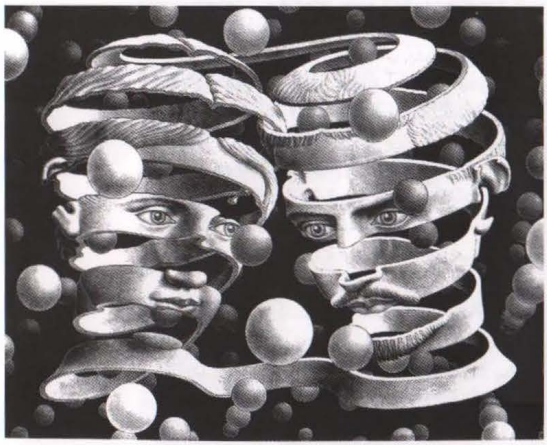
Usul ve kaide-i fenniyeye mutabık imal edilen Nikolaki Papadopulos Efendi'nin yıkanmış ve süzülmüş zeytinyağları mevad-ı muzırreden âri bulunduktan başka gayet leziz ve tatlı olduğu hasebiyle mahsusen tavsiye olunur. Mumâileyh Nikolaki Papadopulos Efendi'nin imal edegelmekte olduğu zeytinyağlarını Luka yağından daha alâ ve ehven fiyatla mevki-i fürûhta vaz etmek için hiçbir gayret ve masraftan çekinmemiştir. Ahiren Bursa mamulât ve mahsulât Sergisi'nden fevkalade derecede şahadetname aldığı gibi 1905 ve 1906 senelerinde Marsilya'da, Napoli'de küşad olunan me'kûlât ve meşrubât sergisinde bir kıta altın madalya ile diplôm d'honneur ve 1906 senesini Paris'de küşad olunan sergilerinde mükâfâta nail olarak kendisine bir kıta altın madalya verilmiştir.

Nikolaki Papadopulos Efendi'nin imal eylediği zeytinyağlarının nefaset ve halisiyeti meşhur sergi heyetleri tarafından teyit ve tasdik edilmiş olmağla başka suretle surette isbat-ı müddeâya hacet kalmamıştır. Ancak taklidinden ictinâb için kutu kapakları üzerindeki (Nikolaki Papadopulos) mührüyle bâlâdaki alâmet-i fârikaya dikkat eylemeleri tavsiye olunur.

GEÇMİŞLE YÜZLEŞMEK, GELECEĞİ KURTARMAK

FERHAT KENTEL

Bütün modern toplumlar gibi, Türkiye de geçmişiyle sorunlar yaşıyor. Herhangi bir modern ulus-devletin eskiyi unutturarak yeniden yazdığı "tarih", o devletin altında yaşayan insanların yazdıkları alternatif "tarihler" nedeniyle kırılganlaşıyor. Türkiye'de en azından geçtiğimiz yüzyıl içinde resmi tarih tarafından görünmez kılınmış ya da galip gelen bir stratejinin denetiminde rötuşlanarak yazılmış olaylar bugün yeniden karşımıza çıkıyor. Örneğin 1915 Ermeni meselesi, İstiklal Mahkemeleri, etnik ya da dinsel içerikli isyanlar, Varlık Vergisi, 6-7 Eylül olayları, 27 Mayıs'ı, 12 Mart'ı, 12 Eylül'ü, 28 Şubat'ıyla bütün darbelerin arkalarında bıraktıkları tahribat, bugün küreselleşmeye paralel olarak dönüşüm geçiren/krize giren modern ulus-devletin meşruiyet çatlaklarında kendini daha çok hissettiriyor.

M. C. Escher'in "Bond of Union" isimli çalışması.

Ancak her kesimde farklı bellekleri izleyen ve farklı tahribatları anlatmaya çalışan bu alternatif tarihler, muhatap aldıkları resmi tarihin baskısı karşısında kolay kolay çıkış yolu bulamıyor. Toplumun farklı kesimleri, tanınmayan acıları ve travmalarıyla kendi kişisel ve grup tarihlerinde sıkışıp kalıyorlar. Tahribat yapanlara yönelik yüzleşme talepleri cevapsız kalıyor. Konuşamayan, kişisel ya da grup tarihi içinde sıkışıp kalanların tepkileri ise genellikle yatay düzeyde, gücünün yettiği alternatif tarihlere ve belleklere yöneliyor. Başka bir deyişle acılarının konuşulmasını, tanınmasını, dolayısıyla haksızlıklarla yüzleşilmesini sağlayamayanlar, toplumda yükselen alternatif yüzleşme taleplerine karşı da acımasız bir tepki gösterebiliyorlar. Bu durum, farklı dönemlerde, farklı sebeplerle tahribata uğramış ve travma yaşayan kesimlerin bir bütün olarak "iyileşme" imkânı bulamamasına yol açıyor.

Ulus-devletin "kurguları," sosyal bilimler altında, özellikle "gündelik hayat" üzerine yapılan çalışmalarla giderek daha net biçimde açığa çıkıyor. Bugün daha ayrıntılı bir şekilde "ulus" kurmak ya da "yeni bir insan" yaratmak üzere uygulanmış politikaların insanların çoğul hayatları üzerinde tahakküm kurduğunu, gündelik hayatın zenginliğinin bu kurgular tarafından adeta "sömürgeleştirildiğini" görüyoruz. Modern ulusun, toplumda var olan farklı sesleri, bellekleri, "yönetebilirlik" adına basitleştirdiği, teke indirdiği kurgular aynı zamanda bireylerin ve farklı toplumsal ve kültürel grupların kendilerine ve birbirlerine karşı da yabancılaşmasını beraberinde getiriyor.

"Modern" ulus-devlet kendinden önceki toplumsal ve kültürel varoluş hallerini "ötekileştirirken", kendi zamanını, modern ulusu yeni bir "ev" olarak sunuyor. Özellikle eğitim vasıtasıyla sosyalize ettiği milliyetçilik ideolojisiyle, içselleştirilecek bir ruh inşa etmeye çalışıyor. Ancak bir kurgu olarak bu evi ve ruhu modernliğin arzuladığı gibi içselleştirmek oldukça zor, hatta imkânsız. "Modern öncesi" hikâyeler, kişisel güzergâhlar "yeni ev"in içinde varlıklarını sürdürmeye devam ediyor.

İnsanlar, ulus-devletin kurguları vasıtasıyla "unutur" gibi görünürken, aslında sadece kurgunun kelimelerini, kurgunun dayattığı resmi tarihi ve belleği tekrar ediyorlar. Bu ezber, önceden kalan ve altta ezilmiş olan hayatları yok etmiyor. Ancak, kurgunun dayatılması sonucu katlanarak üreyen travmatik kişilik ve kimlikler de yok olmuyor. Modern devletin gücü karşısında "korku"yla içlerine kapanan travmatik kimlikler "konuşma" potansiyelini kaybederken, derinlerde taşıdıkları talepleri ancak "nefret" ve "şiddet" vasıtasıyla açığa çıkarıyorlar.

Kısaca, bastırılmış, konuşması yasaklanmış, dolayısıyla iyileşmesi için fırsat tanınmamış acılar ve bu acıların dolaştığı bellekler meselesini sadece farklı toplumsal grupların basit cemaat meseleleri ya da "postmodern kaprisleri" olarak ele almak bir anlam taşımıyor. Öte yandan, 1915'te büyük bir travma yaşamış Ermenilerin, İstiklal Mahkemeleri ya da darbe mahkemeleri sonunda idam edilmiş, Diyarbakır cezaevlerinde işkenceye uğramış insanların, Maraş'ta katliama uğramış Alevilerin, başörtüsü nedeniyle okullarından kovulmuş genç kızların her biri yaşadıkları travmalarından kurtulmayı, iyileşmeyi ve ezilen bellekleriyle yüzleşilmesini bekliyorlar. Ancak tek tek bu bireylerin ya da grupların iyileşmesinin yanı sıra, önemli bir mesele daha var: Bu iyileşmenin sağlanması, toplumun - bugünden sonra- bir arada yaşama kapasitesinin iyileşmesi ve geleceğin ipotek altından kurtarılması anlamına geliyor.

Bir anlamda, iyileşmeyen yaralarla büyüyen bir "bellek hastalığı" diyebileceğimiz bugünkü durumdan çıkmak ve gerek bireylerin/grupların kendi belleğini huzura erdirmek, gerekse tüm toplumun içindeki farklı belleklerin bir arada konuşarak iyileşmesi için adımlar atmak üzere, sembolik bir tarihte, 12 Eylül'de kurulan Yüzleşme Derneği'nin taşıdığı zihniyet, önemli bir birikimin çıkış yoluna işaret ediyor. Bu zihniyet, gündelik hayatın potansiyelini körelten, dolayısıyla toplum olmayı giderek zorlaştıran resmi kurgulara karşı toplumun farklı kesimlerinin kendileriyle ve birbirleriyle hem konuşmasını hem de dinleyerek yüzleşmesini içeriyor

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYOLOJİ BÖLÜMÜ
ÖĞRETİM GÖREVLİSİ

FARKINDALIK YARATMAK İÇİN

EĞİTİM VE MÜZE SEMİNERİ

YRD. DOÇ. DR. KADRİYE TEZCAN AKMEHMET

18-21 Ekim 2007 tarihleri arasında ÇDD (Çağdaş Drama Derneği), SEDER (Sanat Eğitimcileri Derneği), ÇMKD (Çocuk Müzeleri Derneği) ve Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü tarafından organize edilen "Eğitim ve Müze" başlıklı seminer ABEM/Ankara Barosu Eğitim Merkezi'nde gerçekleştirildi. Ankara Barosu, ÇDD ve ICOM (Uluslararası Müzeler Birliği) Türkiye Milli Komitesi tarafından desteklenen seminerde, müze eğitimbilimi alanında çalışan kişi ve kurumlar bir araya getirilerek, müzelerin eğitim ortamı olarak niçin ve nasıl kullanılması gerektiğinin tartışılması amaçlandı..

Seminer iki ayrı bölümden oluşuyordu. "Ana Bildiriler", "Müzede Eğitim Uygulamaları" ve "Müzede Deneyimler" oturumlarında sunulan bildiriler ve tartışmalar ile davetli atölye yöneticileri tarafından gerçekleştirilen "Müzelerde Çalıştaylar."

"Ana Bildiriler", Almanya ve İngiltere'den davet edilen uzmanlar tarafından sunuldu. Bu oturumda Berlin Tempelhof-Schöngberg Gençlik Müzesi Müdürü, Alman Çocuk ve Gençlik Müzeleri Federal Birliği Başkan Vekili; Avrupa Hands-On Çocuk Müzeleri Birliği Başkan Yardımcısı Petra Zwaka, "Müzeler: Çocuklar ve Gençler İçin Kültür Ortamları" başlıklı bildirisinde, toplumu eğitmek bakımından müzelerin önemini vurgulayarak farklı Avrupa müzelerindeki gençlere yönelik eğitim programlarından örnekler sundu.

Hamburg-Kültür Bakanlığı Müzeler Dairesi Başkanı Dr. Wolfgang Mey sunumunda, müzelerde çocuklara yönelik eğitim programlarında dikkat edilmesi gereken ilkeleri açıkladı. Almanya'da son otuz yılda müze eğitimbiliminin çok önem verilen bir alan olduğunu ifade eden Mey, müzelerde çocuğun sergileri kendi kendine keşfetmesine, farklı kültürleri tanıma ve anlamasına olanak sağlayan; oyun ve heyecan içeren çocuk ve ailelere yönelik eğitim programları gerçekleştirilmesinin gereğini savundu.

Devon'da müze ve kültürel miras öğrenimi danışmanlığı yapan Robin Clutterbuck bildirisinde, İngiltere örneğiyle müzelerin ne işe yaradığını tartıştı. Müzelerin geçmişle bağlantı kurma, kişisel anlamlar yaratma mekânları olduğunu ve farklı izleyici gruplarına açık olmaları gerektiğini belirterek, bu gruplarla nasıl iletişim kurulabileceği konusunda önerilerde bulundu.

"Müzede Eğitim Uygulamaları" başlıklı oturumda, İDV Özel Bilkent İlköğretim Okulu Görsel Sanatlar Öğretmeni ve Sanat Eğitimcileri Derneği üyesi Şükran Şahin "Proje Tabanlı Disiplinler Arası Gerçekleştirilen Müze Eğitim Uygulamalarından Bir Seçki" başlıklı bildirisinde, 2003-2004, 2004-2005, 2005-2006 eğitim öğretim yılında öğrencileri ile birlikte gerçekleştirdikleri eğitim uygulamalarından örnekler sundu. Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde resim, drama, yerleştirme, yazı yazma, slogan üretme vb. etkinliklerle gerçekleştirilen bu uygulamalar öğrencilere Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ni tanıtırken, kendi kültürünü ve farklı kültürleri çok yönlü ve hoşgörülü bir yaklaşımla anlama, insanlığın kültürel mirasına ilgi çekme ve kültürel mirası koruma bilinci kazandırmayı amaçlamaktaydı.

Çağdaş Drama Derneği üyesi ve drama lideri olan Aynur Eğitmen, "Anadolu'da Üreten Kadın Temasına Yaratıcı Drama Yöntemi İle Bakış" başlıklı bildirisinde Ankara Etnografya Müzesi'nde uyguladığı müzede drama atölyesini sundu. Bu atölye çalışmasının amacı, toplumsal ve kültürel eğitime katkıda bulunan müze eğitimi etkinliklerinin çoğalmasına, yaşam biçimine dönüşmesine, ziyaretçiler için çekim alanı olmasına katkıda bulunmaktı.

Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Seramik Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Candar Dizdar Terwiel "Sanat Eğitiminde Bir Yöntem Olarak Müzelerden Yararlanma" başlıklı bildirisinde, sanatçı yetiştiren kurumlarda öğretimi müze etkinlikleriyle desteklemenin önemini vurguladı.

Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürü Hikmet Denizli "Müzede Deneyimler" oturumundaki sunumunda, Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde gerçekleştirilen eğitim çalışmaları hakkında bilgi verdi. Denizli'nin sunumu müzelerimizde henüz müze eğitimi ile ilgili bir sistem oluşturulmadığını bir kez daha hatırlattığı gibi, bir müze müdürünün kendi insiyatifi ile neler başarabileceğinin de somut bir örneğiydi. Konuşmacı, çocuk, genç, fiziksel engelli, görme engelli sokak çocukları, madde bağımlıları, kale sakinleri gibi farklı izleyici gruplarına yönelik olarak gerçekleştirdikleri çalışmalarla, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı müzelerinde de okul, üniversite, STK, eğitimci, uzman ve diğer gönüllülerin desteğiyle eğitim hizmetleri sunulabileceğini gösteriyordu.

Rahmi Koç Müzesi Eğitim Koordinatörü Emine Bayam, "Rahmi Koç Müzesi'nde Eğitim" başlıklı sunumunda İlköğretim Paketi, Kardeş Okul, Gezici Müze, Anasınıfı Eğitim Paketi, Görme Engelliler İçin Programlar gibi, farklı izleyici gruplarına ulaşmayı amaçlayan eğitim çalışmalarını sundu.

Yıldız Teknik Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Kadriye Tezcan Akmehmet "Müzelerin Eğitim Amaçlı Kullanımı Projesi" başlıklı bildirisinde, İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü İstanbul Arkeoloji Müzeleri ve Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat ve Tasarım Anasanat Dalı Müzecilik Yüksek Lisans Programı koordinatörlüğünde "Müzelerin Eğitim Amaçlı Kullanımı Projesi" adı altında gerçekleştirilen müze eğitim çalışmalarını ve bu çalışmalar kapsamında hazırlanarak Çağdaş Drama Derneği, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği ve Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı işbirliğiyle yürütülen "Okul-Müze Günleri" başlıklı müze eğitim etkinliğini sundu. Konuşmacı, müzelerin toplumumuzun eğitim ve kültürüne katkıda bulunabilmesini sağlamak için öncelikle müze eğitimi kültürünün yaygınlaştırılmasının önemini vurgulayarak; müzelerde toplumun farklı kesimlerinin ilgi ve ihtiyaçlarını dikkate alarak, toplum için toplumla birlikte çalışarak eğitim etkinlikleri düzenlenmesi gerektiğini ifade etti.

Seminer, Prof. Dr. İnci San'ın yönettiği panel ile sona erdi. Panelde, katılımcı ve izleyicilerin seminer ve Türkiye'de müze eğitimi ile ilgili değerlendirme ve önerilerine yer verildi.

Sonuç olarak seminerde, müze eğitimbilimi konusunda bilgi ve deneyimi olmayan kişi ve kurumlarda farkındalık yaratıldığı gibi; katılımcılar arasında müze eğitimbiliminin geliştirilmesi, bu alanda projeler üretilmesi ve daha sık aralıklarla tartışma toplantıları ve atölye çalışmaları gerçekleştirilmesi konusunda motivasyon da yaratıldı.

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SANAT VE TASARIM
FAKÜLTESİ ÖĞRETİM ÜYESİ

140. YILINDA *KAPİTAL*'İN GÜNCELLİĞİ SEMPOZYUMU

KAPİTAL VE AKADEMİK APOLİTİZM

Sempozyum maalesef tam bir akademik apolitizm içinde geçti. Katılan akademisyenlerden bir grubu ağırlıklı olarak Kapital *üzerine teknik ve soyut noktalara değindi. Bunlar elbette önemli ve değerli bilgilerdir fakat* Kapital*'in özüne uygun davranmak, bu nicel verileri hem siyasal hem de politik olarak yorumlamak ve işçi sınıfı için buradan dersler çıkarmak olacaktı.*

ERGİN ALTAY

"140. Yılında *Kapital*'in Güncelliği" sempozyumu 24-25 Kasım tarihlerinde, Petrol-İş sendikasının Altunizade'deki genel merkezinde gerçekleştirildi. Marksist eğilimli akademisyen, aydın ve sendikacıların katıldığı ilginç bir tesadüf oldu. Yıldönümlerinin 2007'ye rastlaması dışında, bu üç büyük tarihsel olayın yaklaşık olarak aynı yüzyıl içinde meydana gelmesi pek de rastlantısal bir durum olmasa gerek. Açıkça ortadadır ki, bu üç tarihsel olgu birbirine derin köklerle bağlıdır.

İlginin yoğun olduğu sempozyuma Marksist eğilimli akademisyen, aydın ve sendikacılar katıldı.

sempozyuma ilgi yoğundu.

2007'nin, yıldönümleri açısından oldukça ilginç bir yıl olduğu söylenebilir. Hegel'in *Tinin Görüngübilimi*'nin yayımlanışının 200., *Kapital*'in yayımlanışının 140. ve henüz aşılamamış tarihsel bir deneyimin ürünü olan Büyük Ekim Devrimi'nin 90. yıldönümünün, geride bırakmaya hazırlandığımız 2007 yılına rastlaması Hegel, genelleşmiş meta üretiminin yarattığı modern burjuva toplumun açığa çıkardığı ve henüz ilk kez tarih sahnesine çıkan çelişkileri kendi felsefi dizgesinde olağanüstü bir düşünsel zenginlik ve yetkinlikle işledi. Bu başarı elbette Hegel'in yalıtık bir düşünsel çabasının ürünü değildi. Hegel gerek kuramsal, gerek pozitif bilimlerin kendi yaşadığı tarihsel döneme dek biriktirdiği zenginliği büyük bir ustalıkla kavradı ve sentezledi.

Tinin Görüngübilimi'nde Hegel bilinç biçimlerinin tarihsel gelişimini, her bir bilinç biçiminin kendini nasıl var ettiğini ve sonra karşıtına dönüştüğünü; bunun sonucu olarak da kendi kendini nasıl ortadan kaldırdığını dizgesel bir bütünlük içinde açıklamaktadır. Bu dizgesel sıralanış için belirtilmesi gereken en önemli noktalardan biri, bunun zamansal değil, mantıksal bir zorunluluğun görünüşü olan bir sıra ya da hiyerarşi olmasıdır. Bu mantıksal zorunluluk yalnızca *Tinin Görüngübilimi*'nin değil, tüm Hegel felsefesinin dizgesel biçimini ve kavramsal hiyerarşisini oluşturmaktadır. Ve denebilir ki Hegel felsefesinin en devrimci, dinamik özü budur: Doğası gereği kendi karşıtına dönecek ve kendini kendisi yoluyla ortadan kaldıracak olan "gerçeklik" biçimleri. Ve yine denebilir ki, bu öz, üretim ilişkileri tarihinin ortaya çıkardığı çelişkilerin soyut, "göksel" fakat alabildiğine güçlü bir formülasyondur.

Hegel'deki bu soyut fakat derin formülasyon yaklaşık yarım yüzyıl sonra Marx tarafından ete kemiğe büründürüldü. Hegel'in soyut bir "idea" ile anlamaya çalıştığı burjuva toplum, Marx tarafından soyut "idea" yerine somut meta konarak çözümlendi. Hegel'in, kendini olumsuzlayarak bir üst niteliğe ulaşmanın ve bu yolla "kendine yaklaşmanın" özündeki ussal ya da içsel zorunluluk dediği şey, Marx'ta emek'e dönüştü. Emek, Marx için tek ve gerçek içsel zorunluluktur. Hegel'de kavramın zorunlu gelişimi olan şey, Marx'ta yerini emeğin yarattığı sermayenin zorunlu birikimine bıraktı.

Kapital, emeğin yarattığı ve yine kendi doğası gereği hem yok ettiği hem de kesintisiz bir biçimde yeniden var ettiği gerek sınıf içi gerekse sınıflar arası ilişki ve süreçlerin genel devinim yasalarını vermektedir bize. Bu, mantıksal olduğu kadar zamansal bir sıralanıştır aynı zamanda. Emek, "zamanı gelince" kendi yarattığı kafa ve kol emeği ayrımını ortadan kaldıracak denli "kendine yaklaşacaktır"

Emek, 1917 Ekim Devrimi'nde kendi farkındalığını kavramış olan işçi sınıfıdır artık. Ekim Devrimi ve sonrasında Sovyet emekçi halklarının elbirliğiyle başardığı büyük iktisadi atılım, *Kapital*'in verdiği genel ilkelerin kesin olarak doğrulanışı ve geliştirilmesidir aynı zamanda. Bu yalnızca iktisadi bir başarı ve doğrulanma değildir *Kapital* için. Asıl olarak siyasal bir doğrulanmadır. Bolşeviklerin kılavuz edindikleri ve en özlü, en yoğun haliyle *Kapital*'de yer alan yöntem, emperyalizmi ve çarlık Rusya'sının meta pazarını anlamaya ve çözmeye çalışan bir iktisadi yöntem değil, çarlığı ve emperyalizmi ezmeyi amaçlayan siyasal bir yöntemdi. Bu yüzden *Kapital*, denebilir ki, esas olarak iktisadi değil siyasal bir yapıttır. *Kapital*'in devrimci özü onun iktisadi kategorilerinde değil, siyasal yöntemindedir.

Her zaman olduğu gibi bugün de *Kapital*'i anlamak, gerek onu var eden gerekse onun kaynaklık ettiği tarihsel olguları bir bütün olarak düşünmek ve yorumlamakla

mümkündür. Daha açık söylemek gerekirse, Hegelciliğin yeşerdiği tarihsel dönem ve Ekim Devrimi'nin başlattığı proleter devrimler çağı bir sıçramayı olduğu kadar bir bütünlüğü de ifade etmektedir. *Kapital*'i anlamak; bu bütünlüğü anlamak, yaşadığımız tarihsel dönemi bu bütünlük içinde ele almak, bu bütünlüğe tabi kılmak ve bu zemin üzerinde kavramaktır. Bu, esas itibariyle siyasal bir kavrayış ve Marksist politika demektir.

140. yılında *Kapital* üzerine yapılan sempozyum maalesef tam bir akademik apolitizm içinde geçti. Sempozyuma katılan akademisyenlerden bir grubu ağırlıklı olarak *Kapital* üzerine teknik ve soyut noktalara değindi. Diğer bir grup ise geniş istatistiki bilgiler eşliğinde Türkiye'de ve dünyada emperyalist kapitalizmin ulaştığı düzey ve yaptığı tahribat üzerinde durdular. Bunlar elbette önemli ve değerli bilgilerdir. Fakat aynı araştırmaları burjuva iktisatçıları da yapmaktadır ve bu sonuçları onlar da açıklamaktadır. *Kapital*'in özüne uygun davranmak, bu nicel verileri hem siyasal hem de politik olarak yorumlamak ve işçi sınıfı için buradan dersler çıkarmak olacaktı. *Kapital* ve işçi sınıfı ilişkisi üzerine kurulacak olan güçlü politik bağ, yalnızca işçi sınıfı adına değil, ülkemizdeki iktisadi ve siyasi krizlerin yapısal doğası üzerine de önemli bir netlik sağlayabilmeye ve işçi sınıfının kendi sınıfsal konumu üzerinden oynayabileceği politik role de açıklık kazandıracaktı.

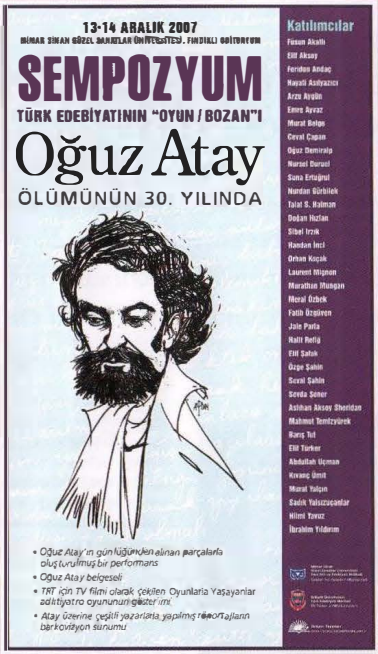
Örneğin Ortadoğu sorunu, şu sıralar yükseltilmekte olan şovenist histeri dalgası, emek sömürüsü, demokrasi sorunu, kadının ezilmişliği sorunu, Avrupa Birliği'nin Türkiyeli emekçiler için ambalta ne anlama geldiği vb. gibi iktisadi ve siyasi içerik olarak tam bir bütünlük gösteren toplumsal sorunlar ile *Kapital* arasında kurulacak olan bağ bu sorunların anlaşılması ve aşılması için devrimci yöntem ve görevlere de açıklık getirecekti. Bütün bu sorunların iki günlük bir sempozyumda çözülmesi beklenemez elbette. Fakat *Kapital* üzerine yapılan bir sempozyum söz konusu olunca, içinden geçmekte olduğumuz dönem *Kapital*'in yöntemi ve ruhu ile ele alınmalıdır, bu zemin üzerinde anlaşılmalıdır, genel ilkeler bu dinamik öz etrafında belirlenmeye çalışılmalıdır. Denebilir ki, *Kapital* üzerine yapılan teknik ve soyut sunum ve tartışmalar sınıfa ve sınıfın sorunlarına uzak ve tam olarak apolitik bir yaklaşımdır.

Sempozyumda sınıfsal içeriğe en yakın sunumlar, sınırlı bir biçimde de olsa farklı iş kollarından gelen sendikacılar tarafından yapıldı. Son birkaç on yılda emek sömürüsünü daha da boyutlandırmak için yapılandırılan esnek üretim, zamanında üretim, kalite çemberi gibi emperyalist üretim politikalarının *Kapital*'de açık seçik gösterildiği; bu tür "yeni" politikaların üretim süreçlerinde herhangi bir "yeni"lik anlamına gelmediği vurgulandı. Benzer bir noktadan hareketle, Marx'ın *Kapital*'de tanımladığı ve somutlaştırdığı işçi kavramının "artık değiştiği"ne dair yazılıp çizilenlerin, sınıfa ve sınıfsal güce yapılmış yeni saldırıların hem ideolojik hem de politik yeni görünümlerinden başka bir şey olmadığının altı çizildi.

Değinilen bir diğer konu ise sendika bürokrasisi işlevsizleşen sendikalar üzerineydi. İşçi sınıfının öz örgütlülüğü olan sendikaların çok büyük oranda "sarı sendika" haline gelmesinin nedenleri, sınıf üzerindeki bozucu etkisi ve bu sorunun aşılması için yapılması gerekenlerin gündeme alınıp tartışılması gerektiği belirtildi. Ayrıca sınıfın sol klasiklere ve özelde *Kapital*'e uzak olduğu, bu uzaklığın doğrudan bir sonucu olarak sınıfın dinsel gericilik ve şovenizm zehiriyle kolayca uyuşturularak kötürümleştirildiği vurgulandı.

Sempozyumun en sevindirici yanı, dinleyicilerin büyük oranda gençlerden oluşmasıydı.

TARİH VAKFI YURT YAYINLARI EDİTÖRÜ

OĞUZ ATAY SEMPOZYUMU

13-14 Aralık'ta, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fındıklı Oditoryumu'nda Oğuz Atay'ın ölümünün 30. yılı anısına, Türk edebiyatının "Oyun/Bozan"ı sempozyumu gerçekleştirilecek. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Merkezi ve İletişim Yayınları'nın işbirliğiyle gerçekleştirilecek sempozyuma Murat Belge, Cevat Çapan, Jale Parla, Hilmi Yavuz gibi isimler katılacak.

BİR TUTKU OLARAK KOLEKSİYONERLİK

Değişik temalarda koleksiyonların yer alacağı "Bir Tutkunun Peşinde..." sergisi, 15-18 Aralık 2007 tarihleri arasında Ege Üniversitesi Atatürk Kültür Merkezi'nde gerçekleştirilecek. Collection Club İzmir şubesi tarafından organize edilen bir etkinliğe ise Ege Üniversitesi ve İzmir Ticaret Odası da destek veriyor.

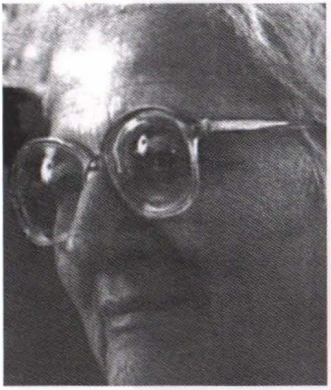
Panel ve söyleşilerle zenginleştirilecek olan etkinlik kapsamında, koleksiyonculuğun bir boş zaman uğraşının ötesinde, sağlam ve bilimsel temeller üzerinde geliştirilmesi gereken, sorumluluk isteyen bir faaliyet olduğu vurgulanacak.

Koleksiyoncular, tarihseverler, özel ya da resmi kültür kurumları ve üniversitelerle "koleksiyonculuk" teması özelinde bir buluşma ve tartışma ortamı yaratılacak olan etkinlikte, kendi alanlarında uzman birçok araştırmacı Türkiye'de koleksiyonculuk kültürü, koleksiyonculuğun dünyada ve ülkemizdeki tarihsel gelişimi, Türkiye'de etnografik eser ve kayıtlı eser koleksiyonculuğu konularında konuşma yapacak. Etkinlik çerçevesinde Sabiha Tansuğ ve Metin And'a "Koleksiyon Kulübü Bir Ömür Süren Tutku" onur ödülü verilecek.

TÜRKİYE'DE SOSYOLOJİNİN EFSANESİ

MÜBECCEL KIRAY

Kıray'ın Türkiye'deki sosyolojiye katkısını sadece araştırmalarıyla değerlendirmek yetersiz olacaktır. O bir sosyologlar kuşağı yetiştirmiştir. Günümüzün önde gelen sosyologlarının çok önemli bir bölümü onun doğrudan ya da dolaylı olarak öğrencisi olmuşlardır. Onun sosyolojinin efsanesi haline gelmesinde, yaptığı araştırmalar kadar ders verme enerjisi, heyecanı ve disiplini önemli rol oynar.

Kıray olgulara dayandırılmış sosyoloji anlayışı içinde Türkiye'deki dönüşümle ilgilendi ve sosyal değişmenin sosyoloğu oldu.

Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Arşivi

İLHAN TEKELİ

Tarih Vakfı mütevelli heyetinin kurucu üyelerinden olan Mübeccel Kıray'ın 8 Kasım 2007'deki kaybının büyük acısını yaşıyoruz. O Türkiye'de sosyolojinin efsanesiydi. Günümüzde çok değerli sosyal bilimcilerimiz var ama efsaneleşmek, değerli olmanın ötesinde bir nitelik. Bilime katkının ötesinde bir kışılık, bir duruş gerektiriyor. Ancak konunun ilgilileri bir araya geldiğinde bu kişilerin anekdotlarını birbirlerine anlatmaktan zevk alıyor, onun efsaneleşmesini sağlıyorlar. Bu da o kişinin yaşam öyküsünü toplum için ulaşılması zor bir rol model haline getiriyor Kıray'ın efsaneleşmesinde Türkiye'nin sosyoloji tarihindeki özel konumunun da önemli bir payı var. Türkiye'nin sosyoloji tarihinde üç atılım dönemi var. Birinci atılım İkinci Meşrutiyet döneminde, Ziya Gökalp'in öncülüğünde olmuştur. İmparatorluğun kurtuluşu konusunda sosyolojiye çok ümit bağlanmıştır ama cumhuriyetin kuruluşundan sonra sosyolojiye duyulan ilgi büyük ölçüde sönümlenmiştir. Sosyolojinin ikinci kez canlanışı 1940'lı yıllarda Ankara'da, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde gerçekleştirilmiştir. Ne yazık ki bu gelişme 1948 yılında fakültede yapılan tasfiyeyle durdurulmuştur. Bu suskunluğa son verilmesi, 1961 Anayasası ve onun bir kurumu olan Devlet Planlama Teşkilatı'nın sosyal bilimlere getirdiği yeni bir hava içinde ODTÜ'de olmuştur. Kıray bu üçüncü canlanışın mimarıdır. Bu canlanıştan sonra sosyal bilimlerin gelişmesi süreklilik kazanmış, bu momentumu iktidarlar da durduramamıştır. 1980 askeri müdahalesi sonrasında askerlerin bu konudaki çabalarının sonuçsuz kalmış olması bu bakımdan önemlidir.

Kıray, cumhuriyetin kurulduğu yıl İzmir'de doğmuştur. Ailesi Girit'in kaybı dolayısıyla İzmir'e göç edenlerdendir, Babası, demiryollarının Türkler tarafından işletilmesinde görev alan demiryolu mühendislerindendir. Annesi bir süre ilkokul öğretmenliği yapmıştır. Kıray ilk ve orta öğretimini İzmir'de, cumhuriyetin coşkusunun sürdüğü yıllarda yapmış, ardından, o dönemin eğitim kalitesiyle ünlü İzmir Kız Lisesi'nde okumuştur. Onun yaşam öyküsü cumhuriyetin yaşam öyküsüyle iç içe gelişmiştir. Tam anlamıyla modernist bir cumhuriyet kızı olarak yetişmiştir.

Kıray, biraz da olayların sürüklemesiyle sosyolog olmuştur. Lise dokuzuncu sınıftayken babası ölünce ablasının evinde yaşamaya başlamıştır. Ablası, mühendis olan kocasının işleri dolayısıyla Ankara'ya taşınınca, 1940 yılında liseyi bitiren Kıray'ın da üniversiteye Ankara'da gitmesi gerekmiştir. Lisede fen kolunu bitiren Kıray biyoloji ve tıp gibi mesleklere ilgi duymaktadır. Oysa o yıllarda Ankara'da bu dallarda yükseköğretim yoktur. Siyasal Bilgiler Mektebi kız öğrenci almamaktadır. O da hukuku istememektedir. Bu durumda sosyoloji bölümünü seçmek zorunda kalır.

Kıray'ın şansına, sosyoloji bölümü çok önemli bir atılım yaşamaktadır. O dönemde, 1939 yılında ABD'de eğitimlerini yapmış olan Muzaffer Şerif Başoğlu, Behice Boran, Niyazi ve Mediha Berkes bu bölüme gelerek yeni bir sosyoloji eğitimini başlatırlar. Ayrıca Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde W. Eberhart gibi bir Orta Asya uzmanı, Pertev Naili Boratav gibi bir folklor araştırmacısı, Nusret Hızır gibi bir felsefeci bulunmaktadır.

Böyle bir kadronun elinde sosyoloji bölümü spekülatif düşüncelerin aktarıldığı bir yer olmaktan çıkarılarak görgül temelli bilgilerin üretildiği bir yer haline getirilmeye çalışılıyordu. Kıray burada çağdaş bir sosyoloji eğitimi aldı. Behice Boran'la doktorasını yaptı. Daha sonra Northwestern Üniversitesi'de tanınmış bir antropolog olan Herskowitz'in yanında ikinci doktorasını "Dört Farklı Kültürde Gösterişçi İstihlak Eğilimleri" konusunda yaptı Ama yaşamının sonraki yıllarında daha çok Behice Boran'ın öğrencisi olmayı sürdürdü.

Kıray 1950 yılında Türkiye'ye döndü. Türkiye çokpartili rejime geçmişti. Bir söyleme göre, demokrasiye geçmişti ama gerçekte, sol dünya görüşüne sahip olanlar açısından Türkiye en karanlık günlerini yaşıyordu İki doktora yapmış olan Kıray Türkiye'ye döndüğünde, akademik yaşamı kendisine kapalı bulunur. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki hocaları tasfiye edilmiştir. İstanbul Üniversitesi'nde Fındıkoğlu'nun kürsüsünün açığı asistanlık sınavına girer. Sınavı kazanır ama işe başlatılmaz. O da Amerikan Haberler Ajansı'nda, Abbot ilaç firmasında çalışır. Bu karanlık dönemde en önemli aydınlık, 1952 yılında İbrahim Kıray'la evlenmesi olur. 1957 yılında tek kızları Emine Kıray doğar. Mübeccel ve İbrahim Kıray çok uyumlu bir çift oluşturur. İbrahim Kıray'ın Mübeccel Hanım'ın başarısına katkısı mutlu bir aile yaşamını gerçekleştirmenin ötesindedir. O Mübeccel Hanım'ın tüm çalışmalarının heyecanlı bir destekçisi ve katılımcısıdır. Nitekim Mübeccel Hanım tüm eserlerini "İbo"suna ithaf etmiştir.

Yakın arkadaşı Nermin Abadan'ın cesaretlendirmesiyle dışarıdan sınava girerek 1960 yılında Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde doçentlik unvanı alır

Doçentlik kadrosuna atanmak için hem Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne hem de ODTÜ'ye başvurur. ODTÜ'de işlemleri hızla tamamlanır. Kıray'ın emekli olana kadar sürecek olan en verimli yılları, 1973 yılında ODTÜ'de başlar.

Türk toplumu, Mübeccel Kıray'ın Türkiye'de sosyoloji öğrenimi gördüğü ve Amerika'dan döndüğü yıllarda, bir toplumun yaşabileceği en önemli dönüşüm olan kentleşme sürecindeydi. Kıray olgulara dayandırılmış sosyoloji anlayışı içinde işte bu dönüşümle ilgilendi ve sosyal değişmenin sosyoloğu oldu. Onun Boran'ın öğrencisi olmayı sürdürdüğünü bu nedenle söyledim. O yıllarda, günümüzdeki sosyal değişme normal görülen, istenen bir şey değildi. Değişme sırasında ortaya çıkan sorunlar karşısında Türkiye'de aydınların genel tutumu, çözümü, değişmeyi yavaşlatmakta görmeleriydi. Oysa Kıray gözlenen tüm sorunların değişmenin yeterince hızlı olmamasından kaynaklandığını düşünüyor, hızlandırılmasını öneriyordu. Kıray yaşanan değişimi Türkiye'de köylülüğün çözülmesi süreciyle açıklıyordu. Bu süreç içinde kırda açığa çıkan emeğin, kente geldiğinde burada karşılaştığı uyum sorunları üzerinde durmuştur. Bu yeni gelenlerin marjinal işlerde çalışarak, kent merkezi iş alanı çevresinde yüzer gezer bir grup oluşturduğunu göstermiştir. Kıray, köy, kasaba, kent kademelenmesinin her birinde Türkiye'de yaşananları, Türkiye'deki metropolitenleşmenin özellikleri üzerinde de durarak tamamlamıştır. Kıray'ın sosyolojisi içinde köylülükteki çözülme ve bunun devamında ortaya çıkan kentleşme biçimleri ana ekseni oluşturmuştur. Çalışmalarında bir kent sosyolojisidir.

Kıray'ın analizlerinde sosyal değişme, bir sosyal yapıdan diğer bir sosyal yapıya geçiş sürecinin olarak ele alınmıştır. Bu geçişin bir sosyoloğu olarak Kıray için önemli olan sosyal yapıdır. Bu yapı değişerek bir sonraki yapıya geçişi sağlayacaktır. Türkiye de sanayi öncesi yapıdan sanayi toplumuna geçiş yaşamaktadır/yaşayacaktır. Oysa Kıray yaptığı gözlemlerde Türkiye'de sanayi toplumlarının örgütlenmiş kurumsallaşmasının gerçekleşmediğini görünce, bu gözlemini açıklayabilmek için "tampon mekanizma" kavramını geliştirmiştir. Bir toplumsal yapıdan diğerine geçerken yaşanan değişme yeterince hızlı olmayınca, ara kurumlar bir tampon mekanizması olarak ortaya çıkmaktadır. Geçiş süreci tamamlanınca bu ara kurumlar da yok olacaktır.

Mübeccel Kıray 1968-1969, 1973-1974 ders yıllarında London School of Economics'te ders verdi. 1974 yılında İstanbul'a taşındı, yeni öğrenciler yetiştirmeyi sürdürdü. Önce İTÜ'de yarı zamanlı olarak kent sosyolojisi dersleri verdi. 1978 yılında da İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nde Sosyoloji Kürsüsü Başkanlığını üstlendi. Akademi 1982'de Marmara Üniversitesi'ne dönüşünce, görevini bu üniversitede 1989 yılında ikinci kez emekli olana kadar sürdürdü. 1991 yılında Mustafa Parlar Bilim Ödülü'nü aldı. 1995 yılında Türkiye Bilimler Akademisi'ne şeref üyesi olarak seçildi.

Kıray'ın Türkiye'deki sosyolojiye katkısını sadece araştırmalarıyla değerlendirmek yetersiz olacaktır. O bir sosyologlar kuşağı yetiştirmiştir. Günümüzün önde gelen sosyologlarının çok önemli bir bölümü onun doğrudan ya da dolaylı olarak öğrencisi olmuşlardır. Günümüzde akademik yaşamda ön plana alınan değer, araştırmadır. Eğitim başarısı üzerinde genellikle durulmaz. Bu tutumun ne kadar yetersiz olduğunun en açık örneği Kıray'dır. Onun sosyolojinin efsanesi haline gelmesinde, yaptığı araştırmalar kadar ders verme enerjisi, heyecanı ve disiplini önemli rol oynar. Kendisini saygıyla anıyoruz.

DKİH PROJESİ'NDE İÇERİK ANALİZİ EĞİTİM ATÖLYELERİ

Tarih Vakfı'nın Ağustos 2007'de yeniden başlattığı ve 16 ay sürecek "Ders Kitaplarında İnsan Hakları" (DKİH) projesi kapsamında, 3-4 ve 10-11 Kasım'da İstanbul'da Tarih Vakfı Bilgi Belge Merkezi'nde, 17-18 Kasım'da ise Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın Ankara'daki merkez binasında, proje gönüllüleriyle ikişer günlük içerik analizi eğitimi atölyesi düzenlendi. Öğretmen, lisans ve lisansüstü öğrencileri ile velilerden oluşan yaklaşık 60 kişilik bir gönüllü grubun katıldığı atölyelerde, ders kitaplarını insan hakları ve demokrasi kültürünün ana ilkeleri çerçevesinde inceleme amacıyla proje danışma kurulunun tartışmaları sonunda oluşturulmuş ve kaleme alınmış "Niteliksel Çözümleme için Ölçütler" tanıtıldı. proje yönetim kurulu üyesi Ayşe Erzan ile danışma kurulu üyelerinden Ayşe Gül Altınay, Sedat Aslantaş, Melike Türkan Bağlı, Kenan Çayır, Betül Çotuksöken, Gürol Irzık ve Mutlu Öztürk'ün katıldığı atölyelerde temel insan hakları kavramları çerçevesinde "Niteliksel Çözümleme için Ölçütler," kısa ve uzun metin analizlerinin yapıldığı grup çalışmalarıyla tartışıldı. İlk projede görev almış gönüllülerle akademisyenlerin deneyimlerini aktardıkları ikinci günün sonunda, proje gönüllüleri aralık ayı başında yeniden bir araya gelmek üzere, inceleyecekleri ders kitaplarını alarak ayrıldılar. İlki 2002-2004 yılları arasında Tarih Vakfı koordinatörlüğünde gerçekleştirilen "Ders Kitaplarında İnsan Hakları" projesi yeni dönemde yine Tarih Vakfı tarafından, Türkiye İnsan Hakları Vakfı ortaklığı ve Avrupa Birliği'nin mali desteğiyle yürütülmektedir. İlk proje farklılıklara, çeşitli inanç, kültür ve kimliklere saygı duyan, barışsever, yaratıcı kuşaklar yetiştirebilmek için ders kitaplarının ve müfredatın iyileştirilmesi gereğinden yola çıkmış ve bu kapsamda ilk ve orta öğretimde okutulmakta olan 190 ders kitabı, insan hakları ve demokrasi kültürünün ana ölçütleri çerçevesinde biçim, içerik ve pedagojik yöntemler açısından incelenmişti. Yaklaşık 300 gönüllünün katılımıyla gerçekleştirilen bu inceleme sonucunda, tüm kitaplarda insan hakları açısından dört bin farklı sorun saptanmış, durumun iyileştirilmesine yönelik öneri ve tavsiyeler belirlenmişti. Devam niteliğindeki ikinci proje çalışmasında, son yıllarda yapılan müfredat değişikliklerine göre yenilenmiş okul kitapları, öğretmen ve veliler ile lisans ve lisansüstü öğrencilerinden oluşan geniş bir gönüllü katılımıyla yeniden kapsamlı ve sistematik bir biçimde incelenecektir. Böylece, ilk taramanın yapıldığı dönemden sonra kaydedilen gelişmeler ve devam eden sorunlar tespit edilerek ortaya konulacaktır.

Bu şekilde, söz konusu proje eğitim alanında devam eden iyileştirme çalışmalarının sürekliliğine katkıda bulunurken, aynı zamanda sürekli bir izleme ve raporlama işlevi de görecektir.

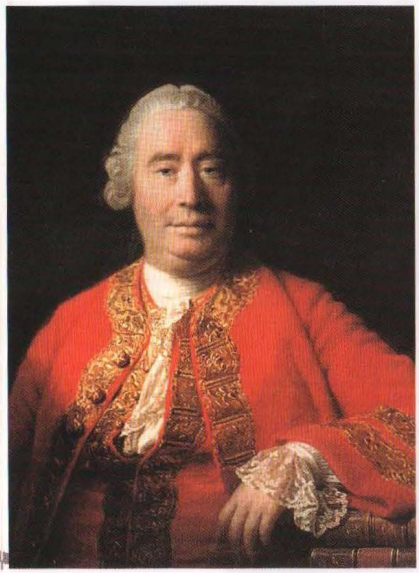
HUME VE AYDINLANMA DÜŞÜNÜRLERİNİN PERSPEKTİFİNDEN

DİN, AHLAK VE İKTİDARIN YAPILANDIRILMASI

Yani tıpkı din gibi iktidar da insanın ümidi ve korkuları üzerine inşa edilmişti. Yüzyıllar boyu iktidar sahiplerinin, iktidarlarının kaynağı olarak ilahi güçleri, tanrıları işaret etmeleri, kaynak göstermeleri bu şekilde açıklanabilir. Aydınlanma çağı düşünürleri de bu kuram üzerine düşünmüşler ve de bu tartışmaya yeni boyutlar eklemişlerdir.

GÜLİZ ATSIZ

Osmanlı Bankası Müzesi sergi, söyleşi, film gösterimi gibi çeşitli etkinliklere ev sahipliği yapıyor. Bu etkinliklerden biri de her ayın üçüncü çarşambası düzenlenen "Aydınlanma Söyleşileri". Bu aykı söyleşinin başlığı "Aydınlanma, etik ve ahlak," konuğu ise Mete Tunçay'dı, Tunçay, David Hume'un iki eserini bir araya getiren *Din Üstüne*[1] adlı kitabın çevirisini de yapmıştı.

Hume, *Dinin Doğal Tarihi*'nde dinin kaynağını insanların ümit ve korkularında buluyordu.

Siyasi düşünce tarihi üzerine ders verdiğini belirten Tunçay, felsefenin alanına giren bir konuda ancak "yaşam felsefesi" üzerinde durabileceğini ifade ederek başladı sözlerine. Ahlak ve etik kavramlarını ele alan Tunçay, özellikle İngilizcedeki "moral" sözcüğüne ve bundan türeyen sözcüklerin anlam ve kullanımlarına vurgu yaptı. Etik ve moral kelimeleri birbirlerinin yerine kullanılagelmişse de etiğin bireysel, içsel ve evrensel değerleri; moralin ise genel, dışsal ve yerel değerleri ifade ettiğini hatırlattı. Felsefenin de en büyük araçlarından birinin dil olduğunu ifade eden Tunçay, bu noktada her kelimenin her dilde tam bir karşılık bulmasının mümkün olmadığını belirterek, tamamen "Türkçe bir felsefe"nin mümkün olmadığını vurguladı. Bu sorunun bütün dillerde olduğunu belirten Tunçay, tin sözcüğünün "geist" kavramını karşılayabilirliğinin tartışmaya açık olduğunu sözlerine ekledi.

Konuşmasında din ve ahlak ilişkisine de değinen Mete Tunçay, aydınlanma çağı öncesinde ahlakı belirleyen yapının inanca dayalı olduğunu ve meşruluğunu "ilahi" olandan aldığını, "ahlaklı yaşam" formlarınınsa ister istemez dinin ödül olarak sunduğu cennet kavramıyla yaptırım gücü kazandığını belirtti.

"GÖNÜLLERİN GALİBİ" FİLO

Tunçay, Hume'un *Doğal Din üzerine Söyleşiler*'inde doğal dini (natural religion) tartıştığını ifade etti. Hume, kitapta Roma İmparatorluğu'nda yaşayan üç kişiyi konuşturmuştu: Biraz saf ve görece nötr bir tip olan Demea, Hıristiyan değerlerini savunan Cleantes ve kuşkucu yaklaşımıyla Filo. Kitabın sonunu söyleyip heyecanını kaçırmak gibi olmasın ama, Mete Tunçay tartışmanın galibinin Cleantes olduğunu, ancak tartışmanın gerçek kazananının Filo olduğunu ifade etti.

Tunçay'a göre; Hume, *Dinin Doğal Tarihi*'nde dinin kaynağını insanların ümit ve korkularında buluyordu. Hume'un bu yaklaşımı, söyleşiyi "toplum sözleşmesi" kuramına götürüyordu. Thomas Hobbes, insanların iktidara boyun eğişinin nedenini şöyle açıklamıştı: "İnsanlar tabiatta/doğada istedikleri gibi yaşıyorlardı. Dolayısıyla bireysel hakların güvencesi gibi bir şey söz konusu değildi. Güvensizlikten ve korkudan bıkan insan, kendisi dışında bir egemene haklarının bir bölümünü devretti ki, hakları güvence altında olsun." Yani tıpkı din gibi iktidar da insanın ümidi ve korkuları üzerine inşa edilmişti. Yüzyıllar boyu iktidar sahiplerinin, iktidarlarının kaynağı olarak ilahi güçleri, tanrıları işaret etmeleri, kaynak göstermeleri bu şekilde açıklanabilirdi.

Aydınlanma çağı düşünürleri de bu kuram üzerine düşünmüş ve de bu tartışmaya yeni boyutlar eklemişlerdir. Montesquieu, ülkesine yarayacak ancak tüm insanlığa zararı dokunacak bir şey biliyor ise bildiğini kendine saklayacağını çünkü Fransız olmaktan önce insan olduğunu, Fransızlığının tesadüf olduğunu söylemiştir. İktidara kayıtsız şartsız itaat etmeyi kabul etmemiş, iktidara teslim olarak güvence altında olunamayacağını ortaya koymuştur.

Tunçay'a göre aydınlanma filozofları çok da "masum" değildi. "Bilene," bildiklerini toplumun "iyiliği" için kabul ettirmek gibi bir misyon yükleyen dönem düşünürleri tepeden inmeciliği, zorbalığı meşrulaştırmışlardır. 19. yüzyılda pozitivizimin gerçeğe bilimle ulaşılabileceğini ortaya atması, bilimin her şeye cevap verebileceği düşüncesinin benimsenmesi, doğruya bilimle erişenlerin toplumu zorlayabilmelerine de meşrulaştırıcı bir taban sağlamıştır.

Aydınlanmanın sonucu olarak materyalizm ve ampirizm ağır bassa da, bunun aydınlanmanın monolitik yapısı/sonucu olduğunu söylemek mümkün değil. Bunun yanında, sekülerizmin ortaya çıktığı söylenebilir ama bu analiz bütün aydınlanma çağını kapsamaya yetmeyecektir. Kesin olan bir sonucu şudur ki, özgürlük düşüncesi/tartışması aydınlanmayla ortaya çıkmıştır.

Bu noktada Hume'a geri dönecek olursak... Hume tümevarımın mantıksız olduğunu savunmaktadır. Genelgeçer kesin doğrulara ancak matematikte ve mantıkta sirküler ya da totolojik söylemlerle ulaşılabileceğini söyler ve endüksiyonun yöntem olarak geçersizliğini savunur.

Tunçay'a göre, Hume hem materyalist hem ampirist olduğu halde konservatif olduğu için de ilginç bir düşünürdür. *Customs and Habbits* adlı eserinde kuralların temelini uzlaşmaya bağlar ve toplumdaki konvansiyonları kabullenir.

GÜLİZ ATSIZ
BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ
TARİH BÖLÜMÜ ÖĞRENCİSİ

DİPNOT

1 David Hume, *Din Üstüne*, İmge Yayınları, Ankara, 1995.

ÇAĞDAŞ TÜRKİYE SEMİNERLERİ

II. MEŞRUTİYET'İN YAKIN TARİHİMİZDEKİ YERİ: SORGULAMALAR

FATİH TATARİ

Prof. Dr. Taner Timur, 17 Kasım Cumartesi günü Osmanlı Bankası Müzesi'nde Çağdaş Türkiye Tarihi Seminerleri kapsamında "II. Meşrutiyet'in Yakın Tarihimizdeki Yeri: Sorgulamalar" başlıklı bir konuşma yaptı.

2008'de 100. yılına girilmesi nedeniyle "1908 Jön Türk Devrimi ve II. Meşrutiyet"i konu alan Çağdaş Türkiye Tarihi Seminerleri her ayın üçüncü cumartesi günü Boğaziçi Üniversitesi işbirliğiyle Osmanlı Bankası Müzesi'nde gerçekleştiriliyor. İlki 20 Ekim'de, Prof. Dr. Zafer Toprak tarafından gerçekleştirilen seminerlerin ikincisinde Prof. Dr. Taner Timur "II. Meşrutiyet'in Yakın Tarihimizdeki Yeri: Sorgulamalar" başlıklı bir konuşma yaptı.

Taner Timur konuşmasına, "Hürriyetin ilanı"nı dört açıdan ele alacağını söyleyerek başladı. İlk olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarına denk gelen 1908 yılına ait panoramik bir tablo sunacağını; burada imparatorluğun dış dünyayla ilişkisinden bahsedeceğini, daha sonra 1908 hareketindekilerin sosyal konumlarına değinip, ardından bu dönemde ortaya çıkan sosyal/kültürel mayalanmadan söz edeceğini ve son olarak da 1914 yılında başlayan I. Dünya Savaşı'nın hareketle nasıl bir içerik/biçim değişmesine sebep olduğunun üzerinde duracağını belirtti.

Konuşmasının ilk bölümünde 1908 yılında dünya siyasetine büyük ölçüde yön veren ülkelerin bugünkü G-8 ülkelerine tekabül ettiğini anlatan Timur, 1908 hareketinin sadece Abdülhamid despotizmine tepki olarak adlandırılabileceğimiz iç dinamiklerle açıklanamayacağını, dış ilişkilerin de dikkate alınması gerektiğini vurguladı. Timur bu noktada Abdülhamid dönemini, Osmanlı İmparatorluğu ve Almanya arasındaki ilişkinin boyut değiştirmesi nedeniyle 1890 öncesi ve sonrası olmak üzere ikiye ayırdı. Almanya Kralı II. Wilhelm'in, Fransa-Rusya yakınlaşmasını önlemek amacıyla Osmanlı'ya karşı daha mesafeli bir politika izleyen Bismark'ı yönetimden uzaklaştırmasıyla iki devletin bu tarihten itibaren daha yakın ilişkiler içine girdiğini söyleyen Timur, bu değişimin Fransa-Rusya ilişkisine etkisininse 1894'te imzaladıkları bir gizli antlaşma olduğunu belirtti. Bu antlaşmaya göre, Fransa Alsace-Loraine karşılığında Rusya'ya İstanbul'u vaat etmişti. Timur, imzalanan bu antlaşmanın I. Dünya Savaşı için temel gizli antlaşmalardan biri olduğunu belirtti.

İkinci olarak, 1908 hareketinde yer alanların sosyal konumlarına değindi. Devrimi yapanları "asker-sivil aydınlar" olarak niteleyen Timur, bu kategorinin günümüzde de varlığını sürdürdüğünü belirtti. Osmanlı İmparatorluğu'nda o dönemde kapitalist bir üretim tarzı egemen olmadığından, işçi sınıfı ve sosyalist hareketin de oluşmadığını vurgulayarak, sınıfsal oluşumların daha çok 19uz'den itibaren gerçekleştiğini belirtti. Yine bu tarihten itibaren İttihatçıların mili bir burjuva sınıfını inşa etme yoluna gittiklerini anlatan Timur, bu suni yollarla zenginleşme sürecinin, daha sonraki Menderes ve Özal dönemlerinde yaşanan zenginleştirme politikalarıyla paralelliklerinden söz etti.

Üçüncü olarak hürriyetin ilanının kültürel boyutlarına değinen Timur, konuşmasının bu bölümünde söz konusu dönemde yaşanan "fikir patlaması"ndan bahsetti. Batıcılık, Osmanlıcılık, Türkçülük gibi ideolojilerin yanı sıra eğitim, din ve laiklik gibi konularda da birçok fikrin tartışıldığı bir dönem olduğuna dikkat çekti. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu dönemde bir "kimlik değişimi" yaşadığını ve dincilikten ulusalcılığa geçildiğini, başka bir deyişle, milliyetçiliğin hâkim olmaya başladığını dile getirdi. Dönemin milliyetçilik anlayışı üzerinde duran Timur, dinin dışında ya da karşısında olmayan, aksine içinde birçok dini unsur barındıran bir milliyetçilikten bahsettiğimizi vurguladı. (Zafer Toprak, Taner Timur'un konuşmasının ardından yaptığı eklemede, o dönem Selanik ve İstanbul merkezli olmak üzere iki farklı milliyetçilik anlayışının olduğunu; İstanbul merkezli olanın tarih derinliğine vurgu yaptığını, Selanik merkezli olanınsa daha çok dil eksenli, realist bir anlayış olduğunu belirtti.) Milliyetçiliğin yanı sıra laiklik, din, eğitim, felsefe konularında da ciddi tartışmalar yapıldığına değinen Timur, felsefe alanından Filibeli Ahmed Hilmi'nin *A'mak-ı Hayal*, İsmail Hakkı İzmirli'nin *Yeni İlm-i Kelam* eserlerini örnek gösterdi, eğitim alanındaysa Satı Efendi ve Muallim Cevdet gibi isimlerin öne çıktığından bahsetti. Oluşan bu kültürel mayalanmanın bir siyasi harekete dönüşemediğini, aksine, ilerleyen yıllarda özgürlük sınırlarının giderek daraltıldığını vurguladı.

Taner Timur konuşmasının son bölümünde I. Dünya Savaşı'yla ve savaşın sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun "onursuz" bir şekilde yok oluşuyla hareketin de ortadan kalktığını anlattı. Savaşa girilirken devlete İttihat ve Terakki'nin milliyetçilik anlayışının egemen olmasının, Osmanlı'nın savaş stratejisini de belirlediğini ifade etti. Timur, İttihatçıların milliyetçilik anlayışının emperyal özelliği nedeniyle, savaşa girmenin amacının sadece imparatorluğu kurtarmak değil, imparatorluğun sınırlarını genişletmek olduğunun altını çizdi ve Enver Paşa'nın Sarıkamış'tan Rusya'ya hücum etme girişiminin de bu stratejinin bir sonucu olduğunu ekledi. Bu noktada İttihatçıların gerçekçi olmadıklarına dikkat çeken Timur, M. Kemal'in Talat Paşa'ya Suriye'nin artık Osmanlı'ya ait olmadığını, oradaki halkın bu idareyi istemediğini anlatması üzerine Talat Paşa'nın cevap olarak, bunu başka bir yerde dile getirmenin idamla sonuçlanacağını söylemesinin İttihatçıların gerçekleri nasıl görmezden geldiklerine dair açık bir örnek olduğunu sözlerine ekledi.

Sahte sarık ile derdest edilen bir mürteci,

31 Mart 1909 ertesinde yayınlanan *Şehbal* dergisi

FATİH TATARİ
BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ
İKTİSAT BÖLÜMÜ ÖĞRENCİSİ

PORTAKAL KOKULU AYRIMCILIK

"AKDENİZ KÜLTÜRÜNDE KADIN OLMAK" ÜZERİNE

Türkiyeli okurlar Fransız etnolog Germaine Tillion'u geçtiğimiz yıl Metis Yayınları'ndan çıkan Nükhet Sirman, Şirin Tekeli'nin çevirisiyle yayımlanan *Harem ve Kuzenler* çalışması ile okuma fırsatı bulmuşlardı.

ECE ZERMAN

17. İstanbul Kitap Fuarı 27 Ekim-4 Kasım tarihleri arasında gerçekleşti. Bu yılki teması "Akdeniz'de edebiyat, edebiyatta Akdeniz" olarak belirlenen fuarda Akdenizlilik teması çerçevesinde birçok etkinlik gerçekleşti: Akdeniz şiirleri dinletileri, Akdeniz edebiyatı, Akdeniz'de modernite ve Akdeniz mutfağı, başlıklardan birkaçıydı. Fuar kapsamında ayrıca kadın/toplumsal cinsiyet teması üzerinden birçok etkinlikle karşılaşmak sevindiriciydi. Fuar boyunca anayasa tartışmalarından aile içi şiddete, edebiyat ve kadından Akdeniz'de kadın olmaya uzanan geniş bir yelpazede Nükhet Sirman, Fatmagül Berktay, İpek Çalışlar, Elif Şafak, Adalet Ağaoğlu gibi değerli isimleri dinleme fırsatı bulduk.

3 Kasım tarihinde Müge Sökmen'in moderatörlüğünde gerçekleştirilen "Akdeniz Kültürü'nde Kadın Olmak" başlıklı söyleşi, İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nden Prof. Dr. Fatmagül Berktay ve Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden Prof. Dr. Nükhet Sirmanın katılımıyla ve Germaine Tillion'un onuruna gerçekleştirildi. Türkiyeli okurlar Fransız etnolog Germaine Tillion'u geçtiğimiz yıl Metis Yayınları'ndan çıkan Nükhet Sirman, Şirin Tekeli'nin çevirisiyle yayımlanan *Harem ve Kuzenler* çalışması ile okuma fırsatı bulmuşlardı.

Fatmagül Berktay konuşmasına, Akdeniz edebiyatı denince akla gelen ve doğru olmakla beraber yeterli olmayan klişeleri tartışarak başladı: Akdeniz edebiyatı salt zeytinyağı ve portakal kokulu bir içerik sunmuyor, çeşitli şiddet biçimlerini, kan davalarını, berdelleri, kadının ve kadın bedeninin toplumsal denetiminin tezahürlerini de içeriyordu. Germaine Tillion'un Akdeniz toplumlarında akraba evlilikleri, mirastan pay alma meseleleri, kadınların örtünmesi, namus cinayetleri gibi olguları ele alan *Harem ve Kuzenler* kitabı da bu noktada önem kazanıyordu. Berktay'a göre kitabı değerli kılan en önemli şeylerden biri, kullandığı karşılaştırmalı yöntemdi. Tillion, ben ve öteki ilişkilerini merkezi bir yere konumlandırarak, etnolojiyi başka bir kültürle girilen diyalog olarak tanımlıyor ama daha da önemlisi, bu tanıma kendini ve ötekini sorgulamayı ve aşmayı dahil ediyordu. Konuşmasında endogami, kadınların örtünmesi ile miras ilişkisi, kadınların ataerkil kalıpları üretmekte oynadıkları rol gibi olgulara da değinen Fatmagül Berktay, Tillion'u referans göstererek Akdeniz havzasında kadının ikincilliğinin aldığı biçimin kendine özgü niteliğini ve başka yerlerdekinden daha dayanıklı oluşunu vurguladı. Öyle ki, bu coğrafyada kimi yapılar dağıldıktan sonra bile ataerkil biçimler çeşitli yörelerde sürekliliğini koruyordu. Bu noktada Berktay'ın Türkiye üzerinden verdiği iki örneği aktarmak anlamlı olacaktır. Bunların ilki, Türkiye'de eski medeni kanunda ve ceza kanununda kadına uygulanan tecavüzün bireye değil aileye ve topluluğa yapılmış bir suç olarak ele alınması. Bu madde 1930'larda İtalyan ceza kanunundan alınmış. Tillion'u okuduktan sonra bunun gibi benzerlikler hiç de şaşırtıcı görünmüyor. İkinci örnek ise, Tillion'un akrabalık terimleri üzerine yaptığı bir saptama: Cezayir savaşında mücadele eden erkekler kadınları yoldaş değil, bacı ve kardeş olarak tanımlıyor. Türkiye'de devrimci hareketle yer almış kadınların kulağına bu da yabancı olmasa gerek...

Fatmagül Berktay'ın ardından söz alan Nükhet Sirman, *Harem ve Kuzenler* üzerinden Türkiye'ye uzanan bir çerçeve çizdi. Sirman konuşmasında, "aile" ve "kültür" kavramları üzerinde durdu. Sosyolojinin aileyi geniş aile-çekirdek aile olarak sınıflamasına ve birinden diğerine geçiş bağlamında değerlendirmesine karşılık Tillion, ailenin bir iktidar mekanizması olduğunu, kan bağının ise kültürel ve yapısal bir olgu olduğunu anlatmış, bu kavramı tartışmaya açmıştı. Bu noktada Tillion'un bize siyaset, aile, ekonomi ve dinin ne denli iç içe geçmiş olduğunu gösterdiğini belirten Sirman, Türkiye'de de siyasetin bu başta belirttiğimiz modernleşmeci sosyolojinin etkisinden kurtulamadığının ve bu sosyoloji anlayışının siyasetçiler tarafından gündelik yaşama ailenin tartışılması değil de "aileyi güçlendirmek" gibi kalıplar içinde taşındığının altını çizdi. Nükhet Sirman kültür kavramının ise genellikle "belirli bir mekânın taşıdığı belirli özsel nitelikler" olarak anlaşıldığını belirtti. Hal böyle olunca, kültür; "Doğu kültürü töre cinayetleri olan bir kültürdür," "Avrupa'da töre cinayetleri Ortadoğu'dan gelmedir, bizde aşk cinayetleri vardır," gibi ifadeleri kapsayabiliyor, çeşitli ayrımlar kurmanın bir aracı oluyordu.

1960'larda bir Akdeniz yöresi antropolojisi yapmaya girişen antropologlar, yörenin ayırt edici özelliklerinin üzerinde duruyorlardı. Bunlardan birincisi, sınıfsal ilişkiler yerine hamilik ilişkilerinin belirleyici oluşu, bir diğeri de gündelik yaşamın onur ve ayıp kavramları etrafında düzenlenmesiydi. Bu tip toplumlarda kadının da erkeğin de toplumdaki yerini öğrenmesi namus kavramı üzerinden gerçekleşiyordu. Sirman, bu toplulukların özelliklerinin merkezi bir devletin olmadığı ya da gündelik hayata etkisinin az olduğu yerlerde gözlemlenebileceğini belirtti. Kadın erkek ilişkilerinin toprağa el koyma biçimleri üzerinden örgütlendiği akrabalığa dayalı bu toplumların özelliklerini, yarı yerleşik ya da yerleşik eski dünyanın köylü toplumlarında gözlemlemek mümkün.

Nükhet Sirman, son olarak Tillion'un bu toplumların çözülme dönemleri üzerine görüşlerine yer verdi: Tillion bu süreçleri; İslamiyet, sömürgeleşme, kapitalizmin girişi, ulusallaşma olarak sıralıyordu ve bu dönemlerde çözülmenin yarattığı şiddet en ağır biçimde kadın bedeni üzerinde hissediliyordu. Ulus-devletleşme sürecine gelindiğinde ise başka bir sorun kendini gösteriyordu: "Aidiyet" meselesi! Eskiden aileye olan aidiyet, şimdi yerini ulusa aidiyete bırakmıştı. Sirman'a göre, Türkiye'de durum daha da karmaşıktı zira ulus-devlet bir iktidar mekanizması olarak namus kavramını yok etmedi, aksine, ulus adını verdiği bütünlüğün bir parçası haline getirmeye çalıştı.

ECE ZERMAN
BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ
TARİH BÖLÜMÜ ÖĞRENCİSİ

ŞİDDETİN SİYASİ HALLERİ ÜZERİNE BİR KOLOKYUM

"ZORLAYICI YÖNTEMLERİN SİYASETİN İNŞA SÜRECİNE ETKİLERİ"

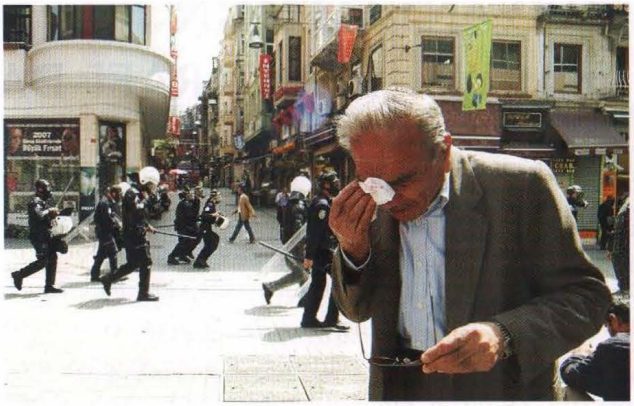
SİMGE VURTOK

İFEA (Anadolu Araştırmaları Enstitüsü), FASAPO (Freedom And Security as Policy Objectives), REABOPO ve Galatasaray Üniversitesi'nin işbirliğiyle 5-6 Kasım tarihlerinde düzenlenen uluslararası kolokyum, "Toplu eylemler ve şiddet: Zorlayıcı yöntemlerin siyasetin inşa sürecine etkileri" başlığı altında gerçekleşti.

Oturum başkanlığını Romain Bertrand'ın, açılış konuşmasını da Ahmet İnsel'in yaptığı kolokyumda, Sorbonne Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi öğretim üyesi ve Türkiye uzmanı Gilles Dorronsoro da konuşmacılar arasındaydı. "Habitus'ların dönüşümü olarak işkence: Türkiye örneği" başlığı altında bir konuşma yapan Dorronsoro, 80 ve sonrası toplumun, kurumların, normların dönüştürülmesi ve tabii ki insanların depolitize edilmesi için uygulanan işkenceyi, "hükümet teknolojisi" olarak tanımladı.

CRPS'de (Centre de Recherches Politiques du Sorbonne) araştırma görevlisi olan Lilian Mathieu ise, konuşmasını farklı bir zamanda ve coğrafyada gerçekleşen Mayıs 68 Paris olayları üzerinden yaptı. Mathieu, Paris olaylarının sadece Paris'le sınırlı kalmadığını, asayiş denilen baskı unsurunun toplumla özdeşleştirilmesi ve ciddi bir örgütlenmeyle karşılaşıldığında devletin eylemci karşısındaki umursuzluğunun ölçülmesi açısından evrensel bir değer taşıdığını ifade etti.

Kolokyuma 9 Eylül Üniversitesi'nden katılan Aygün Uysal, "Polis baskısı: Türkiye'de 1 Mayıs 2007 üzerine düşünceler, polisin güç kullanma olayları" başlıklı konuşmasını polis arşivlerinden derlediği bilgilerden yola çıkarak gerçekleştirdi. Uysal, kolektif eylemlerin devletçe kabul

"1 Mayıs 2007'de Taksim'de gerçekleştirilen eylemler toplumsal belleği canlı tutma, eylemcinin kendi tarihini bir sonraki nesillere geçirme güdüsünü taşıdığından, mitinge katılanlar burada çığırından çıkan bir şiddetle karşılaştılar."

Fotoğraf: GürcanÖztürk

görmediğini ama insanların da bu gösterileri haklarını genişletmek için değil, eskileri hatırlatmak için yapıtıklarını belirtti. Uysal'a göre 1 Mayıs 2007'de Taksim'de gerçekleştirilen eylemler de bu toplumsal belleği canlı tutma, eylemcinin kendi tarihini bir sonraki nesillere geçirme güdüsünü taşıdığından, mitinge katılanlar burada çığırından çıkan bir şiddetle karşılaştılar. Polis arşivlerindeki kayıtlara göre, Türkiye'de en çok müdahale edilen grupların başında Kürtler/"Apocular," savaş karşıtları ve öğrenciler gelirken, sağ görüşlü grupların gösterilerine hemen hiç müdahale olmamaktaydı.

Kolokyumun ikinci gününde, "Baskıcı yöntemlerin ve militanlığın biçim değiştirmesi" başlıklı konuşmayı yapan CNRS-CERAPS (Centre d'Études et de Recherches Administratives, Politiques et Sociales) üyesi Elise Massicard, 80 sonrası Alevi eylemcilerin nasıl bir dönüşüm sürecinden geçtikleri üzerinde durdu. 80 darbesiyle birlikte şiddeti birebir yaşayan bu insanların, yenilgi atmosferine rağmen baro gibi mesleki örgütlerde ve derneklerde politizasyon çabalarıyla kendilerini yeniden göstermeye başladıklarını ifade eden Massicard, "80 öncesi sahip oldukları 'saldırgan ve yasadışı' kimliklerini bırakarak eyleme devam ediyorlar," diye konuştu.

Sabancı Üniversitesi'nden Dicle Kogacıoğlu ise sıkıyönetim sürecine polis ve eylemcinin gözünden değil de tam ortada kalmış, darbe yasalarına boyun eğmiş, çoğu birbirini tanıyan bir grup hukukçunun gözünden bakmayı tercih etti ve "Kural ile kural koyucunun birleştiği sıkıyönetim mahkemelerinde sanıklar, o zaman var olmayan kurallarla yargılanıyorlardı. Bu dönemde sanığı gözaltında tutmak veya hapse mahkûm etmek için kullanılan belli başlı manevralar vardı," dedi. Kogacıoğlu'na göre Türkiye'de siyasi davaların beşte birinin zaman aşımına uğramamış olması, Erdal Eren'in 18 yaşından büyük olduğu kanıtlanmadan asılması bu realitenin acı bir parçasıydı.

Başka bir konuşmacı, Mithat Sancar, devletin baskı uygulamaları karşısında adaletin tavrını sorgularken, genel olarak Türkiye'de yargının sorunlu duruşunu eleştirdi. Sancar, yargının üstünde başka kontrol gücünün olmamasının, yani yargının "bağımsız" olmasının, onun "dokunulmaz baba" figürü olarak algılanmasına yol açtığını ifade etti.

Sancar, Hrant Dink davasında kamu görevlilerine dava açılmasının bürokratik engeller öne sürülerek çeşitli hale getirilmesini, aynı şekilde Susurluk davasında sorumlu devlet görevlilerinin hiçbirine dava açılmamasını devletin uyguladığı baskıyı teşvik eden örnekler olarak değerlendirdi.

İFEA'dan Alexandre Toumarkine ise 1980 darbesinin 80'li ve 90'lı yıllarda tarihçiler ve tarihyazımı üzerine etkilerine değinerek, darbenin tarih alanına etkisini ve bu kaosun içinde kendini gösteren alternatif tarih anlayışının gelişim sürecini aktardı. Sıkıyönetim sürecinde, yaratılması amaçlanan "ideal öğretim görevlisi" bağlamında dönemin ideolojisine hizmet eden "tarihçiler" yetiştiriliyordu. Bu süreçte dışlanan tarihçiler ansiklopedi yazımına, çeşitli makale çevirilerine imza atıyordu. 85'te Mete Tunçay ve Murat Belge'nin çıkardığı *Tarih ve Toplum* dergisini ve 90'larda Tarih Vakfı'nın alternatif bir tarih kurumu olarak karşımıza çıkmasını, "baskı yönetiminden doğan yeni su yolları" yaratma ihtiyacına örnek gösterdi.

SİMGE VURTOK
GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYOLOJİ BÖLÜMÜ
ÖĞRENCİSİ

"DOĞU'YU TÜKETMEK" SERGİSİ ÜZERİNE EDHEM ELDEM İLE SÖYLEŞİ

"ORYANTALİZMİN 'MASUM' BİR TARAFI DA VAR"

Küratörlüğünü Prof. Dr. Edhem Eldem'in üstlendiği "Doğu'yu Tüketmek" sergisi 14 Kasım'da Osmanlı Bankası Müzesi'nde açıldı. Sergi, Batı'nın 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Doğu'yu bir tür meta haline getirmesini ve bu metalaştırmanın gündelik hayatta kullanılan tüketim nesnelerine yansımalarını konu ediyor. Bu yansımaları, sergide kartpostallar, sigara kutuları, çizgi romanlar, kitaplar, afişler gibi çok çeşitli nesneler üzerinden gözlemlemek mümkün. Sergi dört ana başlıktan oluşuyor: Egzotizm, etnografya, erotizm ve tarih. Serginin Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne, Batı'da yaratılan bu Doğulu kimliğe inkârla kabullenme arasında gidip gelen tepkilerin yansıtıldığı son bölümü özellikle ilgi çekici. Biz de, 2 Mart tarihine kadar açık olacak sergi ve sunduğu çeşitli açılımlar üzerine Edhem Eldem'le konuştuk.

"Doğu'yu Tüketmek" sergisinden bir görünüm.

SÖYLEŞİ:
ECE ZERMAN - FATİH TATARİ

Serginin başlığı, "Doğu'yu Tüketmek". Bu başlığı gördüğümüzde akla ister istemez Edward Said ve oryantalizm geliyor. Oysa siz, "oryantalizm"den doğrudan söz etmekten kaçındığınızı söylüyorsunuz. Sergide oryantalizmin tezahürlerini ideoloji üretilen bir aşamada değil de gündelik yaşamda kullanılan tüketim nesneleri üzerinden görüyoruz. Bu iki aşamayı hangi

açılardan farklılaştırıyorsunuz? Ve sergideki ürünlerin "masum" olduklarından bahsederken, bu "masumiyet"i oryantalizm içinde nasıl bir yere koyuyorsunuz?

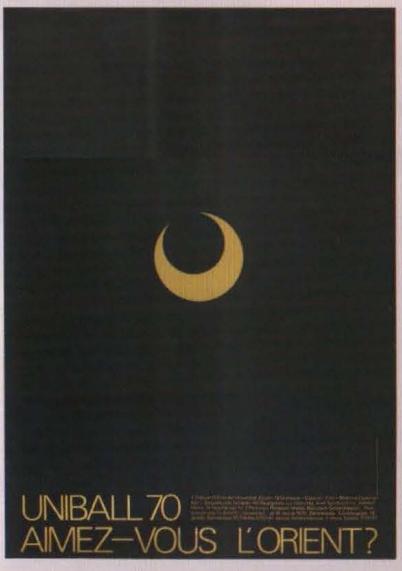
Said, "latent" (gizil) diye bir kavramdan bahseder. Ben onun yerine "innocent/masum"u teklif ediyorum. Birincisi, Said'e saygı adına bile olsa onun 1978'de söylediğini tekrar tekrar, sanki Amerika'yı keşfetmiş gibi ortaya koymak bana çok ters geliyor. Said çok eleştirildi, çok göklere çıkarıldı. Ben açıkçası eleştirilerin bir kısmını anlıyorum: Çalışmasının son derece politik, sert ve dolayısıyla da yarım tonlara müsade etmeyen, suçlayıcı bir metin olduğunu düşünüyorum. Ama Said'in bu suçlamalarında eninde sonunda haklı olduğunu da düşünüyorum. Said Avrupa'nın yüzüne, "Siz yüzyıllar boyunca, özellikle son iki yüzyılda, Doğu'ya hükmetmek için Doğu'yu maskara haline çevirdiniz ve bilim, sanat, edebiyat kisvesi altında aslında bir tahakküm aracı yarattınız," diyor. Buna itiraz edecek durum pek yok açıkçası. Dolayısıyla ben masumiyetten bahsederken Said'in söylediğinin tersine, bu böyle değildir demeye çalışmıyorum. Ama birincisi Said bunu söyledi, artık biraz ilerleyelim. İkincisi, belki fazla iyimser bir tavır ama belirli bir ideolojik olgu ve hava oluştuktan sonra bunun içinde üretilen şeyler tabii ki o ideolojinin bir ürünü, yan ürünü ya da etkisinde bir şeyler olarak o ideolojinin günahlarını içlerinde taşıyorlar ama taşırken de eninde sonunda sistemin bir parçası oldukları için onları o kadar suçlu bulmak bana iki açıdan ters geliyor. Birincisi, artık neredeyse kabul edilmiş, yani içselleştirilmiş bir şeyi yansıtırken, herkesin bunun ne manaya geldiğini -özellikle kolonyal bir "context"te- anlamasını beklemenin biraz haksızlık olduğunu düşünüyorum. Hergé'ye mesela, 1930'da yazan bir çizgi roman yaratıcısına, 2007 yılında kalkıp, "sen ırkçının tekisin" demek biraz haksızlık. Tabii ki ırkçı ve sömürgeci bir ortam içinden yazıyor ama beni daha fazla ilgilendiren, Hergé'nin "Tintin au Congo/Tenten Kongo'da"da öyle bir tavır sergiledikten sonra "Lotus Bleu/Mavi Lotus"ta bir Çinliyle karşılaştığında çok daha duyarlı olması. Orada, yine belli kalıplar içinde kalıyor olsa da bir

Bence oryantalizm altında tek vücut, yeknesak bir "kötülükler üreticileri" halinde görülen ve bir bakıma anonimleşen insanların teker teker ele alınmasını sağlayacak bir ortama gerek var. (...) Faşizmin bile bir estetiği olabiliyor. Sadece kötülüğü görürseniz o zaman estetiği kaçırma riskiniz var.

"Doğuyu seviyor musunuz?"

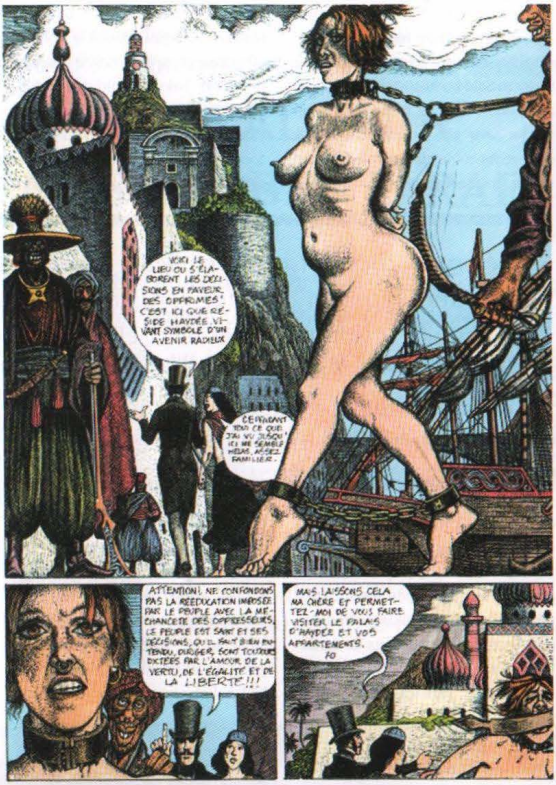
Serginin afişinde siyah bir fon üzerinde bir hilal görüyoruz. Ve altında, "Uniball/Aimez-vous l'Orient/Doğu'yu sever misiniz?" yazısı var. Hilal üzerinden birçok okuma yapmak mümkün; İslam, Osmanlı vs. Siz bu afişi neye dayanarak seçtiniz ve afiş ve afişteki hilal sizin için ne ifade ediyor?

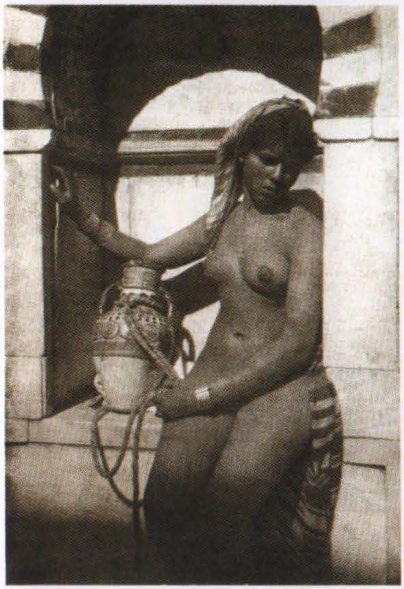
Bu afişi bulmam biraz tesadüfen oldu. Sergi için malzeme toparlamaya başlarken tıklımda poster, afiş fikri vardı. "Uniball 70" afişini internette poster satan bir şirkette buldum ve Osmanlı Bankası'na satın aldırdım. Açıkçası, alırken posterin ne olduğunu bilmiyordum. Uniball diye bir kalem markası vardır, bende bunun Uniball'un bir kampanyası olduğuna kanıydım. Sonra afişin yaratıcılarının Paul Leber ve Charlotte Schmid olduğunu öğrendim ve Paul Leber'le temasa geçtim. Oradan anladım ki, "Uniball" Almanca "Uni" üniversite ve "ball" balo'dan geliyormuş ve bu 1970 yılında Zürih Üniversitesi'nin düzenlediği bir balo için sipariş edilen bir afişmiş. Bu balo da üniversitenin düzenlediği temalı balolardan birıymış; "Aimez-vous l' orient/Doğu'yu sever misiniz?" lafını da öğrenciler çıkarmış. Dolayısıyla Leber'in ve Schmid'in bütün yaptığı bunu tasarlamak olmuş. Bu posterde beni ilk çeken tasarımın sadeliği, yalınlığı ve dolayısıyla güzelliği oldu. Ve bir şey söylemiyor, soruyor. Bu hoşuma gitti. İkincisi, orada birkaç okuma olabileceğini kitapta da söylüyorum, benim okumam hilalin aslında İslamla özdeşleştiği değil, çok eskiden beri Doğu'da da Batı'da da çok derin bir sembolizmi olan ay ile ilgili olduğu. Basmakalıp bir şey vermiyor; tabii ki bir sembolle özetliyor ama hiçbir klişeyi empoze etmiyor. Üstelik sloganında da sorusoruyor: "Doğu'yu seviyor musunuz?" Bu tavır çok hoşuma gitti. Ayrıca, bence bir öğrenci balosu bir seyahat veya ürün satmaktan çok daha "masum" bir şey olduğu için serginin içeriğiyle örtüştü. O kadar hoşuma gitti ki, serginin ana posteri haline getirmek, serginin afişinde tekrar kullanmak -afiş içinde afiş- hatta serginin kataloğunda, kapakta kullanmak istedim. Ama dediğim gibi, eninde sonunda o da özdeşleştirici bir şey; tek bir sembolle insanların kafasındaki şeylere bir göndermе yapmıyor değil ama bence masum ve nötr.

Marie-Gabrielle (...) Doğu'da bir seks kölesi oluyor ama kitabın ilk yarısı tamamen Fransa'da, aynı kadının hapishane ve tımarhanelerde çektikleriyle ilgili. Orada aslında (...) 19. yüzyıl burjuva toplumunun yarattığı seksüel baskı, sömürüye de değiniliyor.

60'lara kadar *National Geographic* de etnopornografik fotoğraflara yer veriyordu. Tunuslu Berberi kadınının bulunduğu fotoğrafın altında verilen "objektif" bilgiler "Tunuslu Berberi kadınlar çeşmeye su almaya çıplak mı gidiyorlar?" sorusunu sorduracak türden.

tekâmül görüyorsunuz. Bence, oryantalizm altında tek vücut, yeknesak bir "kötülükler üreticileri" halinde görülen ve bir bakıma anonimleşen insanların teker teker ele alınmasını sağlayacak bir ortama gerek var. İkincisi kötü olabilir ama müthiş şeyler üretiliyor. Faşizmin bile bir estetiği olabiliyor. Sadece kötülüğü görürseniz o zaman estetiği kaçırma riskiniz var; kaldı ki, burada alt tarafı Fas'a veya Filistin'e turist çekmeye çalışan veya sigara, kozmetik bir ürün satmak için bazı Doğu stereotiplerinden istifade eden artistlerden bahsediyoruz. Bu artistlerin bir klişe seviyesi var fakat bir estetik üretimleri de var. Örneğin, Majorelle'in o arkada kıpkırmızı Marakeş şehri ve önde garip bir şekilde maske takmış gibi duran o irkiyim Berberi kadın olan afişi bana son derece hoş geliyor. Bu tabii kolonyal bir şeydir, ama onu bir kenara koyalım, bir de şu ürünlere bakalım. Bunun üçüncü boyutu da Türk boyutu, yani Türk veya üçüncü dünya boyutu. Said'in söyledikleri Avrupa'ya veya Batı'ya yöneltilmiş çok ciddi bir eleştiriydi. ● eleştirinin Doğu'ya verdiği rahatlık da beni sinirlendiriyor. Devamlı, "bizi karikatüre çeviriyorlar," derken orada neredeyse zevk içinde bir mazlumiyet edebiyatı yaratılıyor ve dolayısıyla, "Batı'nın her yaptığı kötü, biz tamamen masumuz," deniyor. Her şeyi dış etmenlere, size yapılanlara bağlayıp kendinizi tamamen aciz ve mazlum haline getirmek biraz rahatsız edici. Said'in analizini sadece bir üçüncü dünya intikamcılığı için kullanmak bana çok ters geliyor. Bu sebeplerden dolayı buna biraz daha sakin bir biçimde bakmak gerek: Şu ürünler nedir, ne gibi stereotipler kullanılıyor vs. gibi. Biraz bu birikmiş kinleri, nefretleri ve früstrasyonları bir kenara bırakıp bakalım; buna "şüphenin avantajı"nı verelim (give them the benefit of the doubt).

Bu noktada, sergide yer verdiğiniz Goscinny ve Tabary'nin Iznogoud karakteri ilginç bir örnek gibi görünüyor. Bu karakter bir Arap karikatürüyken, serginin kitabında da bahsettiğiniz gibi, son zamanlarda Nicolas Sarkozy ile özdeşleştiriliyor. Dolayısıyla burada, o klişeleşmiş Doğulu ve Batılı tiplemelerinin ötesinde bir anlam olduğu sonucunu çıkartabilir miyiz?

Tabii. Iznogoud her şeyiyle tipik pis, huysuz, hırslı bir Arap karikatürü. Eğer Fransız okuyucu bütün bu stereotiplemeyi görüp de, bunu bir anti-Arap malzemesi olarak değil de anti-Sarkozy malzemesi olarak kullanıyorsa, demek ki o imajın başka bir kuvveti var. Demek ki o imajda aslında Arap havası estetik bir arka plan oluyor ve asıl hikâye "patronumun yerine patron olmak istiyorum" diyen bir evrensel tipe ve hatta bugünün Amerikanvari kültüründe çok olan, birbirinin üstüne basarak yukarı çıkmaya çalışan modern insan tiplemesine çok daha uygun bir hale geliyor. Çünkü istediğiniz gibi okuyorsunuz,

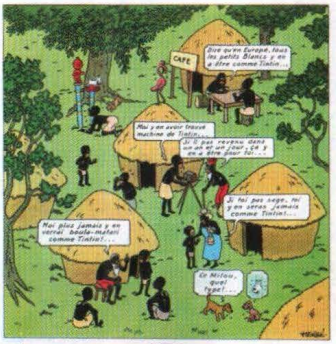
siz nasıl görüyorsanız onu yansıtıyorsunuz. Diyorsanız ki bu bana hakaret tür, o eninde sonunda hakaret olur tabii ama iş o kadar basit değil ve Innogoud bunun çok güzel bir örneği bence.

Sergide görebildiğimiz bir diğer tür de erotizm başlığı altında sergilediğiniz "Marie-Gabrielle en Orient/Marie-Gabrielle Doğu'da" tarzı çizgi romanlar. Burada sado-mazoşist imgelerle bezeli bir pornografi türü görüyoruz. Öte yandan, Doğulu kadın imajını kullanan diğer bir eser olan *Binbir Gece Masalları*'na baktığımızda, burada oryantalizmin daha farklı bir biçim aldığını söylemek mümkün. Siz bu iki örneği nasıl değerlendiriyorsunuz?

Pichard'ın "Marie-Gabrielle en Orient/Marie-Gabrielle Doğu'da"sı ayrı bir kalemde ele alınmalı. Birincisi 2000'li yılların ürünü, ikincisi de pornografiye girebilecek türden sado-mazoşist bir içeriği var. Dolayısıyla onun tartışması bir pornografi tartışmasıdır. Pornografide nereye kadar gidebilirsiniz, ne kadarı aşağılatıcıdır, niyet nedir... O tartışmaya girmek biraz zor. Ama Pichard'da benim ilgimi çeken şu: Marie-Gabrielle Doğu'ya gidiyor ve Doğu'da bir seks kölesi oluyor ama kitabın ilk yarısı tamamen Fransa'da, ayrı kadının hapishane ve timarhanelerde çektikleriyle ilgili. Orada aslında Foucault'yu çok hatırlatan türden bir 19. yüzyıl burjuva toplumunun yarattığı seksüel baskı, sömürüye de değiniliyor. Zaten hikâyenin sonunda, en kötü adamın Monte Cristo Kontu olduğu ortaya çıkıyor; yani bir beyaz, bir Avrupalı. Onun için bunu illa ki Doğu'yu kötülemek olarak algılamamak lazım. Dolayısıyla onun bile masumiyetini Doğu üzerinden savunabilirim. Pornografik masumiyeti ve sado-mazoşist tarafı ayrı bir mesele. Şu bana daha kötü geliyor; kitapta kullandığım örnekte Burton'ın *Binbir Gece Masalları*'nı 1885'te tercüme eden ve en mükemmel tercümeyi yapan adamın- bu seksüaliteye yaklaşımı daha riyakâr. Ben, özellikle çevirdiği cinsel çağrışımlı hikâyelerden bir tanesini aldım: Kralın kızı ve maymun, bir zoofili hikâyesi. Problem hikâyede değil, eninde sonunda böyle bir şeyi başka bir yerde de görebilirsiniz. Problem dipnotlardan çıkıyor. Dipnotlarda öyle bir dil kuruyor ki, bu ne zaman üretildiği belli olmayan, ama en iyi ihtimalle 15. yüzyıla ait hikâyeyi 19. yüzyılı, yani çağdaş Doğu'yu anlamak için bir araç olarak kullanıyor. İşte orada işin mahiyeti değişiyor. Dipnotunda diyor ki, "Ben Kahire'de gezinirken -zaten Kahire'de zoofili oldukça yaygın- bir maymunun kadınlara saldırdığını ve ancak askerlerin müdahalesiyle..." vs. Bunu okuduğunuz zaman sizinki bir masal olmaktan çıkıyor, çünkü orada verdiği mesaj bu toplumun bunu yaptığı oluyor. Sokaklarda maymunlar devamlı ırza geçmek için teşebbüste bulunuyorlar gibi bir imaj çıkıyor. Bu tabii çok daha derin ve çok oryantalist.

Sergide oryantalist kadın imgesi bağlamında ele aldığınız başka bir nokta da "etnopornografi". Etnopornografi, pornografi ve etnografya arasında nasıl bir sınır çizilebilir?

Sınırlar çok muğlak. Etnopornografi çok riyakâr bir şey tabii ki. Bunun sergideki bir örneği, bu asır başında bunu ticari hale getiren Landrock ve Lehnert adında iki adamın fotoğrafları. Ilginçtir, bu adamlar gerçek etnografya türünde şeyler de -yani erotizm veya pornografi içermeyen, sadece manzaralar, tipler vs.- üretiyorlar, geniş bir yelpazeleri var ama uzman oldukları bir alan var, o da etnopornografi. 60'lara kadar *National Geographic* de bunu yapıyordu. Eninde sonunda Afrika veya Amazonya'da göğüsleri açık bir kadın görmenin hemen hemen tek meşru -illegal veya legalliği tartışılabilecek bir literatüre gitmeden- kaynağı buydu. Yani hakikaten Amazonya yerlilerini mi merak ediyorlardı, yoksa biraz da gözleriniz bayram etsin mi diyorlardı? Üstelik bu bilimsellik kisvesi altında yapılıyor, özellikle o iki imajın (Tunus Berberi kadınları, biri bir çeşmenin önünde, birinin büstü görünüyor) olduğu

Tenten ırkçı mıydı?

Sergide geniş yer ayırdığınız bir diğer karikatür de Hergé'nin "Tintin/Tenten" serisi. Bu seride Çinli, Japon, Afrikalı vs. birçok tiplemeye rastlıyoruz. Günümüzden baktığımızda tüm bu tiplemeler üzerinden çeşitli ırkçılık/şiddet biçimleri okumak mümkün ama yine de sizce Hergé'yi bunlarla suçlamak ne kadar doğru, anlamlı?

Tenten ırkçılıkla çok suçlandı, özellikle "Tintin au Congo/Tenten Kongo'da"da. Sırf Afrikalılarla ilgili değil, bir de yapılan hayvan katliamıyla: Orada yapılan hayvan katliamının en meşhuru, bir gergedanı öldürmek için derisinde bir delik açtığı ve oraya bir dinamit lokumu yerleştirdiği ve sonra sizin parçalanmış bir ceset gördüğünüz kısımdır. Bunlar bugün kabul edilmeyecek şeyler ama 1931'de bunun -iyi demek değil ama- tabii olduğunu kabul etmek lazım. Hergé eninde sonunda döneminin bir ürünüdür. Şu da kötü, 2007 yılında, Tenten Kongo'da satılmasın diyenler var. Yani basmadığınız zaman ırkçılık yok mu olacak ya da bastığınız zaman insanlar oradaki 30'ların verdiği "context"i görmeyip bunu birebir alıp Afrikalılar böyledir mi diyecekler? Bunlar çocuksu ve naif şeyler. Tarihçi olduğunuzda her şeyi kendi "context"inde değerlendirmeniz lazım. Bu demek değildir ki burada ırkçılık yoktu diyeceksiniz; vardır ama bunu izah edeceksiniz. Doğrulamayacaksınız veya meşrulaştırmayacaksınız ama böyleydi diyebilmek lazım. Dolayısıyla 2007 gözüyle değil de 1930'ların içinden bakmak gerekiyor.

fotoğraflardaki alt yazılar çok aşağılık. Sanki objektif bilgiler veriyormuş gibi, kadının çıplak olduğundan hiçbir yerde bahsedilmiyor. Hatta "Tunus'ta bu Berberi kadınlar çeşmeye su almaya çıplak mı gidiyorlar?" sorusunu sorduracak türden bir yalan üretiyor. Bu tabii çok riyakârca.

Iznogoud her şeyiyle tipik pis, huysuz, hırslı bir Arap karikatürü. Eğer Fransız okuyucu bütün bu stereotiplemeyi görüp de, bunu bir anti-Arap malzemesi olarak değil de anti-Sarkozy malzemesi olarak kullanıyorsa, demek ki o imajın başka bir kuvveti var.

Sergi bize Doğu'nun -ve özelde Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'nin- Batı'nın ürettiği oryantalizm karşısındaki tutumu açısından baktığımızda da ilginç bir süreç sunuyor: Osmanlı'nın son dönemlerindeki Batılılaşma çabalarının sonucu olarak benimsenmeye çalışılan oryantalizm, daha sonra T.C.'nin kuruluşuyla ve laiklikle birlikte boyut değiştiriyor. Bu süreçte Doğu'nun içindeki Doğu algısı nasıl oluşuyor, değişiyor ve oryantalizm Doğu tarafından tekrar üretilirken nasıl bir "ikiyüzlülük" söz konusu?

Bu serginin bir tarafı iğneyse, öbür tarafı çuvaldız. Benim için onu manalı yapan şey de bu. Yoksa "Batı masumane de olsa bakın bize ne yaptı"ya düşüyorsunuz ki bununla yetinmek istemedim. Benim asıl derdim biraz kendi çelişkilerimize bakmak. İkiyüzlülük lafını da kullanıyorum ama galiba bunu sistematik bir ikiyüzlülük olarak görmek de yanlış çünkü eninde sonunda Batılılaşıyorsanız, Batılılaşmayla beraber siz Batı'nın inandığı, içselleştirdiği bazı şeyleri de kabul etmek zorundasınız. Yani Batı size, özellikle Batı'nın bu kadar hâkim olduğu dönemde, "Doğu kötüdür", "Doğu geridir" veya "Doğu zaman içinde donmuştur," vs. diyorsa: siz bunları ayıklayıp da Batı'nın geri kalanını almakta zorlanabilirsiniz. Bunu becerenler de var, örneğin Japonya, ama Osmanlılar değil. Osmanlılar öyle bir saldırı altındalar ki, Batılılaştıkça ister istemez Batı'nın bir tür gereği olan oryantalizmi de benimsiyorlar. Bu çok masum bir şekil de alabilir: Osman Hamdi kaftanla fotoğraf çektirdiğinde veya Mustafa Kemal Sofya'da yeniçeri kılığında poz verdiğinde bu ne anlama gelir? Yani "Benim geçmişime ait bu kıyafet bir maskeli baloda giyilebilecek türde ve orada eninde sonunda komik, egzotik bir şey ararsınız; sadece tarihimdir," diye giymezsiniz. Oryantalizmin hedefi büyük ölçüde İslam olduğundan ve Osmanlıların İslami boyutları ideolojik olarak hâlâ çok baskın olduğu için, istedikleri kadar Batılı olamamışlar, Batılı kalıpları kabul edememişler.

Kemalizmle beraber, yani laisizm/sekülarizmle beraber ipin ucu biraz kaçtı. Artık Türkiye "Benim İslamla da Osmanlı geçmişimle de hiçbir alakam yok, ben sarışın İskandinav insanlarının yaşadığı, Batı'nın koruyucu meleği bir ülkeyim," diye, bir de tabii, "Homer Türktü, Hititler Türktü, bütün Yunanistan Türktü" vs. gibi söylemlerle bütün Batı'yı bir şekilde tersten alıp özümsemeye çalıştı. Bu çok uzun sürmüyor tabii ama Kemalizmin ilk evresi büyük ölçüde böyle. Bunun neticesinde bütün "gerçek Doğu"ya, kendinden farklı gördüğü, kendinden daha az Batılı gördüğü Doğu'ya karşı korkunç bir tavır sergileyebiliyor.

Daha geçen gün, hatırlarsınız, Kral Abdullah'ın protokol krizi çıktıktan sonra haberlerde kral tenkit edilirken sonunda spiker dedi ki, "İşte Bedevi zihniyetinin yansıması nasıl bugüne kadar gelmiş?" Bu ilginç bir şey ama bunu söylerken aslında ne yaptıkları belli; tamamen Avrupa'da tenkit ettikleri şeyi benimseyip "gerçek Doğu"ya karşı kullanıyorlar. Tabii Osmanlı'dan bugüne Türk tepkisi, oryantalizmi yeknesak bir şey değil. Konu Batılılaşma olduğunda, çok pragmatik bir şekilde "Ben Batılıyım." konu memleketi ticari anlamda, turizm anlamında satmak olduğunda, "göbeğin âlâsı bende, caminin âlâsı bende, hattın âlâsı bende..." diyerek kendini tam oryantalleştirmeye kadar giden bir yelpaze var. İlk başlarda, 1950'lere kadar devlet bunlara mani oluyor. 70'lerde Kapalıçarşı'da fes satılması, arabesk, göbek dansı yasaktı örneğin. Turistin Türkiye'ye gelip fes almak istemesi ayrı bir problem ama Türkiye'de devlet tarafından "Fes satılmaya!" diye bir karar çıkartılması da ayrı bir şey, zihniyetler çarpışıyor. Sonunda, 80'lerde bundan vazgeçildi. Özal döneminde, liberalizmle beraber Osmanlı ihtişamı bir komedi düzeyine varacak derecede dörtnala geri geldi.

Konuyu buradan günümüze bağlayacak olursak; günümüzde de bu geri dönüşün filmlerde, televizyon dizilerinde, modada vs. devam ettiğini gözlemlemek mümkün. Bunu nasıl değerlendirebiliriz?

Bugün motorlu saltanat kayıkları turistleri gezdiriyor... Artık bütün reklamlarımıza Türkiye'yi tanıtım deyince üç atlı, bir dansöz, bir Mevlevi dervişi, iki de cami katılıyor. İstanbul'un tanıtımında ezan ve çan sesleri beraberliği vurgulanıyor. Ne yapacağımızı bilemiyoruz. Şimdi buna gülmek de mümkün, kızmak da ama anlamak da mümkün. Türkiye'den

mütemadiyen bir şeyler isteniyor: "Batılı ol," deniyor, Batılı olunca "çok Batılı olmuşsun, Doğulu özünü kaybediyorsun, ilginç olmaktan çıkıyorsun," deniyor. Türkiye devamlı bir arayış içinde: Kendi içinde Doğulular, beyaz/beyaz olmayan Türkler; çok karmaşık bir ortam var. Benim ilginç bulduğum, bu oryantalizm denen şey genel tanımıyla Batı'nın tekeliyken, şimdi Doğu tarafından da üretilen, beraber üretilen bir diyaloğa dönüştü. Oryantalizm yok olmadı, yok olacağı da pek yok. Bir diyalog halinde hayatını devam ettirebiliyor ve bunda Doğu'nun da katkısı var. Sadece Türkiye değil, bütün Doğu ülkeleri kendilerini böyle satıyorlar. Yani ne satıyorsa o. Doğu hâlâ çok satıyor. Müzik, sinema, görüntü, nargile, Buddha Bar... Herkes bir şekilde egzotizm peşinde. Doğu o manada hâlâ çok iyi satıyor.

Peki günümüzde Osmanlı tarihinin geri dönüşüyle milliyetçiliğin yükselişi arasında bir bağlantı kurmak mümkün mü?

Bugün Osmanlı İmparatorluğu Türk tarihinin, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin bir tersten devamı haline getiriliyor. Milliyetçi söylemle bağdaştırılıp böyle bir devamlılık oluşturuluyor. Bu, tarihi perspektif açısından çok yanlış. Bir de 1920'leri düşünürseniz, 1923'ten sonra "Osmanlı" kelimesini adında taşıyabilen tek kurum Osmanlı Bankası'ydı. Bugün ise bir büfe, moda vs... her şey "Osmanlı" olabiliyor. Öbürü de ifrat bu da tefrit. Çok garip bir tarihi laçkalık içinde gidip geliyoruz; ret ve inkârdan, tamamen içselleştirerek tarihin bir parçası haline getirmeye kadar uzanan garip bir yelpazemiz var. Geçmişi olmayan bir toplum olmak da zor. Cumhuriyet, onunde sonunda İstiklal Harbi veya Kemalizmin ilk dönemlerini anlata anlata ne kadar anlatabilir. 50'lerde, 60'larda yaşayan bir insana daha 80 yıl öncesini yok saymak çok garip geliyor. Bu insanların çoğu Osmanlı döneminde yaşamış. Dolayısıyla tabii bir geri gelişi var. Ama bunun 90'lardan itibaren milliyetçilikle bir buluşması var ki, o bambaşka bir boyut. Politik bir şeye dönüşüyor; Türk'ün büyüklüğü, devlet kurma geleneği vs. Diğer taraftan da cumhuriyetin tamamen yeni bir şey olduğunu, Osmanlı'yla hiç alakası olmadığını söylemek ne dereceye kadar doğru, bu da tartışılır. Bazıları net bir şekilde söylüyor artık "Cumhuriyet Osmanlı'nın devamıdır," diye. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasını diğerleri reddetti, ne Yunanistan ne Mısır ne Bulgaristan ne de başkası istedi. İsteye isteye bir Türkiye kaldı. Türkiye de bunu alıp Türkleştirdi, kendine uyarlamaya çalıştı. İlk başta seçici olarak, şimdi hepsini. Abdülhamid de buna bir şekilde dahil olabiliyor, Fatih de, hepsi bir şekilde devamlılık içinde dahil edilebiliyor büyük Türk kurgusuna. Bu tabii çok problemli.

Son olarak, Türkiye'de son yıllarda oryantalizm söyleminin yeniden bir tarih yaratma amacıyla kullanılmasını "masumiyet" kavramıyla birlikte düşünebilir miyiz, nasıl düşünebiliriz?

Benim tavrım genellikle başkalarını masum, kendinizi suçlu bulmaktır. Kendinize karşı bir özeleştiri borçlusunuz. Baştan taraf olduğumu kabul ediyorum. Masumiyeti daha çok Batı için kullandım, iğne/çuvaldız derken de bunu kastediyorum. Ama Türkiye veya Doğu'nun bu oryantalist kli-

Bu sergının bir tarafı iğneyse, öbür tarafı çuvaldız. Benim için onu manalı yapan şey de bu. Yoksa, "Batı masumane de olsa bakın bize ne yaptı"ya düşüyorsunuz ki bununla yetinmek istemedim. Benim asıl derdim biraz kendi çelişkilerimize bakmak.

Osman Hamdi Bey'in kaftanla çektirdiği fotoğraf.

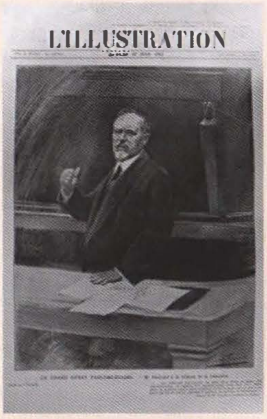
şeleri özümsemesinde de bir tür masumiyet, en azından kaçınılmazlık görmek mümkün. Eninde sonunda siz Batılılaşıyorsanız ve Batılılaşırken moderniteyi ancak Batılılaşma kapsamında kurgulayabiliyorsanız, ister istemez bunları içselleştireceksiniz. Nerede duracağınız meselesi çok problematik: Naif bir tarafı var ve naif gördüğüm şeyleri de masum sayarım. Herkes tango yapsın, vals yapsın... Ama olmuyor.

Bugün gelinen noktada masumiyetin ne kadar olduğu çok tartışılır çünkü buna tarihçi olarak da bakmak lazım. Böyle bakınca, hakikaten tarihe verilen zarar çok büyük. Dolayısıyla o açıdan masum saymak biraz zor. Avrupa kendi günahlarını toparlamak, temizlemek konusunda Türkiye'den çok daha ilerde. Örneğin, verdiğim çizgi romanların bir tanesindeki bir Fransız çizgi roman yazarının Cezayir olaylarına bakışının Fransızları işkence uygulayan birileri olarak göstermesi oldukça revizyonisttir. Bizde hâlâ o noktaya gelinmedi. Hâlâ "ilerici-gerici" ikilemi üzerinden oynanan bir "Patrona Halil-III. Selim," "iyi adam-kötü adam," "ilerlemek isteyen-gerilemek isteyen" türünden ayrımlar var. Dolayısıyla, bu noktaya gelindikten sonra, 2007 yılında hâlâ böyle oportünist ve pragmatik kullanımların olmasını masum saymak o kadar da kolay değil.

22 HAZİRAN 1912

ENVER BEY'İN KAMPINDA (2)

"Ancak," dedi Enver, "bu savaş kabileleri barıştırdığı gibi, kavgaların bitiminden ve yerlilerin padişahın hâkimiyeti altına girmelerinden istifade ederek Türk hükümetinin bu ülkenin medenileştirilmesine yönelik gayretlerine de bir vesile olmalıdır. Kaybettiğimiz kentlerin yerine bunları tekrar kazanma umudumuz gerçekleşinceye kadar bu kamplardaki her şey gerçek birer kentteki gibi düzenlenmeye başladı: Sokaklar çiziliyor, yollar oluşmaya başlıyor, çarşılara düzen getiriliyor, tüccarlar kapalıçarşılar meydana getirip kendilerine ikametgâhlar inşa ediyor."

L'Illustration dergisinin 22 Haziran 1912 tarihli kapağı.

Geçtiğimiz sayıda, *L'Illustration* dergisinin Trablusgarb muhabiri Georges Rémond'nun 22 Haziran 1912 tarihli, 3616 numaralı nüshasında yer alan röportajının ilk kısmına yer vermiştik. Devamını bu sayıda yayınladığımız makalenin bu ikinci kısmında ağırlıklı olarak Rémond'nun Enver Bey'le olan mülakatına yer verilmektedir.

Rémond başından beri takındığı Osmanlı taraftarı tutumunu burada da korumakta, Osmanlı ordusunun bölgeye getirmiş olduğu düzen ve modernliği methetmekedir.

Enver Bey'le yapılan görüşmenin en ilginç kısmı, herhalde Afrika'da Fransızlar ile Osmanlıların oynadığı rolün mukayese edilmesidir. Osmanlı subaylarının etkinliğine hayran kalan Rémond, bunun Fransız sömürgeciliği için bir örnek teşkil edebileceğinden bahsederken, Enver Bey de bu fikre katılarak bir tür Osmanlı sömürgeciliğinin propagandasını yapmaktan geri kalmamaktadır. Arapların çocuğa benzetildiği, tabii olarak vahşete ve düzensizliğe meyilli olarak tanıtıldığı bu metinde, Osmanlı İmparatorluğu açık bir şekilde "beyaz" dünyaya ait olan ve sömürge yoluyla Afrika'nın bu bölgesinde hükümranlığını sürdürebilecek bir devlet olarak tanımlanmaktadır.

Dönemin iddialı bir Osmanlı subayının bu yöndeki yargılara katılması, yeni nesil Osmanlıların ne dereceye kadar modernliğe ve Batı modelini benimsemeye hazır olduklarının ilginç bir işaretidir.

Savaş davulunun yanı başında kadınlar.

ENVER BEY'LE GÖRÜŞME

Öğleden sonra Binbaşı Enver Bey beni yanına çağırıp, öncü mevzilerle kamp arasında gerçekleşecek olan kabile yarışlarına davet etti.

Kendisiyle ve maiyetindeki Derne mücadele etmeye gidiyorlar, döndüklerinde ise atları tam da bıraktıkları yerde buluyorlar. Savaşta ise gayet ateşliler, yaklaşanı ısırıp çifteliyorlar.

Enver Paşa'ya dedim ki: "Bir savaş muhabirinin görevinin askeri olmakbugün en uysal ve en iyi askerlerimizden biri oldu. Zaten bu Barasa kabilesi hiçbir zaman tam olarak Türk hâkimiyetine boyun eğmemiş, devamlı savaşan, isyan eden ve vergi vermeyi reddeden bir kabileydi. Gel gör ki bir zamanlar uyuz bir koyun için insanların birbirine savaş açtığı

Türkiye burada Fransa'nın Afrika'da yaptıklarını gerçekleştirmeye çalışıyor ve bunu din ve duygu birliğiyle daha iyi başaracağa benziyor. Bunun daha önce akla gelmemiş olmasına ve kuvvetle desteklenmesi gerekenle mücadele edilmiş olmasına şaşırmakla birlikte, şu anda kaybedilmiş zamanın telafi edildiğini söylemek ve bu gayretin başladığı tarihin önemli bir yer tuttuğunu görmek gerekir.

Kumandanı Mustafa Kemal, Binbaşı Nuri Bey ve Kurmay Yüzbaşısı Reşid Bey'le sohbet ederken, Araplardan oluşan kalabalık bir grup etrafımıza üşüşüyor.

Çavuşlar kırbaçlarıyla, tehditleriyle ve darbeleriyle bu kalabalığa zar zor hâkim oluyorlar. Hepsi de kendi kabilelerinin atlılarının zaferini görmek ve tadını çıkarmak istiyor. Nihayet uzaktaki bir tepeden atlıların geçişine işaret eden bağırmalar yükselmeye başladığında, artık onları zaptetmek imkânsızlaşıyor. Yere atılıp üzerlerinden geçilmesini tercih ediyorlar. İşte kızıl bir toz bulutunun içinden dörtnala geliyorlar; rakipleri kovalıyor mu diye arkaya bakıp, en önde olup tüfeğini sallayan ve Enver Bey'in önünden geçerken ateş edene yetişmek için kuduruyorlar!

Bu adamlar ata, bizim anladığımız anlamda binmiyorlar, yani atçılık sanatından bihaberler. Ancak atlara büyük bir alışkanlıklarının olması yanında, gayet esnek ve cesurlar. Sivri taş ve kayalıkların arasındaki korkunç patikalardan dörtnala geçiyorlar ve atlarının bacaklarını nasıl kırmadıklarını anlayamıyorum. Atları ise küçük, tıknaz ve pek de güzel değil, ama yorgunluğa müthiş dayanıklı ve gayet iyi huylu. Bazen çatışmalarda süvariler atlarından inip onları geride bırakarak yaya la birlikte barışçıl şenliklerden, padişahın yıldönümünü kutlamaktan, at yarışlarını fotoğraflamaktan, Leptis Magna'ya, Sirta'nın bir zamanlar bulunduğu çöle ve Yeşil Dağ'a gezintiler düzenlemekten ibaret kalması ne kadar garip."

Bana şöyle cevap verdi: "Bu savaşın en garip sonucu, ülkeye barış getirmiş olması. İlk defadır ki bu kadar kabile birbirlerini öldürmek için silahlara sarılmadan bir araya geldi. En kanlı hatıralar bile artık unutuldu. İnanılmaz bir şey!

Bu karşılıklı nefretlerin ne boyuta gelmiş olduklarını bilirsiniz! Eskiden, kim bilir ne zaman, şu kabileden bir kişi diğerinden birini öldürmüş, sonra da intikamı alınmıştı. Bu intikam bir diğerine neden olmuş ve böylece karşılıklı öldürmeler ahirete kadar devam edecek gibi bir hal almıştı. O zamanlar çok makbul olan eşkıyalıktan bahsetmiyorum bile. Bir Arap, 'Ben hırsızım' dediğinde iyi ve saygın bir adam olduğu, kabilesinde itibar gördüğü anlaşılırdı..."

Tam o anda bir atlı önümüzden geçiyor. Son yarışı daha yeni kazanmış, güçlü ve kaslı çıplak kollarıyla ve savaşçı bir ifade taşıyan çok esmer yüzüyle muhteşem görünüyor. "Bu, Barasalardan Bucerd," diyor Enver Bey; "Eskiden eşkıyaların başıyken bu ülkede develerimiz erzak, mühimmat, hatta bazen on-yirmi bin lira taşıyarak sadece bir jandarma veya bir asker korumasında hareket edebiliyor. Barka'da asayiş neredeyse tamamen sağlanmış durumda. Bütün bölgeyi ve Trablusgarb'ın tamamını gezmiş olarak bunu zaten biliyorsunuz."

Gerçekten de bütün ülkeyi Tunus sınırından buraya kadar kat ettim. Ayrılırken bana gayet kötümser şeyler söylenmişti: "Bu eski Afrikalıya inanın," demişti meslektaşlarımdan biri, "Sirta'ya kadar bile gidemeyeceksiniz!" Oysa sadece bir iki Arap jandarmayla, bazen de sadece devecilerimle seyahat ettiğim halde, bu tür seyahatlerde olağan olan ve anlatmaya değmeyecek küçük olaylar dışında hiçbir sorunla karşılaşmadım. Her yerde de jandarma, belediye, posta, telgraf gibi bütün sivil hizmetlerin gayet düzgün bir şekilde, muhtemelen de eskisinden çok daha iyi işlediğini gördüm.

"Ancak," dedi Enver, "bu savaş kabileleri barıştırdığı gibi, kavgaların bitiminden ve yerlilerin padişahın hâkimiyeti altına girmelerinden istifade ederek, Türk hükümetinin bu ülkenin medenileştirilmesine yönelik gayretlerine de bir vesile olmalıdır. Kaybettiğimiz kentlerin yerine bunları tekrar kazanma umudumuz

Başkumandan Enver Bey ve kurmayları: Teğmen Osman Efendi (J. W. Stuart Smallwood), Nuri Bey, Mustafa Kemal, Enver Bey. İkinci planda Sünusi şeyhleri.

gerçekleşinceye kadar bu kamplardaki her şey gerçek birer kentteki gibi düzenlenmeye başladı: Sokaklar çiziliyor, yollar oluşmaya başlıyor, çarşılara düzen getiriliyor, tüccarlar kapalıçarşılar meydana getirip kendilerine ikametgâhlar inşa ediyor. Bugün çadır gördüğünüz her yerde birkaç ay içinde taştan evler yükselecektir.

Sullum ile Tunus sınırı arasındaki telgraf hattımız işliyor, ama hem memur azlığından hem de İtalyanlar sahildeki telleri yer yer kestiğinden biraz ağır işliyor. Kesilen hatları biraz daha geride tekrar kurduk, ama tel azlığından hâlâ kesintilere uğruyor. Gerektiğinde Araplar bize bu telleri İtalyan istihkâmlarından çalıp getiriyorlar. Bütün bu zorluklara rağmen, yolunuz boyunca mektup ve telgraflar yollayabildiniz.

Her kampta okul ve hastaneler kurduk. Yeni bir telefon hattı bizi ilkin öncü mevzilere, ardından da Sullum ve Bingazi'ye bağlayacak. Motosikletli hızlı bir kurye hizmeti ihdas etmeyi düşünüyoruz, yakında da otomobillere sahip olacağız."

"Bu sabah," dedim binbaşıya, "önünüzden geçen resmigeçitle ilgili bir şey dikkatimi bütün bunlardan daha da fazla çekti: O da Arap kuvvetlerinin, özellikle de milislerin düzeni ve bu kadar kısa zamanda elde edilen sonuçlardı. Türkiye burada Fransa'nın kendi Afrika imparatorluğunda yaptıklarını ilk defa olarak gerçekleştirmeye çalışıyor ve bunu din ve duygu birliği sayesinde çok daha iyi başaracağa benziyor. Bunun daha önce akla gelmemiş olmasına ve en kuvvetli desteği olması gerekene karşı bugüne kadar mücadele edilmiş olmasına şaşırmak mümkün olmakla birlikte, şu anda kaybedilmiş zamanın telafi edildiğini söylemek ve bu gayretin başladığı tarihin önemli bir yer tuttuğunu görmek de gerekir gibime geliyor. Arap dünyası fetihler sayesinde düzene girmiş, askeri şan ile yola girmiştir. O kadar ki, bizim kendi sömürgelerimizdeki misyonumuzun en sağlam tarafı, askeri olanı ve ordunun düzeniyle ilgili olanıdır. İslam dünyası bir zamanlar yaptığını bir kere daha gerçekleştirmeye kadirdir.

Bu misyonu burada başaracak olursak, sizin geniş imparatorluğunuz ve öresi için bir örnek teşkil edebilecektir. Şimdiden hissedebildiğimiz uyuyan gücünü canlandıracaktır. Devrimcilik konusunda kendini ispatlamış olan genç Türkiye, şimdi de Avrupa'daki Hıristiyan imparatorluğundan belki de daha az direnç gösteren şu Arap dünyasına düzen getirme konusundaki başarısını gösteriyor."

Binbaşıya, başlatılmış olan bu çalışmaya ve Trablus ve Bingazi'deki arkadaşlarının gösterdikleri gayrete olan hayranlığımı ifade ettikten sonra şunları eklemeye cesaret ediyorum: "Pekiyi Avrupa buna ne diyor? Beş aydır savaş alanını gezdiğimden, meselenin bir tarafını iyi anladığımı sanıyorum. Ya öbür tarafta neler

oluyor? Muhtemel bir zaferin sizi fazla güçlü kılacağından, özellikle de daha büyük başarılar sağlayabilecek ve arzulayacak olmanızdan korkulmuyor mu? Batı'da olduğu kadar Doğu'da da halkın hayal gücü, bilmedikleri her şeyi özetleyen ama aslında korkularını ve beklentilerini simgeleyen geniş tablolara bayılır. Bizde Doğu dendiğinde ne olduğunu tam bilmesek de akla cihat gelir; nasıl ki sosyalizmden veya ihtilalden bahsedildiğinde akla 'büyük günbatımı' (grand soir, yani düzenin çöktüğü an) gelirse. İtalyan-Türk savaşı dolayısıyla Fransa'da bazı kişiler bu hayalleri daha somutlaştırmış ve Sunusi şeyhlerin desteğini alan Türk subaylarının İtalya'ya karşı bir zaferden sonra Afrika'daki imparatorluğumuzun en korkunç düşmanları olacaklarını yazdı."

"Ben bir askerim," dedi Enver Bey, "ve her zaman asker olmuş, başka bir şey olmak istememişimdir. Genel politika meseleleri beni ilgilendirmez, buradaki görevim bambaşkadır. Ancak sanırım bu konuda siz şahsen tanıklık edebilirsiniz. Geniş bir Müslüman ülkesinin ortasında yapayalnız bir Hıristiyan olarak siz hiç İtalya'ya karşı olandan başka bir savaştan söz edildiğini duydunuz mu? Şunu da ekleyin: Biz ülkemizi yabancı bir istilacıya karşı savunuyoruz. Başka kimseye karşı nefretimiz yoktur ve Avrupa'dan tek istediğimiz tarafsız kalmasıdır. Ama henüz silahlandırmış olduğumuz bu ülkeyi herkesin hırsına karşı koruyacağız; bunu yaparken de dini veya başka türden elimizdeki bütün imkânları seferber edeceğimiz gibi, İtalya'ya karşı giriştiğimiz bu mücadelede tarafsızlığı ihlal eden herkese de bu gücümüzü hissettireceğiz."

Bu arada yarışlar devam ediyor. Dağ kayalıklarında koşmaktan yorgun düşmüş, nefes nefese kalmış atlar, süvarilerinin sivri üzengilerinin etkisiyle son bir hamleyle fırlayarak önümüzden geçiyor. Bazıları sendeliyor ve son adımlarında yere yıkılıyor.

Ardından Enver Bey mükâfatları dağıtıyor. Ne zor bir iş! Arapların doyumsuzluğunun sonu yok. Hepsi birincilik iddiasında, bir şeyler kazananların her biri de üstüne başka bir şey istiyor. Etrafımızdakiler birbirlerini eziyor, hareket ediyor, bağırıyor ve atlılar yayaların üzerine çıkıyor.

Fakat binbaşının tek bir el hareketiyle her şey sakinleşiyor, önümüzde bir yol açılıyor ve Enver Bey bana kalabalığı göstererek haykırıyor: "İşte bakın! Hepsi tatmin oldu, herkes memnun. Bir yıl önce böyle bir yarış ancak kanlı bir mücadeleyle sona erердi!"

Araplar çocuk gibi! Akşam bütün kampta şenlik ateşleri yakılıyor. Çadırların etrafındaki bağrışmaların, dansların, şarkıların, alkışların arasında silah sesleri duyuluyor. Savaş hali onların tabii hali ve bu savaş da çok hoşlarına gidiyor. Savaşın sahildeki kentlerin geri alınmasıyla sona ereceğini bilseler, bana öyle geliyor ki o harekâttan ilelebet vazgeçebilirler.

CUMHURİYET, DEMİRYOLU VE LAİKLİK

BİR "MODERNİTE" METAFORU

ZAFER TOPRAK

Çokpartili döneme geçişle demiryolu önemini yitirdi. Demiryolu devletle o denli özdeşleştirilmişti ki, karayollarına öncelik verilmesi sanki tek parti dönemi devletçiliğinin ölüm fermanıydı. Bundan böyle Türkiye'de yerli kömürün yerini ithal petrol alıyordu. Demiryolu geçmişle, dünün rejimiyle özdeşleştirildi; hantal, çağ dışı görüldü. "Modernite" bayrağı karayolunun eline geçti, demiryolları kendi haline bırakıldı. Demokrasi rüzgârı demiryollarının kaderini devletin imgesiyle bütünlenmişti. Devlet-toplum ikilemi sanki demiryolu-karayolu ikilemine dönüştü. Demiryolu gericilikti, karayolu ileriyi simgeler oldu.

30 Ağustos 1930'da, demiryolunun Sivas'a ulaştığı gün istasyonda görkemli bir tören yapılmıştı. "Yaşasın Demir Kollu Cumhuriyet" o gün için benimsenen bir özdeyişti.

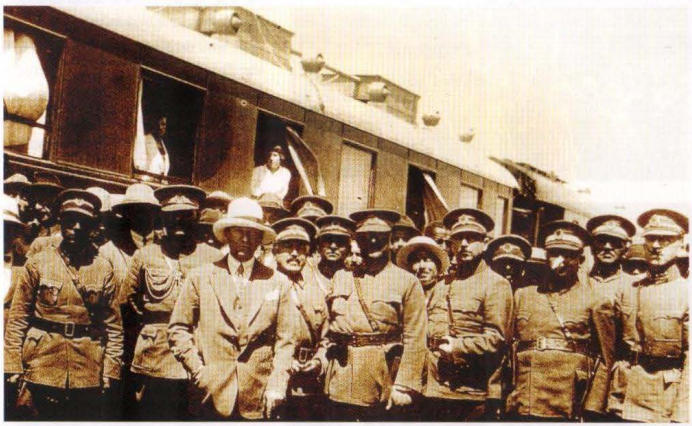
Fotoğraflar Zafer Toprak'ın kişisel arşivindenalınmıştır

Cumhuriyetin ilk on yıllarında demiryolu politikası ya da o günkü deyişle "milli şömendöfer siyaseti" "milli" politikaların başında yer aldı. Demiryolu birçok yönden çağdaşlığı, "modernite"yi simgeliyordu. 19. yüzyılın ortalarından itibaren Türkiye'de döşenmeye başlanan demiryolları cumhuriyet hükümetleri sırasında hız kazandı. 40'lı yılların sonlarına kadar ülke, yine o günün deyişiyle "demir ağlarla örüldü."

Cumhuriyet Türkiye'sinin demiryollarına önem verişinin değişik nedenleri vardı. Kuşkusuz askeri strateji başta geliyordu. Üniter bir devlet, ancak ülkenin dört bir yanının ulaşılabilir olmasıyla bağlantılıydı. Doğu Anadolu demiryolundan yoksundu. Daha doğrusu, dış siyasal dengeler nedeniyle Osmanlı döneminde bu yörelere demiryolu döşenmesi önlenmişti. 19. yüzyıldan beri ordu sevkıyatı demiryoluyla yapılıyordu. Rusya güney sınırlarını güvence altına almak için Osmanlı'nın Doğu Anadolu'da demiryolu döşemesini önlemişti. Demiryolu uzun yıllar "düvel-i muazzama" arasında çatışma gerekçesi oldu. Son yıllarda birçok araştırmacı, Almanların döşediği Bağdat Demiryolu'nu ve Amerikalıların Doğu ve Güneydoğu Anadolu için düşündükleri Chester Projesi'ni siyasal boyutlarıyla enikonu tartıştı.

Öte yandan, demiryolu döşenmesi büyük ölçekte bilgi, beceri ve yatırım gerektiriyordu. Bu nedenle Osmanlı demiryolları yabancılar tarafından yapılmış ve işletilmişti. Cumhuriyet, daha kuruluş yıllarında demiryolunun önemini kavramıştı. Bu denli stratejik bir ulaşım aracı yabancı ellere bırakılamazdı, demiryolları kısa sürede millileştirilmeliydi. Ayrıca yeni demiryolları döşenmeli, ülkenin sınır boyları Ankara'ya bağlanmalıydı. Mali olanakların en kısıtlı olduğu bir evrede, cumhuriyetin ilk on yıllarında, Osmanlı'dan devralınan 4000 kilometre demiryoluna bir 4000 kilometre daha eklendi.

Stratejik kaygıların ötesinde, ülke ekonomisinin kalkınması için de de-

Cumhuriyet döneminde devletle demiryolu bir bütündü. Demiryolu devleti simgeliyordu. Ulusal günlerde demiryolu tıpkı okullar gibi süslenir, bezenirdi. Zafer takları demiryolu hattı üzerinde kurulurdu. Lokomotifler çiçeklerle donatılır, ay yıldızlar dört bir yana asılırdı. Tren sanki demirden bir gelindi. Aslında bu süs devletin taçlandırılışı, hegemonik konumunun pekiştirilmesiydi.

Gazi Mustafa Kemal Milli Mücadele yıllarında demiryollarını askeri harekât için yoğun bir biçimde kullandı. Barış döneminde de demiryolları temel ulaşım aracıydı.

...miryolları öncelikli ulaşım aracıydı. Demiryolu, iç pazarın ana arterlerini oluşturacaktı. Demiryolu sayesinde ülkenin dört bir yanıyla bağlantı kurulabilir, iç pazar bütünlenebilirdi. İki dünya savaşı arasında ekonomik nedenlerle içe kapanan çoğu ülke kendi yağıyla kavrulmaktan başka çare bulamamıştı. Türkiye de bundan böyle ihtiyaçlarını, dışa muhtaç olmaksızın yerel kaynaklarından karşılamak zorundaydı. Buğdayını, şekerini, pamuğunu kendi üretecek, ülkeyi en azından "üç beyaz"da dışa muhtaç bırakmayacaktı. Öte yandan, 30'lu yılların sanayi planlarıyla demiryolu güzergâhları arasında yakın bir bağ vardı. İki dünya savaşı arası, özünde gizil bir "savaş ekonomisi" dönemiydi. Her türlü ekonomik karar stratejik kaygılarla alınıyordu. Sınai kuruluşlar Anadolu'nun içerlek yörelerinde kuruluyor ve demiryolu ile pazarlara entegre ediliyordu. Karabük Demir Çelik Fabrikası ne kömüre ne de demire yanaşabilmiş, iki cevherin ortasında bir yerde kurulmuştu. Demiryolu, özellikle Doğu Anadolu için ayrı bir anlam taşıyordu. Savaşlar sırasında Anadolu'nun hayvan varlığı büyük bir darbe yemiş, dörtte bir oranına düşmüştü. Besiciliğin geliştirilmesi için demiryolu şarttı. Erzurum yaylalarından Trabzon'a sevk edilen hayvan sürüleri uzun yürüyüşlerde telef oluyordu. Nitekim demiryolunun önce Sivas'a, ardından Erzurum'a varışı büyük bir coşkuyla karşılandı.

Ancak tüm bu gerekliliklerin ötesinde, demiryolunun bir de simgesel önemi vardı. Demiryolunun gittiği yere ye "cumhuriyet" ve "devlet" de gidiyor, Ankara'nın iktidarı ulaşmış oluyordu. Her yeni istasyon cumhuriyetçi söylemin güçlenmesine vesile oldu. Cumhuriyet, demiryolu ile görünür oldu, kitlelere ulaştı. Demiryolu bir anlamda o gün için "modernite"ydi. Geleneksel toplumsal dokuları çözüyor, "uhrevilik"ten "dünyevi"liğe geçişi simgeliyordu. Demiryolu birçok yönüyle çağdaş değerleri ifade ediyordu, nitekim Türkiye'de zaman ve mekân anlayışının kökten dönüşüme uğrattı.

"Ezani vakit" diye bilinen, günü beş namaz vaktiyle algılayan ve günbatımını saat 12 diye belleyen zaman kavramı demiryolu tarifeleriyle geri plana itildi. Alafranga saate, güneşin tam tepe noktada olduğu anı 12 olarak gören "zevâlî vakit"e demiryolları ile geçildi. Tren kalkış ve varışlarındaki dakiklik, demiryolunun ulaştığı coğrafyalarda günü yirmi dört saate bölen ve hava kararması ve aydınlanmasıyla ilişkisi olmayan bir zaman anlayışını zorunlu kıldı. Demiryolunun Türkiye'ye gelişiyle birlikte insanlar çifte "zaman"la yaşamaya başladı. Tıpkı eğitim, adalet ve benzeri düzenlemelerde olduğu gibi, bir boyutu İslam, diğer boyutu Batı olan bir ikilem demiryoluyla "zaman"a da sirayet etti. Mekteb-medrese yanında rüştiye-idadi ve din esası üzerine kurulu şer'i mahkemeler yanında nizami mahkemeler ne tür bir yeniliği simgeliyorsa, "ezanî vakit"le günü yirmi dört saate bölen "zevâlî vakit" de aynı işlevi görüyordu. Keza, kurulduğu evrede kalkış zamanı tarifelerde "ikindi vakti", "akşamüstü" terimleriyle yer alan Şirket-i Hayriye vapurları dakik olma gereği duydular. Kısaca, çağdaşlık zamana duyarlılığı gerektiriyordu. Tren dakik olmalıydı, vapur dakika ile kalkıp varmalıydı. Saat kavramı bundan böyle dakika ile takviye edilmişti. Özellikle demiryollarında geliş gidişin tek hat üzerinden gerçekleştirildiği düşünülürse, bu dakikliğin demiryolu yönetimleri için ne denli önemli olduğu ortaya çıkıyordu. Demiryolunun uğradığı yörelerde kısa sürede "zevali" saate geçildi.

Ancak bu geçiş sancılı oldu. Zamanda ikilem sorun olmakta gecikmedi. Ülkenin dört bir yanındaki farklı "gün batışı", günümüzde iftar vakitlerindeki farklılıklar gibi birkaç kilometrelik mesafelerde bile saati farklı kılıyordu. Bu, doğal olarak dakiklik gerekti-

Ankara'da çiçeklerle bezenmiş "Bin Yaşa Gazi Paşa" yazısı altında karşılama.

Gazi Mustafa Kemal seyahatleri sırasında halkın kendisine olan ilgisini göz ardı etmeyip trenden inliyor ve onlarla görüşüyordu. Fotoğrafta İstanbul'un banliyösü Tuzla istasyonunda öğrencilerin de yer aldığı bir karşılama töreni görülüyor.

ren kimi alanlarda karmaşaya neden oldu. Ordu bünyesinde, savaş alanlarında harekât planlarını olumsuz etkiledi. Balkan Harbi'ndeki yenilginin nedeni, bu farklı zaman anlayışına bağlandı. Harekât komutanların zaman anlayışına göre değişiyor, uyum içersinde davranamıyorlardı. Nitekim Balkan Harbi'nın ikinci evresinde ordular "ezani vakti" bıraktı. Komutanlara bundan böyle "zevâli vakit"i kullanacakları emrolundu. Cumhuriyetle birlikte gündeme gelen devrimlerden biri, laik bir toplum inşa sürecinin bir parçası olarak "zevali" vakit oldu. Ülkenin dört bir yanında çağdaş zaman anlayışı hâkim kılındı. Demiryolu ile başlayan zamanın dönüşümü, Cumhuriyetle birlikte bir "inkılap" niteliği kazandı.

Demiryolu Türkiye'de zaman kavramını değiştirirken, mekânı da genişletiyordu. Toplumu "dünyevi"leştiren etkenlerden biri, yine demiryoluydu. Tren ufkun ötesini simgeliyordu. Kasaba şehre bağlandı; şehir başkente, ülke dış ülkelere. Osmanlı nüfusunun büyük bir çoğunluğu köyünün ya da kasabasının dört beş kilometrelik çevresi ile yetinirken, şimdi birkaç saat içersinde onlarca kilometre ötelere ulaşabilme olanağına sahip olmuştu. Nüfus hareketlilik kazanmış, yöre insanı kimi ihtiyaçlarını yöre pazarlarının ötesinde, şehirden karşılıyordu. Pazarı genişleten demiryoluydu. Tren seferleri pazara etkinlik getirmiş, geçimlik ekonomileri çözmüş, insanlara para ekonomisinin üstünlüğünü kanıtlamıştı. Bundan böyle demiryolu ile parasallaşma uyum içersinde gidiyordu. Dolaşımdaki para demiryolu ile birlikte artıyor, dolaşımı da hızlanıyordu. Tren seferleriyle Anadolu insanı "ahret"in ötesinde, "dünyevi" hazlar peşinde koşmaya başlamıştı.

Demiryolunun "modernite"nin simgesi oluşunun bir başka kanıtı da istasyonun kamusal alan anlayışına farklı bir bakış getirmesiydi. Kasaba insanı, büyük bir ahenk içinde çalışan demir yığınını görmek için istasyona gidiyordu. İstasyon bir cazibe merkeziydi ve zamanla, caminin çevresinde oluşan kamusal alana rakip oldu, Osmanlı'da "İslam" kentinin odak noktası cami idi. Caminin iç ve dış avlusu kamusal alanı simgeliyordu. İktidar odağı, cami mekânı ile yakından bağlantılıydı. Cami imamı yörede "uhrevi" olduğu kadar "dünyevi" bir işlev de görüyordu. Din ile devlet iç içe geçmişti. 19. yüzyılda gerçekleştirilen idari reformlarla, cami imamının iktidarını yöreye atanan kaymakam paylaşmıştı. Demiryolunun kasabaya gelişiyle bu kez yeni bir kimlik daha ortaya çıkıyordu. Oturduğu mekânla, giyim kuşamıyla, düzenli aylık maaşıyla ve de "şapka"sıyla istasyon şefi yörede "dış dünya"yı simgeler oldu, saygı gördü.

Demiryolu istasyonları belki birçok yörede hükümet binalarına göre daha düzgün kesilmiş taşlardan inşa ediliyordu. Modern yapı anlayışı, yöreye demiryolu istasyonları ile birlikte ulaşıyordu. Kapısı, penceresi düzgün, müstahkem inşaat cezp edici bir görünümdeydi. Durağan bir toplumdan devinime, harekete geçilirken demiryolu kadar bu dönüşüme destek çıkan başka bir maddi ortam düşünülemezdi. Demiryolu, tren hareket demekti. Tren katarı anlık bir görüntüydü. Gelip geçiyordu. Bir film şeridi gibi insanların görüntüyü yakalayıp belleklerine nakşetmeleri ilk kez trenle mümkün olmuştu.

Demiryolu, eşyanın yapısını da dönüşüme uğrattı. Sanayi çağı öncesi insanı taşı toprağı, odunu keresteyi biliyordu. Ama bu devasa, uzayıp giden, hareket eden nesne demirdendi. Kırsal kesime "demir çağı"nı, demiryolu sokuyordu. Belki de karasabandan demir pulluğa yönelim demiryolunun bir telkini, demirle bu tür bir ünsiyet peyda etmenin sonucuydu. Demiryolu bu nedenle seyirlikti. Trenin geçişi kırsal kesimde beklenir, gözlenir olmuştu. Yöre insanı bacasıyla, dumanıyla, tiz düdüğü ve istim sesiyle gelip geçen bu demir yığınını her gün özlemle bekliyordu. Zamanla istasyon etrafı "tenezzüh" mekânına dönüştü. Kahveler, çayhaneler trenin geçişini seyreyler oldu. Gar lokantaları varlıklı zevatın uğrak yeriydi. Akşamcı taifesi rakılarını gar lokantasında yudumladılar. Kısaca, İslam kenti cami çevresinde oluşurken, demiryolu kasabanın yerleşim anlayışını değiştirdi. Kent ya da kasaba istasyona doğru yöneldi, istasyon çevresi yoğunlaştı. Pazar istasyon çevresinde toplandı, çarşı istasyonla bütünleşti. Bir başka deyişle, tren istasyonu toplumu laikleştiren, sekülerleştiren bir öğe oldu, camiye alternatif bir mekân yarattı. İstasyonun kendi "cemaat"i vardı. Günlük alışveriş için istasyon çevresine inilyordu

İstasyon yoğunluğu, kitleyi simgeliyordu. Tren saati yaklaştıkça istasyonun kalabalığı artardı. Kasaba sekenesi birbirini istasyonda görür olmuştu. Oysa o zamana kadar namaz vakti, kasabanın haftalık pazarı ya da yıllık panayırı dışında bu tür bir birliktelik ender görülürdü. Tren vakti, ülkenin o güne kadar görmediği düzenli bir hareketlilik getirdi. Türkiye'de demiryolları kasaba kültürünü köklü bir dönüşüme uğrattı.

Cumhuriyet Türkiye'sinin Anadolu'nun bağrında kurulması demiryoluna ayrı bir önem kazandırdı. Büyük Millet Meclisi Ankara'da kurulmuş, Milli Mücadele Ankara'dan yönetilmişti. Bunun nedeni, Anadolu demiryolunun Doğu'da vardığı son noktanın Ankara olmasıydı. Devletin inşa sürecinde demiryolu önemli bir işlev gördü. Demiryolunu mali olanaklar elverdiği ölçüde Doğu'ya uzmek, "milli şömendöfer siyaseti"nin ana ilkesini oluşturdu. Devlet ricali bundan böyle yoğun bir biçimde demiryolunu kullanıyordu. Osmanlı hanedanı İstanbul'da, payitahtta kapalı kalmış bir yönetimdi, sultan ise İstanbul dışına ender olarak çıkmıştı. Oysa başta Atatürk olmak üzere, cumhuriyet yöneticileri çok daha görünürdüler. Bir anlamda katılımcı bir siyaset anlayışını benimsemişlerdi. Kitleyle iç içe olmak halkçılığın gereğiydi.

Bu açıdan TBMM, Meclis-i Mebusan'dan farklıydı. Milleti temsil, millete gitmeyi gerektiriyordu. O günlerde en etkin ulaşım aracı da demiryoluydu, Anadolu gezileri demiryolunun ulaşabildiği yörelere yapılırdı. Bu nedenle demiryolu güzergâhı siyasetin atardamarlarına dönüştü. Demiryolu istasyonları kamusal alanın ta kendisiydi. Anadolu'yu demiryollarıyla turlarken, Gazi'yi taşıyan trenin bir istasyona varışı ya da Gazi'nin trenle istasyondan ayrılışı yayın organlarında ana haber olurdu. Tüm devlet ricali, protokol, dış ülke temsilcileri, asker, öğrenci, izci istasyonda toplanır, tören yapılırdı. Bakanlar her seferinde şehrin dışındaki ilk istasyona kadar Gazi'ye eşlik ederlerdi. Tren durmasa bile güzergâhı çiçeklerle donatılır, zafer takları kurulur, okul öğrencileri demiryolu boyunca dizilir ve bayrak sallarlardı. Gazi'nin o köy ya da kasabadan geçeceği yöre insanına önceden duyurulur, Gazi'yi görmek isteyen halk tren güzergâhına ya da en yakın istasyona koşardı. İstasyonlar ayrı bir görkemi ifade ediyordu, sanki bir mabetti; uygarlığın, "modernite"nin mabedi.

Cumhuriyet döneminde devletle demiryolu bir bütündü. Demiryolu devleti simgeliyordu. Ulusal günlerde demiryolu tıpkı okullar gibi süslenir, bezenirdi. Zafer takları demiryolu hattı üzerinde kurulurdu. Lokomotifler çiçeklerle donatılır, ay yıldızlar dört bir yana asılırdı. Tren sanki demirden bir gelindi. Aslında bu süs devletin taçlandırılışı, hegemonik konumunun pekiştirilmesiydi. Vagon penceresi, Gazi'nin fotoğrafına birçok kez çerçeve oldu. Gazi'nin Ankara garında ve Haydarpaşa'da çektirdiği fotoğraflar halkla bütünleşen devleti simgeliyordu. Demiryolu istasyonları bundan böyle kamusal alanların başında yer alıyordu. İstasyon, "demokrasi"nin ta kendisiydi. Devletle halk, demiryolu istasyonlarında kaynaşıyordu. Karşılama ve uğurlama törenleri cumhuriyet sembollerine dönüşecekti.

Demiryolunun devletle bütünleşmiş imgesi çokpartili döneme kadar sürdü. İkinci Dünya Savaşı ertesi Türkiye'nin ulaşım politikalarında köklü değişiklikler gözlendi. Stratejik kaygılar geri plana itildi. Karayolları, demiryolları arterlerini köylere kadar ulaştıran bir ağa dönüşüyordu. Ulaşımda artık kömürden petrole geçiliyordu. Kırsal kesimin çözülüşü karayollarıyla daha da hızlandı. Nüfus artışı göç olgusunu gündeme getirmiş, kentleşme başlamıştı. 50'li yıllarda devletin öncelikleri bu doğrultuda değişti.

Çokpartili döneme geçişle demiryolu da önemini yitirdi. Türkiye'nin Batı demokrasileri safında yer alması ve NATO şemsiyesi altına girmesi demiryolunun stratejik önemini yitirmesine yol açtı, ülkede demiryolu çağının son bulmasına neden oldu. Demiryolu devletle o denli özdeşleştirilmişti ki, karayollarına öncelik verilmesi

6 Ağustos 1929 günü Gazi Mustafa Kemal trenle Ankara'dan İstanbul'a gelişinde, Haydarpaşa Garı'nda büyük bir coşkuyla karşılandı. Fotoğrafta, solunda İsmet (İnönü), sağında Kâzım'ı (Özalp) görüyoruz. **Seyahatin öyküsü için 30. sayfadaki belgeye bakınız.**

Demiryolu bir anlamda, o gün için "modernite"ydi. Geleneksel toplumsal dokuları çözüyor, "uhrevilik"ten "dünyevi"liğe geçişi simgeliyordu. Birçok yönüyle çağdaş değerleri ifade eden demiryolu Türkiye'de zaman ve mekân anlayışını kökten dönüşüme uğrattı.

Samsun-Sivas hattında 23 Ağustos 1928 tarihinde işletmeye açılan Zile istasyonuna ilk tren, çiçeklerle ve ay yıldızla bezenmiş bir şekilde geliyordu.

29 Mayıs 1927 günü Ankara-Kayseri demiryolunun işletmeye açılışı ve Kayseri'ye ilk trenin gelişi yöre halkını istasyona çekmişti.. Zafer takının üzerinde: "Memleketi demirle örmek arzumuzdur" yazıyor.

sanki tek parti döneminin devletçiliğinin ölüm fermanıydı. Bundan böyle Türkiye'de yerli kömürün yerini ithal petrol alıyordu. Demiryolu geçmişle, dünün rejimiyle özdeşleştirildi; hantal, çağ dışı görüldü. "Modernite" bayrağı karayolunun eline geçti. Birçok ileri sanayi toplumunda demiryolu ve hızlı trenler yeni bir kimlik kazanarak kitle ulaşımında önemli bir yük kaldırırken, Türkiye'de kendi haline bırakıldı. Demokrasi rüzgârı demiryollarının kaderini devletin imgesiyle bütünleşmişti. Devlet-toplum ikilemi sanki demiryolu-karayolu ikilemine dönüşmüştü. Demiryolu gericilikti, karayolu ileriyi simgeler oldu.

Oysa Cumhuriyet Türkiye'sinin kuruluşunda devlet bütçesinin önemli bir kısmı demiryollarının inşasına ayrılmıştı. Demiryollarının millileştirilmesi, dönemin "milli iktisat" anlayışının bir uzantısıydı. Türkiye, demiryolu sayesinde Doğu Anadolu'yu ülkeyle bütünleştirmişti ve iç pazar, demiryolları sayesinde oluşmuştu. Kendi demiryolunu inşa ederek mühendisiyle, işçisiyle kendisine yeni bir kimlik kazandırmıştı. Türkiye'de 40'lı yılların sonuna kadar çağdaş, seküler toplumu en iyi ifade eden metafor, "demiryolu"ydu. Demiryollarınıngörselliği her fırsatta ön plana çıkarıldı. Nitekim Atatürk'ün demiryolu seyahatleriyle ilgili fotoğrafları belleklerde uzun yıllar yer etti. Gazi'nin naaşını İstanbul'dan Ankara'ya, Etnografya Müzesi'ne, çiçeklerle bezenmiş ve Türk bayraklarıyla donanmış tren taşımıştı. İzmit'ten Ankara garına kadar tüm güzergâh bir matem yerine dönüşmüştü.

ZAFER TOPRAK
BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE
İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

Gazi'nin 1929 yılında İstanbul'a gidiş gelişi sırasında demiryolu güzergâhında yapılan törenleri üzerine Ayın Tarihi*'nde yer alan iki yazıyı yayınlıyoruz.*

"Bir aylık dünya şu'unu: Reisicümhur Hz. Ankara'dan, İstanbul'a gitmek üzre, hareket ettiler." ***Ayın Tarihi,*** **cilt 20, sayı 65, Ağustos 1929, s. 4790-4793.**

Temmuz 5 Pazartesi – Reisicümhur Hazretleri bir müddet istirahat etmek üzere İstanbul'a hareket buyurdular. Birkaç hafta için ayrılan Büyük Gaziyı bir kere daha görmek ve onu selâmlamak için halk öğleden sonra istasyona doldu. Vekiller, Meb'uslar, Kumandanlar, Sefirler, büyük devlet memurları, şehir mümessilleri, müessesat reis ve müdirleri istasyonda Büyük Gazi'yi selâmlamağa geldiler.

Asker safları selâm durmak için Kalemimahsus Dairesinin önünden istasyon binasına kadar dizilmişti. İcra Vekilleri, Büyük Erkânıharbiye Reisi, Ankara Valisi, Dahiliye Müsteşarı, Cümhuriyet Halk Fırkası Mıntıka Müfettişi, Kalemimahsus Dairesi önünde Reisicümhur Hazretlerini bekliyorlardı.

Gazi Hazretleri 16 buçuğa doğru istasyona gelerek Kalemimahsus binasında bir müddet istirahat ettikten sonra istasyona girdiler, mızıka İstiklâl marşını çalmağa başladı. Askerin başında duran erkânı askeriye Gazi Hazretlerini selâmladılar, asker bir kere daha milletin en büyüğünü yürekten kopan çelik sesi ve seri bakışı ile selâmladılar. Büyük memurlar, sefirler, mebüsların da selâmlarına mukabele ettikten sonra vagonlarının önüne geldiler. Burada Müşir Paşa Hazretlerine ve Vekillere veda ettikten sonra vagona bindiler.

Tam on yedide tren hareket etti.

Ahimes'ut'tan (Etimesut'tan) geçerken:

Çiftçiler kendilerine servet yolunu açan Büyük Gazi'yi uğurlamak için istasyonda yaptıkları takın altına dolmuşlardı. Büyük Gazi burada indiler. Köylülerin her birine hasat hakkında sordular, köylü kadınlarından çocukları ve hayatları hakkında ayrı ayrı malûmat aldılar.

Gazi Hazretleri buraya kadar teşyi etmiş olan Hariciye ve Nafıa Vekillerine de veda ettiler. Tren kendi kurduğu modern köyün çalışkan halkının alkışları arasından İstanbul'a doğru yoluna devam etti.

Eskişehir'den geçerken:

Reisicümhur Hz. Gece yarısından sonra Eskişehir'den geçtiler. İstasyonda Temyiz Muhkemesi Heyeti, Vali, kumandanlar, vilâyet erkânı, Halk Fırkası Heyeti tarafından selâmlandılar. Vaktin geç olmasına rağmen Gazi Hazretleri trenden inerek müstakbilin (istikbal edenler, karşılayanlar) ile hasbihalde bulundular. Müşarünileyhe takdim edilenler arasında Sakarya Gazetesi Başmuharririne:

- Sakarya gazetesi güzel bir isim ! buyurdular ve muharrire teveccühle ilâve ettiler.

- Gazeteciler gördüklerini, düşündüklerini, bildiklerini samimiyetle yazmalıdırlar !

Bu sırada Milli mücadele esnasında Eskişehir Müdafaa-i Hukuk Reisi bulunan meb'us Ali Ulvi Beyi gördüler ve ona hitaben yüksek ve gönülleri teshir eden (büyüleyen) ahenktar bir sesle beyanatta bulundular. Ezcümle müdafaai Hukuk Cemiyetinin ve daha sonra

Cümhuriyet Halk Fırkasının teşekkül ve taazzuvu sıralarında bu milli ve vatani teşekküllerin faaliyetlerini sekteder etmeğe çalışan bazı fesat zümrelerine gene bu istasiyonda işaret ettiklerini ve bu menfi faaliyetlerin millet tarafından şiddetle ezildiğini ve bilhassa Halk Fırkasının teşekkülünde memleket halkını takip eden köylü, amele, esnaf velhasıl bilümum milletin âlî menfaatini korumak esasını takip ettiklerini ve binaenaleyh evvelce olduğu gibi badema da milletin bu gibi fesatkâr faaliyetleri şiddetle ezeceğini ve buna ne halkın ve ne de bilhassa ordunun asla müsaade etmiyeceğini beyan buyurdular. Bilhassa:

- Türk milletinin içtimaî nizamını ihlâle müteveccih didinenler boğulmağa mahkûmdur. Türk milleti kendinin ve memleketinin yüksek menfaatleri aleyhine çalışmak isteyen müfsit, sefil, vatansız ve milliyetsiz sebükmağzların (beyinsizlerin) hezeyanlarındaki gizli ve kirli emelleri anlıyamıyacak ve onlara müsamaha edecek bir heyet değildir. O şimdiye kadar olduğu gibi doğru yolu görür. Onu yolundan saptırmak isteyenler ezilmeğe, kahredilmeğe mahkûmdur. Bu hususta köylü, amele ve bilhassa kahraman ordumuz candan beraberdir. Bunda kimsenin şüphesi olmasın !

Gazi Hazretleri hitabesinin sonunda Temyiz Heyetine teveccühle:

- Hâkim Efendiler: Siz kanun adamlarısınız. Ellerinize milletin vatanın her türlü hak ve menfaatlerini vikaye eden kanunlar tevdi edilmiştir. İşaret ettiğimiz noktaları işittiniz. Türk milletinin büyük haklarını müdafaa ederken bu noktalar ehemmiyetle hatırda tutulmalıdır !

Büyük halâskârın herkes üzerinde fevkalâde tesir bırakan bu beyanatı azim heyecan ve intibah uyandırmış ve çok alkışlanmıştır. Sakarya gazetesi başmuharriri halkın hissiyatına tercüman olarak şu cümle ile cevap verdi:

- Türk milleti halaskâr rehberinin nurdan huzmelerinin yollarında sarsılmaz bir iman ve satvetle yürüyecek ve önüne geçen engelleri parçalıyacaktır !

Gazi Hazretleri İstanbul'da:

Sevgili Gazi'nin İstanbul'u şereflendirmeleri münasebetile bu sabah erkenden şehirde hazırlıklar başlamıştır. Saat sekizden itibaren halk hat boyuna çıkmıştır. Saat dokuzdan itibaren şehremaneti tarafından gönderilen davetiyeyi hâmil olanlar Haydarpaşa'ya gitmişlerdir. Gar Türk sancaklarile donanmış ve gar dahili tezyin edilmişti. Pendik'ten Haydarpaşa'ya kadar bütün istasyonlarda mektepler talebesi ahz-ı mevki ederek (yer alarak) sevgili Gazi'yi selâmlamışlardır.

Büyük Millet Meclisi Reisi Kâzım Paşa saat 8,30 da Pendiğe vâsıl olmuş ve otomobille doğruca İsmet Paşa hazretlerinin köşklerine azimet etmiştir. Kâzım Paşa saat 9,15 te İsmet Paşa ile birlikte istasyona gelmiştir. İstasyonda Pendik'ten kamp kurmuş olan Darüşşafaka talebesi bulunuyordu. Paşalar talebeyi teftiş ettiler.

İsmet Paşa talebeye:

- Maşallah hepiniz asker oldunuz dedi:

Gazi Hazretleri Pendik'te:

Gazi Hazretlerinin treni saat 9,30 da Pendiğe vâsıl oldu. Gazi Hazretleri en arka vagonda bulunuyorlardı. Üzerlerinde açık kül rengi elbise vardı. Reisicümhur Hazretleri pek beşuştular (güleryüzlü). Tren durunca indiler. Önce İsmet Paşa ilerliyerek:

- Nasılsınız Paşam ?

diye sordu. Gazi Hazretleri İsmet, Kâzım Paşaların ellerini sıktı, istikbale gelenlere iltifat etti. Darüşşefeka talebesini teftiş etti.

Bu sırada Pendik muhtarı Abdullah Bey ilerliyerek:

- Hoş geldiniz, köyümüze şerefler getirdiniz ! diye hoşamedi etti (hoş geldin dedi).

Müteakiben Gazi Hazretleri İsmet ve Kâzım Paşalarla birlikte otomobille İsmet Paşanın köşküne gittiler. Burada yarım saat kadar kaldılar Gazi Hazretleri saat onu on geçe otomobille istasyona muvasalat etti. Otomobilde Gazi Hazretleri sağda, İsmet Paşa ortada, Kâzım Paşa solda bulunmakta idi. Tren onu çeyrek geçe alkışlar arasında hareket etti. Gazi Hazretleri refakatlerinde Kâzım ve İsmet Paşalar Hazeratı olduğu halde Haydarpaşa'ya kadar bütün güzergâhta biriken halkın ihtiram ve tazim (saygı) hislerine mukavele buyurmuşlardır.

Haydarpaşa'da:

Tren tam saat on birde sevgili Gazi'nin şehre şeref verdiklerini müjdeliyen keskin düdükler ile Haydarpaşa garına dahil olmuştur. Haydarpaşa garının dahilinde evvelce tertip edilen programa göre Meb'uslar, erkânı askeriye, Vilâyet ve Emanet erkânı, Belediye Cemiyeti, Meclisi Umumi-i Vilâyet azaları, Darülfünun erkânı, Matbuat mümessilleri, Halk Fırkası erkânı Büyük Gazi'ye intizar ediyorlardı (bekliyorlardı). Gazi Hazretleri tren durur durmaz kompartımandan indiler.

Burada kız lisesi talebesinden küçük bir hanım gayet güzel bir buketi Büyük Halâskâra takdim etti. Gazi Hazretleri buketi alarak yavruyu okşadı.

İstasyonun önündeki meydanda asker, jandarma, polis, zabıta-i belediye müfrezeleri selâm durdu. Mızıka selâm havası çaldı ve halk Büyük Münciyi selâmladı. Saat tam 11,15 geçe Haydarpaşa rıhtımından hareket ettiler. Kâzım ve İsmet Paşalarla, Kolordu Kumandanı Şükrü Naili Paşa, Vali Vekili Muhiddin, Halk Fırkası Müfettişi Hakkı Şinasi Paşalar da birlikte idi. Vapur hareket ettikten sonra limandaki büyük, küçük bütün vapurlar düdük çalarak Halâskârın İstanbul'u şenlendirdiklerini neşeli seslerle ilân ettiler. Yat Dolmabahçe'ye gelince Gazi Hazretleri motör ile rıhtıma çıktılar ve Dolmabahçe rıhtımında Muhafız kıtaatı polis, jandarma tarafından selâmlandı.

"Bir aylık dünya şu'unu: Gazi Hazretlerinin avdetleri," *Ayın Tarihi*, cilt 20, sayı 67, Birinci teşrin 1929, s. 4959-4960.

Gazi Hazretleri 1 birinci teşrin 1929 Salı günü öğle vakti teşrif ettiler. Büyük Gazi'nin döneceğini duyan Ankara, daha bir gün evvel donanmış ve sabahleyin erkenden binlerce insan istasiyona akmağa başlamıştı.

Gazi Hazretlerini istikbal ta Ahimessut'tan başladı. Ahimesutlular evvelki gece uyumamışlar, sabahleyin gün doğarken istasiyona inmişlerdi. Tren Ahimesut'tan görününce istasiyonda bir kaynaşma oldu. Kadın, erkek, çocuk bütün köy halkı bir hizaya girmeğe uğraşıyorlardı.

Tren durdu, Büyük Gazi Ahimesutluların candan tezahüratı arasında onlarla görüştü. Bir ihtiyar anne diyordu ki:

- Sen giderken ağlamıştık, bugün bak nasıl gülüyoruz !

Köylüler Gazi'ye demet, demet çiçek ve büyük alâka ve rehberliğine borçlu oldukları feyiz ve bereketin bir şükran hatırası olarak başaktan yapılmış bir hediyecik verdiler. Tren, Gazi Hazretlerine kavuşmaktan doğan sevinç içinde çırpınanların yanından ayrıldı, ona kavuşmak için daha yüksek bir heyecanla bekleyenlere koşturdu.

İstasiyonun içinde vekiller, meb'uslar, kumandanlar, büyük memurlar, şehir halkının mümessilleri ve sefirler yerlerini almışlardı. Bir tabur asker selâm için bekliyordu.

İstasiyonun dışında mektepliler, izciler ve binlerce insan toplanmıştı. Bir tabur asker de istasiyondan itibaren sıralanmıştı.

On ikiyi geçiyordu, uzaktan trenin sesi duyuldu. Yüzler hep sağa döndü. Tren yaklaşıyordu. Gözler hep son vagondan inecek büyük insanı bekliyordu. Gazi Hazretleri seri bir hareketle indiler. Mütebessim, mültefit kendisini karşılayanların ellerini sıktılar. Selâm duran askerin hatırını sordular, istasiyondan çıktılar. Gazi Hazretleri istasiyondan çıkınca izci takımının çaldığı selâm borusu iki taraftan çınlıyan alkışlar arasında kayboluyordu.

Büyük Gazi halkı selâmladıktan sonra otomobile bindi. Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Beyle birlikte, yollara dökülen halkın tezahüratı arasında Çankaya'ya gittiler.

BİZANS AĞIRLIKLARI

HARPUT KAZISINDAN BİR ÖRNEK

OĞUZ TEKİN

Harput Kalesi'ndeki kazı çalışmaları sırasında, Kale Camii'nin tabanı altında yapılan kazılarda, 11. yüzyıl öncesine giden II. yapı katında disk şeklinde, 81 gr ağırlığında, 38 mm çapında ve 9 mm kalınlığında bronz bir Bizans ağırlığı ele geçti. Harput kazısında ele geçen örneğin gerek ağırlığından, gerekse üzerinde yer alan Γο Γ *işaretinden, 3 uncia (ounqia) değerinde olduğu ve kefeli terazide hafif ağırlıktaki malların tartılmasında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ağırlık, ele geçtiği tabaka itibariyle 11. yüzyıl öncesine, muhtemelen 8-10. yüzyıllar arasına tarihlenebilir.*

Harput kazısında bulunan 3 uncia (ungia) değerinde Bizans ağırlığı. Altta, aynı ağırlığın çizimi. 81 gr ağırlığında, 38 mm çapında, 9 mm kalınlığında.

Foto: Harput Kazı Arşivi.

Ticarette ve günlük alışverişte malların tartılması veya ödeme aracı olarak kullanılan sikkelerin ağırlıklarının kontrolü, önceden olduğu gibi Bizans İmparatorluğu'nda da çok önemsenen bir işti. Aksi halde, sahtekârlığın ve kalpazanlığın sık görüldüğü bir dünyada malların veya sikkelerin gerçek değerlerinden farklı bir değerde işlem görmeleri kaçınılmaz olurdu. Ekonomide güven ve istikrarın sağlanması için, öncelikle ağırlık ve ölçülerin devlet kontrolünde üretilmesi ve çarşı pazarda sık sık kontrollerin yapılması gerekmekteydi. Kaldı ki, günümüze gelen Bizans ağırlıkları üzerinde yapılan incelemeler, aynı değeri taşıyan ağırlıklar arasında dahi, devlet kontrolüne rağmen farklılıklar bulunduğunu göstermiştir. Başkent Constantinopolis'te üretilen ağırlıklarla taşrada kullanılan ağırlıklar arasında farklılık olduğu açıktır; taşrada kullanılanlar biraz daha hafiftir. Bu, solidus olarak adlandırılan geç Roma/Bizans altın sikkelerinde de genelde böyledir; taşrada basılanların biraz daha hafif oldukları gözlenmiştir.

BİZANS AĞIRLIK SİSTEMİ

Öncelikle şunu belirtmeliyiz ki, Bizans ağırlık sisteminde iki farklı kategori için iki farklı standarda dayanan bir sistem vardır: Malların tartılması ve sikkelerin tartılması, daha doğrusu kontrolü. Aslında aşağıda da görüleceği gibi, farklılık esas olarak ağırlık birimlerine ya da ağırlıklara verilen adlarda ve birbirlerine oranlarındadır; metrolojik sistem gereği ister mal tartılması için olsun, ister sikke ağırlı-

ğının kontrolü için, her iki kategoride belirli bir düzende ve birbirine paralel olarak katlarına bölünmektedir. Yani, mal tartmaktaki en büyük ağırlık olan 1 litra (libra), sikke tartılmasındaki en yüksek ağırlığa sahip 72 nomisma'ya eşitlendiğinden, her iki ağırlıktan da aşağıya (alt birimlere) paralel bir şekilde inilmektedir. Sikke ağırlıklarının kontrolünün, özellikle altın ve gümüş gibi değerli metalden olanların, solidusun/nomisma'nın üçte biri olan tremissis'in ağırlığını (1.52 veya 1.55 gr) kontrol edecek kadar hassas ağırlıklarla yapılmaları beklenir. Ancak yukarıda vurguladığımız gibi, tek bir merkezde üretilmemiş olmalarından dolayı ağırlıklar her yerde aynı ağırlığa sahip değildir. Kuşkusuz burada ele aldıklarımız, yükte hafif olan malların ve sikkelerin tartılmasında ve kefeli terazide kullanılan ağırlıklardır. Yükte ağır malların tartılmasında ise kantarlar kullanılmaktaydı ki bunların ağırlıkları farklı olup burada değinilmemektedir.

Duodesimal bir metrolojik sisteme göre üretilmiş olan Bizans ağırlıkları gerçekte geç Roma ağırlıklarının devamı niteliğindedir. Bu sistemde en büyük ağırlık, modern Batı literatüründe daha çok pound olarak da adlandırılan litra (libra), en küçük ağırlık ise scripulum idi. 1 Litra, 12 uncia'ya, uncia da scripulum'un yayınlarda farklı ağırlıkların temel alındığı da görülmüştür (ör. 327.45 gr, 348 gr gibi). Bu nedenle, bu ölçülerde ve hesaplamalarda dikkatli olmak gerekmektedir çünkü gerek solidus (nomisma) gerekse litra (libra/pound) ağırlığında dalgalanmalar/farklılıklar olabilmektedir.

Cari ağırlıklarda en büyük birim olan litra (libra) için birim adı olarak Λ (Litra'nın ilk harfi) yer alırken, sikke ağırlıklarında nomisma için N veya ΝΟ (nomisma'nın ilk veya ilk iki harfi) yer alır. Ancak Batı'da halen nomisma değil, solidus kullanılmaktadır. Ticari ağırlıklarda birim adı olan un-

Sikke ağırlığının tartılmasında (kontrolünde) kullanılan 12 nomisma (solidi) değerinde Bizans ağırlığı. 53.69 gr, 29,5x28 mm (Kürkman, kat.no. 37).

Suna ve İnan Kıraç Vakfı Pera Müzesi

Sikke ağırlığının tartılmasında kullanılan 1 nomisma değerinde Bizans ağırlığı. 4.35 gr, 13mm (Kürkman, kat. no. 041).

Suna ve İnan Kıraç Vakfı Pera Müzesi

Harput Kalesi kazılarında bulunan kenarları yükseltilmiş ağırlığın iç kısmında, yine yükseltilmiş kenarlı genişçe bir daire ve bu dairenin de tam orta yerinde bir çukur bulunmaktadır. Dış kenar ile ortadaki geniş dairenin arasında, içlerinde birer noktanın yer aldığı bitişik yarım dairelerden oluşan bir su motifi bulunmaktadır.

katlarına bölünmüştü. Litra aynı zamanda (sikke ağırlıklarının kontrolünde kullanılmak üzere) 72 nomisma'ya (solidus) bölünebiliyordu. MS 4. yüzyıldaki resmi imparatorluk kayıtlarına göre 1 litra'dan 72 solidus (nomisma) basılıyordu. Solidus'un teorik ağırlığı 4.55 gr olarak kabul edildiğinden, geç Roma/erken Bizans litrası'nın teorik ağırlığı 327.60 gr olmaktadır.[1] Keza, bazı

Mal tartmakta kullanılan ticari ağırlıkların birim değerleri litra (libra), uncia ve alt birimlere; sikke ağırlıkları ise nomisma'ya (solidusa) dayanıyordu. 1 litra'dan 72 nomisma basılıyordu ve 6 nomisma, 1 uncia'ya eşitti. Mal tartmakta kullanılan ağırlıklar ile sikke tartmakta kullanılan ağırlıklar, üzerlerinde yer alan birim değerleri sayesinde birbirlerinden kolaylıkla ayırt edilebilmektedir. Ticia (Eski Yunanca ΟΥΓΓΙΑ=Oungia/Ungia) için Γ veya Γο yer almaktadır. Geç Roma ağırlıklarında (MS 3-4. yy) Ȣ'nın kullanıldığını görüyoruz.[2]

AĞIRLIKLARDAN SORUMLU MEMURİYETLER

Ağırlık ve ölçülerin devlet tarafından kontrol edildiğini, bu işten sorumlu birtakım görevliler olduğunu

biliyoruz. "Praetor prefecti" ve şehir "eparkh"ının malların tartılmasında kullanılan ağırlıklardan, "comes sacrorum largitionum"un da altın, gümüş ve bronz sikke ağırlıklarından sorumlu olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, "comes sacrorum largitionum"un önemi giderek azalmış ve onun görevini bundan böyle Constantinopolis "eparkh"ı üstlenmiş, tüm ağırlık ve ölçülerden o sorumlu olmuştur. Bahsedilen bu iki memuriyet dışında başka memuriyetler de vardı ama kayıtlarda daha az geçmektedir.

AĞIRLIKLARDA BİÇİM, BEZEME VE DEĞER İŞARETLERİ

Bizans'ta mal ve sikke tartmakta kullanılan ağırlıklarda esas olarak bronz (bakır+kalay), pirinç (bakır+çinko), cam ve kurşun kullanılırdı. Nadir olarak altın ve gümüş de kullanılmıştır. Bizans ağırlıkları esas olarak birkaç formdadır: İki tarafı düz (basık) küresel biçimde; kare biçimli ve disk biçimli. Nadiren oktogonal ve polygonal örnekler de vardır. İki tarafı düz (basık) küresel biçimdeki ağırlıklar daha ziyade geç Roma ve erken Bizans ağırlıklarında kullanılmıştır. Zamanla bunların yerini kare ve disk biçimli ağırlıklar almıştır. Ancak bu, kare veya disk biçimli ağırlıkların daha önce üretilmediğini ve kullanılmadığını göstermez. Helen ve Roma döneminden çok sayıda kare ağırlık günümüze ulaşmıştır. Kare ağırlıkları üretmek nispeten kolaydı. Yuvarlak ağırlıkların bir kısmının yükseltilmiş kenarları ve kenar boyunca da bir oluk vardı. Tornadan da geçirilen ağırlıklar oldukça düzgün ve kaliteli bir işçilik göstermelerine rağmen, üzerindeki işaret ve bezemeler özensizdi. Bu bezemeler genellikle kazıma yöntemi ile yapılmakta ve içleri gümüş veya bakır ile doldurulmaktaydı (kakma). Günümüze kalan ağırlıklardaki bu dolgu malzemesi düştüğü veya zamanla yok olduğundan, bunlarda çok az bir ağırlık kaybı olmaktadır.

MS 3. yy başından 5. yy sonuna kadar kullanılan iki tarafı düz küre formlu ağırlıklar üzerinde uncia'yı işaret eden omikron/upsilon (ϑ) kısaltması vardır. Uncia kısaltması için kullanılan gamma/omikron (Γϑ) esas olarak önceleri MS 4. yüzyılda kare ağırlıklar üzerinde görülür. Kare ağırlıklar MS 6. yy sonlarına kadar yaygın olarak görülür. 6. yy. sonlarına doğru disk formlu ağırlıklar ortaya çıkar. Batıklarda ve kazılarda ele geçen disk formlu ağırlıklar, bunların MS 7. yy ve erken 9. yy arasında nispeten daha yoğun kullanıldığını gösterir. Korint kazısında ele geçen disk biçimli ağırlıkların tarihlendirilmesi 12. yüzyıla kadar gitmektedir.[3]

Günümüze birkaç bin Bizans ağırlığı kalmıştır. Ağırlıklar üzerindeki bezemeler arasında yoğun olarak görülen, çelenk içinde haçtır. Bu da iki tipte görülür: a) Çelenk içinde haç ve haçın iki yanında birim değeri, b) Çelenk içinde birim değeri ve yukarıda haç. Bazen bir kemer ya da fasad gibi mimari bezemeler ile imparator tasvirleri de görülmektedir.[4] Ağırlıklar üzerine kazıma olarak yapılan işaretler ve tasvirlerin içleri gümüş veya bakır kakma ile belirginleştiriliyordu. "Exagia solidi" denilen imparator tasvirli ağırlıklar özellikle solidus ve semissis ağırlıklarının kontrolü (tartılması) içindi. Çoğu MS 4. yy sonu ve 5. yy başlarına tarihlenen "exagia solidi" ağırlıkları Iulianus zamanında tedavüle sokulmuştu.[5]

Cam ağırlıklar, oksidasyon ve korozyon sorunu bulunmadığından ve kolay bozulmadıklarından, metal olanlara göre daha kesin ve doğru bir ağırlığa sahiptir. Genellikle demir bir kalıp içine cam eriyik dökülerek, tam katılaşmadan hemen önce üzerinin demirle damgalanması yöntemiyle yapılıyordu. Çoğu, solidus (teorik olarak 4.55 gr), semisis (teorik olarak 2.27 gr) ve tremissis (teorik olarak 1.52 veya 1.55 gr) tartmakta kullanılıyordu.[6]

Bizans ticari ağırlıkları

Birim değeri	Uncia karşılığı	Nomisma karşılığı	Birim işareti	Teorik ağırlığı
1 libra / litra / pound	12	72	Λ Λ	c. 327.60 gr
1/2 libra (semis)	6	36	ΓϑS	c. 163 gr
1/3 libra (triens)	4	24	ΓϑΔ	c. 109.2 gr
1/4 libra (quadrans)	3	18	ΓϑΓ	c. 81.9 gr
1/6 libra (sextans)	2	12	ΓϑB	c.54.6 gr
1/12 libra (uncia)	1	6	ΓϑA	c.27.3 gr
1/24 libra (semiuncia)	1/2	3	IB	c.13.6 gr

Bizans sikke ağırlıkları

Birim değeri	Uncia karşılığı	Litra karşılığı	Birim işareti	Teorik ağırlığı
72 nomisma/solidus	12	1	N̊O 8	327.60 gr
36 nomisma	6	1/2	N̊Λ S	163.8 gr
24 nomisma	4	1/3	N̊KΔ	109.2 gr
18 nomisma	3	1/4	N̈I H	81.9 gr
12 nomisma	2	1/6	N̊I B	54.6 gr
6 nomisma	1	1/12	N̊S	27.3 gr
3 nomisma	1/2	1/24	N̊Γ	13.6 gr
2 nomisma	1/3	1/36	N̈B	9.1 gr
1 nomisma	1/6	1/72	N	4.55 gr
1/2 nomisma (semissis)			IB	2.27 gr
1/3 nomisma (tremissis)			H veya T	1.52 gr

AĞIRLIKLARIN TARİHLENDİRİLMESİ

Üzerinde sadece değer işareti ve bezeme olan bir ağırlığın tarihini ya da üretildiği dönemi saptamak ve hangi memuriyetin kontrolü altında üretildiğini anlamak zordur. Bu nedenle, bulundukları tabaka bu tür ağırlıkların tarihlendirilmesinde çok önem kazanmaktadır. Diğer bir deyişle, üzerinde tarihlendirmeye yarayacak işaret veya tasvir bulunmayan örnekler söz konusu olduğunda, tabakanın (buluntu yerinin) tarihlendirilmesinde ağırlıklar değil, ağırlığın ele geçtiği tabaka/kontekst, ağırlığın tarihlendirilmesinde kullanılabilir. Müzelerde ve koleksiyonlarda bulunan pek çok ağırlık ne yazık ki tabaka veren resmi/bilimsel arkeolojik kazılardan gelmemektedir.[7]

Sırasıyla 1 (23,67 gr), 2 (53,83 gr) ve 3 (81,11 gr) uncia değerinde Bizans ağırlıkları. Bu ağırlıklar hafif malların tartılmasında terazide kullanılmıştır (Kürkman, kat. no. 54,53 ve 55).

Suna ve İnan Kıraç Vakfı Pera Müzesi

Sikke ağırlıklarının kontrolünün, özellikle altın ve gümüş gibi değerli metalden olanların, solidus'un/nomisma'nın üçte biri olan tremissis'in ağırlığını (1.52 veya 1.55 gr) kontrol edecek kadar hassas ağırlıklarla yapılmaları beklenir. Ancak tek bir merkezde üretilmemiş olmalarından dolayı, her yerde aynı ağırlığa sahip değildirler.

HARPUT KALE CAMİİ KAZISI VE BİZANS AĞIRLIĞI

Elazığ Müze Müdürü Haydar Kalsen'in idari başkanlığında, Prof. Dr. Veli Sevin ile Prof. Dr. Necla Arslan Sevin'in bilimsel başkanlığında sürdürülen Harput (Elazığ) Kalesi'ndeki kurtarma kazısı çalışmaları 2005 yılından bu yana sürdürülmektedir. Çalışmalar esas olarak İç Kale Osmanlı Mahallesi'nde yoğunlaşmış durumdadır. Kalıntıları toprak üzerinde görülebilen mahallenin, bir ana cadde ve buna açılan dar sokaklar ile belirlenen adalara ayrılmış olduğu anlaşılmış ve küçük bir caminin varlığı da saptanmıştır. 2007 sezonu kazılarında Kale Camii'nin tabanı altında 11. yüzyıl öncesine giden II. yapı katında (kabaca orta Bizans dönemi) disk şeklinde, 81 gr ağırlığında, 38 mm çapında ve 9 mm kalınlığında bronz bir Bizans ağırlığı ele geçti.[8] Kenarları yükseltilmiş ağırlığın iç kısmında, yine yükseltilmiş kenarlı genişçe bir daire ve bu dairenin de tam orta yerinde bir çukur bulunmaktadır. Dış kenar ile ortadaki geniş dairenin arasında, içlerinde birer noktanın yer aldığı bitişik yarım dairelerden oluşan bir su motifi bulunmaktadır. Ortadaki geniş dairenin içinde ise, merkezdeki çukurun sol yanında Γ○, sağ yanında sadece Γ ve hemen yukarıda da bir haç bulunmaktadır. Ağırlığı çepeçevre kuşatan motif ile ağırlık değerini gösteren işaret ve haçın kazıma olarak yapılmış olduğu görülmektedir. Bu kazımalar olasılıkla kakmaydı, yani içleri doldurulmuştu. Harput kazısında ele geçen örneğin gerek ağırlığından, gerekse üzerinde yer alan Γ○ işaretinden, 3 uncia (ounqia) değerinde olduğu ve kefeli terazide hafif ağırlıktaki malların tartılmasında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ağırlığın arka yüzü ise düz bırakılmıştır. Ağırlık, ele geçtiği tabaka itibariyle 11. yüzyıl öncesine, muhtemelen 8-10. yüzyıllar arasına tarihlenebilir.

OĞUZ TEKİN
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ
ESKİÇAĞ TARİHİ ANABİLİM DALI

KAYNAKLAR

Bendall, S., *Byzantine Weights. An Introduction*, LennoxGallery, London, 1996.

Entwistle, C., "Byzantine Weights", *The Economic History o Byzantium: From the Seventh through the Fifteenth Century* (ed. A. E. Laiou), Dumbarton Oaks, Washington 2002, s. 611-614.

Kürkman, G., *Anadolu Ağırlık ve Ölçüleri*, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, İstanbul 2003; M A. Eser, "Bizans Dönemi", s. 33-48.

Vikan, G., "Weights", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford University Press, New York-Oxford, 1991, s. 2114-2115

DİPNOTLAR

1 Entwistle, 611

2 Bendall, 7

3 Entwistle, 612-613 (Korint buluntularının tartılandırılmesi için ayrıca bkz. G. R. Davidson, *The Minor Objects*, Corinth 12, Princeton 1952, s. 209-210).

4 Entwistle, 613

5 Entwistle, 613.

6 Entwistle, 613-614.

7 Çok sayıda örneğin yer aldığı Bendall'ın kataloğu bu konuda fikir verebilir: Bendall, 17-64.

8 Ağırlığı yayınlamama izin veren Prof. Dr. V. Sevin, Prof. Dr. N. Arslan Sevin ve H. Kalsen'e teşekkür ederim.

MERHUM AKDES NİMET KURAT'IN EVRAK-I METRUKESİNDEN

TÜRKİYE'DE SOL AKIMLARIN TARİHİNE İLİŞKİN İKİ BELGE

METE TUNÇAY

10 Mayıs 1921 tarihli belge, Mustafa Suphi'nin Anadolu'da kimlerle ne gibi konularda yazıştığı hakkında.

Tanıttığımız belgelerin Eylül 1920 tarihini taşıyan ilki, Anadolu'da gizli TKP önderi Salih Hacıoğlu'nun, Ankara'ya gelen ilk Sovyet temsilcisi (Başkırd) Şerif Manatov'la birlikte Eskişehir'de Çerkes Ethem'in mali desteğiyle *Yeni Dünya* gazetesini çıkaran Arif Oruç'a mektubudur. Sonradan Ethem'le birlikte resmi TKF'ye (Türkiye Komünist Fırkası) bağlanan bu zat, anlaşılmaktadır ki başlangıçta hafi partiyle ilişkideymiş.

10 Mayıs 1921 tarihli ikinci belge ise, İçişleri Bakanlığı'na bağlı Emniyet Genel Müdürlüğü'nün Ankara İstiklal Mahkemesi tarafından sorulan (üç buçuk ay önce öldürülmüş bulunan) Mustafa Suphi'nin Anadolu'da kimlerle ne gibi konularda yazıştığı hakkında, Trabzon valisinden telgrafla gelen yanıtı aktardığı "gizli" mektuptur. Bilgi kaynağı olan "Efendizade Mehmet Bey"in kim olduğunu bilmiyoruz. Suphi'ler grubundan ayrılarak canı kurtarılan, partinin merkezi heyet azalarından harbiye işleriyle görevli Mehmet Emin olabileceği akla geliyor ama o olsa, adını sadece Mehmet değil, herhalde Mehmet Emin diye yazardı.

Belge 1

Türkiye Büyük Millet Meclisi
Dahiliye Vekâleti
Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti
Aded: 3016
Gizli

Ankara İstiklâl Mahkemesi Heyet-i Aliyyesine
19 Nisan sene 37 tarihli tezkereye cevaptır. Mustafa Suphi'ye kimlerin mektup yazdığı iş'âr-ı âlileri mucibince Efendizade Mehmet Bey'den sorularak verdiği cevabı mutazammın Trabzon vilâyetinden alınan telgrafnamenin sureti leffen takdim kılındı efendim.
Fi 10 Mayıs sene 37

Dahiliye Vekili

Trabzon vilâyetinin telgrafnamesi sureti
C 19 Nisan 37 şifre: Efendizade Mehmed Beyden istizâh-ı keyfiyet ettirildikte Erzurum'dan Albayrak gazetesi muharrirlerinden Cevat [Dursunoğlu] Bey ile Ankara'dan Halk İştirakiyûn teşkilâtı müessislerinden Hacıoğlu Salih veya Salih oğlu Hacı'nın ve Eskişehir'den İzmir maarif müdür-i sabıkı Edhem Nejat Bey'in biraderinin Bayburd'da (Bakü'de olacak) ahiren inikad etmiş olan beynelmilel komünist kongresinin Türk murahhası olarak bulunmuş olan Asım Mustafa'ya daima mektup yazdıklarını zemin-i muhaberelerinin komünistlik olup, işbu akidenin fazailinden bahs eylediklerini ifade eylemiş ve bu bâbda tafsilat-ı matlubeyi havi vereceği mektubun derdest-i takdim bulunmuş olduğu maruzdur.

Trabzon Valisi Naci
aslına mütabıktır (imza)

Belge 2

Türkiye Komünist Partisi
Merkez Komitesi
Ankara 6/9/ sene 1920
Arif Oruç yoldaşa

Muhalfakiyetlerinizi tebrik ve temâdisini cân u gönülden dileriz. Gerek Moskova'daki Üçüncü Beynelmilel kongrenin ve gerekse Bakü'deki Türkiye İştirakiyûn teşkilaâtı merkezi komitesinin beyannameleri meîlfûdur. *Yeni Dünya*da neşrini rica ederiz.
Biz burada çalışmaktayız. İşlerimiz çok muvaffakiyetle gidiyor. Daima makaleler yazacağız. Ve havadisler göndereceğiz. *Yeni Dünya*'nın satılması için bâyi bulduk. İşte adresi "Ankara İstanbul Kütüphanesi Müdür Mehmet Kâmil Efendi". Şeraiti: Nüsha başına bir kuruş alacaktır. Satılmayan olursa iade edecektir. Şimdilik 300 nüsha gönderiniz. Revaç buldukça biz size yazarız ve adedini o zaman tezyid ederiz. Komünizm esasatından hariç çıkmamak ve kemâl-i azm ve metanetle meslek yolunda yürümek lâzımdır. Düşmanlar her yerde sarsılmıştır. Ne kadar cesaret ve metanet gösterirsek bu mütefessih bina o kadar çabuk yıkılacaktır. Yoldaşlara selam. Rusya gazeteleri gelmektedir. Bunlardan da size havadis göndereceğiz. Nizameddin'i [Nâzif Tepedelenlioğlu] bugün aradık bulamadık. Yarın görürsek göndereceğiz ve onunla size mufassal havadisler de vereceğiz.

Hacıoğlu Salih
Şerif Manatov

Mektup geç kaldı. Nizamettin'i gördük paraya ihtiyacı var gelecek. Kendisine maaş vermiyorlarmış. Osman Tahsin edepsizlik etmiş. Bir makale de melfufdur. Gazeteye geçecek.

Salih

DOSYA

II. Dünya Savaşı

DOSYA EDİTÖRÜ
ESRA DANACIOĞLU

Geçmişteki Yargılar, Yeni Düşünceler:

II. Dünya Savaşı

İlhan Tekeli-Selim İlkin

1941-42 Kışında Türkiye'nin Açlıkla Savaşan Yunanistan'a Yardımları

Kurtuluş'tan Dumlupınar'a

Elçin Macar

Emir Kıvırcık'ın Behiç Erkin Hakkında Yazdığı Büyükelçi Kitabı Üzerine

Hakikaten "İnanılmaz Bir Öykü"

Corinna Guttstadt

Türk Romanında II. Dünya Savaşı

Savaş Çıktığında Neredeydiniz?

Ömer Türkeş

Savunma Harcamaları, Olağanüstü Ödenekler, Varlık Vergisi...

II. Dünya Savaşı Yıllarında Bütçeler

Nevin Coşar

Tan Gazetesi

1940 Yunan-İtalyan Savaşı

Zuhal Mert

Akbaba Dergisinde Yahudiler (1934-1945)

Önyargılar ve Klişeler

Nico Sandfuchs

GEÇMİŞTEKİ YARGILAR, YENİ DÜŞÜNCELER

II. DÜNYA SAVAŞI

İLHAN TEKELİ - SELİM İLKİN

Türkiye'de cumhuriyet dönemi tarihyazıcılığı 1930'lu yıllarda yoğunlaştığı için, II. Dünya Savaşı dönemi araştırmaları biraz kenarda kalmıştır. Siyasal tarihyazınımızda da I. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin çokpartili rejime geçerek yeni bir dönemi başlatması ve bu geçişin dış konjonktürden gelen etkilere bağlanması bu ihmali kolaylaştırmıştır. Bu yazıda, II. Dünya Savaşı Türkiye tarihçiliği üzerinde düşünce geliştirilmesinin yararlı olacağını düşündüğümüz bazı konular üzerinde duracağız: I. ve II. dünya savaşlarının bütünlüğü, dünya savaşı dinamiğinde ülkelerin başlangıç konumlarının belirleyiciliği, savaşan blokların iç ilişkilerindeki zayıflıklar, stratejik konuma sahip sanayileşmemiş ülkelerin dünya savaşlarındaki ikilemleri, savaşa girmeyen bir ülkenin ekonomisindeki değişim ve Türkiye'nin II. Dünya Savaşı miti...*

Bir Südet kadını, zorunluluk neticesi Hitler'i selamlarken üzüntüsünü gizliyemiyor. Yaklaşık 1938.

www.archives.gov

I. VE II. DÜNYA SAVAŞLARININ BÜTÜNLÜĞÜ

Aradan 60 yıl geçtikten sonra bir değerlendirme yapıldığında, birçok tarihçi I. ve II. Dünya Savaşı'nı ve arada geçen dönemi bütün olarak, tek bir savaş dönemi olarak görme eğilimine girmişlerdir. I. ve II. Dünya Savaşlarını kesintili bir savaşın başlangıcı ve sonu olarak görmeyi değişik biçimlerde temellendirebiliriz. Olanaklı bir açıklamayı Clausevitz'in savaş kuramında görüyoruz. Ona göre savaş hiçbir zaman kesin sonuç getirmez. Yenilen devlet bunu çoğu kez, daha sonraki günlerde kurduğu yeni politik ilişkilerle telafi edebileceği geçici bir felaket sayma eğilimi taşır.[1] Kaybettiğini yeni savaşlarla ele geçirme ümidini yitirmez. İki savaşın bir bütün olarak görülmesinin daha özel nedenleri de bulunmaktadır.

I. Dünya Savaşı'nda ekonomi öncelik kazandı; bu, savaşın kaderini ekonominin belirlediği ilk savaş oldu.[2] 1914-

1918 savaşının total karakterine ilk kez dikkat çeken ve total harp kavramını geliştiren, General Ludendorff olmuştur. Hatıralarında, "Bu harpte artık ordu ve donanma kuvvetinin nerede başladığı, millet kuvvetinin nerede bittiği ayırt edilemiyordu. Ordu ve millet birbirine karışmıştı. Dünya, kelimenin tam manasıyla milli bir harp karşısında idi. Devlet her kişiyi, her maddeyi zaferin elde edilmesi için kullanmaya başlamıştı,"[3] diye yazmaktadır.

Aslında bu, Westefalia Barışı'nda ortaya çıkan değişikliğin ulaşabileceği bir son noktayı gösteriyordu. Bu barış sonrasında ulus-devletler oluşmaya başladığında, savaşa bakış açısı da değişmeye başlamıştır. Silahlı kuvvetler daima düşman silahlı kuvvetleri karşısında bulunacaktır.[4] Savaşlar ve savaşların düzenli hale getirilmesi ve silahlı kuvvetlerin ikamesinin sağlanması hükümetlerin temel görevi haline gelmiştir. Devletin edindiği bu yeni görev, savaşla ekonomi arasında farklı bir ilişkinin kurulmasına da sebep olmuştu ama Savaşa hazırlanmak denildiğinde artık yalnız silahlanma değil, ekonominin de savaşa hazırlanması anlaşılıyordu. Denilebilir ki, I. Dünya Savaşı'na giren ülkeler bu anlamda bir hazırlık geçirmemişti. Oysa iki dünya savaşı arasında tüm ülkeler ekonomi politikalarını savaş gerçeğine göre geliş-

I. Dünya Savaşı'na giren ülkeler ekonomilerini savaşa hazırlamamışlardır. Oysa iki dünya savaşı arasında tüm ülkeler ekonomi politikalarını savaş gerçeğine göre geliştirdiler. Böylece savaşa ilişkin iki farklı kavram oluşmuştur: Harp ekonomisi ve milli müdafaa ekonomisi. Harp ekononomisi savaş sürerken izlenen politikaları anlatılırken, milli müdafaa ekonomisi kavramıyla, savunmanın sulh zamanındaki gereksinmelerinin karşılanması ve savaşa hazırlık için yapılanlar kapsanmaktadır.

1815 Viyana Kongresi sonrasında Napolyon savaşlarının galipleri genellikle sınırlı savaş doktrininin uygulayıcılarıdır. Oysa 1914 sonrasında topyekün savaş doktrininin uygulanmaya başlaması, büyük sayılarda askerin harekete geçirilmesi yurttaş-askerlerin kullanılmasını zorunlu kıldı, yurttaşlık ve askerlik adeta özdeşleşti. Böyle bir özdeşlik topyekün savaş kavramının zorunlu bir sonucuydu.[5] Savaş dehşet verici hale gelirken, insanların tümünü de içine almıştı.

tirdiler. Bu gelişmeler savaşa ilişkin iki farklı kavramın oluşmasına neden oldu. Bunlar, harp ekonomisi ve milli müdafaa ekonomisi kavramlarıdır. Harp ekonomisiyle savaş sırasındaki ekonomi ifade edilirken, milli müdafaa ekonomisi kavramıyla savunmanın sulh zamanındaki gereksinmeleri karşılanıyor, ekonomik seferberliğe hazırlanılması anlatılmaya çalışılıyordu.[6] II. Dünya Savaşı'na hazırlanan devletler, barış sırasında milli müdafaa ekonomisi anlayışı içinde topyekün seferberlik hazırlıklarını gerçekleştirdiler, böylece ekonomileri büyük sarsıntılara uğramadan savaşı sürdürebileceklerdi.[7] Bu tür bir sulh ekonomisinin öngörülmesi, savaşın bitmediğinin de gizil bir ifadesiydi. Bir başka savaş bekleniyordu. Sadece sıcak savaşa bir süre ara verilmişti, nihai hesaplaşma sonra gelecekti.

Türkiye'nin iki savaş arasında izlediği ekonomik politikaların da dünyayla genellikle aynı çizgide olduğu görülmektedir. Nitekim İsmet İnönü cumhuriyetin 10. yılının kutlandığı günlerde *Kadro*'ya yazdığı "Fırkamızın Devletçilik Vasfı" başlıklı yazısına "İktisatta devletçilik siyaseti, bana her şeyden evvel bir müdafaa vasıtası olarak kendi lüzumunu gösterdi," diye başlamakta ve "En kuvvetli, en zengin devletler, tasavvur olunamayacak devlet tedbirleri ile iktisatlarını müdafaa kuvvetini görmüş

Leningrad savunması. Kadınlar ve hizmete elverişli olmayan erkekler savunma çemberi içinde tank engelleri inşa ediyorlar.

Büyük Dünya Oteşi Herbert Von Moos Grkur. Bşk. Yayınları K.K.K. Askeri Basımevi – 1952.

Carl von Clausewitz'in savaş kuramına göre savaş kesin sonuç getirmez, yenilen taraf daima bu yenilgiyi telafi etme eğilimi taşır.

http://www-cgsc.army.mil/carl/resources/csi/Paret/IMAGES/pg2.jpg

İlk kez General Erik Ludendorf 1914-1918 savaşının total karakterine dikkat çekmiştir. Ludendorf'a göre ordu ve millet birbirine karışmıştı.

www.chgs.umn.edu/museum/responses/trachtman/

1924'te *Zeitschrift für Geopolitik*'i çıkaran Karl Ernst Haushofer "Lebensraum" kavramına özel bir önem vererek, devletin doğal büyüme hakkını savundu.

wikipedia

olmamız, Fırkamız, Cumhuriyet Halk Fırkası için ancak övünülecek bir isabet ve doğru bir karar cümlesinden sayılmak icap eder," demektedir.[8] Zaten bu dönemde Türkiye'nin izlediği devletçilik eliyle ve ithal ikamesi yoluyla sanayileşme politikası temel tüketim mallarında Türkiye'nin kendi kendine yeterli hale gelmesini amaçlıyordu. Cumhuriyetin 1. Dünya Savaşı'nın sıkıntılarını çok yakından bilen önder kadrosunun temel tüketim maddelerinde yeterlilik sağlanmasına öncelik vermesi çok anlaşılır bir şeydir.

DÜNYA SAVAŞI DİNAMİĞİNDE ÜLKELERİN BAŞLANGIÇ KONUMLARININ BELİRLEYİCİLİĞİ

Dünya savaşlarının, sanayileşmiş ulus-devletler arasındaki pazar ve etki alanı bölüşümüyle yakından ilişkili olduğu biliniyor. Sanayileşmemiş ülkeler de katılmak durumunda kalsa bile, bu savaşlar temelde sanayileşmiş ülkeler arasında geçmektedir. Savaş cephelerde yapılsa da başarı cephe gerisindeki sanayi gücünün düzeyiyle ilgilidir. Bu nedenle ülkelerin savaşta uyguladıkları stratejiler büyük ölçüde savaş öncesi ekonomik konumlarına bağlı kalmaktadır.

Savaşın başlatıcısı olmayı yüklenen Almanya, Hitler'in iktidara gelmesinden itibaren Versay Anlaşması'nın[9] kendisine getirdiği sınırlamaları aşıp silahlı kuvvetlerini büyüterek savaşa hazırlanmıştı. 1939 yılına geldiğinde, Almanya diğer Avrupa ülkelerinden daha önce silahlanmaya başladığı için görece bir üstünlük elde etmişti. Bu, diğer ülkelerin savaş malzeme ve araçları üretimine verdiği önceliği yükseltmesiyle belli bir süre içinde kapanacak bir üstünlüktü. Bu nedenle Almanya bu üstünlüğü hemen değerlendirmeyi düşünmeye başladı. Savaş planları, Almanya'nın 1940'lı yılların ortalarında savaşa gireceği düşünülerek hazırlanmıştı. Oysa elde edilen geçici üstünlük öncelikle savaşa girme hazırlığını kısaltmak için kullanıldı.

Moskova'daki üçlü görüşmeler sırasında Mareşal Voroşilof Almanya'yla savaş çıkarsa İngiliz ve Fransızların kaç tümenle katılacağını sorduğunda, müttefiklerin 16 tümen seferber edebileceklerini öğrenmişti.

wikipedia

Savaş arifesinde, Almanya sürekli genişleyerek savaş hazırlığını kolaylaştırıyordu denilebilir. Önce Avusturya ile birleşmesi yalnızca beş yeni tümen, bir miktar demir cevheri, petrol alanları ve epey gelişmiş bir metal sanayii değil, aynı zamanda 200 milyon dolarlık bir altın ve döviz rezervi getirmişti. Çekoslovakya'nın işgaliyle, büyük metal ve hammadde stokları sağlandı. Gelişmiş bir silah sanayii devralındı. Bu genişlemeler sonucu Almanya'nın nüfusu 60 milyondan 88 milyona, toprağı da 181.500 milkareden, 295.000 milkareye yükselmişti.

Almanya'nın, savaşı başlatan Polonya'ya saldırısı da genişleyerek savaşa hazırlanma stratejisinin yeni bir uygulamasıydı. Polonya'nın Almanya ve Rusya tarafından bölüşülmesi hem yeni kaynak sağlayacak, hem de Sovyetler'den sağlanacak stratejik malzeme akımını kolaylaştıracaktı. Polonya'nın işgali 1 Eylül 1939 şafağında başladı. Almanya Polonya'ya saldırırken, İngiltere ve Fransa'nın diğer genişlemelerde olduğu gibi sessiz kalacağını bekliyordu. Nazilerin bu beklentisi gerçekleşmedi. İngiltere 3 Eylül günü, öğlen saat 12'de savaş ilan etti.[10] Böylece işgalle savaş gücünü artırma stratejisinin sonuna gelindiği anlaşıldı.

Savaş başladığında Almanya'nın tek üstünlüğü önceden hazırlanmış olması değildi, geliştirdiği yeni savaş doktrinine de umut bağlamıştı. "Yıldırım savaşı" doktrini üç ilkeye dayanıyordu. Bunlardan birincisi savaş hazırlığında ön almak, ikincisi üstün mekanize güçlerle saldırmak, üçüncüsü düşmanın savaş güçlerini seferber etmesine olanak vermeden kesin sonucu alarak savaş dışı bırakmaktı.[11] Bu doktrinin en kritik öğesi, kısa zaman içinde sonuç almaktır çünkü savaş uzadığında başarısızlık olasılığı yüksekti.

Mihver'i oluşturan devletlerin ikincisi olan İtalya, Mussolini'nin önder-

liğinde sesi en çok çıkan ülke olmasına karşın Büyük Güçlerin en zayıf olanıydı. Bu performans düşüklüğü İtalya'yı Mihver ülkeleri arasında ikinci sınıfa düşürmüştü. İtalyan komuta kademesi ve dışişleri bakanı ordunun yetersizliğini bilmekte ve Mussolini'ye savaşa katılmaması konusunda telkinde bulunmaktaydı.[12]

Mihver'i oluşturan ülkelerden üçüncüsü Japonya'ydı. Japonya I. Dünya Savaşı'ndan sanayisini ve ticaret filosunu güçlendirerek çıkmıştı. Ingiltere ve Fransa. İngiltere I. Dünya Savaşı'nın galipleri arasındaydı ama savaş sonrasında ekonomisini yeni koşullara uydurmakta çok başarılı olamamıştı. Bir yandan imparatorluğun dominyonlarından gelen siyasal talepler, öte yandan yaşanan dünya ekonomik krizi İngiltere'nin güç kaybetmesine neden olmuştu ama hâlâ dünyanın dördüncü sanayi gücüydü, stratejik açıdan pek çok üstünlüğe sahipti, ancak konumunu I. Dünya Savaşı öncesine göre daha az güvenli görüyordu. İngiltere'nin tehlikeyi

vaşı" olarak belirledi. Bu doktrinde esas olan, saldırgan düşmanı stratejik müdafaayla oyalayarak ve yıpratarak zaman kazanmak ve bu arada ekonomisini savaş ekonomisine dönüştürerek, oluşturulacak ittifaklarla güç üstünlüğünü sağlamaktır.[17]

Mihver'in karşısındaki ikinci ülke, 1930'lu yılların başında Avrupa sahnesinde İngiltere'den daha etkili görünen, ekonomisi 1933 sonrasında önemli sıkıntılar yaşamaya başlayan, 1936 yılının ekim ayında yapı-

Dünya savaşlarının sanayileşmiş ulus-devletler arasındaki pazar ve etki alanı bölüşümüyle yakından ilişkili olduğu biliniyor. Savaş cephelerde yapılsa da, başarı cephe gerisindeki sanayi gücü düzeyine bağlı olmaktadır. Bu nedenle, ülkelerin savaşta uyguladıkları stratejiler büyük ölçüde savaş öncesi ekonomik konumlarına bağlı kalmaktadır.

1930'lara gelirken milli geliri yılda yüzde 7,2 hızla büyüyordu. Büyük ekonomik buhran Japon ekonomisini de önemli ölçüde etkileyince, çözümü daha güçlü ve yayılmacı politikalarda görmeye başladılar[13] ve hammadde bağımlılığını azaltmak için Asya'da yayılmacılığı sürdürdüler. Japonya, 1936 yılından itibaren nihai bir dünya savaşı için hazırlıklarına hız verdi. Hem ordu, hem donanma, hem de hava kuvvetleri iyi eğitimliydi.[14] Japonya'nın Pasifik'te yapacağı harekâtların hepsi amfibik olacaktı. Bunun için ABD donanması karşısında aktif bir savunma yapacak güçlü bir donanmaya gereksinme duyuyordu. Japon Donanması Komutanı Yamamato, uçak gemilerinin deniz savaşlarındaki önemini en erken kavrayan ve esas vurucu güç olarak gören amiraldi. Bu nedenle Japonya ABD'den daha fazla uçak gemisi yaptı. 1936 yılından savaşa girene kadar 230 gemiden oluşan bir donanma oluşturmuştu, ancak radar teknolojisine sahip olmamaları savaşta en büyük dezavantajları olacaktı.[15]

Mihver kurulurken, bunun karşısında olduğu belli olan iki devlet vardı; İn-

sezmesi, İtalya'nın Habeşistan'ı alması ve Alman hava gücü Luftwaffe'nin yükselmesiyle oldu. 1936'dan sonra savunma harcamalarını artırmaya başladı, yine de harcamaların miktarı Almanya'nın 1/3-1/4'ü kadardı. İngiltere harcamalarını artırmakta zorlanıyordu çünkü ABD'nin çıkardığı tarafsızlık yasası bu amaçla ABD'den borçlanma yolunu tıkamıştı.

Ekonomik bakımdan zorlanmasına karşın, İngiltere'nin iki önemli üstünlüğü vardı. Birincisi, temelde bir deniz gücü olması ve uçağı bir deniz silahı olarak görme anlayışıydı. Deniz savaşlarına uygun uçakları, bu amaçla yetiştirilmiş pilotları ve uçak gemileri vardı. İkincisi ise savaş öncesinde radar teknolojisinin önemli ölçüde geliştirilmiş olmasıydı. Uzaktan görebilmenin sağladığı olanaklar hem savunma, hem de saldırıda önemli üstünlük sağlayacaktı.[16]

İngiltere, savaşa hazırlanmakta gecikmesi, halkının savaştan kaçınmak istemesi, daha da önemlisi, Avrupa'dan kopuk bir adada olması dolayısıyla stratejisini "yıpratma sa-

lan geniş çaplı devalüasyonun da ekonomiyi toparlamaya yetmediği Fransa'dır. Münih toplantısı yapılırken, Fransa'nın milli geliri 1929'dakinden yüzde 18 daha azdı[18] ve bu nedenle silah üretiminde önemli bir atılım yapamamıştı.

Ordunun başındaki komuta kademesi yaşlıydı. Kafaları savunmadan yana işleyen, taktik yeniliklere ilgi duymayan kimselerdi. Bu grubun elinde gelişmiş olan Fransız stratejisi, "olumsuz savunma" olarak adlandırılabilir. Fransızlar büyük tahkimat hatları gerisinde üstün taarruzları karşılayarak yıpratıcı bir savunma gerçekleştireceklerdi. Savaş doktrinleri bir bakıma İngilizlerin paralelindeydi ama İngiltere gibi bir adada değildiler. Büyük harcamalarla oluşturdukları Majino Hattı'nın, denizin İngiltere'ye sağladığı korumayı sağlamadığı daha savaşın başında açık hale gelmiştir.[19]

Mihver'in saldırısı başladığında, Rusya ve ABD tarafsız kalan iki büyük güçtü. Taraflarını savaş sırasında seçmek durumunda kalan bu iki güç, savaşın kaderini de belirleyecekti.

Rusya I. Dünya Savaşı'ndan Polonya, Finlandiya ve Baltık devletlerini kaybederek çıkmıştı. 1928 sonrasında uyguladığı hızlı sanayileşme programıyla tarımda başarısı sınırlı kalmasına karşın, sanayi alanında büyük başarılar elde etmişti.[20] 1928-1937 arasında elektrik üretimini 7, imalat makineleri üretimini 20 ve traktör üretimini 40 kat artırmıştı. Sovyet ekonomisi, gösterdiği büyük gelişmeye karşın yine de temel malların üretiminde Almanya'nın gerisindeydi. Sosyalist rejimin sanayileşme tutkusu Sovyetler Birliği'ni II. Dünya Savaşı'nın başlangıcına, I. Dünya Savaşı'nın Rusya'sından çok farklı bir yerde getirmişti. O artık dünyanın sanayileşmiş güçlerinden biriydi. Planlamaya dayanan bir sistemi olduğundan, sanayisini kolayca savaşa yönlendirebilecekti. Rusya'nın esas savaş hazırlığının 1938'de, Üçüncü Beş Yıllık Planın uygulamaya girmesiyle başladığı söylenebilir. 1940'ta bütçesinin yüzde 32,6'sı milli savunmaya ayrılıyordu. Asker sayısını 1941'de 4.320.000'e yükseltti. Orta Rusya ve Urallar'ın gerisinde büyük sanayi tesisleri kuruluyor, T-34 tanklarında olduğu gibi teknolojik sıçramalar yapılıyordu.

Almanya'nın saldırgan tutumunun kendisine yönelebileceğinin farkında olan Stalin, İngiltere ve Fransa'yla ilişkisini güçlendirmek istemişti. Bu amaçla Moskova'daki üçlü görüşmeler sırasında Mareşal Voroşilof Almanya'yla savaş çıkarsa İngiliz ve Fransızların kaç tümenle katılacağını sorduğunda, müttefiklerin 16 tümen seferber edebileceklerini öğrenmişti. Oysa Sovyetler'in 120 tümeni savaşa sokması bekleniyordu. Almanya'nın savaş makinesinin tüm gücüyle karşı karşı kalmak istemeyen Rusya, "nihai çatışmayı geciktirme" stratejisini yeğledi. 23 Ağustos 1939'da Sovyetler Birliği Almanya Antlaşması imzalandı. Böylece Rusya, Alman savaş makinesinin önce batıya yönelmesini ve belli ölçüde yıpranmasını sağlamaya çalıştı.[21]

Savaş öncesinde kendi içine kapalı olan ikinci büyük güç, Amerika Birleşik Devletleri'ydi. ABD I. Dünya Savaşı'ndan güçlenerek çıkmıştı. Dünyanın en büyük sanayi ve ekonomik gücüydü. Dünya siyasetinde çok önemli roller oynayabilecek bir potansiyeli bulunuyordu ama barış anlaşmaları sonrasında dünya liderliği rolünü oynamadı. Dış siyasetinde bir kez daha geleneksel Monroe doktrinine dönerek, içe kapanmıştı.

Bir Nazi toplama kampında açlıktan kemikleri sayılan tutuklular; Abersee, Avusturya. Bu kamp defalarca "bilimsel" deneyler için kullanılmış.

wikipedia

ABD, ekonomik krizi en ağır yaşan ülkelerden biri oldu. Roosevelt'in New Deal programı ekonomiyi belli ölçüde canlandırsa da, 1937'deki kriz durumu yeniden kötüleştirmişti. ABD ekonomisinin krizden çıkması ve işsizliğin yenilebilmesi ancak dünya savaşı koşulları içinde gerçekleşebilecektir. ABD, Avrupa'da faşizmin gelişmesinden ancak 1937'ye gelindiğinde rahatsız olmaya başladı. 1937'de bile milli gelirinin yüzde 1,5'ini savunmaya ayırırken, Almanya yüzde 23,5'ini, Japonya yüzde 28,2'sini, Sovyetler yüzde 26,4'ünü ayırıyordu. Buna rağmen ABD'de 1937-1938 arasında uçak üretimi ikiye katlandı. 1938'de, En Büyük Donanma Yasası uygulamaya kondu ve savaş teknolojisinde atılım yapmayı sağlayacak yenilik arayışlarına girişildi. ABD Avrupa'da savaş patladığında buna hazır değildi ama büyük bir ekonomiydi, çok büyük bir üretim kapasitesine sahipti; ABD savaşın koşulları içinde uyandırılacak bir devdi.[22]

ABD savaş başladığında halkın da baskısıyla tarafsızlığını sürdürmüş, coğrafi konumu savaş dışı kalmasını kolaylaştırmıştır. Savaşın artırdığı taleplerle üretim de artmış, ABD ekonomisi krizden çıkma olanağı elde etmiştir. ABD'nin konumu ilginçtir; savaşa girmesi için tek neden, savaş sonrası dünya düzeni konusunda duyacağı kaygılardır. Hem savaşa girdiğinde kazanacak tarafı belirleyecek güçte olması, hem de savaşa girmesinin güdüleri ABD'yi merkezi konuma getirmiş ve savaştan bir hegemonik güç olarak çıkmasını sağlamıştır.

SAVAŞAN BLOKLARIN İÇ İLİŞKİLERİNDEKİ ZAYIFLIKLARIN SAVAŞIN SONUÇLARININ BELİRLENMESİNDEKİ ÖNEMİ

Dünya savaşı kavramı, dünyanın büyük güçlerinin iki bloğa ayrılarak yaptıkları, dünyanın büyük kısmına yayılmış bir savaşı betimlemek için kullanılmaktadır. Oysa II. Dünya Savaşı tarihine derinliğine bakıldığında, bunun bloklar savaşı olmaktan çok, ulus-devletlerin savaşı olduğu fark edilir.

II. Dünya Savaşı'nda ilk oluşan blok, 1936'da Almanya ile İtalya arasında imzalanan bağdaşma ile oluşmaya başlayan Mihver'dir. Aynı yıl, Almanya ve Japonya arasında Anti-Komintern Paktı imzalanır ve 1937 yılında bu pakta İtalya'nın da katılmasıyla Mihver doğar. Mihver güçlerinin her biri kendi etki alanı saydığı bölgeler-

de genişlemeci saldırgan politikalar izlemeye başlamıştır. Bu güçlerin bir blok oluşturup oluşturmadığı, sorgulanması gereken bir konudur. Üç gücün yürütecekleri savaşları bir arada planlayan, koordine eden bir kumanda merkezleri olmamıştır. Aralarındaki uyumu sağlayan tek teslim olmasından sonra, İngiltere Mihver karşısında tek başına kaldı ve bu yalnızlık 11 Aralık 1941'de ABD'nin savaşa katılmasına kadar sürdü. O tarihe kadar Almanlar ticari ambargoyu kırmak için yürüttükleri denizaltı savaşını, ABD'ye savaşa katılma bahanesi vermeden yürütebilmişti. şı tam bir işbirliği yaparak sürdürdü. Sovyetler savaşı ayrı olarak sürdürdüyse de önemli bir yardımlaşma vardı. Savaşın siyasal yöndeki işbirliği ise Moskova, Tahran, Yalta, Potsdam konferanslarıyla geliştirildi. Bu gelişmeler sonucunda, gecikerek de olsa Müttefikler iç etkileşimi olan bir

Bir dünya savaşı içinde taraf olanların ne yapmaları gerektiği bellidir ama tarafsız olanın durumu açık değildir. Bu tarafsızlık barış dönemindekinden farklıdır. Savaşan tarafların onun tarafsızlığına razı olması gerekir. Türkiye'nin stratejik konumunda bir ülke söz konusu olduğunda, savaşan taraflardan biri her an onun tarafsızlığına razı olmaktan vazgeçebilecektir. Dolayısıyla sürekli bir aktif politika izlenmelidir.

mekanizma, etki alanlarının ayrılmış olmasıdır. Her bir güç kendi etki alanında birbirlerine haber vermeden, emrivakiler halinde savaş başlatmışlardır. Blok içinde ulusalcı duygulara dayanan ötekileştirmeler belirgindir. Bunlardan, İtalya'nın emrivakiler halinde başlattığı savaşlar, Almanya'yı kendi savaş planlarına uymayan savaşlar yapmak zorunda bırakmıştır. Sonunda Mihver, pratikte birbirinden çok uzakta olan Almanya ve Japonya'nın kendi savaşlarını ayrı ayrı vermesine indirgenmiştir. Bunun bir blok olduğunu söylemek çok zordur ve tabii ki koordinasyonu yüksek bir Mihver'in alacağı savaş sonuçları farklı olabilirdi.

Alman Generali Anton Dostler, kurşuna dizilmek üzere Amerikalı askerler tarafından bağlanıyor.

Aversa, İtalya Blomgren, 1 Aralık 1945.www.archives.gov

Blok kavramına, müttefikler arası ilişkilerin gelişme biçimi daha uygun düşmektedir. Öncelikle, Mihver'e karşı olan Fransa ve İngiltere'nin işbirliği yaparak çevrelerine yeni müttefikler toplama uğraşına girmesi gecikmişti. İki ülke, kararlı bir biçimde ittifak kurmak için ancak 1939'da bir araya gelebildiler. Almanya'nın saldırısına direnebilecek Rusya konusunda İngiltere'nin çekingen tutumu ilişkilerin kurulmasını tavsatıyordu. Bu durumda Sovyetler Birliği Almanya'nın önerisine açık hale gelerek saldırmazlık anlaşmasını imzaladı. 22 Haziran 1940'ta Fransa'nın koşulları kabul ederek Almanya'ya Oysa Japonya'nın Pearl Harbour emrivakisi Almanya'nın kaçındığı, savaşın sonucunu belirleyecek bir gücü savaşa çekmiş ve müttefikler bloğunun oluşumunu başlatmıştı.

10 Ağustos 1941'de Newfoundland'daki küçük bir koyda Roosevelt ve Churchill bir araya gelerek Atlantik Bildirgesi'ni ilan ettiler, ancak Churchill ABD'yi savaşa girmeye ikna edememişti. Müttefikler bloğunun ciddi bir işbirliğiyle oluşumu Washington'da, 22 Aralık 1941 ile 14 Ocak 1942 tarihleri arasında toplanan Arcadia Konferansı'nda oldu. Konferansa Stalin de çağrılmışsa, ancak gelmedi. Bunun üzerine konferans Roosevelt, Churchill ve üst kademe askeri yetkililer arasında yapıldı.[23] Bundan sonra ABD ve İngiltere savablok haline gelebildiler. Tabii bu durum Müttefiklere, içlerinde ABD ve Rusya gibi iki sanayi devinin bulunmasının ötesinde bir üstünlük sağladı. Buna rağmen, bu ülkelerin aralarında önemli güvensizlikler bulunuyordu. Stalin ve Churchill arasında olduğu kadar, Roosevelt ve Churchill arasında da tüm müzakerelerde karşı tarafın gizli bir ajandasının bulunduğu kuşkusu canlı kalıyordu.

STRATEJİK KONUMA SAHİP SANAYİLEŞMEMİŞ ÜLKELERİN DÜNYA SAVAŞLARINDAKİ İKİLEMLERİ

Bir dünya savaşı çıktığında, Türkiye gibi stratejik önemi çok yüksek olan ama sanayileşmemiş ülkelerin taraf seçmeye zorlanacağı, aksi halde sa-

nayileşmiş taraflardan birinin işgaline uğrayacağı ileri sürülmüştür. Nitekim Mustafa Kemal Kurtuluş Savaşı sırasında İttihatçılara yapılan suçlamalar karşısında onların şu ya da bu taraftan savaşa girmesinin kaçınılmaz olduğunu, bu savı ileri sürerek anlatmıştır.[24] Ama henüz sanayileşmemiş

Türkiye savaşa girmediğinden, mitleştirilecek bir başarı da yoktur ortada. Onun başarısı, savaşa girmemeyi başarmasıdır. Bunun İnönü'yle bütünleştirilerek mitleştirildiği söylenebilir.

http://www.byegm.gov.tr/

yönünün ve amacının çelişkiye yer bırakmamasının sağlanması ise harp sanatından beklenmektedir.

I. Dünya Savaşı sonrasında Kurtuluş Savaşı'nı vererek bağımsızlığını kazanmış olan Türkiye, dış ekonomik konjonktürün sağladığı olanaklardan da yararlanarak bir tarafsızlık politikası izlemiştir. Türkiye'nin savaş sırasında da böyle bir tarafsızlık politikasını izlemesi Clausewitz'in kuramıyla tutarlılık içindedir, yani Türkiye'nin tarafsızlık politikası izlemesi beklenen bir şeydir. Ama Mustafa Kemal'in I. Dünya Savaşı konusundaki savı hatırlanırsa, bunun olanaklı olup olmadığını sorgulamak gerektiği de anlaşılır. Bu sorunun yanıtı ise, "realist savaş kuramına" başvurarak araştırılabilir. Realist

Almanya olacağını açık hale getirmişti. Almanya'nın savaş sonrasında öngördüğü dünya düzeni "Yeni Nizam" adı altında ilan edilmişti. Bu, Haushofer ve arkadaşlarının *Zeitschrift für Geopolitik* (1924-1939) dergisinde geliştirdikleri, yaşam sahası (Lebensraum) ve otarşi kavramlarına dayanarak hazırlanan[27] bir jeostrateji doktriniydi. Bu düzende, geleceğin dünyasında büyük ekonomik krizlerin doğmaması için hammadde bakımından kendine yeterli hayat sahalarının oluşturulması isteniyordu. Bu hayat sahalarından birini, Berlin-Roma merkezli Avrupa ve Türkiye'den Afganistan'a kadar uzanan çevre ülkeleri oluşturuyordu.[28] Almanya yeni bir dünya savaşını böyle bir amacı gerçekleştirmek için başlatıyordu.

Mihver güçlerinin bir blok oluşturup oluşturmadığı, sorgulanması gereken bir konudur. Üç gücün yürütecekleri savaşları bir arada planlayan, koordine eden bir kumanda merkezleri olmamıştır. Her bir güç kendi etki alanında, birbirine haber vermeden emrivakiler halinde savaş başlatmışlardır. Blok içinde, ulusalcı duygulara dayanan ötekileştirmeler belirgindir.

1941 yapımı, 27,5 ton ağırlığında orta boy bir T-34 tankı. Rusya, Urallar'ın gerisinde büyük sanayi tesisleri kuruluyor, T-34 tanklarında olduğu gibi teknolojik sıçramalar yapılıyordu.

www.secondworldwarhistory.com/t34_medium_tank.asp

bir ülke olan Türkiye, II. Dünya Savaşı sırasında önemli ölçüde tarafsız kalarak sıcak savaşın dışında olmayı başarmıştır. Bu, üzerinde düşünülmesi ve bazı açıklamalar geliştirilmesi gereken önemli bir olgudur.

Clausewitz'in,[25] savaşın sadece politikanın başka araçlarla devamı olduğu görüşü bu bakımdan aydınlatıcıdır. Ona göre savaşın kendine özgü niteliği, araçlarının farklılığından kaynaklanır. Bu araçlarla politikanın savaş kuramı, savaşı uluslararası sistemin özellikleriyle açıklamaya çalışmaktadır. Bu kurama göre, her biri bağımsız olan ve güvenliğini, gücünü ve servetini geliştirmek için rasyonel olarak hareket eden devletlerin oluşturduğu anarşik nitelikli bir uluslararası sistemde, savaşın nedenleri güçler dengesine dayanarak çözümlenmelidir.[26]

II. Dünya Savaşı öncesinde yaşanan siyasal olaylar, saldırgan ülkenin

Böyle bir doktrinin açıklanması, Türkiye'yi şu ya da bu şekilde bu dünya savaşının hedeflerinden biri haline getiriyordu. Türkiye çok güçlü ve sanayileşmiş bir ülke karşısında savaş döneminde de tarafsızlık politikasını sürdürebilmenin yolunu bulmak için stratejik seçmeler yapmak durumunda kalıyordu. Realist savaş kuramının denge yaklaşımı bu konuda bize yol göstermektedir. Kendini güçlü gören tarafın bu tür istekleri karşısında, güçsüz tarafın onun güç hesaplarını değiştirerek dengeyi kurabilmesi için yararlanabileceği iki olanak vardır. Bunlardan biri, taarruz ve savunma savaşları arasındaki asimetrik güç gereksinmelerinden yararlanmaktır. İkincisi ise müttefikler bularak, saldırgan güçler karşısında güç dengesini kurmaya çalışmaktır.

Türkiye kendi tarafsızlık politikasını savaş döneminde de sürdürebilmek için her iki olanaktan da yararlan-

mıştır. Öncelikle, savaş öncesinde Alman saldırıları karşısında İngiltere ve Fransa'nın desteği sağlandı. İngiltere'yle yapılan müzakereler sonrasında, 12 Mayıs 1939'da hem Ankara hem de Londra'da yayınlanan bir deklarasyonla, saldırılar karşısında İngiltere'nin Türkiye'yi koruyacağı garantisi ilan edildi. 19 Ekim 1939'da Ankara'da, Türkiye-İngiltere ve Fransa arasında 15 yıl sürecek bir ittifak anlaşması imzalandı. Böylece karşılıklı bir yardım paktı oluşturularak Türkiye saldırgan karşısında daha da güçlendirilmiş oldu. Burada karşılıklı yardımdan söz edilmesine karşın, yükümlülükler arasında bir simetri bulunmuyordu. İngiltere ve Fransa, Türkiye herhangi bir Avrupa ülkesi tarafından saldırıya uğrarsa yardım edecekti, oysa Türkiye'nin yardım yükümlülüğünün doğması için Akdeniz'de hem İngiltere ve Fransa'nın hem de Türkiye'nin birlikte saldırıya uğraması gerekiyordu.[29] Aslında bu asimetri Türkiye'ye tarafsızlık politikasını savaş içinde de sürdürme olanağı sağladı. Bu anlaşma bir yandan Türkiye'nin bir sanayi ülkesi olmaması dolayısıyla politikasını sürdürmesinde karşılaşacağı açığı kapatıyor, öte yandan da Almanlar ve İtalyanlar saldırmadığı sürece tarafsızlığını korumasına elveriyordu. Zaten böyle bir saldırı olduğunda korunacak bir tarafsızlık da kalmayacaktı.

Türkiye'nin ittifaklar yaparak, silahlı gücünü artırarak Almanya'nın stratejik hesaplarını etkilemeyi başardığı söylenebilir. Savaş başladıktan sonra, 1941 yılının ilk yarısında Almanya Balkanlar'a yönelmiş, artık savaş Türkiye'nin kapılarına dayanmıştı. Alman orduları Türkiye'ye saldırmadı. Hitler 1 Mart 1941'de İsmet İnönü'ye yazdığı mektubunda Türkiye'ye saldırmayacağının güvencesini veriyordu. Bunun devamı olarak, 18 Haziran 1941'de Ankara'da Türk-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması imzalandı. Almanya artık Türkiye'nin tarafsız kalmasını kendisi için yeterli görüyordu.[30] 22 Haziran 1941'de Almanya Sovyetler Birliği'ne saldırıya geçince, Türkiye tarafsızlığını ilan etti.

Bir dünya savaşı söz konusu olduğunda, tarafların ne yapmaları gerektiği büyük ölçüde belirlenmiştir. Savaşan taraflar birbirlerine göre ötekidirler. Karşı tarafı güç kullanarak savaş dışı bırakmaya ve kendi iradelerini kabul ettirecekleri bir barışa zorlamaya çalışırlar. Clausewitz'e göre, savaş başladığında taraflar artık kendilerinin efendisi olmaktan çıkmıştır. Her iki tarafın da güç kullanımında bir sınır yoktur. Karşılarındakini yenmedikçe, yenilme tehdidi altındadırlar. Sonuç alana kadar güç kullanımını tırmandıracaklardır ama tarafsız olanın durumu bu kadar açık değildir. Tarafsızlık demek, her iki tarafı da öteki olarak görmemek demektir ama bu, barış dönemindeki tarafsızlıktan farklı bir durumdur. Olup bitenlere ilgisiz kalınamaz. Onun tarafsızlığı sadece kendi kararına bağlı değildir, savaşan tarafların her ikisinin de onun tarafsız kalmasına razı olması gerekir. Özellikle de tarafsız kalan bu ülke Türkiye gibi stratejik bir konuma sahipse, savaşan taraflardan biri her an hesaplarını değiştirerek onun tarafsızlığına razı olmaktan vazgeçebilecektir. Bunun için Türkiye'nin sürekli aktif bir politika izlemesi gerekir.

Böyle aktif bir izleme içinde sürekli olarak hesap yapan bir ülke fiilen savaşmamakta, bir ötekileştirme eylemi içine girmemekte, buna rağmen büyük güçler oluşturarak savaşan ülkelerin karşılaştığı ekonomik yükleri taşımakta, ağır toplumsal sorunlarla karşılaşabilmektedir. Savaş ekonomisinin sorunlarını o da yaşamaktadır.

SAVAŞA GİRMEYEN BİR ÜLKENİN SAVAŞ EKONOMİSİ NASIL DEĞİŞİR?

Türk hükümetinin karşılaştığı temel belirsizlik, dünya savaşının gelişimi içinde Türkiye'nin altında bulunduğu tehdidin niteliğinde ve yoğunluğunda yaşanan değişikliklerden kaynaklanmaktadır. Bu tehditler altında Türkiye'nin tarafsızlığını koruyarak savaş dışı kalabilmesi büyük bir ordu gücünü mobilize edebilmesine bağlıydı. Bu durumda ekonomi iki farklı sorunla karşı karşıya kalıyordu. Bunlardan birincisi, ordunun büyütülmesiyle büyük bir üretici grubun işten çekilerek düzenli bir tüketici haline getirilmesiydi ve çok daha büyük oranlarda gıdanın kırsal alanlardan çekilerek tüketiciye ulaştırılmasını gerektiriyordu. Bu etkiyi sadece

Mayıs 1941. Churchill, bombalanan Avam Kamarası yıkıntılarını seyrediyor.

Churchill The Man Of The Century - A Pictorial Biography Edited By Neil Ferrier Purnell 1965.

asker sayısına bakarak kestirmeye çalışmak doğru olmaz. Özellikle temel gıda maddesi olan hububat alanındaki etkisi, ordunun koşulu olması, yani motor gücüne değil hayvan gücüne dayandığı için, bunun çok üstündedir. Orduda yalnız erlerin değil, çok sayıda hayvanın da beslenmesi gerekiyordu. Ayrıca askerdeki beslenme ve giyim normları bir köylünün köydeki tüketim normlarından çok yüksektir. Üstelik, büyük bir köylü nüfusun askere alınması dolayısıyla üretimde ciddi bir azalma ile karşılaşılıyordu. Yani içteki üretim ve tüketim dengesinin yeniden kurulması gerekiyordu. Dış ticaretin yeni koşulları bu sorunların çözümünü daha da zorlaştırmaktaydı.

İkinci önemli ekonomik sorun, büyük bir ordu beslemenin gerektirdiği kamu harcamalarındaki artışı sağlayabilmek için kamu ve özel harcamalar arasındaki dengenin yeniden kurulmasıdır. Bu, sancılı bir süreçtir. Eğer özel tüketim artan kamu harca-

Hitler, 1 Mart 1941'de İnönü'ye yazdığı mektubunda Türkiye'ye saldırmayacağının güvencesini verir.

www.archives.gov

malarıyla oranlı olarak kısılırsa, enflasyon doğurmadan yeni bir denge sağlanabilecektir. Bunun gerçekleştirilmesi için yeni vergiler koyularak halkın tüketim gücünü kamuya aktarmak gerekecektir. Oysa bunun yaratacağı hoşnutsuzluğu taşımak istemeyen hükümetler genellikle vergi koyarak enflasyonu düşük tutmak yerine, kısmi vergiye ve kısmi enflasyona başvurarak yeni bir denge kurmayı yeğlemektedir.[31]

Ekonomik dengelerin yeniden kurulması, devletin savaş ekonomisine müdahalesini gerekli kılmaktadır. Bu nedenle, savaş koşulları içinde devleti güçlü bir aktör haline getirmek ve yetkilerle donatmak için Milli Korunma Kanunu çıkarılmıştı ve Türkiye bu konuda yalnız değildi. Başta Mihver ülkeleri olmak üzere birçok devlet savaş ekonomilerini kurarken benzer yollara başvuruyordu.[32]

Bu yetkileri bağlamından soyutlayarak sıralarsak; üretim araçlarına el koymak, üretim yapabilmek, hammaddelere ve girdilere el koymak, çalışma koşullarını yeniden düzenlemek, fiyatları saptamak, tayınlama yapmak ve hatta tüketimi yasaklayabilmek gibi çok geniş bir yelpazeyi kapsadığını görürüz. Bu yetkilerin tümü ekonominin her alanında kullanılırsa piyasa mekanizması tamamen yok olacak ve tamamıyla devletin yönetiminde bir ekonomi ortaya çıkacaktır. Bir başka deyişle, Milli Korunma Kanunu'na dayanarak ekonomik sistemden piyasayı çıkararak onun yerine planlamayı koymak olanaklıdır. Ancak Milli Korunma Kanunu'yla bu kapsamda bir müdahale amaçlanmamaktadır. Sadece müdahale ihtiyacı doğduğunda bunun kapsamlı ve güçlü olarak yapılabilmesi istenmektedir. Bu yetkiler, gerektiğinde kullanılmak içindir.

Milli Korunma Kanunu'nun verdiği güçlü yetkilerin varlığı, kullanılacak çözümlerin ne olacağını tek başına belirlemez. Ülkedeki üretim biçimi, ulaşım altyapısı, iç ve dış ticaretin örgütlenme özellikleri, depolama olanakları bu yetkilerin hangi zeminde kullanılacağını belirler. Başarıyı yetkilerden çok, bunun doğru bir biçimde kullanılması getirecektir. Oysa Milli Koruma Kanunu'nun, getirdiği yetkilerin yanı sıra bunları kullanmak için önerdiği güçlü bir örgütlenme yoktur.

Bir ülkede barış ekonomisinden savaş ekonomisine geçilirken, bireylerden beklentiler önemli ölçüde değişmektedir. Yeni koşullarda, bireysel çıkarını azami ölçülere yükseltmeye çalışan "ekonomik insandan," toplumsal sorumluluk duyarak gerekli fedakârlıkları yapacak bir "sosyal insana" dönüşmesi beklenmektedir. Oysa deneyimler göstermiştir ki, insanların tümü böyle bir dönüşümü gösterememekte, savaşın yarattığı spekülatif kâr fırsatlarını değerlendiren kişiler ortaya çıkmaktadır. Bu tür fırsatların neler olabileceği konusunda birkaç örnek verelim. Savaş ekonomisinde talebin çok hızla yükselmesi ve üretimin aynı artışı gösteremeyişi dolayısıyla rekabet yok olmakta ve girişimcilerin hiç olmazsa belli bölümü fiili bir tekel olarak normal dışı kârlılıkla çalışmaktadır. Bu durumda, fiyatlardaki artış talebi frenleyici bir mekanizma olmaktan çıkmakta ve ters elastikiyet denilen bir durum doğmaktadır. Arz düşükken bazı kesimlerin elinde bir alım gücü oluşmuşsa, bunlar ellerindeki parayı bir an evvel mala çevirmekte, ileride fiyatların daha yükseleceği ümidiyle stok yapmaktadır. Bu dönemde sulh dönemi tüccarlarının hiç olmazsa bir kısmı stok yaparak ihtikârcıya dönüşecektir. İhtikâr süreci çalışmaya başladığında mal darlığı daha şiddetlenecek, fiyatlar hızla yükselecektir.[33]

Toplumda yaşanan bu tür ekonomik gelişmeler özellikle sosyal insan olarak davranmak durumunda olanlar tarafından bir ekonomik krizden çok ahlaki kriz olarak görülmeye başlanacak, yeni fırsatları kullanarak yükselen yeni sınıflar ya da "harp zenginleri"nin cezalandırılması talepleri ortaya çıkacaktır. Kolay ve bol kazanan ve hesapsız harcayan böyle bir zümrenin varlığı adil otoriter bir devlet özlemi yaratacaktır. Eğer böyle bir devlet yoksa ya da devletin yapabildikleri fedakârlık yapanların yüreklerini soğutmuyorsa, o zaman adalet isteyenler ironileriyle onları kamu vicdanında cezalandıracaktır.

Bir yandan ordunun yüksek talebinin, öte yandan enflasyonist finans politikalarının bir tür ekonomik canlılık oluşturduğunu, ayrıca savaşın malzeme taleplerini karşılamak için alınan olağanüstü önlemlerin, sanayileşmiş ülkelerin savaş sırasındaki üretim miktarları ve produktivesinde büyük artışlar yarattığını biliyoruz. Ama bu canlılık ulusal refahın ve servetin genişlemesini değil, sosyal hasılanın tahribini beraberinde getirmektedir, yani yaşanan bir iktisadi yanılsamadır. Gerçekte toplumlar geçmişteki birikimlerini yok etmektedirler.

Türkiye'nin bu dönemde yaşadığı savaş ekonomisinin üretimde bir artış yaratıp yaratmadığı konusunda yeterli bilgiye sahip değiliz. ancak savaşa girmemeyi başardığı için, cumhuriyet sonrasında oluşturduğu toplumsal birikiminin yok olmasını engellediği açıktır. Tabii savaş dolayısıyla orduyu teçhiz etmek için yapılan harcamaların önemli bir fırsat maliyeti olduğunu unutmamamız gerekir. Ama Türkiye'nin savaş sonrasında karşılaştığı Sovyet tehdidi ve içine girdiği soğuk savaş dönemi hatırlanırsa, bu fırsat maliyeti konusundaki değerlendirmeler farklı bir nitelik kazanır.

TÜRKİYE II. DÜNYA SAVAŞI'NA İLİŞKİN NASIL BİR MİT OLUŞTURABİLDİ?

Bu noktada, Charles Tilly'nin çok ünlenmiş, "Devletler savaşları yaparlar, savaşlar devletleri yaparlar," saptamasını hatırlamakta yarar var. Böyle büyük ve çok kayıplı bir savaştan kazanarak ya da kaybederek çıkan devletler artık aynı devletler değildir. Özellikle kazanan devletler, yeni niteliklerine geçişte çoğu kez yaşanan savaşın mitleştirilmesine dayanmaktadırlar. Bunun en bilinen örneği, II. Dünya Savaşı'nın en büyük insan kayıplarını vermesine karşın savaştan dünyanın ikinci büyük gücü olarak çıkan Sovyetler Birliği'nde bu savaşın "Büyük Yurtseverlik Savaşı" olarak mitleştirilmesidir.[34] Savaş, rejimin devrimden sonraki ikinci kutsalı haline gelmiştir.

Buna bakarak, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'na ilişkin bir mit oluşturup oluşturmadığı sorulabilir. Türkiye savaşa girmediğinden, mitleştirilecek bir başarı da yoktur ortada. Onun başarısı, savaşa girmemeyi başarmasıdır. Bunun İnönü'yle bütünleştirilerek mitleştirildiği söylenebilir. Sonuç, temelde bir dış politika başarısıdır. Türkiye'de hep masada kaybedildiği inancının yaygın olduğu hatırlanırsa, bunun neden mitleştirildiği daha iyi kavranabilir.

Türkiye savaşa girmemesine ve insanlar yakınlarının kayıplarını yaşamamasına karşın, bu yılların bir sıkıntılar dönemi olarak insanların zihinlerine yerleştirildiği bir başka gerçekliktir. İnsanlar bu dönemi kötü kalite ekmeklerin yendiği, şekerin 5 lira olduğu, nohut, çavdar kahvesinin içildiği, basmanın karneyle dağıtıldığı, Varlık Vergisi gibi hakça olmayan vergilerin alındığı bir dönem olarak hatırlamaktadır. Bunlar gerçektir ama dönemin koşulları içinde bir değerlendirme yapıldığında daha hoşgörüyle bakılabileceği de düşünülebilir. Tüm bu olayların insanların belleklerinde aşırı bir vurguyla kalmasında, savaş sonrasında çokpartili bir siyasal sürece girilmesinin ve bu dönemin koşullarının siyasal başarı için araçsal bir mantıkla kullanılmasının önemli bir payı vardı.

II. Dünya Savaşı'na dair düşünmemiz, geçmişteki yargılarımızı gözden geçirmemiz gereken pek çok başka konu var. Yenilerinde buluşmak üzere.

İLHAN TEKELİ
SELİM İLKİN

DİPNOTLAR

* *Bir de tarihyazımı kariyerimizin oldukça uzun bölümünde 1930'lu yıllara ilişkin yanlar yardık Üç dört yıldır, II. Dünya Savaşı ve Türkiye üzerindeki etkilerini, Türkiye'nin bu sorunlarla nasıl başa çıktığını araştırmaya başladık. Bir ya dahir kaçcilt kitap olarak yayınlanacak olanbu çalışmanın önemli bir kısmı yazıldı*

1 Carl von Clausewitz: *Harp Üzerine*, Cilt I, Genel Kurmay Başkanlığı, Ankara, 1984, s. 27.

2 Zafer Toprak: *İttihad-Terakki ve Cihan Harbi 1914-1918*, Hemer Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 3.

3 Seyfi Kurtbek: *Harp ve Ekonomi*, İnsel Kitabevi, İstanbul, 1942, s. 13.

4 Carl Von Clausewitz: *Harp Uzerine*, Cilt II, Genel Kurmay Başkanlığı, Ankara, 1986, s. 63-64.

5 Michael Mann: *States, Warand Capitalism*, Blackwell, Oxford UK, 1988, s. 166.

6 Fritz Neumark: *Harp Ekonomisi*, Başvekalet İstatistik G. Direktörlüğü, Ankara, 1937, s. 4

7 Kurmay Yarbay Seyfi Kurtbek: *Milletin Harbe Hazırlanması*, Ankara Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1946.

8 İsmet İnönü: "Fırkamızın Devletçilik Vasfı", *Kadro*, sayı 22, Teşrinievvel 1933

9 I Dünya Savaşı'nın sonunda İtilaf Devletleri ve Almanya arasında 28 Haziran 1919 yılında imzalanan anlaşma. Alman heyeti, oldubittiye getirilerek dayatılmak istenen koşulların ağırlığını protesto etmesine rağmen sonuçta anlaşmayı imzalamak zorunda kalmıştı

10 R.A.C. Parker: *II. Dünya Savaşı*, Dost Yayınları, Ankara, 2005, s. 29

11 Kurmay Yarbay Seyfi Kurtberk: *Milletin Harbe Hazırlanması*. Ankara Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1946.

12 Carlo Favagrossa: *Harbi Neden Kaybettik*, Gnkur Bşk. Yayınları.Ankara, 1952, s. 7-12.

13 R.A.C. Parker-Age, s 84-86

14 Paul Kennedy: *Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1990, s. 356-359

15 Alİ Büyüktuğrul: *II. Dünya Harbinde Deniz Harb Sanatı*, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, İstanbul, 1964, s. 19, 27

16 Alİf Büyüktuğrul. *Age*, s. 11-12.

17 Seyfi Kurtberk: *Age*. s 7

18 Paul Kennedy:*Age*, s. 364-365.

19 Seyfi Kurtberk: *Age*, s. 13-14

20 Paul Kennedy: *Age*, s. 379.

21 Liddell Hart. *II. Dünya Savaşı Tarihi* Cilt 1, Yapı ve Kredi Yayınları. İstanbul, 2003, s. 22-24.

22 Paul Kennedy: Age, s. 386-390-396

23 Gerhard L. Weinberg. *A Word at Arma*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, s. 306.

24 Mahmut Gologlu: *Sivas Kongresi*, Ankara, 1969, s. 168

25 Carl von Clausewitz: *Age*: s. 35.

26 J.S. Levy: War: "Causes and Patterns, *"International Encyclopedia of Socialfe Behavioral Sciences*, Elsevier Science Ltd. 2001, s. 16354-16357.

27 S.B. Cohen, Geopolitics: *International Encyclopedia of Social& Behavioral Sciences*. Elsevier Science Ltd. 2001, s. 6193-6205.

28 Nurullah Esat Sümer:,*Yeni Nizam*, Ankara, 1945.

29 Philip Pareth: *Turkey-Decadence and Reburth*. London Alliance Press. Ltd. London, 1943, s. 149. Bu bilgi İngiliztarafının o dönemdeki tahminidir. Biz o tarihlerde Türkiye'cie ordunun büyüklüğünün 1.500.000'e ulaştığını tahmin ediyoruz

30 Nuri Yavuz: "II. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın Balkanlar'a Girmesi ve Türk-Alman Münasebetlerine Tesiri", *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Genel Kurmay Başkanlığı, Ankara, 1988, s. 155-161.

31 A.R. Prest: *War Economies of Primary Producing Countries*, Cambridge at University Press, 1948, s. 1-28.

32 Bu konuda bkz. İffet İ. Oruz, Sıtkı Yırcalı: *Türkiye'de Fiyat Murakebesi Mevzuat ve Tatbikat*. İstanbul, 1944. s 4-30

33 Feridun Ergin. *Harp Zamanında Devletin Ekonomiye Müdahalesi*, İstanbul, 1943, s. 30-34.

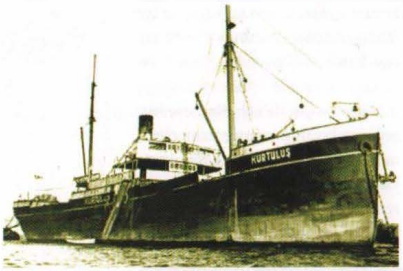
34 Amir Weiner: *Making Sense of War: the second World War and Fate of The Bolshevik Revolution*, Princeton University Press, 2000

1941-42 KIŞINDA TÜRKİYE'NİN AÇLIKLA SAVAŞAN YUNANİSTAN'A YARDIMLARI

KURTULUŞ'TAN DUMLUPINAR'A

ELÇİN MACAR

II. Dünya Savaşı koşulları Yunanistan halkını açlık gibi çok büyük bir sorunla karşı karşıya bırakacaktır. İngiltere, bu yaraya merhem sürmek adına gıda ithalatı yapmak zorunda kalacak ve bu konuda aklına ilk olarak Türkiye gelecektir. Türk hükümeti, ihracat konusunda Almanların ve İtalyanların "olur"unu aldıktan sonra Kurtuluş isimli bir gemiyi bu iş için seferber edecektir. 13 Ekim 1941'de ilk seferine çıkan gemi Yunanistan'da büyük bir coşku ve Türk bayraklarıyla karşılanacaktır.

Yunistan'a gıda maddesi taşıyan Kurtuluş gemisi bir deniz kazasında Maramara Denizi'nde batar.

II. Dünya Savaşı sırasında önce İtalyan sonra da Alman ve Bulgar işgaline uğrayan Yunanistan, tarihinin belki de en acı dönemini bu yıllarda yaşamıştır. Ülke işgal altında olduğundan yeterince tarım yapılamıyor, müttefikler tarafından "düşman toprağı" olarak kabul edildiği için İngiliz ablukası altında tutuluyor, zaten gıda ithalatçısı olan ülkeye yeterli yiyecek de ithal edilemiyordu. Bu nedenlerle, Yunan halkı açlık gibi çok büyük bir sorunla karşı karşıya kaldı.

Sorun o kadar büyük boyutlardaydı ki, açlığın en vahim yaşandığı, soğuğuyla ünlü 1941-42 kışında günde 2000-2500 kişi ölüyor, cesetleri toplamak için sokaklarda kamyonlar dolaşıyor, hatta kilisenin izni olmamasına rağmen birçok kişi ölülerini Atina'nın çevresindeki çukurlarda yakıyordu. Araştırmacı Mazower, Atina-Pire'de Ekim 1941'i izleyen bir yıl içerisinde 49.188 kişinin hayatını kaybettiğini, bir önceki yıl ise bu sayının 14.566 olduğunu yazar.[1]

Aslında Türkiye'de Yunanistan'a yardım etmeye yönelik çabaların, İtalyanlarla savaşın başlamasından hemen sonra ortaya çıktığını görüyoruz. İstanbul'da yayımlanan *Apoyevmatini*'de yer alan 12 Kasım 1940 tarihli ve Yunan konsolosluğu tarafından verilmiş ilanda şöyle denilmekteydi: "İstanbul Yunan Konsoloshanesi, veliahtın eşi Prenses Frederiki'nin davetini Yunan tebaasına tebliğeder: Yabancı diyarlardaki Yunanlılar! İstiklalimiz için çarpışan yavrularımız soğukla da savaşmaktadırlar. Bunun için 'askere fanila' teşkilatını kurdum. Bu teşebbüsüme yardımcı olunuz."

Aynı günlerde, 1939'dan beri Ankara'da görev yapmakta olan Yunan Büyükelçisi Rafail'in eşi de Dışişleri Bakanlığı'na başvurmuş, bu doğrultuda İstanbul ve İzmir'deki Yunan vatandaşları arasında bir cemiyet kurmak istediğini belirtmiş, buna izin verilmesini ve toplananların Yunanistan'a sevkinde kolaylıklar gösterilmesini rica etmiştir. Bu izin ancak, 18 Kasım 1941'de verilecektir.[2] Büyükelçi Rafail'in eşi ayrıca 15 ton şeker toplayarak, işgalcilerle savaşan Yunan askerlerine gönderir.

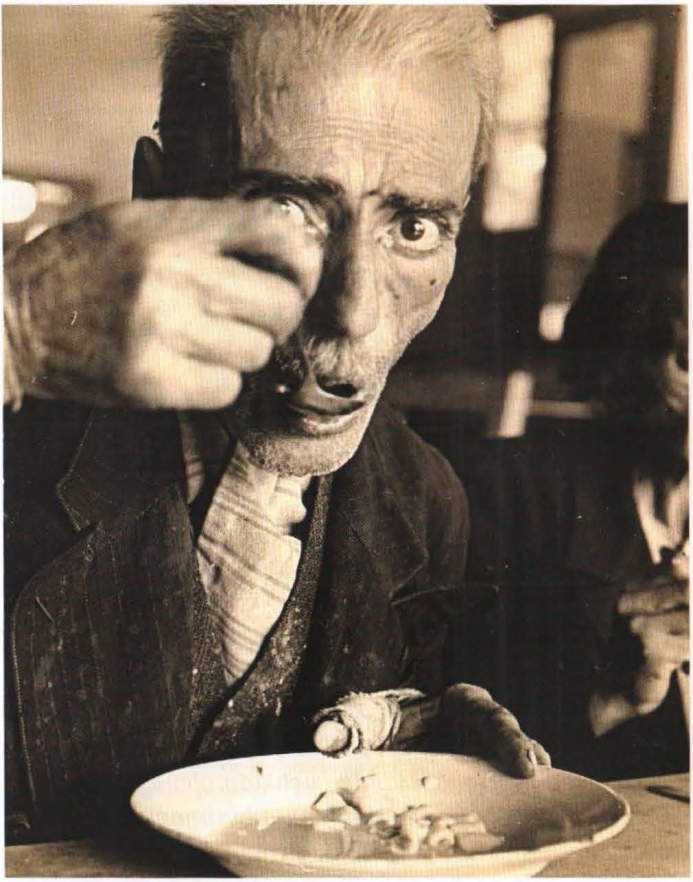
Türkiye, Yunan askerlerinin İtalyanlar karşısında ilk zamanlardaki başarısından memnundur çünkü Yunan ordusu işgalcilerle Türkiye arasında bir tampon vazifesi görmektedir. İtalyanlarla savaşın başlamasından itibaren Türkiye Yunanistan için özel bir önem kazanmış, hem savaşan Yunan ordusuna zaman zaman yardım etmiş, hem de sonraki dönemde işgalden kaçan askerlere sığınak olmuştur. Sığınanların büyük kısmı, Ortadoğu Yunan Ordusu'na katılmak amacıyla Mısır'a gidecektir.[3] İlk dönemde yapılan yardımlara örnek vermek gerekirse, Türkiye, Atina Büyükelçiliği aracılığıyla istenen 10.000 şişe tetanos serumunu, 26 Mart 1941 tarihli Bakanlar Kurulu kararnamesi ile Yunanistan'a bağışlamıştır.[4] Ayrıca, Uluslararası Kızılhaç Komitesi ile bir anlaşma yapan Kızılay harekete geçerek, 1940-41'de Yunan Kızılhaçı'na 4.163.000 drahmi değerinde malzeme göndermiş, Selanik'e 15.000 şişe tetanos ve kangren seru-

mu yanında, üç de ambulans hediye etmiştir.[5]

Yunan dışişleri belgelerinden yararlanan Kitsikis'in aktardığına göre, 4 Haziran 1941'de kralla birlikte İskenderiye'de bulunan Başbakan Tsuderos, sürgündeki Yunan hükümetinin Londra büyükelçiliğine gönderdiği telgrafta, "Girit'i yiyeceksiz bıraktık," diyor ve ülkenin kalanının da daha iyi durumda olmadığını ekliyordu. Bunun beş temel nedeni vardı:[6]

1- Ülkenin İtalyan, Alman ve Bulgar işgali altında oluşu.
2- İç göç: Kırsal kesimin büyük kısmı şehirlere göç etmişti.
3- İç haberleşme ve taşımacılıktaki vahim düzensizlik.
4- İşgalin başında gıda maddelerine el konulmuş olması.
5- Müttefik devletlerden yapılan ithalatın, abluka nedeniyle kesilmiş olması.

Mihver'in Yunanistan'daki Alman temsilcisi Altenburg, Berlin'e gönderdiği mesajında Yunanistan'ın Mihver'in kontrolündeki Avrupa'nın parçası olduğunu hatırlatıyor, siyasi ve askeri bir kaos içine sürüklenmesine izin verilmemesini istiyordu. Temmuz 1941'de Hitler'in dikkatini çekmeyi başarıyor, ancak kendisinden, yalnızca "mümkün olanın yapılması" gibi müphem bir direktif koparabiliyordu. Alman Dışişleri Bakanlığı ise, Yunanistan'a gıda tedariki sorumluluğunun İtalyanlarda olduğunu söylüyordu. Oysa İtalya'nın gıda fazlası olmadığı gibi, Almanlara bağımlılığı da savaş süresince giderek artıyordu. Mareşal Göring'in dört yıllık planı ise bu çabaya son darbeyi vurdu: Avrupa'da işgal altında bulunan bir yere gıda lazımsa öncelik Yunanistan'da değil, Belçika, Hollanda ve Norveç'te olmalıydı. Yunanistan, Nazi hiyerarşisinde sonlarda bir yerdeydi. Berlin, Yunanistan'ın İtalya'nın etki sahasında olduğunu Roma'ya tekrar hatırlattı.[7] Mihver devletleri Yunanistan'daki açlığı İngiltere'nin Akdeniz'deki ablukasının bir sonucu olarak sunuyor, Avrupa dışından tahılın Yunanistan'a ulaşabilmesi için ablukanın kaldırılmasını öneriyorlardı.

Dışarıdan gönderilen yardımlarla işleyen aşevlerinden bir görüntü.

Artık çaresiz kalan sürgündeki Yunan hükümetinin Londra'daki temsilcileri, bunu 25 Nisan 1941'de İngilizlerden resmen talep edecektir. Gıda ithalatı için İngiltere'nin aklına ilk gelen ülke Türkiye olur çünkü "abluka bölgesi içinde" kalmaktadır ve böylece ablukanın kaldırılması gerekmeyecektir.[8] Yardımın aktörleri, sürgündeki Yunan, İngiliz, ABD, onlardan daha az olmak üzere de İsveç, İsviçre ve Türk hükümetleri ile Kızılhaç ve ABD'deki Rum örgütleri gibi bazı hükümet dışı örgütler olacaktır.[9]

Gıda Türkiye'den, sürgündeki Yunan hükümeti ve ABD'li Rumların kurduğu Greek War Relief Association (GRWA) adına United Kingdom Commercial Corporation tarafından satın alınacak, gerekli paranın büyük kısmı GRWA tarafından tedarik edilecektir. GRWA'nın Başkanı, 20th Century Fox adlı ünlü film şirketinin sahibi Spiros Skuros'tur. Ayrıca, bu gıda maddelerinin temini ve Yunanistan'a ulaştırılması konusunda çalışmak üzere, üç ülkede üç şirket kurulur: Türk-Ellas (İstanbul), Ella-Türk (Atina) ve Triand M. Fulas (New York).[10]

TÜRK BASININDA YARDIM KAMPANYASI

Bu sırada Türk basını da Yunanistan'daki açlıkla yakından

ilgilenmeye başlar. 1939 Erzincan depremine Yunanistan'in para toplama kampanyası ile yardım ettiği, 700.000 kişinin para verdiği ve iki milyon drahmi toplandığı, bunun hatıralarda henüz çok taze olduğu hatırlatılıp, şimdi de sıranın Türkiye'ye geldiği yazılır.[11] Kitsikis kampanyayı *Cumhuriyet* gazetesinin başlattığını belirtse de, *Vatan* gazetesinin başı çektiğini söylemek daha doğru olacaktır.

Vatan gazetesinin başyazarı Ahmet Emin Yalman'ın 14 Temmuz 1941 tarihli "Biz, kara gün dostuyuz" başlıklı yazısında, "kara gün dostu olduğumuzu ispat etmeliyiz," deniyordu. Yalman, Erzincan depreminde hem Yunanlıların hem de Amerikalı Rumların candan ilgi ve yardımlarını hatırlatıyor, komşu Yunanistan'ın bugünkü felaket günlerinde Türkiye'nin manevi borcunu ödemesi gerektiğini vurguluyordu. Bu borcun ödenme şekli için de iki yol öneriyordu: Birincisi, Kızılay'ın Yunanistan'da özellikle çocuklar için aşevleri kurması, ikincisi de Almanlarla var olan iyi ilişkilerden yararlanarak Yunanistan'a ticari sevkıyat yapması.

Dört gün sonra *Akşam* gazetesinde Yalman'a yanıt veren birkaç yıl sonrasının müstakbel dışişleri bakanı Necmettin Sadak, Türkiye'nin kaynaklarının kıt, aşevleri kurmanın ise "Amerikanvari bir hayal" olduğunu, tek çarenin bol bol vaatte bulunan zengin ABD ve İngiltere'nin yardım etmesi olduğunu yazacaktır.

Yalman iki gün sonra verdiği yanıtta, "Sadak ihracat istatistiklerimizi incelerse görecektir ki, ülkemizde ihtiyacımızdan fazla çeşitli yiyecek maddelerimiz vardır, bunları bedelini ödeyene ihraç ediyoruz, Yunanistan'a da ihraç edersek hem normal ticaretimizi yapmış hem de dostluğumuzu göstermiş ve dertlerine deva olmuş oluruz," diyordu.[12] Ağustos 1941 tarihli yazısına da "Hem vazife hem fırsat" başlığını koyuyor, Yunanistan'in zaten normalde de gıda ithalatı yapan bir ülke olduğunu, ülkenin zahire ambarı topraklarının Bulgar işgali altında bulunduğunu, işgalcilerin stoklara el koyup daha işgalin ilk ayında tükettiklerini, ülkedeki sıkıntının had safhada olduğunu, Türkiye'nin olanakları sınırlı olsa da Kızılay'ın başka ülkeleri devreye sokmak ve harekete geçirmek gibi görevleri olduğunu yazıyordu.

Cumhuriyet'te Yunus Nadi "Yunanistan'da kıtlık" başlıklı yazısında, çocuklara hastanelerde dahi verilen maddelerin gönderilebileceğini açıkladı. Yardım kampanyasını resmen, Uluslararası Kızılhaç ile bir anlaşma yapan Kızılay üstlendi. Eylül 1941'in son günlerinde Yunanistan eski dışişleri bakanı Mavromihalis, emekli hava generali Reppas, Aerial adlı havayolu şirketinin müdürü Nikolopoulos organizasyonun nasıl olacağını görüşmek üzere İstanbul'a geldiler.[13] Koordinasyonu sağlamak ve operasyonu yönetmek üzere, dışişlerinde üst düzey diplomat olan geleceğin dışişleri bakanı Feridun Cemal Erkin'in başkanlığında ticaret, gümrük ve ulaştırma bakanlıkları temsilcilerinden oluşan bir komisyon oluşturuldu. Erkin, bu konudaki çabalarından ötürü ilerde Yunan hükümetinin Phoenix nişanıyla ödüllendirilecektir.[14] Aynı sıralarda, 12 Eylül 1941'de Kızılay, batı Trakya'ya 75 ton tuz bağışlamıştır.[15]

Dışişleri Bakanı Şükrü Saracoğlu im-

Kurtuluş gemisi Yunanistan için adeta "tek umut ışığı" olmuştur. İstanbul gazeteleri, Kurtuluş'un Pire seferi vesilesiyle Atina'daki açlığı gözler önüne serer. Dükkânların %80'i kapalıdır çünkü satılacak mal yoktur. Yunan Tabipler Birliği, Sen Sinodu Kilisesi'nden açlıktan ölenlerin cesetlerinin yakılması için izin istemiştir çünkü artık tabutluk tahta bulunamamaktadır. Günlük olarak dağıtılan kara ekmeğin miktarı 50 gramın altındadır.

YARDIM BAŞLIYOR

Türk hükümeti, Yunanistan'a yapılacak gıda maddeleri ihracı konusunda Almanların ve İtalyanların "olur"unu aldı ve yalnız ihracına izin gereken sütün yarısının verilemediğini, bu ülkenin ıstırabının özellikle İngiltere ve ABD'ye duyurulması gerektiğini belirttikten sonra, Güney Amerika'nın tahıl zengini bir kıta olduğunun altını çiziyordu. Ayrıca, karşılıklı ablukalar nedeniyle kendi derdine düşmüş Avrupa'nın Yunanistan'ın yardımına koşamayacağı, bu yardımın ancak denizaşırı ülkelerden gelebileceği yorumunu yapıyordu.[12]

zalı 15 Eylül 1941 tarihli bir belgeden anlaşıldığına göre, gıda maddelerini Adana gemisinin taşıması planlanıyordu.[16] Yunan büyükelçisinin aynı gemiye, Yunan vatandaşlarının Yunanistan'daki akraba ve tanıdıklarına göndermek isteyecekleri gıda maddelerini ihtiva eden posta kolilerinin de konulması isteği, Yunanistan ile o dönemdeki şartlar yüzünden posta nakliyatı yapılmadığından, uygun görülüyordu. Bunu uygun bulan başbakanlığın yanıtında ayrıca, "gemi adının Deniz Nakliyat Başmüdürlüğünden Kurtuluş olarak öğrenildiği," yer alıyordu.[17]

Plana göre Türkiye'den ayda iki sefer yapılacaktı. Türkiye yardımın merke-

Alman askeri, Atina'nın büyük caddelerinden birinde.

zi olarak seçilmişti çünkü bölgedeki tarafsız tek ülkeydi. Yunanistan'a yakındı ve sınırdaştı. Aslında İngiliz hükümeti önceleri ablukaya rağmen, kara tarafından yiyecek taşınılabileceği düşüncesindeydi çünkü bu trafiğin müttefikler tarafından kontrolü fiilen imkânsızdı. Oysa denizaltılar, şilepler, uçak yolları ve rotaları Mihver işgalindeki Avrupa'yı denizden ve havadan kuşatıyordu. Nitekim abluka temel olarak bir deniz kuvvetleri konusuydu. Akdeniz'deki İngiliz denizaltılarına Ege'de gördükleri gemileri batırma emri verilmişti.[18] Oysa bu tehlikeli yol, bu dönemdeki en uygun ve pratik yoldu çünkü Nisan 1941'deki Yunan-Alman savaşı demiryolu hatlarını büyük ölçüde tahrip etmişti, karayolu ise kullanışsızdı ve tahrip olmuştu, üstelik kamyon kıtlığı vardı.

KURTULUŞ'UN SEFERLERİ

Geminin Lloyd kaydından anlaşıldığına göre, 1882'de İngiltere'de imal edilmiş olan Kurtuluş ilk kez bu tarihte Euripides adıyla İngiltere'de işletilmeye başlanmıştı. Tavloğlu ailesi tarafından 1930'da satın alınmış ve 1934'te Bülent olan adı Kurtuluş olarak değiştirilmişti.[19] 25 Eylül 1941'de Dışişleri Bakanlığı Alman, İngiliz ve İtalyan büyükelçilikleri nezdinde girişimde bulunup, Kurtuluş gemisinin ilk yola çıkış tarih ve güzergâhı hakkında bilgi verir. Ancak hem Alman hem Italyanlardan gelen yanıtlarda, gösterilen güzergâhı geçerken geminin emniyetinin tam olarak garanti edilemeyeceği bildirilir.[20]

Kurtuluş 13 Ekim 1941'de, uçaklar ve denizaltılar tarafından görülebilmesi için her tarafı büyük Kızılay işaretleriyle donatılmış bir şekilde ilk seferine çıkar. Bu seferde, GRWA'nın satın aldığı 800 ton bakliyat, 240 ton soğan, 45 ton yumurta ve balık ezmesi, sağlık malzemesi ve giyim eşyası taşır. İki gün sonra Pire'ye vardığında büyük bir coşkuyla ve Türk bayraklarıyla karşılanır. Açlık ve sefalet içindeki Yunanistan için adeta "tek umut ışığı" olmuştur. İstanbul gazeteleri Kurtuluş'un Pire seferi vesilesiyle Atina'daki açlığı gözler önüne serer: Pire'deki dükkânların %80'i kapalıdır çünkü satılacak mal yoktur. Hamallar yerlere dökülen bakliyatı ceplerine doldururlar, ancak çıkarken kontrol edildikleri için bırakmak zorunda kalırlar. Açlıktan ölenlerin sayısında büyük bir artış olduğu için, Yunan Tabipler Birliği, Yunan Kilisesi Sen Sinodu'dan cesetlerin yakılması için izin istemiştir çünkü sıhhi nedenlerin yanı sıra, artık tabutluk tahta bile bulunamamaktadır.[21] Günlük olarak dağıtılan kara ekmeğin miktarı 50 gramın altındadır.[22]

İstanbul'daki Rumlar ve Yunanlılar arasında da Elliniki Enosi Konstantinupoliton adlı cemiyet bir yardım toplama kampanyası başlatır. 22 Kasım'daki haberlere göre Kızılay, Yunanistan'da akrabaları olan Türk vatandaşlarının göndereceği paketlerin ulaştırılması için aracı olmayı kabul etmiştir. Koliler açık teslim edilecek, gümrük işlemleri Kızılay tarafından takip edildikten sonra mühürlenecektir. Kızılay, şahısların yardım gönderme şartlarını şu şekilde sıralar:

1- Gümrük ve Tekel Bakanlığı'ndan izin alınacak.

Aşevi önünde sıra.

Akademias Caddesi'nden, o günlerin olağan bir görüntüsü.

2- İzin belgesi ile beraber, paket Kızılay'a teslim edilecek.

3- Bir kişi ayda en çok beş kilo ve on lira değerinde bir paket gönderebilecek.

4- Neler gönderilebileceği bakanlık tarafından tespit edilecek.

Bu arada İstanbul'daki Yunan vatandaşları, Kurtuluş ile göndereceksi koli miktarının artırılmasını talep ederler. Bunun üzerine toplanan bakanlıklar arası komisyon, Yunan vatandaşlarının her ay 500 koliyi aşmamak üzere toplamda 3000 koli göndermelerini kabul ederse de, bu sayı başbakanlık tarafından eskisi gibi 1000'e düşürülür. Ayrıca gönderilenler içerisinde sabun, zeytinyağı ve şekerleme olamayacağı açıklanır.[23] İstanbul'da hazırlanmış koliler Pire'de sahiplerine makbuz karşılığı teslim edilir, makbuzlar topluca Kızılay temsilcilerine verilir.

Bu dönemde Yunanistan'a yardım kampanyası basın aracılığıyla hız kazanır. Atina'daki meslek örgütlerinin çağrılarına uyarak; basın, belediye, müze vb. birçok sektör çalışanı, Atina'daki meslektaşlarına ulaştırılmak üzere koliler hazırlar. Geminin her seferi büyük olay olur. Kurtuluş'un kasım ayındaki seferinden dönen gazeteci Faruk Fenik, tayfaların dönerken kumanyalarını Yunanistan'da bırakmakta ısrar ettiğini, dönüşte yalnızca fırınlanmış bayat ekmek yediklerini anlatır.[24]

Atina'da halka ilk genel gıda dağıtımı, Kurtuluş sayesinde Kasım 1941'de başlayacak, ikincisi Temmuz-Eylül 1942'de, üçüncüsü de Atina'daki İsveç-İsviçre Uluslararası Kızılhaç karma komitesi tarafından Eylül 1942'de gerçekleştirilecektir. Ancak savaş ortamı Türkiye'nin koşullarını da ağırlaştırmakta, yiyecek maddesi bulmak gittikçe güçleşmektedir. 26 Aralık 1941'de bakanlar kurulu, ordunun isteği doğrultusunda gıda ihracatını durdurma kararı alır ve Kurtuluş'un seferleri kesilir. Yunan Büyükelçisi, "Türkiye piyasası kötü durumda. Hükümet sürekli önlem alıyor, ihracatı engellemeye çalışıyor," diye yazar. Bunun üzerine, İngiltere ve ABD büyükelçileri devreye girip Ankara'ya baskı yapmaya başlarlar, Alman Büyükelçisi bile onlara katılacaktır. Büyükelçiler, Kurtuluş'a

tekrar izin verilmesi karşılığında Mısır'daki bir Yunan gemisinin Port Said'den Türkiye'nin güney limanlarına taşımacılık yapması sözünü verirler. 2500 tonluk Margarita adlı gemi o sırada Süveyş Kanalı'nda bulunmaktadır ve pazarlık gereği, 1942 yılının şubat ayı başında Türkiye'nin hizmetine verilecektir.[25] Böylece Kurtuluş'un seferleri tekrar başlar.

Kurtuluş, sandıkları Pire'ye, hububatı Ayios Yeorgios limanına indirir, getirdikleri ile aşevlerinde günde 250.000 kişiye yemek, yetimhanelerde de 14.000 çocuğa yumurta, fasulye ve lakerda verilir. Kişisel koli gönderimi gittikçe yaygınlaşır. Gazeteciler Cemiyeti üyelerinden 60 ton, Tabipler Birliği'nden 700 ton erzak temin edilir.[26] Türk Basın Birliği, her yıl düzenlediği geleneksel gecesinin o yılki gelirini Yunan gazetecilere bırakacağını açıklar. Basında Atina caddelerinden birine Kurtuluş adının verileceği yazılmaktadır.

KURTULUŞ'UN BATIŞI

Kurtuluş'un altıncı seferinin kötü hava koşullarından dolayı 3-4 veya 5 Ocak 1942'ye kaldığı açıklansa da,[27] bu sefere ancak 19 Ocak 1942'de çıkabilecektir. Kuru fasulye, nohut, lakerda, patates ve soğandan oluşan, Türk-Ellas şirketince yüklenen gıda maddelerinin yanında, gazetecilerden gazetecilere gönderilen 350 paket beşer kiloluk zahire ve Rumların yüklediği 800 koli olarak toplam 1800 ton yükü vardır. Yük, Güven ve Anadolu sigorta şirketlerine 700 bin liraya, gemi ise Milli Reasürans'a 40 bin liraya sigortalanmıştır. Gemide Rıdvan Kaptan'ın yanında 23 mürettebat ve 10 da Kızılay görevlisi vardır. Ancak, 20 Ocak sabahının ilk saatlerinde Marmara Denizi'ndeki kötü hava koşulları, tipi ve fırtına nedeniyle kayalara çarparak karaya oturur. İlk telsiz bilgilerine göre, geminin Marmara Adası yakınlarındaki Hayırsızada'da karaya oturduğu sanılır. Oysa daha sonra kazanın Marmara Adası'ndaki Domuzburnu'nda, saat 04.10'da gerçekleştiği anlaşılır.

Mürettebatın anlattığına göre, kazanın olduğu yer Saraylar köyü (Palatia) yakınlarındadır. Kaza telsizle İstanbul'a bildirilince, Trak ve Saros tahliye gemileri yardım amacıyla yola çıkar, ancak kötü hava koşullarından dolayı geceyi Saros Silivri, Trak Tekirdağ limanında geçirmek zorunda kalırlar.[28] Çanakkale'den gönderilen Hora da Kurtuluş'u bulamaz ve Marmara Adası'nın merkezine zar zor ulaşır. Ertesi gün Tekirdağ'dan yola çıkan Trak, yolda rastladığı Murat Reis motorundan kazanın yerini öğrenmiş, ancak olay yerine tam bir gün sonra varabilmiştir. Dört saat direnen geminin sonunda dalgalara dayanamayarak battığı öğrenilir ve ancak, tamamı kurtulmayı başarmış mürettebat ile Kızılay görevlileri İstanbul'a getirilir.[29]

Kurtuluş'un batışı Yunanistan'da büyük üzüntü yaratır, ancak şayialarda beraberinde getirir: Bazılarına göre gemi torpillenmiştir. Almanların kurdurduğu kukla hükümetin başkanı Tsolakoglou, Kurtuluş hakkında gelen haberlere üzüldüğünü belirtir ve Türkiye'nin onun yerine yeni bir gemiyi koyacağına dair inancını dile getirir. Gerçekten de Kızılay seferlerin aksamaması için hemen harekete geçer ve Tunç gemisinin bu seferleri sürdüreceği yönünde bir bilgi basında yer almaya başlar. Bir İsveç gemisinin beklendiği de haberler arasındadır. Bu arada başka bir İsveç gemisi de Filistin ile Yunanistan arasında gıda maddeleri taşımaya başlamıştır.

DUMLUPINAR

Kurtuluş, Yunanistan'a toplam 9800 ton malzeme taşımış, bunun 6735 tonunu gıda maddeleri, 140 tonunu özel koliler, geri kalanını da ilaç ve giysi oluşturmuştur. Sonunda Kurtuluş'un yerini 2800 tonluk Dumlupınar gemisi alır. Gemi ilk seferini 21 Şubat 1942'de yapacak ve Pire'de "İkinci Hıristos" (İkinci İsa) şeklinde tezahüratlarla karşılanacaktır. Mürettebattan şehir içi ulaşımda, sinemada, eğlence yerlerinde para alınmaz. Eğlence yerlerinde tabii ki içkiden başka bir şey yoktur.[30]

1941-42 kışında Atina-Pire'de dağıtılabilen günlük porsiyon adedi 200.000 iken, 1942 Martı'na doğru 400.000'e çıkar. İtalyanlar tarafından idare edilen aşevleri de mevcuttur ancak bir Yunan yazara göre bunlar proselitizm amacıyla çalışmaktadırlar.[31]

Yunanistan bir yıl önce Avustralya'dan 70.000 ton buğday almak için ödeme yapmış, ancak buğday ablukadan dolayı yerine ulaşamamıştır. Bunun gibi birçok örnek daha bilinmektedir. Ankara'daki Büyükelçi Rafail, 14 Mart 1942'de İngilizlerin parası ödenmiş 350.000 ton buğdaya el koymuş olmalarının Almanlar tarafından propaganda malzemesi olarak kullanıldığını yazar.[32]

Mart 1942 sonrasında altı ay boyunca ABD ve Kanada'daki Rum örgütlerin ödediği paralarla İsveç gemileri Sicilia, Radmanso, Hallaren ve Stüreborg (daha sonra İtalyanlar tarafından ba-

Türk basını da Yunanistan'daki açlıkla yakından ilgilenmeye başlar. 1939 Erzincan depremine Yunanistan'ın para toplama kampanyası ile yardım ettiği, 700.000 kişinin para verdiği ve iki milyon drahmi toplandığı, bunun hatıralarda henüz çok taze olduğu hatırlatılıp, şimdi de sıranın Türkiye'ye geldiği yazılır.

tırılacaktır) ile özellikle New York ve Hayfa'dan Yunanistan'a 13.500 ton buğday, 10.000 ton un taşınır. Aynı günlerde İsviçre Migros'tan, çoğu süt ürünü olmak üzere yaklaşık 240.000 dolarlık gıda maddesi İsviçre Kızılhaçı aracılığıyla yine GWRA tarafından satın alınır.

Nisan 1942'de Atina Belediye Başkanı Ankara belediyesine bir mektup yazarak 1500 çalışanı için yardım talep eder ve bu dileği belediye meclisi tarafından kabul edilir.[36] 24 Nisan'daki seferinde Dumlupınar bu yardımın yanında; TBMM Başkanı Abdülhalûk Renda'dan mektupla talepte bulunmuş Yunan milletvekilleri için hazırlanan paketleri de götürecektir.[37]

Batan Kurtuluş'un yerini 2800 tonluk Dumlupınar gemisi alır. Dumlupınar, Pire'de "İkinci Hristos" (İkinci İsa) şeklinde tezahüratlarla karşılanacaktır. Mürettebattan şehir içi ulaşımda, sinemada, eğlence yerlerinde para alınmaz. Eğlence yerlerinde tabii ki içkiden başka bir şey yoktur.

VATAN

Kurtuluş vapuru geldi

Dünya cehenneminden yeni haberler getirdi

Azrail maskesini atmış, Yunan halkını pervasızca biçiyor

İngiltere Genel Kurmay Reisi değişti

KURTULUŞ

Hamiet mahkemede

Vatan gazetesinin ilk sayfası. Gazete, işgal altındaki Yunanistan'da yaşananlara karşı duyarlıydı.

Mayıs 1942'de Türkiye'de kişi başına düşen günlük ekmek miktarı 150 grama indirilince halkın tepkisi iyice artar. Tam da bu sırada bir Kızılay yetkilisi Dumlupınar'la birlikte Yunanistan'dan dönerek, ülkedeki gıda durumunda iyileşme olduğunu açıklar. Atina ve Pire'de haftanın ilk dört günü günlük 158 gram olan kişi başı ekmek hakkı, diğer günler 254 grama ulaşmaktadır. Böylece Türklerin daha kötü beslendikleri gibi bir tablo ile karşı karşıya kalınır.[38]

Dumlupınar, 24 Nisan'daki ikinci seferinden itibaren artık patates ve bakliyat bulamaz olur çünkü Ticaret Bakanlığı 2 Şubat 1942'de temel gıda maddelerinin ihracatını yasaklamıştır. Bir Amerikan belgesine göre, Türk ordusunun bile yeterli bakliyatı yokur.[33] Zaten daha Ocak 1942'de Büyükelçi Rafail Türkiye'deki ekonomik durumun hızla bozulduğunu, karaborsanın başladığını yazmıştır.[34] Bu nedenle Dumlupınar artık sadece kuruüzüm, ceviz, incir, fındık ve zeytin taşıyabilmektedir. Aynı şekilde Türkiye, Yunanistan'ın buğday isteğine de hiçbir zaman karşılık veremez. Rafail'in 1942 Şubatı'nda yazdığına göre; Türkiye iki yıldan beri hiç buğday ihraç etmemiş, tersine 50.000 ton ithal etmiş, bunu da İngiliz hükümetinin yardımı ile yapmıştı.[35]

Dumlupınar son ve beşinci seferine 24 Ağustos 1942'de çıkar, bulabildiği 1800 ton fasulye ve 300 ton patatesi teslim edip 7 Eylül'de geri döner. Böylece, Ekim 1941-Ağustos 1942 arası her iki geminin toplam on seferinde, başta yapılmış 50.000 tonluk anlaşmaya rağmen Türkiye'den yalnız 17.500 ton gıda maddesi taşınabilmiş olur. GWRA bunun karşılığında Türkiye'ye toplam 1.400.000 dolar ödemiştir.[39] Bu tarihten sonra düzenli seferler sona erer.

YUNAN ÇOCUKLARININ TÜRKİYE'DE MİSAFİR EDİLMESİ GİRİŞİMİ

Açlıkla boğuşan Yunanistan'daki sefaletin vurduğu en önemli kesimin çocuklar olduğu, basının sık sık hatırlattığı bir gerçektir. Yunanistan Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Logothetopulos 10 Ocak 1942 tarihinde Türkiye'nin Atina-Pire Başkonsolosu'na yazdığı mektupta, 6 ila 13 yaşları arasındaki bir grup çocuğun Türkiye tarafından kabul edilmesi ve İstanbul'da oturan ailelerin yanında misafir kalmalarının sağlanması ricasını iletir, çocuk sayısının belirlenmesini de Türk hükümetine bırakır: "Devletimizin geçirmekte olduğu gıda zorlukları malumunuz olduğundan, işbu meseleye hususî ilgi atfedeceğinize eminim," der.

Kızılay'ın 1000 kadar çocuğu getireceğine dair basında ilk haber 16 Şubat 1942'de çıkar. Türkiye'nin 1000 çocuk alacağını açıklamasından sonra, Güney Afrika da birkaç bin çocuğu kabul edeceğini bildirir. Aynı sıralarda Suriye'ye 1000, Mısır ve İsviçre'ye de 5000'er çocuk gönderileceği haberleri basında yer bulur.[40]

Başbakanlık 12 Şubat'ta, 1000 çocuğu misafir etmeyi uygun gördüğünü bildirmiştir. Üç sayfalık, "Memleketimize getirilecek Yunan çocuklarına dair talimat projesi" bile hazırlanır. Organizasyonun sorumluluğu Kızılay'a bırakılır. Bu sırada 3000 çocuğun da Mısır'a gönderilmesi gündeme gelmiş, ancak bu fikirden, Mısır'da 30 yıl yaşamış olan Yunan Kızılhaçı Başkanı Athanasakis'in itirazı üzerine vazgeçilmiştir. Athanasakis, bu ülkenin ikliminin çocukların sağlığı için uygun olmadığını belirtir ve Kızılay'dan 4 ila 10 yaşlarındaki 1000 çocuk için gıda ve giyecek talebinde bulunur.[41]

Çocukların, Dumlupınar'ın 5 Mart 1942'de Pire'den dönüşünde getirilmesi planlanmış, bu nedenle Devlet Denizyolları bu sefere çıkmadan önce, gemide çocukların barınabilmesi için gerekli yerleri hazırlatmıştır, ancak bazı formaliteler yerine getirilemediğinden bu iş bir sonraki sefere bırakılır.[42]

20 Mart'tan sonra gitmesi beklenen Dumlupınar'ın dönüşte çocukları ge-

tirmesi, üstelik ikinci parti çocuğun da kabulü basının yer verdiği haberler arasındadır. 1000 çocuk için İzmir'de bir bina bulunmuş ve hazırlıklara başlanmış, ayrıca Buca'da iki evin bu işe ayrılacağı konuşulur olmuştur.[43] Nisan 1942'de, Yunanistan'dan getirtilecek çocuklar için İstanbul Baltalimanı'nda bir zamanlar Balıkçılık Enstitüsü olarak kullanılmış, Ulaştırma Bakanlığı'na ait boş binanın geçici olarak Kızılay'ın emrine tahsis edilmesine ve gerekli tamiratın yapılarak, çocukları kabul edecek şekilde hazırlanmasına başlanır.[44]

Sonuçta, çok net olmayan sebeplerle çocukların Türkiye'ye gönderilmesinden vazgeçilir. Yunan Kızılhaçı 25 Mayıs 1942'de bunun gerçekleşmeyeceğini açıklar.[45] Buna rağmen, "Erzurum gemisi çocukları temmuzda getirecek ve Baltalimanı'na yerleştirilecekler," şeklinde haberler basında yer almaya devam eder.

SONRAKİ YARDIMLAR VE SONUÇ

Ağustos 1942'de İsveç bandıralı Hallaren, Yunan adalarına dağıtılmak üzere İzmir limanına buğday getirir ve bu gemiye yardımcı olması için Arslan motoru tahsis edilir.[46] Ayrıca aynı geminin, Lübnan'dan satın alınmış 3000 ton gıda maddesini Yunanistan'a götüreceği açıklanır. Arjantin de ödeme kolaylığı sağlamış ve kendisinin teslim edeceği 10.000 ton buğday gönderme kararı almıştır. Bu tür haberler artık sıklaşır. Bununla beraber Türk basınında, Yunanistan'da durumun düzeldiğine ve zaten Türkiye'nin içerde güçlük çektiğine dair yorumlar artmaya başlar.

Kurtuluş ve Dumlupınar'ın düzenli seferlerinden sonra Türkiye'nin yardımları azalarak da olsa devam eder, özellikle Ege adalarına dışarıdan gelen erzakın dağıtımında Türkiye devreye girer. Tunç, Konya, Güneysu ve Aksu gemileri de zaman zaman Yunanistan'a ihtiyaç maddeleri taşımaya devam ederler.[47] Türkiye, Yunanistan'daki vakıf mallarını savaş sonuna kadar Yunanistan'ın kullanmasına izin verir, savaş yılları boyunca bazı gıda maddeleri Yunanistan'la takas edilerek karşılığında zeytinyağı alınır.

Yunanistan'ın işgalden kurtulması üzerine, 18 Ekim 1944'te Dışişleri Bakanı Hasan Saka "Atina'nın kurtuluşunu büyük bir sevinçle öğrendim" açıklamasını yapar. Bakanlar Kurulu, Yunan hükümetinin Ankara elçisi aracılığıyla Türkiye'den yiyecek satın alınması isteğini 7 Aralık 1944 tarihli bir kararname ile kabul eder ve bir defaya mahsus olmak üzere Kızılay tarafından en çok yarım milyon liralık yiyecek maddesi alınarak Yunanistan'a gönderilmesini onaylar.[48]

Türkiye'nin, Yunanistan'ın zor günlerindeki yardımlarının bir hatırası olarak Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye Atina çini fabrikasında üretilmiş bir vazo ve bir tabak hediye olarak gönderilir. İki ülke arasında Atatürk-Venizelos döneminin sıcak ilişkilerinin halen sürmekte olduğu savaş yıllarında Türkiye, komşusuna karşı çok iyi bir sınav vermiş olur.

Atina: Bir cenaze gidiyor!

(22-23 Mart 2005'te Oxford-St Anthony's College'da düzenlenmiş "Beaning Gifts to Greeks: Humanitarian Aid to Greece in the 1940s" başlıklı toplantıda sunulmuştur)

ELÇİN MACAR
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

DİPNOTLAR

1 Mark Mazower, *Inside Hitler's Greece-The Experience of Occupation 1941-1944*, (New Haven: Yale University Press, 1993), s. 38.
2 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi-(BCA) 30 10 256 723 17.
3 Ksenofondas L. Pantazidis, *I Istoria tou Ellinikou Staurou*, cilt 1, (Atina-EES, 1987), s. 316.
4 BCA-30 18 194 24 16.
5 Pantazidis, *ibid*, s. 275 ve 265.
6 Dimitris Kitsikis, *Ellas kai Kaenoi, 1919-1967 Ta arhieia tou ellinikou ypourgeiou eksoterikon*, (Atina: Estia, 1977), s. 144.
7 Mazower, *ibid*, s. 31.
8 Mazower, *ibid*, s. 46.
9 Georgios A. Kazamias, "Turks, Swedes and Famished Greeks- Some Aspects of Famine Relief in Occupied Greece, 1941-44", *Balkan Studies* vol 33, no:2, 1992, p. 293.
10 BCA-30 10 256 725 1.
11 Zeynel Abidin Ersoy, *II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'nin Yunanistan'a Yaptığı İnsani Yardımlar (1935-1945)*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s. 77.
12 *Cumhuriyet*, 7 Kasım ve 20 Aralık 1941.
13 *Vatan*, 1 Ekim 1941.
14 Feridun Cemal Erkin, *Diplerinde 34 Yıl Anılar Yorumlar*, I. Cilt, (Ankara: TTK, 1980), s. 129-130.
15 BCA-30 10 179 235 6.
16 *Vatan*, 12 ve 14 Eylül 1941; *Cumhuriyet*, 12 ve 14 Eylül 1941.
17 BCA-30 10 179 235 30.
18 Kitsikis, *Ellas kai Kaenoi*..., s. 150.
19 Ersoy, *ibid*, s. 120.
20 BCA-30 10 179 235 8.
21 *Cumhuriyet*, 19 Kasım 1941.
22 *Cumhuriyet*, 25 Ekim 1941.
23 BCA-30 10 179 235 11.
24 *Vatan*, 20 Kasım 1941.
25 Kitsikis, *Ellas kai Kaenoi*... s. 177.
26 Dimitris Kitsikis, *Istoria tou Ellinotourkikou Horou apo ton E. Venizelo ston G. Papadopoulo (1928-1973)*, (Atina: Estia, 1981), s. 137.
27 BCA-30 10 171 185 20.
28 *Cumhuriyet*, 21 Ocak 1941.
29 *Cumhuriyet*, *Vatan* ve *Tan* 22 Ocak 1942.
30 *Vatan*, 9 Mart 1942.
31 Pantazidis, *ibid*, s. 306.
32 Kitsikis, *Ellas kai Kaenoi*..., s. 147.
33 Kitsikis, *Ellas kai Kaenoi*..., s. 169 ve 179.
34 Dimitri Kitsikis, "La Famine en Grèce (1941-1942) Les Conséquences Politiques", *Revue D'Histoire de la Deuxieme Guerre Mondiale*, no: 74, Nisan 1969, p. 38.
35 Kitsikis, "La Famine ...", s. 30.
36 *Vatan*, 7 Nisan 1942.
37 *Vatan*, 24 Nisan 1942.
38 Kitsikis, "La Famine...", s. 39.
39 Kitsikis, "La Famine...., s. 32.
40 *Vatan*, 21 Şubat 1942.
41 BCA-30 10 178 227 11.
42 *Cumhuriyet*, 6 Mart 1942.
43 *Cumhuriyet*, 23 Nisan 1942.
44 BCA-30 10 179 235 20. Asıl adı Baltalimanı Sahilsarayı olan bina, Damat Ferit Paşa'nın sarayıydı. Cumhuriyetten sonra devlet tarafından el konulan binanın harem kısmı bugün Kemik Hastalıkları Hastanesi, selamlığı ise İstanbul Üniversitesi sosyal tesisleridir.
45 BCA-30 10 178 227 11.
46 BCA-30 10 169 177 2.
47 Esra Danacıoğlu, "Yunanistan'a Uzanan Yardım Eli", *Popüler Tarih*, no: 9, Şubat 2001, s. 43.
48 BCA 30 18 0, 107 90 8.

EMİR KIVIRCIK'IN BEHİÇ ERKİN HAKKINDA YAZDIĞI *BÜYÜKELÇİ* KİTABI ÜZERİNE

HAKİKATEN "İNANILMAZ BİR ÖYKÜ"*

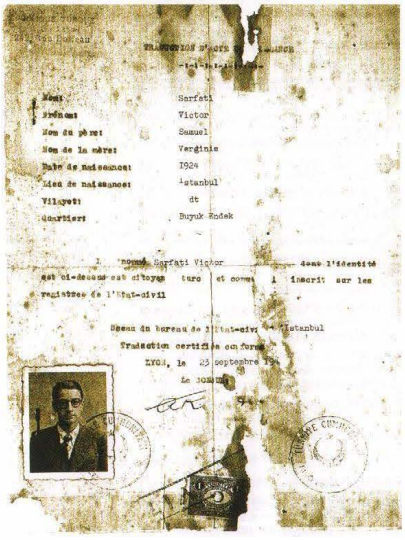
CORINNA GUTTSTADT

Emir Kıvırcık ve ondan önce Stanford J. Shaw'un kitaplarının esas meselesi Türkiyeli Yahudilerin kaderi değildir: Shaw'un **Turkey and the Holocaust** *kitabı "Türk ve Avrupa Yahudilerinin Nazi Zulmünden Kurtarılmasında Türkiye'nin Rolü 1933-1945" şeklinde çevrilebilecek bir alt başlığı taşır. Halbuki Yahudiler sadece Türk diplomatlarının (sözüm ona) kahramanca davranışlarının temsili figüranlarıydılar, onların kaderi ikinci sıradadır. Sunulanın aksine, iddia edilen kahramanca davranışlar kısmen uydurmadır ve genel olarak Türkiye politikası kesinlikle Yahudileri destekleyici değildi.*

ÇEVİRİ: EMİNE DANACI

Emir Kıvırcık'ın *Büyükelçi* kitabı bu yılın ilkbaharında yayımlandı.[1] Kitap, Kıvırcık'ın 1939'dan 1943'e kadar Türkiye'nin Fransa büyükelçisi olan büyükbabası Behiç Erkin'in kahramanlıklarını anlatıyor. Aylarca Türkiye'deki "çok satan" listelerinde yer alan kitaptan, *Radikal*'den *Şalom*'a, *Hürriyet*'ten *Tempo* ve *Haftalık*'a kadar Türk basınında coşkuyla bahsedildi. Bu arada daha şimdiden bir Oscar ödülü beklentisiyle, kitabın Hollywood'da bir filminin çekilmesi planlandı.[2]

Victor Sarfati adına düzenlenmiş sahte belge.

Bu heyecan şaşırtıcı olmaktan da öte, çünkü ilk bakışta bile göze çarpan çok sayıda yanlışla dolu. Kitap, tarihi bir araştırmadan çok kurgu (fiction) kategorisine ait. Kitabın büyük bir bölümü Erkin'in Birinci Dünya Savaşı'ndaki rolünü ve Mustafa Kemal ile olan ilişkisini vs. konu alıyor. Bununla beraber, kitabın algılanışı sadece Erkin'in sözde "20.000 Yahudi'nin kurtarıcısı" olma rolüyle ilgili; ben de kendimi bu bölümle sınırlıyorum.

TARİHSEL ARKA PLAN

Daha Fransa'nın Nazi Almanya'sı tarafından işgalinden birkaç hafta sonra (22.6.1940 ateşkesi), önce Alman işgal kuvvetleri makamları, birkaç gün sonra da Vichy hükümeti (3.10.1940'ta), sonraları benzerleri aracılığıyla genişletilen Yahudi karşıtı kararnameler ilan ettiler. Yahudiler toplumdan dışlandılar ve art arda haklarından yoksun bırakıldılar. Mayıs 1941'de, Ağustos 1941'de ve Aralık 1941'de Paris'te Yahudilere yönelik ilk toplu tutuklamalar gerçekleşti. 27.3.1942'de ilk sevkıyat treni (Paris'teki) Drancy'den Auschwitz'e doğru hareket etti; bunu, 31.7.1944'e kadar 76 tren daha takip etti.[3] Fransa'dan yaklaşık 75.000 Yahudi sevk edildi. Kasım 1942'de Alman birlikleri o zamana kadar işgal edilmemiş olan bölgeyi de işgal ettiler.[4]

Cinayet politikalarını olabildiğince pürüzsüz gerçekleştirebilmek için Naziler Yahudi karşıtı kovuşturmalarda kılı kırk yararak icat edilmiş bir hiyerarşi uyguladılar. Buna göre, vatansız Yahudiler ve Polonya Yahudileri en altta bulunan gruba aittiler ve Fransız Yahudilerinden önce, tutuklama ve sevkıyatların ilk kurbanları oldular. Buna karşın tarafsız devletlerin Yahudi vatandaşları (Türkiye ve İspanya gibi) ya da Almanya ile müttefik olan devletlerin yurttaşları (İtalya, Romanya, Macaristan vs.) şimdilik tutuklamalardan ve sürgünlerden hariç tutulmuşlardı. Belli Yahudi karşıtı önlemlerden de kısmen muaftılar, örneğin "Yahudi Yıldızı"

taşıma zorunluluğu gibi. Bununla birlikte, Naziler kendileri tarafından konulmuş "soykırım kurallarına" her zaman riayet etmediler. Eğer "gerekli sayı" tamamlanamamışsa, tarafsız ülke vatandaşı olan Yahudiler de tutuklandılar ya da sevk edildiler. Fakat genel olarak Ekim 1943'e kadar Türk kimlik belgeleri önemli bir koruma sağladı, Türk vatandaşlığı sorunu yaşamsal hale geldi.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında, eski Osmanlı İmparatorluğu'ndan ve Türkiye'den gelerek Fransa'da yaşayan Yahudilerin sayısı 20.000 ila 30.000 arasındaydı.[5] Bununla beraber, sözü edilenler, sıkça iddia edildiği gibi, ağırlıklı olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan çok önce göç etmiş Yahudiler değildi. Örneğin Kıvırcık, Türk Yahudilerin son göç dalgasının 1920'de -Yunan işgali sırasında- gerçekleştiğini yazıyor (s. 21). Bu yanlış. Her ne kadar Türk/Osmanlı Yahudilerinin Fransa'ya göçü daha Osmanlı zamanında başlamış ve 1911-1923 uzun savaş dönemi süresince devam etmişse de, Yahudilerin Türkiye'den ana göç dalgası cumhuriyetin ilk on beş yılında, Türkleştirme politikaları yüzünden çalışma olanaklarının ellerinden alınması ya da Yahudi karşıtı kampanya yüzünden ülkeyi terk etmeleri sonucu gerçekleşmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de yaşayan Yahudilerin sayısının 120.000 ile 150.000 arası olduğu tahmin ediliyor. Bu rakam on yıl içerisinde neredeyse yarı yarıya azalarak 1927'deki ilk nüfus sayımında 81.872'e ve 1935'te de 78.730'a düştü.[6] Fransa'ya göç hakkında yapılan çalışmalar, Türkiye'den gelen göçmenlerin sayısının 1921'den 1931'e kadar 30.000'den 65.000'in üzerine çıkarak iki kattan fazla arttığını gösteriyor.[7] Ekseriyetle söz konusu olan, "kuşaklardan beri yurtdışında yaşayan" insanlar değildi.[8]

Türkiye'nin daha otuzlu yılların başından itibaren tedricen yurtdışında yaşayan Türkiyeli Yahudilerin vatandaşlıklarını ellerinden alması Türkiyeli Yahudiler için büyük bir problem oluşturuyordu. Bu önlem, nedensel olarak Alman Yahudi takibatıyla ilişkili değil, Osmanlı İmparatorluğu'nun sonuyla ortaya çıkan yeni devlet politikasının bir sonucuydu.[9] Doğrusu, Türkiye'nin bu politikası açıkça dini azınlıkların mensuplarına yöneliyordu.[10] Buna, Fransa'nın da Yahudi karşıtı önlemler çerçevesinde yirmili yıllarda vatandaşlık kazanmış olan Yahudilerden Fransız vatandaşlığını geri alması eklendi. Bundan da yaklaşık 630 eski Türkiyeli Yahudi etkilendi.[11] Türkiye'den gelen ve vatandaşlıkları açıklığa kavuşmamış kişiler Türk makamları tarafından "gayri muntazam" olarak tanımlandılar.

Paris'te Türkiyeli Yahudilerin işlettikleri bir dikiş atölyesi.

"Sweatshop" adlı fotoğraf, "Image de la mémoire juive" (Paris, 1994, s. 129)'den alınmış.

Kıvırcık'ın Erkin ve konsolosluk çalışanlarının gönüllü olarak 20.000 Yahudi'ye -usule uygun olarak kayıtlı olmasalar da- vatandaşlık belgesi verdiği iddiası, zamanın görgü tanıklarının ifadeleriyle ve arşiv dokümanlarıyla çelişmektedir.

"Vatandaşlık ilmühaberleri," (Kıvırcık'ta tıpkıbasım olarak s. 213'te[12]) asıl olarak Yahudilerin nasyonal sosyalistler tarafından takibiyle ilişkili değildi. Yurtdışında yaşayan Türk vatandaşlarının denetimi çerçevesinde Avrupa'daki farklı ülkelerin Türk konsoloslukları otuzlu yıllar boyunca yurtdışında yaşayan Türklerin pasaportlarını toplamaya ve ilgili ki-

Kıvırcık'ın iddiaları

- Büyükelçi Erkin, "20.000'e yakın Yahudi'nin hayatını Türk Vatandaşlık Sertifikası vererek" kurtarmış (s. 10).
- Büyükelçi Erkin ve Türkiye'nin diğer diplomatları "muntazam" ve "gayri muntazam" vatandaş farkı gözetmeden bütün Türk (ya da Osmanlı) kökenli Yahudilere yardım etmişler (s. 23).
- Büyükelçi Erkin trenleri düzenleyerek, Fransa'da bulunan Türkiyeli Yahudilerin Türkiye'ye dönmelerini sağlamış (s. 144, s. 151 vd., s. 159, s. 191).
- Büyükelçi Erkin (ve Türkiye'nin diğer diplomat erkânı) Naziler tarafından tutuklanan ya da Almanya ile işbirliğini sürdüren Fransız makamları tarafından yakalanan Türkiyeli Musevilerin serbest bırakılmalarını sağlamak için elinden geleni yapmış.
- Büyükelçi Erkin, konsolosluk görevlisi Necdet Kent'in de binmiş olduğu iddia edilen bir trenle Marsilya'dan sevk edilecek olan yaklaşık 80 Türkiyeli Yahudi'nin serbest bırakılmasını sağlamayı başarmış (s. 181 vd.).
- Nihayet Büyükelçi Erkin'in yorulmak bilmez çabası Nazi Almanya'sının ve Vichy Fransa'sının giderek artan baskısına ve sonuç olarak Haziran 1943'te görevden ayrılmasına yol açmış (s. 191 vd.).

şilere pasaport yerine vatandaşlık ilmühaberi vermeye başlamışlardı.[11] Bu tür belgeler Fransa'daki Alman işgali süresince "resmen kayıtlı olmayan Yahudilere" verilmiş olabilir. Fakat bu kesinlikle Kıvırcık'ın iddia ettiği kadar cömertçe gerçekleşmemiştir. Bu konuda Paris'ten, Yakar adında

Kavayero ailesi. 11.şubat 1943. 47. konvoyla Fransa'dan ölüm kampına sevk edildi. Aile İzmir'den gelmişti ve Fransa'nın Rouen kentinde yaşıyordu. Aile fertlerinin isimleri: Babası Moise, annesi Pemela, çocukları Sarah (19 yaşında), Ester (17), Diamante (10), Suzanne (6) ve Elle (14). En büyük kızı Sara 1923 senesinde İzmir'de doğumlu, diğer çocukları Fransa'da dünyaya gelmiş. Bundan, ailenin 1923'den sonra Fransa'ya geldiği anlaşılıyor.

Serge Klarsfeld: Le memorial des enfants juifs déportés de France, additifs, Paris, 2003

saklanan mektubun içeriği daha bilgilendiricidir.[15] Yakar, tam da vatandaşlıkları Ankara'da gözden geçirilen Yahudilere, Türk makamlarının kesin bir karara varılana kadar bile geçici bir koruma sağlamadıklarından şikâyet eder: "(...) Hükümeti Cumhuriyemizin, biz badbaht 'Gayrimuntazam-

la ilgili yeni düzenlemeler hakkında bilgilendirmemişlerdir. Bu, Fransa ve Belçika'da görüştüğüm çok sayıda dönem tanığının ifadeleriyle örtüşür. Bu kişiler, konsolosluğa düzenli olarak bildirimde bulunmalarına rağmen kendilerinin ve ebeveynlerinin yurttaşlıktan çıkartılmasının tümüy-

Vatansız Yahudiler ve Polonya Yahudileri en altta bulunan gruba aittiler ve Fransız Yahudilerinden önce tutuklama ve sevkiyatların ilk kurbanları onlar oldular. Buna karşın, taraflı devletlerin Yahudi vatandaşları (Türkiye ve İspanya gibi) ya da Almanya ile müttefik olan devletlerin yurttaşları bir süre için tutuklamalardan ve sürgünlerin dışında tutulmuşlardı.

Türkiyeli bir Yahudi'nin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye yazdığı mektup bilgilendiricidir. Kıvırcık'ın kendisi, bu Bay Yakar'ın büyükelçi Erkin'e bir teşekkür mektubunun s. 218'de tıpkıbasım kopyasını veriyor. Bu mektubu, Erkin'in Fransa'daki "gayri muntazam" Türkiyeli Yahudilerin lehine gösterdiği çabaya kanıt olarak sunuyor. Eğer Kıvırcık'ın yayınladığı yazı tam olarak okunursa, burada yalnızca Erkin'in büyükelçi olarak Yakar'ın bir mektubunu Ankara'daki hükümete aktardığı ifade edilir.[14] Bu tek başına olağanüstü bir çaba ya da yardımseverlik edimi değildir. Hükümetlerinin yurtdışı temsilcileri olarak büyükelçilerin görevi temasları gözetmek ve dilekçeleri, mektupları vs. iletmektir. Yakar tarafından kullanılan coşkun teşekkür kalıplarının ve nezaket gösterilerinin o zamanki dilin bağlamı içinde okunması gerekir. Konsolosluklar tarafından esirgenen yardıma karşılık, bunların daha çok Osmanlı -sonraları Türk- makamları karşındaki azınlıklar için âdet olan üslupla formüle edilmiş ve alıcısını harekete geçirmeyi amaçlayan birer sesleniş olarak anlaşılmaları gerekir. Yakar'ın İnönü'ye yazdığı ve T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde

lılar' Musevi Türk tebasını bilâ himaye (korumasız) bırakmak hakkındaki kararının esbabini (sebeblerini) anlamakta aciz kalıyoruz. (...) Seyrüsefer kanununda biz Gayrimuntazamlılara vaziyetimizi düzeltmek için beyanname ile Merkezi Hükümete muracatımıza musade edildiğine nazaren, pek uzun sürmesi lazım gelen amik dosiya tahkikati ve kararların ve müdafalarımızın neticesine kadar himayei hükümetten mahrum kalamayacığımız bedihidir (bellidir), bu itibarle himayesizliğimizin esbabini 'Şiddeti Kanuniyeye' atfedemiyoruz," (bakınız, Yakar'ın mektubu s. 63).

Yakar'ın Ankara'dan olumlu bir yanıt aldığını varsayamayız. Bu mektubun Türkiye'deki ilgili makamlar tarafından nasıl karşılandığı, dokümanın altına düşülen kayıttan anlaşılabilir: "Yakar adındaki bir Yahudi'nin, Fransa'da yaşayan, vatana hıyanetten suçlu Türk uyruklu Musevilerin Türkiye'ye geri dönme isteğini bildiren mektubu."

Yakar'ın İnönü'ye mektubunda ortaya koyduğu gibi, Türk makamları yurtdışında yaşayan vatandaşlarını belli ki vatandaşlık ve pasaportlarle beklenmedik bir şekilde meydana geldiğini bildiriyorlardı.[16]

KARABORSADA TÜRK BELGELERİ

Türk konsoloslukları bir sürü Yahudi'yi geri çevirdiğinden, Yahudiler de kendilerine sahte Türk belgeleri sağladılar. Görüştüğüm çok sayıda dönem tanığı bu belgelerin Türk makamları tarafından verilmediğini, karaborsadan satın alındığını anlattı.[17] Benveniste tarafından "Elie Behar" takma adıyla kaynak gösterilen dönem tanığı böyle bir belgeyi Paris'teki camiden aldığını anlatır.[18] (bkz. s. 56)

Türk makamları, "vatandaşlıkları açıklığa kavuşmamış" Yahudileri korumayı reddetmekle kalmadı, Yahudi soykırımı esnasında binlerce Türkiyeli Yahudi yurttaşlıktan çıkarıldı.

Bu yurttaşlıktan çıkarmalara sadece Fransız vatandaşlığına geçmiş olanlar veya Kıvırcık'ın sözleriyle "ancak Alman işgalinden sonra Osmanlı pasaportlarını hatırlayan" ve Türk makamlarıyla bağlantılarını hiçbir şekilde sürdürmeyen Yahudiler maruz

kalmadı.[19] Yurttaşlıktan çıkarılmalardan etkilenenler arasında resmi Türk temsilcileriyle sıkı ilişki içinde bulunan kişiler de vardı. Bunlar arasında İstanbul kökenli Nissim Behar -Türk büyükelçiyle birlikte- Berlin'deki Türk ticaret odasına üyeydi. Hatta Nissim Zakouto Berlin'den kaçışına kadar ticaret odasının yönetim kurulundaydı. Bir zamanlar Jön Türklerle arkadaştı. Marsilya'da Türk konsolosluğuna başvurduğunda yardım isteği reddedildi.[20]

1941 ve 1944 yılları arasında yaklaşık 3500 kişinin vatandaşlığı elinden alındı, bu sayıya yabancı bir ülkenin vatandaşlığını almış olanlar dahil değildir. T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndeki bu kararlara ve vatandaşlıktan çıkarılanların isim listelerine ulaşılabildiği kadarıyla, 1943'te bu kişilerin %92'si Yahudi'ydi, diğer taraftan, bunların %90'dan fazlası Fransa'da ve 11 kişi de Alman işgali altındaki diğer Avrupa ülkelerinde yaşıyordu. 1944'te de neredeyse aynı tablo ortaya çıkmaktadır.[21] Türk makamları çok az sayıda Yahudi'nin Türkiye'ye dönüşüne izin verdi. Erkin'in görev bitimine kadar sadece iki geri dönüş grubu vardı.

Yurttaşlıktan çıkarmaların Yahudi soykırımına paralel olarak önemli ölçüde artması tesadüf gibi görünmemektedir. 1942'nin sonundan itibaren Türkiye'nin (ve diğer tarafsız ve müttefik devletlerin) diplomatik temsilcilikleri Alman makamları tarafından Yahudi vatandaşlarını Alman nüfuz alanından çıkarmaya davet edildiler ("yurda dönme hareketi"). Aksi takdirde onlar da Nazi deyişiyle "Genel Yahudi tedbirlerine dahil olacaklardı" ki, bu da sevk edilecekleri ve öldürülecekleri anlamına geliyordu. Bu ültimatomlar Nazilerin, temelde ilgili ülkelerin kendi Yahudi vatandaşlarının sevki için rızalarını almayı ve böylece onları kendi cinayet politikalarına suç ortağı yapmayı hedefleyen soğukkanlı bir şantajıydı.

Berlin'deki Dışişleri Bakanlığı Politik Arşivi'nin dosyalarında belgelenen Türk ve Alman makamları arasındaki yazışmalardan anlaşıldığı gibi, Türk makamları kendi Yahudi vatandaşlarını sevk etmeye yarayacak böyle bir resmi belge vermeyi reddetti. Aynı zamanda Türkiye politikası her şeyden önce, "(...) Türkiye'ye kitlesel bir Yahudi göçünü engellemeye" uğraşıyordu.[22] Özellikle de "usule uygun Türk belgelerine sahip olmakla birlikte on yıllardır Türkiye ile hiçbir ilişkileri olmamış olan Yahudilerin" geri dönüşünün de önlenmesi isteniyordu. Böylece Paris'teki Türk konsolosluğu Şubat 1943'te Alman makamlarına, isimlerini Almanlardan aldıkları 3000 Türkiyeli Yahudi'den sadece 631'ini Türk vatandaşı olarak tanıdığını bildirdi. Ama büyükelçilik sadece 114 kişinin Türkiye'ye tahliyesi için geçiş vizesi başvurusunda bulundu.[23] Açıkça bu, 1942'nin sonuna kadar "muntazam" olarak kabul edilen (Kıvırcık tarafından da daima bu şekilde tanımlanan) Paris'teki 3046 Türkiyeli Yahudi'den sadece 631'inin Ankara tarafından tanındığı ve bu tanınanlardan yaklaşık %20'si için geri dönüş başvurusunda bulunulduğu anlamına gelir.[24] Berlin Dışişleri Bakanlığından Müsteşar Luther'in bir notunda şöyle deniyor: "Türk hükümeti (...) bazı durumlarda vizenin verilmemesiyle, ilgisizliğini de göstermek istediğini açıkladı."[25]

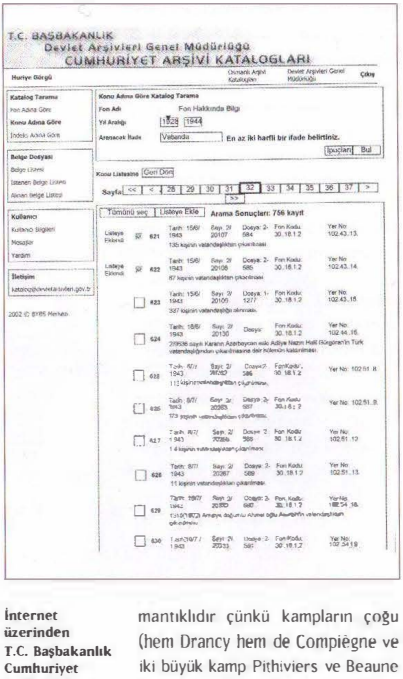
Bu sevkıyatlar trenler için geçiş izni ve transit vizesi ayarlayan Alman makamlarıyla anlaşmalı olarak organize edildiğinden, bu trenler Alman makamlarının dosyalarında kısmen belgelenmiştir. Berlin Dışişleri Bakanlığı'nın dosyalarından anlaşıldığı kadarıyla, Türk makamları Erkin'in Haziran 1943'te görevden ayrılmasından önce sadece bu 114 (121) kişinin Mart 1943'te iki grup halinde Türkiye'ye geri gönderilmesini organize etmiştir.[26] Kıvırcık'ın, "Behiç Erkin 1942'den başlayarak, özellikle 1943 senesinde çok yoğun olarak kafileler düzenledi İstanbul'a," (s. 191) iddiası asılsızdır. Yine diğer Yahudi olmayan Türklerle birlikte Türkiye'ye giden[27] ya da belki gemiyle geri dönen Türkiyeli Yahudilerin sayısı bilinmemektedir.

"Yurda dönüş"lerin süresi birçok kez (Ocak 1944'ün sonuna kadar) uzatıldı. Sefarad Yahudilerin dünya çapında protestolarından ve Amerikan büyükelçisinin de yoğun baskısından sonra Türk konsoloslukları nihayet 1944 başlarında (Erkin Fransa'dan ayrıldıktan dokuz ay sonra) bir kere daha yaklaşık 414 Türkiyeli Yahudi'nin Fransa'dan Türkiye'ye geri dönüşünü organize etti.[28]

TÜRKİYELİ YAHUDİLERİ ALMAN CİNAYET ŞEBEKELERİNİN TAKİBİNDEN KURTARMA ÇABASI

Türk diplomatlarının, tutuklanmış Türkiyeli Yahudilerin korunması ya da serbest bırakılmasına yönelik çok sayıda müdahalesi oldu. Bay Lazar Rousso'nun birçok kez belgelenmiş olan durumunda da görüldüğü gibi, bu sayede bir dizi insanın hayatı kurtarıldı. O zamanlar Fransa'da yaşayan, hayat hikâyesi 1992'de *Milliyet*'te yazı dizisi olarak yayımlanmış olan Albert Saul'un Türk müdahalesinden sonra hapisten kurtarılması da benzer şekilde olumlu bir olaydır.[29] Stanford J. Shaw, daha 1993'te yayınladığı *Turkey and the Holocaust* kitabında başka örnekler de vermiştir. Kıvırcık buna -bir dizi kurgusal diyalog dışında- neredeyse hiçbir şey eklememiştir.

Berlin'deki Dışişleri Bakanlığı Politik Arşivi'nde Türk makamlarının Fransa'daki Türkiyeli Yahudiler yararına müdahalesine ilişkin en az on iki örnek daha bulunmaktadır.[30] Gerek benim tarafımdan Berlin'de bulunan dosyalar, gerek Shaw tarafından yayımlananlar ya da Washington'daki Holocaust Memorial Museum'da (USHMM) muhafaza edilen dosyalar göstermektedir ki, bu müdahaleler ekseriyetle Paris'teki Türk konsolosluğu aracılığıyla ve çok nadir olarak Vichy'deki büyükelçilik tarafından yapılmıştır. Stanford J. Shaw, Behiç Erkin'in Marsilya'da Türkiyeli Yahudilerin tutuklanmasını protesto ettiği 3 Ocak 1943 tarihli bir mektubunu belgelemektedir.[31] Mektupların çoğu Konsolos Fikret Özdoğancı'nın ya da Cevdet Dülger'in imzasını taşır. Bu

T.C. BAŞBAKANLIK
Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
CUMHURİYET ARŞİVİ KATALOĞLARI

İnternet üzerinden T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden alınmış 15. 06. 1943'te 539 kişinin yurttaşlıktan çıkarıldığını gösteren kayıt.

mantıklıdır çünkü kampların çoğu (hem Drancy hem de Compiègne ve iki büyük kamp Pithiviers ve Beaune La Rolande) Paris başkonsolosluğunun bulunduğu işgal altındaki bölgedeydi. Girişimde bulunulan Alman (ve Fransız) makamları da Paris'teydi (ya da Paris yakınlarındaydı). Buna karşılık Erkin'in makamı, Türk Büyükelçiliği, Vichy'deydi, yaklaşık 350 km güneyde, "özgür bölgede".

Behiç Erkin'in özel çabasını ispatlamak için, Kıvırcık'ın kitabının ekinde birkaç belgenin Türkçe çevirisine yer verilmiştir.[32] Burada söz konusu olan, Paris'teki Türk Başkonsolosluğunun Alman büyükelçiliğine Türkiyeli Yahudiler İsak Bitran ve Hermann Rothenberg'in Drancy Kampı'ndan serbest bırakılmalarını sağlamaya yönelik yazısı ve Alman büyükelçiliğinin Türk başkonsolosluğuna bu iki kişinin serbest bırakıldığıyla ilgili, Türkiye yurttaşı Yahudiler yararına Türk çabalarına önemli bir örnek teşkil eden yanıtıdır.

Bu belgeler Stanford J. Shaw tarafından çoktan yayımlanmış.[33] Bu mektuplar Paris'teki konsoloslukta kaleme alınmış ve imzalanmış olmasına karşın, Kıvırcık kendi kopyasında, "Türkiye Başkonsolosluğu"nun yerine "Büyükelçi" yazar ve imza olarak da Büyükelçi'yi koyar. Kaldı ki, Shaw'un derlediği dosyaların bir bölümü USHMM arşivinde görülebilir. Kıvırcık konsolosluk ve büyükelçilik arasındaki farkı bilmektedir. Söz konusu olan bir çeviri yanlışı değildir, tersine, konsolosluğun çabasını Behiç Erkin'e mal etmeye yönelik manipülasyondur.

...VE ESİRGENEN YARDIM

Kıvırcık'ın doğru olarak yazdığı gibi (s. 149), Türkiye'nin Nazi Almanya'sıyla diplomatik ilişkilerinin kesilmesine yönelik işaretlerin çoktan görülmeye başlandığı 1944 yılının başına kadar, Naziler bu ilişkileri sıkmamaya uğraştılar ve olayların çoğunda Türk makamlarının tahliye taleplerine uydular.[34] Mümkün mertebe bütün makamları ve ayrıca diğer ülke temsilciliklerini kendi cinayet politikalarına suç ortağı yapma çabalarında Naziler bizzat Türk konsolosluğuna kısmen listelerden tutukladıkları Türkiyeli Yahudilerin listelerini gönderip bunları "tanımayı" ya da tanımamayı Türk makamlarına bıraktılar. Türk makamlarının tam olarak tüm Türkiyeli Yahudilerin serbest bırakılmasını talep etmedikleri, yandaki örnek belgeden anlaşılır (bkz. karşı sayfa). Burada söz konusu olan, Fransız "Yahudi Karşıtı Polis Teşkilatı"nın yöneticisi Schweblin'in 17 Haziran 1942'de Eichmann'ın Paris'teki makamına, içinde Drancy'de tutuklanmış bulunan ve "hâlâ ilgili konsolosluk tarafından Türk vatandaşlıklarının tanınmasını bekleyen" 150 Türkiyeli Yahudi'ye nasıl muamele edilmesi gerektiğini sorduğu bir yazısıdır.[35]

Türkiye bu tutukluları yurttaşlıktan çıkarılmış, dolayısıyla vatansız olarak adlandırdığı sürece bu kişiler sevk edildiler. Shaw tarafından USHMM'ye teslim edilen dosyalarda, Türk makamlarının korumayı reddettiği Türkiyeli Yahudilerle ilgili başka belgeler de bulunmaktadır. Eski Türkiyeli Yahudilerin yurttaşlıktan çıkarılmış (ve böylece korumasız) olarak tanımlandığı bir dizi yazı, Fransa'da da Türk konsolosluğundan doğrudan Alman makamlarına gitmiştir. Shaw da kendisi tarafından bulunmuş bu belgeleri kitabında gizlemiştir.

NECDET KENT'İN MARSİLYA'DAKİ TÜRKİYELİ YAHUDİLER İÇİN CESUR EYLEMİNDE BEHİÇ ERKİN'İN ROLÜ

Olayın kendisi zaten birçok kez yayımlandı: Hem Stanford J. Shaw'da[36] bulunan hem de "Desperate Hours" filminde yer alan kendi ifadesine göre, Necdet Kent -o zamanlar Marsilya'daki konsolosluğun yardımcısı - Türkiyeli bir Yahudi tarafından 80 Türkiyeli Yahudi'nin yaklaşan sevkıyatı hakkında haberdar edildiğini bildirir. Bu insanların sevkıyatını önlemek için Marsilya St. Charles tren istasyonuna gitmiş ve Yahudilerle birlikte kendisi de trene binmiş. Kıvırcık bu kurtarma operasyonunun anlatımına, bu kez Behiç Erkin'in katılımının son derece canlı bir tasvirini eklemektedir. (s. 181-190) Erkin Vichy'deki Alman Başkonsolosu Krug von Nidda'ya baskı uygulamış ve böylece 80 Türkiyeli Yahudi'nin hepsinin serbest bırakılmasını sağlamış.

Kent, daha Shaw'a verdiği ifadesinde bile hiç tarih vermemiş ve pek az ayrıntıdan bahsetmiştir. Türk makamlarının, Necdet Kent'in Yad Vashem anıtında bu gerçekten kahramanca davranışı için "Uluslar arası Dürüst" (Righteous Among the Nations) olarak tanınmasına yönelik yoğun çabaları, Kent'in kendisi tarafından kurtarılanlardan bir tanesini bile tanık olarak göstererememesi yüzünden başarısızlığa uğradı. Yaptığımız başvuru üzerine Yad Vashem Soykırım Müzesinden gelen cevap şöyle: "Bütün çabalarımıza rağmen olaydan sağ kurtulan birini ya da olayı ispat eden belge bulmağa başaramadık."[37] Yazarın Marsilya'daki Türkiyeli Yahudilerle yaptığı çok sayıda röportaj, bu olayın Marsilya'daki Türkiyeli Yahudiler arasında açıkça bilinmediğini ortaya çıkardı.[38]

On yıllar süren çalışmasında Fransa'daki Yahudi soykırımıyla ilgili belgeleri bir araya getiren ve yayımlayan Serge Karlsfeld, Marsilya'dan yapılan Yahudi sevkıyatlarıyla ilgili küçük bir kitap da yayımlamıştır[39] ve bu kitapta sevkıyatlarla ilgili ayrıntılar bulunmaktadır. Alman Ordusu nun Ocak 1943'te eski liman bölgesinin büyük bir kısmını sistematik olarak tahrip ettiği eski Marsilya limanındaki baskınlar, Marsilyalı Yahudilerin toplu tutuklanmalarıyla sonuçlanmıştır. Bir sevkıyat treni daha 24.1.1943'te d'Arenc (Marselle) garından Compiègne'e, ikincisi 31.1.1943'te Fréjus'tan tutuklananların çoğunun götürüldüğü yere, Compiègne'e hareket etmiştir. St. Charles Garı'ndan hiçbir sevkıyat treni hareket etmemiştir. (Marsilya'nın merkez istasyonu olduğu için, bu zaten pek olası değildir.)[40] Bunun dışında Marsilya'dan, içinde yaklaşık olarak bile 80 Türkiye kökenli Yahudi'nin bulunduğu bir sevkıyat yapılmamıştır.

"YAHUDİLER YARARINA ÇABALARINDAN DOLAYI" GERİ ÇAĞIRILMA

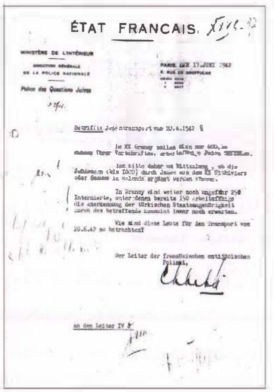
Kıvırcık'ın kitabının 215. sayfasında, Erkin'in büyükelçi olarak geri çağırılması üzerine *Washington Post*'un 17 Haziran 1943 tarihli bir makalesinin yeniden basımı bulunmaktadır. Yan tarafta bulunan makalenin içeriği ile ilgili olduğu intibaı uyandıran açıklamada Kıvırcık, Alman Nazilerinin Erkin'in Yahudileri desteklemeye yönelik etkinliklerini engellediklerini yazmaktadır. Buna karşın, *Washington Post*'un makalesi Erkin'in sözde Yahudi yanlısı çabalarını tek sözcükle bile anmamakta, tersine Alman gizli servisinin Türk büyükelçiliğini son zamanlarda sıkı gözetlediğini çünkü oradan şifreli mesajlar gönderildiğini yazmaktadır. Bu, Berlin'deki Dışişleri Bakanlığı Politik Arşivi'nde bulunan Türk konsolosluğu ile kriz ve Erkin'in gidişiyle ilgili Paris Alman büyükelçiliğinin dosyalarının içerikleriyle de uyuşmaktadır.[41]

"İNANILMAZ" DEĞİL, GÜVENİLMEZ VE UYDURMA

Toplamda üzücü bir bilanço meydana çıkıyor. Büyükelçinin Kıvırcık tarafından tarif edilen kahramanca davranışlarının çoğunun yanlış olduğu anlaşılmaktadır. Bir torunun kahraman bir büyükbabaya sahip olmak istemesi anlaşılabilir bir şeyse de (hangimiz bunu istemeyiz ki?), Türkiye'deki ciddi gazetelerin bile Kıvırcık'ın kitabını oybirliği ile övmeleri bir o kadar anlaşılmazdır. ("Bir insanlık dersinin öyküsü," *Radikal*, 9.3.07; "Türk diplomattan insanlık örneği," *Şalom*, 7.3.2007; "The ambassador provided the safe return of over 18,200 Turkish-Jewish citizens living in France out of 20,000 by train," *Turkish Daily News*, 13.2.2007.)

Bundan başka, kitabın durumu ağırlaştırıcı zayıflıkları aşikârdır. Büyük bir bölüm dolaysız cümlelerle yazılmış diyaloglardan ve somut olayların yansıtılmasından oluşur. Yazar çok canlı olarak aktardığı olaylardan ancak yirmi beş yıl sonra doğduğundan, bunları kesinlikle yaşamış olamaz. Çok nadir olarak somut kaynak bildirdiğinden, okuyucu ilgili bölümün yazarın fantezisinden mi kaynaklandığını yoksa tarihsel olgulara mı dayandığını bilemez. Bu tür bir yazım tarzı kitabı daha çok, bu şekilde övülmesine rağmen, tarihsel bir eser değil, roman kategorisine sokar.

Türk/Osmanlı Yahudilerinin Fransa'ya göçü daha Osmanlı zamanında başlamış ve 1911-1923 uzun savaş dönemi süresince devam etmişse de, Yahudilerin Türkiye'den ana göç dalgası cumhuriyetin ilk on beş yılında, Türkleştirme politikaları yüzünden çalışma olanaklarının ellerinden alınması ya da Yahudi karşıtı kampanya yüzünden ülkeyi terk etmeleri sonucu gerçekleşmiştir.

ÉTAT FRANCAIS

MINISTÈRE DE L'INTÉRIEUR
DIRECTION GÉNÉRALE DE LA POLICE NATIONALE
Police des Questions Juives

PARIS, den 17.JUNI 1942

[illegible]

In Drancy sind weiter noch ungefähr 250 Internierte, unter denen bereits 150 Arbeitsfähige die Anerkennung der türkischen Staatsangehörigkeit durch das betreffende Konsulat immer noch erwarten.

Wie sind diese Leute für den Transport vom 20.6.42 zu betrachten?

Der Leiter der französischen antijüdischen Polizei,

an den Leiter IV

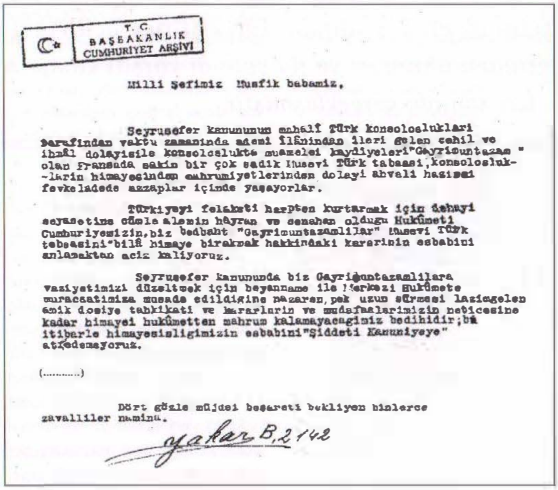
Fransız Yahudilerle Mücadele Polisi yöneticisinin imzasını taşıyan, Drancy'deki toplama kampında işgücü eksikliğini gidermek için 150 Türkiyeli Yahudi'nin vatandaşlık durumunu sorgulayan 17 Haziran 1943 tarihli belge.

ARAŞTIRMANIN DURUMU VE KULLANILAN LİTERATÜR ÜZERİNE

Kapak içi yazısında, yazarın "dokuz yıl detaylı bir çalışma" sürdürmüş olduğu iddia edilir. İnsan kendi kendine Kıvırcık'ın dokuz yıl boyunca ne yaptığını soruyor. Açıktır ki (sadece çok az sayıda araştırmacıya açık olan Türk Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nden başka) konuyla ilgili önemli arşivlere başvurmamış,[42] tanınmış bilimsel literatürü de dikkate almamıştır. 1961'de ABD'de yayımlanan araştırması Yahudi soykırımı konusuyla ilgili ilk standart yapıtlardan biri olan Raul Hilberg, Avrupa'da yaşayan Türkiyeli Yahudiler sorununu en azından birçok sayfada ele almıştır.[43] Yine Christopher Browning, 1978 tarihli *"The Final Solution and the German Foreign Office"* adlı araştırmasında görece ayrıntılı olarak Türkiyeli Yahudilerle Alman-Türk

müzakerelerini ele alır (s. 153 ve devamı). Aralık 1992'de Türkiye'de Dr. Cemil Koçak tarafından hazırlanan "İkinci Dünya Savaşı'nda Alman İşgâl Bölgelerinde Yaşayan Türk Yahudilerinin Akibeti" başlıklı yazıda Ahmad Mahrad'ın makalesinin özetlenmiş çevirisi yayınlandı.[44] Fransa'da Sefaradlar Yahudiler kurtuluştan sonra *Les Cahiers Séfardis*'in birçok sayısında, toplama kamplarına gönderilen ve büyük bölümü Türkiyeli Yahudiler olan Sefarad Yahudilerin isimlerini ve bilgilerini yayımladılar. *Cahiers*'in 20.6.1947 sayısında, "L'attitude des Turcs" (Türklerin Tavrı) başlıklı bir makale yayımlandı.[45] Kıvırcık, var olan literatürü anmayı bile gerekli görmemiştir. Kendisi tarafından iddia edilen kurtarma operasyonlarıyla ilgili olarak Kıvırcık neredeyse sadece Stanford J. Shaw'un 1993'te yayınlanan, ağır hatalarından dolayı uluslararası Holokost araştırmalarında (Türkiye dışında) neredeyse hiç ciddiye alınmayan *Turkey and the Holocaust* yapıtına dayanır.[46]

"(...) Musevi Türk tebaasını bilâ himaye bırakmak hakkındaki kararının esbabini anlamakta aciz kalıyoruz. (...) Seyrüsefer kanununda biz Gayrimuntazamlılara vaziyetimizi düzeltmek için beyanname ile Merkezi Hükûmete muracaatımıza musade edildiğine nazaren, pek uzun sürmesi lazım gelen amik dosiya tahkikati ve kararların ve müdafaalarımızın neticesine kadar himayei hükûmetten mahrum kalamayacığımız bedihidir (...)"

T.C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

Milli Şefimiz Muafik babamız,

Seyrusefer kanununun mahalif Türk konsoloslukları tarafından vaktu zamanında ademi ilânından ileri gelen cehil ve ihmâl dolayisile konsolosluklarda muamelei kaydiyeleri "Gayrimuntazam" olan Fransada sakin bir çok sadık Musevi Türk tabaası, konsoloslukların himayesinden mahrumiyetlerinden dolayı ahvali hazırası fevkalâdede azaplar içinde yaşayorlar.

Türkiyeyi felâketi harpten kurtarmak için dahayi seyasetine cümle alemin hayran ve sempatik olduğu Hükûmeti Cumhuriyetimizin, biz bedbaht "Gayrimuntazamlılar" Musevi Türk tebaasini "bilâ himaye bırakmak hakkındaki kararinin esbabini anlamaktan aciz kalıyoruz.

Seyrusefer kanununda biz Gayrimuntazamlılara vaziyetimizi düzeltmek için beyanname ile Merkezi Hükûmete muracaatimiza musade edildiğine nazaren, pek uzun sürmesi lazimgelen amik dosiye tahkikati ve kararlarin ve müdafaalarimizin neticesine kadar himayei hukûmetten mahrum kalamayacağimiz bedihidir; binaenaleyh itibarile himayesizliğimizin esbabini "Şiddeti Kanuniyeye" atfedemeyoruz.

(.....)

Dört gözle müjdei beşareti bekliyen binlerce zavallilar namina.

Yakar B.Z.142

Cumhuriyet Başbakanlık Arşivi: Tarih: 19/2/1943 Dosya: 94052 Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 110.736..12. Yakar Bey'in mektubu Başbakanlık Arşivinde şu şekilde arşivlenmiştir: "Yakar adındaki bir Yahudinin, Fransa'da yaşayan, vatana hıyanetten suçlu Türk uyruklu Musevilerin Türkiye'ye geri dönme isteğini bildiren mektubu." Yakar Bey'in kaderi bilinmemektedir. 31-7- 1944 günü Paris'ten Auschwitz'e giden 77. konvoyla İstanbul doğumlu Josue Yacar isimli bir Türkiyeli Yahudi ölüme sevk edildi. Josua Yacar'ın metkubun yazarı olup olmadığı bilinmemektedir.

TEKNİK HATALAR

Kıvırcık'ın gösterdiği çok az sayıdaki kaynak gerçekten yanlış alıntılanmıştır. Örneğin dipnotlarda sürekli "Klarsfeld, 1941" zikredilir.[47] Böyle bir eser mevcut değildir. Fransa'da Yahudi soykırımı konusuyla ilgili şüphesiz en önemli araştırmacılardan biri olan Serge Klarsfeld 1935'te doğmuştur, şu halde 1941'de henüz altı yaşındadır. Herhangi bir dipnota göz atmak bile Kıvırcık'ın "kafasına göre alıntı tarzını" gösterir. Yapıtlarda bazen yazarı, bazen başlığı ve bazen de yılı anar. Yazar adlarının yazım biçimini ve başlıkları kendi isteğine göre değiştirir: Benveniste yerine Baenveniste (s. 21); "Final Solution" yerine "Final Solutaion" (s. 20); "Ottoman Empire" yerine "Otoman Empire" (s. 21) vd. Warren Green'in bir makalesini "The fate (kader) of Oriental Jews in Vichy France", "The faith (inanç) of Oriental Jews (...)"olarak alıntılar. Kıvırcık, ayrıca bu makalenin nerede yayınlandığını da bildirmez.[48] Yaptığım yüzeysel kontrolde, sayılan yazım ve alıntı hatalarının eksiksiz bir sıralaması kolayca bir sayfayı doldurur.

Şayet dahil edilmişlerse ve belirtilmişlerse, Kıvırcık arşiv kaynaklarını da eksik ya da yanlış verir. S. 149 ve s. 173'teki dipnotlarda (Alman) Dışişleri Bakanlığı Politik Arşivi'nden (PAAA) belgelere atıfta bulunur. Ne dosyanın ya da mikrofişin numarasını, ne belgenin tarihini, ama sadece yazının konu numarasını verir, bu sayede belgeler neredeyse tespit edilemez hale gelir. İkincisi, Kıvırcık sürekli "Dışişleri Bakanlığı Politik Arşivi, Bonn" yazar. PAAA sekiz yıldan beri Berlin'dedir. Büyük ihtimalle Kıvırcık alıntılanan belgeleri kendisi hiç görmemiştir, fakat belirtmeksizin literatürden alıntı yapmaktadır. Bu da bilimsel bir çalışma tarzı değildir.

BUNLARA BİLGİ HATALARI VE YANLIŞ ÇEVİRİLER EKLENİR

- Kıvırcık, 1924 Anayasasını 1923 olarak tarihlendirir (s. 21).

- Anayasanın vatandaşlık sorunuyla ilgili belirleyici 88. maddesini birebir alıntılamamakta, tersine, kendi "özetiyle" sunmaktadır, bunu da ""(tırnak) ve "(....)Türk vatandaşlığı ile ilgili aynen şöyle yazmaktadır," girişiyle alıntı olarak vermektedir. Bunu yaparken, TBMM'de anayasanın hazırlanması süresince gayrimüslimler için Türk vatandaşlığıyla ilgili yapılan

ve geçmiş yıllarda Türkiye'de yayınlanan çok sayıda yayında ele alınan uzun tartışmaları gizliyor. Kıvırcık araştırmanın ulaştığı bu noktayı yok sayıyor.[49]

- Kıvırcık tarafından (s. 21) kendi sözcükleriyle (ve içerik olarak yanlış bir şekilde) ifade edilen, yurtdışında yaşayan Türk vatandaşlarının Türk vatandaşlıklarını korumaları ile ilgili koşullar anayasada değil, vatandaşlıkla ilgili Mayıs 1928'de çıkarılan 1312 sayılı yasada bulunmaktadır.

- Vatandaşlıkla ilgili yasa, (Kıvırcık'ın s. 21-22'de yazdığı gibi) 1935'te reformdan geçirilmemiştir. 1928'de çıkarılmış ve ancak 1964'te yenilenmiştir.

- Fransa Alman Büyükelçisi Abetz'i (yani Erkin'in meslektaşını) Eichmann'ın temsilcisi yapıyor (s. 49). Abetz kemiklerine kadar antisemitistti ve Yahudi soykırımının fanatik bir uygulayıcısıydı ama Dışişleri Bakanlığının emrindeydi, RSHA'nın değil.

- Dannecker, Drancy toplama kampının "ilk komutanı" (s. 57) değil, Eichmann'ın Fransa'daki temsilcisiydi. Drancy toplama kampını Temmuz 1943'e kadar Fransız polis memurları komutan olarak yönettiler.[50]

bunu sıklıkla yanlış ya da çarpıtarak veriyor:

- S. 20'de Kıvırcık (Jacques Adler'e dayanarak), Ekim 1940'ta Paris'te 3381 "Türk kökenli Fransız vatandaşı Yahudi" sayıldığını yazar. Görünen o ki, Adler'in kitabını anlamamıştır. Bu sayıda söz konusu olan, pek çok kitapta da görülebileceği gibi, Türk vatandaşı olarak sayılan Yahudilerin sayısıdır.[51]

Örnekleri sayfalarca sürebilecek olan bu hatalar dalgınlıkla yapılan, herkesin başına gelebilecek hatalar olarak görülemez.

SONUÇ

Sonuç olarak şu söylenebilir ki, Kıvırcık tarihin araştırılmasına katkısı olmayan kötü bir kitap yazmıştır. Bu olumsuz referans sonuçta sadece yazarı etkilemez, bilakis kitabı olumlayan bütün eleştirmenlerine, kalitesizliği bu kadar açık olan bir eseri neden bu derece hayran bir şekilde övdükleri sorusunu da sorar.

Benim amacım Alman cinayet politikasına karşı (ihtiyatlı, kısmen kayıtsız) Türk tutumunu eleştirmek değil. Genel tutumu itibariyle Türkiye çoğu ülkenin izleyici rolünden pek ayrılmaz. Yahudilerin takibinden ve öldürülmesinden Naziler sorumluydu, masa başındaki soğukkanlı planlayıcılarla Abetz ve Schleier gibi vicdansız diplomatlardan, infazı yerine getirenlere kadar.

Türk diplomatlarının müdahalesi aracılığıyla korunan ya da kurtarılabilmiş olan her insan hayatı, ölçülemez değerdedir.

Benim eleştirim, dış politikaya yönelik propaganda amacıyla olguların manipüle edilmesine yöneliktir. Kıvırcık önsözünde, kitabının "ülkemizin ve insanımızın karalanmaya çalışıldığı bir ortamda" (...) bir "insanlık dersini" anlattığını yazar. (s. 9) Tahmin edilebilir ki, bu onu savunanların da esas amacıdır.

Ne Kıvırcık'ın ne de ondan önce Shaw'un kitaplarında ilgilendiği şey Türkiyeli Yahudilerin kaderi değildir: Shaw'un *Turkey and the Holocaust* kitabı "Turkey's Role in Rescuing Turkish and European Jewry from Nazi Persecution 1933-1945" alt başlığını taşır. Yahudiler sadece Türk diplomatlarının (sözüm ona) kahramanca davranışlarının temsili figüranlarıydılar. Yahudilerin kaderi ikinci sıradadır, onlar sadece kulisi oluştururlar. Bu, bayağı ve ahlaksızcadır, zira iddia edilen kahramanca davranışlar kısmen uydurmadır ve genel Türkiye politikası (başka ülkelerden gelen Yahudi mültecilere karşı da) kesinlikle destekleyici değildi.

Uluslararası kamuoyuna olumlu bir örnek vermeye ve karalama çabalarına karşı koymaya yönelik olarak, Türkiye'nin hem azınlık politikasının hem de Holokost süresince izlediği gerçek politikanın açık ve samimi bir şekilde ele alınması daha iyi bir yoldur. Türkiye bugüne kadar Yahudi vatandaşlarının kaderinin ele alınmasıyla ilgilenmedi. (İlk adım, Türk Dışişleri Bakanlığı arşivinin bağımsız bilim adamlarına açılması olabilirdi). Binlerce Türkiyeli Yahudi'nin Holokost kurbanı olmasına rağmen, bugüne kadar bu konuda ne özet bir makale ne de bir hatırat kitabı vardır.

Yahudiler toplumdan dışlandılar ve art arda haklarından yoksun bırakıldılar. Mayıs 1941'de, Ağustos 1941'de ve Aralık 1941'de Paris'te Yahudilere yönelik ilk toplu tutuklamalar gerçekleşti. 27.3.1942'de ilk sevkiyat treni (Paris'teki) Drancy'den Auschwitz'e doğru hareket etti; bunu, 31.7.1944'e kadar 76 tren daha takip etti.

- Martin Luther "Antisemit Yabancılar Ofisinin" (s. 151) temsilcisi değil, Dışişleri Bakanlığının D (Almanya) bölümünün yöneticisiydi.

- Fransız-Alman işbirliğini kuvvetlendirmek için 23.10.1940'ta Laval ve Hitler değil (Kıvırcık s. 34), 24.10.1940'ta Pétain ve Hitler buluşmuşlardır.

Kıvırcık, kaynak gösterdiği yerde

22. Haziran 1942'de, 3. konvoyla 79 Türkiyeli Yahudi Drancy'den Auschwitz'e sürüldü.

Fransa'da, Türkiye Cumhuriyeti'nde doğmuş 1700'den fazla Yahudi temerküz kamplarına sevk edildi. Bu insanlardan 100'e yakını 1. Dünya Savaşı'ndan sonra, 840'ı 20. yüzyılda, 400 kişi 1890 ile 1900 arasında doğdu. Dolayısıyla Fransa'dan ölüm kamplarına sürülen Yahudilerin %75'i 1940 yılında 50 yaşından küçüktü. Bu, Kıvırcık'ın Türkiyeli Yahudilerin "nesilllerden beri" yurtdışında yaşadıkları idd'iasını çürütüyor.

Konvoy No	Konvoy tarihi	Soyadı	İsim	Doğum yeri	Doğum yeri (listedeki yazılış şekli)	Doğum tarihi
3	22.06.1942	Abouaf	Moise	Aydin	Aidin	25.5.1890
3	22.06.1942	Aboulafia	Marco	Izmir	Smyrne	15.2.1903
3	22.06.1942	Alalon	Samuel	Istanbul	Constantino.	15.08.1903
3	22.06.1942	Albohair	Joseph	Istanbul	Constantino.	20.4.1888
3	22.06.1942	Alcamal	Behar	Istanbul	Constantino.	15.12.1893
3	22.06.1942	Arditti	Samuel	Izmir	Smyrne	17.9.1901
3	22.06.1942	Bardavid	Joseph	Istanbul	Constantino.	24.5.1903
3	22.06.1942	Barki	Moise	Aydin	Aydur	15.1.1906
3	22.06.1942	Behar	Moise	Istanbul	Constantino.	7.4.1890
3	22.06.1942	Behar	Robert	Istanbul	Constantino.	13.8.1906
3	22.06.1942	Benasra	Isaac	Izmir	Smyrne	15.12.1904
3	22.06.1942	Benjouya	Nissim	Izmir	Smyrne	4.9.1907
3	22.06.1942	Benmoya	Benjamin	Izmir	Smyrne	1899
3	22.06.1942	Benveniste	Joseph	Izmir	Smyrne	14.12.1903
3	22.06.1942	Bonomo	Raphael	Ankara	Angora	25.12.1897
3	22.06.1942	Bovetis	Moreno	Bursa	Brousse	10.7.1902
3	22.06.1942	Bueno	Joseph	Izmir	Smyrne	1906
3	22.06.1942	Cabili	David	Izmir	Smyrne	11.1.1903
3	22.06.1942	Cario	Simantov	Ismit	Ismidt	15.3.1906
3	22.06.1942	Cario	Raphael	Istanbul	Constantino.	6.5.1897
3	22.06.1942	Chemaco	David	Istanbul	Constantino.	1911
3	22.06.1942	Chikiar	Joseph	Manisa	Magnesie	8.8.1907
3	22.06.1942	Cohen	Recka	Istanbul	Constantino.	14.8.1896
3	22.06.1942	Cohen	Michon	Istanbul	Constantino.	1902
3	22.06.1942	Dzialoszynski	Joseph	Istanbul	Constantino.	8.3.1891
3	22.06.1942	Edelstein	Ignace	Istanbul	Constantino.	16.2.1903
3	22.06.1942	Elie	Albert	Istanbul	Constantino.	15.6.1904
3	22.06.1942	Eskenazi	Liejer	Izmir	Smyrne	1.1.1907
3	22.06.1942	Esperance	Rabeno	Izmir	Smyrne	14.2.1894
3	22.06.1942	Ganon	Abram	Nazili	Nazali	1903
3	22.06.1942	Hakim	Raphael	Istanbul	Constantino.	30.6.1917
3	22.06.1942	Hasson	Michon	Edirne	Andrinople	1899
3	22.06.1942	Hasson	Michon	Istanbul	Constantino.	21.8.1891
3	22.06.1942	Havid	Ribansion	Istanbul	Constantino.	1905
3	22.06.1942	Jochay	Avodia (Ovadia)	Gelibolu	Galipoli	3.11.1907
3	22.06.1942	Leon	Joseph	Izmir	Smyrne	1.1.1896
3	22.06.1942	Levi	Auram (Avram)	Istanbul	Constantino.	1908
3	22.06.1942	Levy	Jacob	Aydin	Aidin	5.2.1895
3	22.06.1942	Levy	Moise	Istanbul	Constantino.	3.3.1888
3	22.06.1942	Levy	Samuel	Istanbul	Constantino.	5.8.1904
3	22.06.1942	Manul	Samuel	Izmir	Smyrne	13.2.1903
3	22.06.1942	Maye (?)	Jacques	Silivri	Silivre	10 09.1890
3	22.06.1942	Menahem	Naoum	Izmir	Smyrne	8.3.1905
3	22.06.1942	Mercante	Robert	Istanbul	Constantino.	12.12.1898
3	22.06.1942	Mitrani	Ihja	Edirne	Andrinople	1907
3	22.06.1942	Mizrahi	Albert	Istanbul	Constantino.	12.9.1903
3	22.06.1942	Mizrahi	Salomon	Istanbul	Constantino.	14.6.1903
3	22.06.1942	Motola	Mordehay	Istanbul	Constantino.	11.1.1906
3	22.06.1942	Ninio	Jacob	Izmir	Smyrne	1905
3	22.06.1942	Obadia	Raphael	Edirne	Andrinople	5.1.1902
3	22.06.1942	Palensia	Salomon	Istanbul	Constantino.	17.4.1904
3	22.06.1942	Penouel	Yomtoph	Istanbul	Constantino.	6.6.1896
3	22.06.1942	Perese	Avram	Izmir	Smyrne	5.1.1904
3	22.06.1942	Perez	Moise	Istanbul	Constantino.	14.10.1900
3	22.06.1942	Pinto	Mardo	Istanbul	Constantino.	6.10.1914
3	22.06.1942	Rabinovitch	Samuel	Istanbul	Constantino.	22.2.1892
3	22.06.1942	Rodrigue	Joseph	Edirne	Andrinople	24.5.1900
3	22.06.1942	Romi	Yassel	Istanbul	Constantino.	15.3.1891
3	22.06.1942	Ruben	Perez	Istanbul	Constantino.	1.8.1891
3	22.06.1942	Ruben	Mardochee	Istanbul	Constantino.	15.3.1902
3	22.06.1942	Sabah	Isaac	Izmir	Smyrne	12.5.1908
3	22.06.1942	Salmona	Vitali	Istanbul	Constantino.	23.12.1905
3	22.06.1942	Schinasi	Henri	Izmir	Smyrne	1.2.1916
3	22.06.1942	Sichem	Salomon	Izmir	Smyrne	11.2.1894
3	22.06.1942	Silberstein	Rahmil	Istanbul	Constantino.	9.2.1907
3	22.06.1942	Sissa	Vodn	Istanbul	Constantino.	15.6.1913
3	22.06.1942	Sourigon	Joseph	Istanbul	Constantino.	11.12.1922
3	22.06.1942	Sourigon	Moise	Istanbul	Constantinop.	15.4.1899
3	22.06.1942	Soussi	Albert	Istanbul	Constantino.	23.3.1905
3	22.06.1942	Talvy	Moise	Izmir	Smyrne	18.5.1901
3	22.06.1942	Tchiprut	David	Istanbul	Constantino.	17.11.1904
3	22.06.1942	Tchukran	Daniel	Istanbul	Stamboul	25.1.1890
3	22.06.1942	Tovy	Haym	Istanbul	Constantino.	27.9.1904
3	22.06.1942	Veissid	Joseph	Istanbul	Istambul	15.4.1899
3	22.06.1942	Vorines	Moise	Istanbul	Constantino.	22.12.1890
3	22.06.1942	Yessouroun	Salomon	Izmir	Smyrne	3.3.1904
3	22.06.1942	Zalma	Raphael	Istanbul	Constantino.	28.8.1897
3	22.06.1942	Zalma	Eliezer	Istanbul	Constantino.	15.12.1893
3	22.06.1942	Zerbib	Georges	Istanbul	Constantino.	7.12.1916

DİPNOTLAR

Haftalık dergisinde 11 Mart 2007 tarihinde yayımlananyazının başlığı.

1 GOA Basım Yayın ve Tanıtım. İstanbul, 2007

2 "Turkey battles genocide claims in Hollywood", *Turkish Daily News*, 13 Şubat 2007.

3 Ağustos'ta Lyon'dan Auschwitz'e ve Drancy'den Buchenwald'a iki sevkıyat gerçekleşti.

4 Güneydoğuda, İtalyan işgali altında bulunan bölgelere buradan değinilmeyecektir. Bu bölgeler, Yahudiler için kısmi olarak şen çekilebilme olanağı sunmuştur.

5 Roblin, Les Juifs de Paris, Paris, 1952, s. 87; Esther Benbassa, *Histoire des Juifs de France*, Paris, 2000, s. 227; Paula Hyman: *De Dreyfus à Vichy*, Paris, 1985, s. 106. Fransa'daki nüfus sayımları dini aidiyetlere ilişkin bilgi içermediğinden, kesin sayısal veriler pek mümkün değildir. Eski Osmanlı ya daeski Türkiyeli bir insanınne kadar süre "Türkiye kökenli" olarak görülebileceği de hir tanımlamasorunudur.

6 Hatta Avner Levi, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süre için 150.000-200.000 gibi bir Yahudi nüfusundanbahsetmektedir. A. Levi, *Türkiye Cumhuriyeti'ndeYahudiler*, İstanbul 1998, s. 18 Nüfus sayımı rakamları: Fuat Dündar: *Comptes, classes, contrôles - les minorités dansles recensements turcs* in Turcica, 37,2005, p. 187-220, s. 215; *Jewish Chronicle*'a göre sadece 1921 ve 1929 yılları arasında 70 000 Yahudi Türkiye'yi terketmiştir.

7 Arfolphe Landry: *Traité de démographie*, 1949, s. 143. Bu sayı, Türkiye'den gelen bütün göçmenleri kapsıyordu: Müslümanlar, Ermeniler ve Yahudiler. Yahudilerin oranı ancak tahmin edilebilir.

8 Deportasyon listeleri de büyük çocukları yirmili yılların başlarında Türkiye'de doğmuş, küçük çocuklarıysa Fransa'da dünyaya gelmiş olan birçok Türkiyeli Yahudi ailesinin isimlerini göstere. Buradan, göçün ne zaman gerçekleşmiş olduğu anlaşılabilir.

9 Dürüm, 90'lı yıllarda Batı Avrupa'da yaşayan eski Yugoslav vatandaşlarının birdenbire Sırplara, Hırvatlara ve Boşnaklara dönüşmesiyle karşılaştırılabilir.

10 Bkz. Soner Çağaptay, "Reconfiguring the Turkish Nation in the 1930s Nationalism and Ethnic Politics," içinde Vol. 8, no. 2, s. 67-82. London, 2002; Çağaptay: "Islam, Secularism, and Nationalism in Modern Turkey", 2006, s. 72 vd.; Corinna Görgü-Gutstadt: Deprivation of citizenship of Non-Muslims as part of the policy of Turkization during the early years of the Turkish Republic. The case of Turkish Jews and its consequences during the Holocaust, Kieser (ed.) *Turkey Beyond Nationalism* içinde, New York, 2006, s. 50-56.

11 Fransa tarafından vatandaşlığı alınan ve sonra tekrar çıkarılan Türkiyeli Yahudilerin sayısı, literatürde genel olarak kabul edilenden çok daha azdır. 9000'in biraz üzerinde (tam olarak 9113) "Türk" (Müslümanve Yahudi) 1927 ve 1940'ıyılları arasında Fransız vatandaşlığı almıştır. Bunlardan 629 kişinin Vichy yasaları nedeniyle Fransız vatandaşlıklarıgeri alınmıştır. Bernard Lnguerre, Les Denaturalisés de Vichy 1940-1044, «Vingtième Siècle, revue d'histoire, no 20, octobre-décembre 1988, s. 3-15'inde, burada s. 10.

12 YineStanford J. Shaw, *Turkey and the Holocaust*, 1993, s. 128'de.

13 Görüşmelerde ilgili kişiler bunun ne zamandan itibaren gerçekleştiğine ilişkin farklı ifadeler verir. Berlin Federal Arşivi'nde (1930-1931) bulunan "Paßsachen Türkei" R 901/25580 dosyalarında, Türk makamlarının Almanya'da yaşayan Türk vatandaşlarının pasaportlarını ellerindenalıdığınıve bunun yerine (bazen) vatandaşlık belgesi verildiğini şaşkınlıkla bildiren Türk vatandaşlarının ve Almanmakamlarının birçok mektubu bulunur.

14 S. 156'da ve tekrar s. 218 ve 219'da Osmanlı yazısıyla rıpkıbasım veyeni Türkçeye yaklaşıkbir çeviri.

15 TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon 030.10.00, Yer: 110.736.12.

16 Claire Ventureyo de 25.1.2004 tarihli röportaj; Germaine Sephiha'de Ekim 2006'da Brüksel'de yapılan konuşma (ve başkaları). Aynı şekilde Alman İstanbul Başkonsolosluğu'nun 6 Ağustos 1937 tarihli PAAA, Botschaft Ankara 681'de bulunanBerlin'dekt türkiyeli Yahudilerin birdenbire vatandaşlıktan çıkartılmalarına ilişkin not.

17 Victor Sarfati bana, karaborsadan satın aldığı kendi sahte Türk kimlik belgesini gösterdi (14.1.2004 Nice'te yapılan görüşme). Marsilya'daki Türk konsolosluğu taralından reddedilen Zakouto ailesi de karaborsadan sahte Türk belgeleri temin etmişti (Kasım 2004'teki görüşme).

18 Annie Benveniste: *Le Bosphore et la Roquette : la communauté judéo-espagnole à Paris (1914 - 1940)*, Paris, 1989, s. 151. "Elie Behar"in ifadesi (İsim Benveniste tarafından değiştirilmiştir.)

19 Kıvırcıkböylekişilerinde desreklendiğini idrâa etmektedir. S. 20. s. 37.

20 Isak Behar: *Versprich mir, dass du am Leben bleibst*, Berlin, 2002, s. 74. Ired Zakouto'yla 8.11.2004'te Paris'te yapılan görüşme.

21 Corinna Görgü-Gutstadt: Deprivation of citizenship of Non-Muslims as part of the policy of Turkizationduring the early years of the Turkish Republic: The case of Turkish Jews and its consequences during the Holocaust, Kieser (ed.) *Turkey Beyond Nationalism* içinde New York, 2006, s. 50-56. Yine, Cumhuriyet Başbakanlık Arşivi'nde çok az sayıda vatandaşlıkların çıkarma kararı ve çıkarılanların isim listeleri de bulunmaktadır.

22 Thadden'in Berlin Türk Büyükelçiliği'nden Koç'la yapılan bir görüşmeye dosya notu (AA inl. II A 22 9 1943) PAAA R99446 içinde

23 "von Hahn"in dosya notu (D III) 17.2 1943, Pol VII ve PAAA 99446 içinde.

24 Alman Büyükelçiliği'nin 12.3.1943 tarihli bir telgrafına göre(No. 1583) 15 ve16 Mart 1943'te121 Türkiyeli Yahudi Fransa'dan Türkiye'yegetirildi.

25 Musteşar Luther'in 20 Ocak 1943 tarihli 301 numaralı telexi, ADAP içinde Seri E, Bd.5 Dokument Nr. 64. Paris'teki Alman büyükelçisinin (Hofmann) 23.9.1943 tarihli Berlin'deki dişişlerine yazdığı bir yazıda şöyle söyleniyor: "Buradaki Türk başkonsolosluğu Türkiyeli Yahudilerin belirlenen süre içinde eve götürülmeleri konusunda ahiçbiradımatmamıştır. Eski işgal bölgesinde bulunan 3900 Türk vatandaşı Yahudi'den yaklaşık 500 tanesini Türk Başkonsolosluğu 'en reyle' olarak tanımlamıştır." (PAAA Berlin, R 100889 = Inland II g 207).

26 Hazırlıklar sırasında sayı 121 kişiyeyükselmiştir (s. FN 24).

27 Örneğin Lazar Rousso, askerlik yükümlülüğü olan birçok kişinin bulunduğu "normal" bir trenle (bir Türk vagonunda) Türkiye'ye dönebilmiştir. Özel bir Yahudi sevkıyatma tabi olmamıştır. Lazar Rousso'yla 13.3.2004 tarihinde İstanbul'da yapılan görüşme.

28 Stanford J. Shaw (a. g. e.) s. 210. Türkiye'ye dönen Yahudilere maddi ve manevi destek sağlayan Amerikalı Yahudi hayırsever örgütü Joint'de daha önce geri dönen Yahudilerle birlikte sayısınıyaklaşık 550 olarak veriyor. Ayrıntılı olarak American Jewish Archives'deki World Jewish Congressdosyalarında Archives (H 296-1, Portekiz, Weissman, Isaac, Kasım-Aralık 1943: H296 - 2 Portekiz, Weissman, Isaac, Ocak-Mart 1944 ve başkaları) ve Türkiye'ye dönüşu yurtiten American Jewish Joint Distribution Comittee IstanbulCollection'da.

29 Ayrıntılılarak AlbertSaul tarafından yazılmış ve yayımlanmamış rapor. Front Stalag 122 Camp of reprisals. USHMM, Dokument Nr. D. 805.5 F 76538.1991'de görülebilir.

30 Turk makamlarının müdahaleleri hakkında orada bulunabilen belgelerin sayısının göreceaz olusu, muhtemeleri dosyaların büyük kısmının Fransa'nın kurtuluşu sırasında aelalecele kaçan Almanlar tarafından imha edilmiş olmalarına dayanır.

31 Stanford J. Shaw, a.g.e. s. 89. Belgenin kopyalanması sırasında Shaw'un bir hata yaptığı görülmektedir. Çünkü Marsilya'daki baskın ve kitlesel tutuklamalar 22 Ocak 1943'ten itibaren (yanı mektuptan sonra) vuku bulmuştur

32 IX (s. 202) ve XI (s. 203) numaralı belgeler ve s. 204 teki XIII.

33 Stanford J. Shaw, a.g.e. s. 178 vd.

34 Bu kesinlikleher zamangeçerli değildir. Nazıler Auschwitz'e ulaştırma için "gerekli sayı"ya mutlaka ulaşmak istediklerinde ya da canları istediğinde kendi koydukları kuralları bozdular.

35 Bu kişilerin daha Ağustosta 1942'de, Paris'in çok sayıda yabancı ve Türkiye kökenli Yahudi'nin yaşadığı XI. Arrondissement'ına yapılan baskında tutuklanmış kişiler olduğu düşünülebilir.

36 Stanford J. Shaw, a.g.e. s. 132 vd.

37 Yad Vashem'den yazara 16.10.2007 tarihli cevapı

38 Burada söz konusu olanlar, Marsilya'da Yahudi ve antifaşist çevrelerde aktif olan ve iyi bilgi edinmiş kimselerdir. V. Algazi ve Ocak 2004 teki röportajlar.

39 Serge Klarsfeld: *les transferts de Juifs de la région de Marseille vers les camps de Drancy ou de Compiègne en vue de leur déportation, 11 août 1942 - 23 juillet 1944* / Paris : Filset Filles des Déportés Juifs de France, 1992.

40 Batı Avrupa'da Naziler Yahudileri sevk eden trenleri şehirlerin merkez garlarından değil, yük istasyonlarıgibi genelliklearyn istasyonlardan hareket ettirdiler.

41 Alman büyükelçiliğininBüyük Paris komutanlığına 22.7.1943 tarihli mektubu (Turk büyükelçiliğinin iki uyesi karartma emrine uymamıştır. Sonraki mektuptan, askeri zabıtanın şikâyette bulunduğu anlaşılmaktadır.) Dışişleri Bakanlığı PolitikArşivi, Berlin. Paris 2339 (1943-44) dosya paketi. Paris 2464 dosya paketinde bulunan farklı yazılar. Naziler tarafından Türk yazlıservisinin üyeleri olarakgörülenTürk diplomatik makamlarının Nazi makamlarınca gözlendiğini gösterir.

42 Ne Fransa'da yaşayan Türkiyeli Yahudilerle ilgili Türk ve Alman makamları arasındaki yazışmanın büyük bölümünü barındıran (Berlin'deki) Dışişleri Bakanlığı Politik Arşivi'ne, ne Amerika'daki Cumhuriyet Başbakanlık Arşivi'ne, ne de World Jewish Congress yada ICRC arşivleri gibi diğer önemli arşivlere başvurmuştur

43 Hilberg, *Die Vernichtung der europäischen Juden*, Frankfurt, 1990 (Almanca baskıdı s. 464 vd., s. 661 vd.)

44 *Tarih ve Toplum*, sayı 108, s. 16-27.

45 "L'attitude des Turcs" "Les cahiers sefardis"içinde fasc. 7/8/9, 20.6.1947 S277

46 Bkz. Bernhard Wasserstein "Their own fault / Attempts to shift the blame for the Holocaust" *The Times Litterary Supplement* içinde, New York, 7 Ocak 1994, 4-5.

47 Kıvırcık'ta, s. 59, s. 65, s. 66, s. 67 vs. Muhtemelen Kıvırcık şu eseri kastetmektedir, Serge Klarsfeld: *1941 - les Juifs en France : prélude à la solution finale*, New York, 1991.

48 The Wiener Library Bulletin, 1979, vol 32, new series nos.49/50, s. 40-50. Ayrıcı makale her şeyden önce İran ve Kafkasya'da yaşayan ve Türkiyeli Yahudiler konusu için önemli olmayan özel Yahudi cemaatlerinin ele alınmasıyla ilgilidir.

49 Z. B. Soner Çağaptay: "Kim Türk, Kim Vatandaş? Erken Cumhuriyet Dönemi Vatandaşlık Rejimi Üzerine Bir Çalışma," *Toplum ve Bilim*, no. 98, 2003; Ahmet Yıldız: *Ne Mutlu Türküm Diyebilene*, İstanbul, 2001; Füsun Üstel: *Makbul Vatandaş in Peşinde*, İstanbul, 2004. Özellikle eleştirel yazarlardan yararlanmakla şarl değildir. O dönemde Turk parlamentosunda yapılan tartışmalar, Dr. İlhan Unat, *Türk Vatandaşlık Hukuku*, Ankara, 1966'da tekrar basılmıştır.

50 Dannecker'in bürosu (Alman askeri işgal kumandanlığı temsilcisi) kampı kontrol etti ve örneğin ishliylerle ilgili kıraarları verdi. Temmuz 1943'ten Ağustos 1944'teki kurtuluşa kadar Drancy kampının komutanı Alois Brunner'di.

51 Jacques Adler. *The Jews of Paris and the Final Solution*, 1987, s. 10.

TÜRK ROMANINDA II. DÜNYA SAVAŞI

SAVAŞ ÇIKTIĞINDA NEREDEYDİNİZ?

A. ÖMER TÜRKEŞ

Türkiye'de savaş sessizlikle kuşatıldı. Bunda, yazar ve aydınların devletin politikalarını eleştirmekten kaçınmalarının rolü var. Ama asıl neden, birbirine karşıt bile olsalar bu coğrafyada benimsenen bütün ideolojileri kesen "kutsal savaş" mitidir. Cumhuriyet aydını devlet ve militarizmle tuhaf bir ittifak içinde serpilmiş, sorunları çözecek silahlı formülleri yadırgamamış, 70'lere kadar kendi ordusuna daima ilerici ve öncü bir rol biçmiştir. Bugün bile II. Dünya Savaşı'nın barındırdığı süreçlerin -mesela Varlık Vergisi'nin, tek parti iktidarının ikiyüzlü politikalarının- milli kimliğimize vereceği zararların hesap edilmesi, birçok "kritik" dönem gibi, bu dönemi de edebiyat dışı bırakıyor.

Avrupalı yazarların acısını yakından deneyimledikleri II. Dünya Savaşı'nı konu etmemeleri mümkün değildi. Öncesinde ve sonrasında, savaşa karşı bir bellek, barış için yeni bir kültür yaratmak adına cephe, cephe gerisi, toplama kampları, yıkılan kentler, sevdiklerini kaybeden yüz binlerce insan, yani yaşanan dram edebiyata en ince ayrıntısına kadar büyük yazarlar tarafından büyük eserlerle taşındı.

Türkiye'de ise tersine bir seyir izlendi, savaş sessizlikle kuşatıldı. Öyle ki, yanda verdiğimiz listede de görüleceği gibi, hikâyesi o dönemlerde geçen ve akıllarda kalan roman sayısı çok az. Bunda, yazar ve aydınların devletin politikalarını eleştirmekten kaçınmalarının rolü var. Ama asıl neden, birbirine karşıt bile olsalar bu coğrafyada benimsenen bütün ideolojileri kesen "kutsal savaş" mitidir. Cumhuriyet aydını devlet ve militarizmle tuhaf bir ittifak içinde serpilmiş, sorunları çözecek silahlı formülleri yadırgamamış, 70'lere kadar kendi ordusuna daima ilerici ve öncü bir rol biçmiştir. Bugün bile II. Dünya Savaşı'nın barındırdığı süreçlerin -mesela Varlık Vergisi'nin, tek parti iktidarının ikiyüzlü politikalarının- milli kimliğimize vereceği zararların hesap edilmesi, birçok "kritik" dönem gibi, bu dönemi de edebiyat dışı bırakıyor.

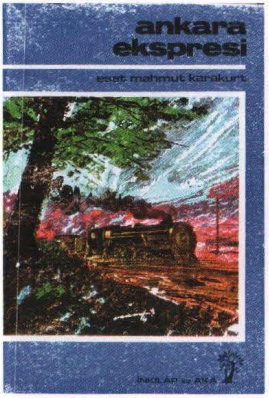
"Varlık Vergisi", II. Dünya Savaşı'nın siyasal, düşünsel ve ruhsal atmosferinin Türkiye'deki üzücü bir tezahürüydü şüphesiz. Ama bu kabul edilemez uygulamanın cumhuriyet tarihinin bir kara deliğine dönüşmesi, unutmak ve unutturulmak istenmesi, sonuçları, yani "ötekini" yok sayan bir zihniyetin süreğenleşmesi açısından daha önemli görünüyor. Resmi tarihin, tarihin resmisini sevenlerin ve siyaset erbaplarının 1940'lı yılları bir bellek yitimi ile okumaları alıştığımız, kabul etmesek bile anladığımız bir ideolojik duruş; ne var ki, toplumların vicdanı, halkların ya da tarih dışı bırakılanların vaka-i nüvisti olması gereken edebiyatın bu dönemlere ilişkin sessizliğini anlamak biraz zor... Doğrudan Varlık Vergisi meselesine duyulan bir uzaklık değil kastettiğim: II. Dünya Savaşı'na doğrudan katılmamış olsalar bile savaşın etkilerini yokluk, açlık, yaygınlaşan karaborsacılık, uzayıp giden kuyruklar gibi toplumsal sorunlar olarak yakından hissetmişti bu coğrafyada yaşayan insanlar. Neredeyse bütün temel ihtiyaç maddelerini kapsayan karaborsa ekonomisinin ve karneli hayatın bir efsane olarak toplumsal bilincimize kazındığı o karanlık dönem, tarihçilerin, toplumbilimcilerin ve edebiyatçıların -gerek o yıllarda gerek sonrasında verdikleri- ürünlere yeterince yansımadı.

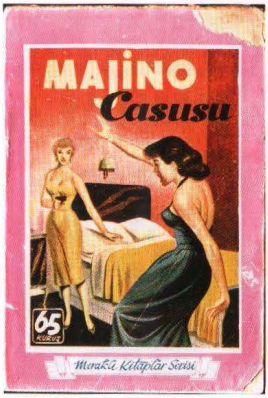
TÜRK ROMANINDA II. DÜNYA SAVAŞI

Oysa henüz savaşın arifesinde yazılan *Afrodit Buhurdanında Bir Kadın*, edebiyatımız adına umut vaat eder bir başlangıçtı. Kitapları, gazete yazıları ve ille de sert üslubu ile yaşadığı dönemin tanınmış isimlerinden Reşat Enis Aygen, o dönemin atmosferini her kesimden insan görüntüleriyle vermeye çalışmıştır. Zengin, burjuva çevrelere olan nefretini hiç gizlemediği her sayfadan belli olurken, bu nefret onu zaman

zaman ırkçılığa, kafatasçılığa kadar götürüyor; "Yahudi. Yahudi işte! Yahudi, hiç yapmasa içtiğin suyun içine tükürür!" diyen Osman'a, birkaç sayfa önce, "harbi isteyen patrondur, kapitalisttir. Yok olası kapitalist .. Avrupanın kağşamış burjuva milletlerinde devlet kapitalistlerin

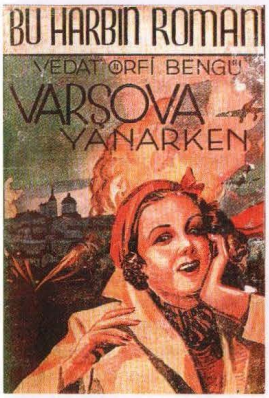

E. Mahmut Karakurt'un *Ankara Ekspresi*, Cihat Baban'ın -Cemil Mahir müstearıyla- *Majino Casusu*, Recai Sanay'ın *İngiliz Kemal İkinci Dünya Harbinde*, V. Örfi Bengü'nün *Varşova Yanarken* romanlarında savaş atmosferi polisiye, casusluk, aşk ve macera hikâyelerine güçlü bir fon oluşturur. Bu romanlar arasında en önemlisi, E. Mahmut Karakurt'un *Ankara Ekspresi*'dir.

devletidir... Kan kokusunu alan harb endüstricileri," biçiminde diskurlar çeken bilinçli işçi Selman, "belki Osman, amma, yahudiliğini bir tarafa bırak... O bir patrondur, Osman..." diyerek yanıt verir. Çok uzun bir dönem boyunca Türk yazarlarının, bu Yahudi tiplemesini -Varlık Vergisi dönemini anlatırken bile- kullandıklarını görüyoruz. Nitekim Fikret Arıt da *Bu Hayatı Yaşamak Lazım* adlı romanında 1943 yılını, Varlık Vergisi'nin hemen sonrasındaki İstanbul'u anlatırken tam da böyle bir zihniyetin mirasçısıdır. Romana giren azınlıklardan Yahudi olanlar, "Varlık Vergisi" zulmüne uğramalarına rağmen uyanık tüccarlar, Rum kadınlar ise malum evleri işleten madamlardır. Varlık Vergisi nedeniyle kaybettiği mevki ve parasını kısa zamanda telafi eden Moiz, bacanağı Rafael ile birlikte taşra kurnazı Abdi Bey'i kolaylıkla üçkâğıda getirirken, sanki kendisine yapılanları hak eder bir niteliktedir.

Dönemin akıntıya karşı kürek çekeni, kuşkusuz Sabahattin Ali'dir. Savaş sürerken, Varlık Vergisi yürürlükteyken yazılan *Kürk Mantolu Madonna*, Müslüman Türk genciyle Alman Yahudisi bir genç kızın aşkını anlatmasıyla bile şaşırtıcıdır. Kısaca özetleyeceğim: II. Dünya Savaşı arifesinde Berlin'e giden Türk genci Raif'i, içine kapandığı kitaplar, düşler dünyasından, kendisi gibi duygusal yapıdaki Yahudi bir kızla yaşadığı tutkulu

aşk çıkaracaktır. Biri Batı'dan, öteki Doğu'dan gelen iki yaşam kaçağının, iki düş insanının karşılaşmasıdır bu. Ancak kader ağlarını örmüştür. Babası ölünce yurda döner Raif, Nazilerin Yahudiler üzerinde estirdikleri baskı ve şiddet ortamı nedeniyle Maria ile iletişim de kuramaz. Kötü haberi, Maria'nın götürüldüğü toplama kampında ölmüş olduğunu, yıllar sonra Ankara garında bir Alman kadından işitecektir. Kadının yanındaki küçük kız, Maria'nındır. Yani Raif'in de kızıdır. Ne var ki tren hareket etmiş, Raif bir daha asla göremeyeceği kızına bir kez bile sarılamamıştır..

Kürk Mantolu Madonna, Sabahattin Ali'nin savaşın akıl dışılığına ve kafatasçılığa reddiyesidir. Sadece Nazilere değil, onların yerli işbirlikçilerine de yönelen bir karşı çıkış. Okuyucu, bu hüzünlü aşka engel olan savaşa, Maria ve kızı Alma'nın akıbetlerine üzülüp öfkelenmeden edemez. Oysa Sabahattin Ali ne büyük laflar etmiş ne de yaşananları abartmıştır. Tam tersi, o yumuşak, pastoral üsluptur isyan ve hüzün duygusunu yaratan. Sabahattin Ali, faşizmin İstanbul'un üniversite çevrelerindeki tırmanışını ise *İçimizdeki Şeytan*'da işleyecektir.

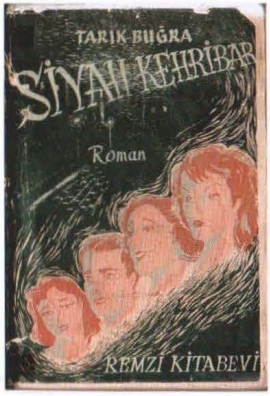
Hikâyelerini savaşın tanıklıkları biçiminde mütalaa edebileceğimiz romanlardan Afife Obay'ın *Panik*, Tarık Buğra'nın *Siyah Kehribar* ve Faik Baysal'ın *Drina'da Son Gün* romanları, savaşın Avrupa'daki görünümlerini yansıtmalarıyla ilgiye değer. Savaşın sıcağında yazılıp yayımlanan *Panik*, romandan ziyade hikâyeleştirilmiş savaş röportajlarıdır. Konusunu Mussolini dönemi İtalya'sının faşist baskıları altındaki aydın, yazar ve sanatçı insanların hayatlarından alan; faşizmin insanlık ve hukuk dışı uygulamalarının bu insanların ruhlarında yarattığı fırtınaları aydınlarla baskı rejimleri karşıtlığının metaforuna çevirerek İstanbul'a taşıyan *Siyah Kehribar*, Sartre'ın *Hürriyetin Yolları* üçlemesini hatırlatır. Anti-

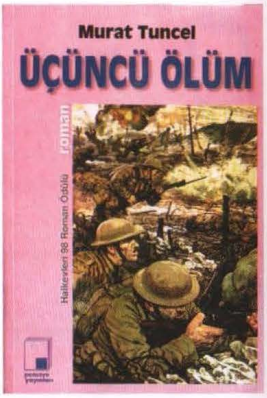
faşist hareket e katılan aydınlardan -muhafazakâr Türk üniversite öğrenci de dahil- kimileri toplum a ve vicdanlarına karşı sorumluluk duygularıyla hareket ederler; varoluşçu bir seçim ve duruştur onlarınki. Ne var ki yayımlandığı dönemde eleştirmenlerin ya çok sert saldırılarına uğramış ya da dikkate alınmamıştı *Siyah Kehribar*. Edebiyat çevrelerinin bu abartılı refleksinde Tarık Buğra'nın muhafazakâr kesimden gelmesinin önemli payı olduğunu düşünüyorum.

Türkiye'deki Alman taraftarlığını, ırkçı akımları ya da savaşın yarattığı sıkıntıları, karaborsa ve rüşveti, mahalle kahvelerindeki savaş dedikodularını, zengin kesimin sürdürdüğü hayatı konu edinen bir dizi roman içinde Muzaffer Arabul'un *Çakrazlar*'ını da sayabiliriz.

Yayımlandığı dönemde ya sert saldırılara uğramış ya da dikkate alınmamıştı Tarık Buğra'nın *Siyah Kehribar*'ı. Edebiyat çevrelerinin bu abartılı refleksinde Buğra'nın muhafazakâr kesimden gelmesinin payı olsa gerek.

Milliyetçi kesimin sahip çıktığı Kırım Türk'ü Cengiz Dağcı'nın birçok romanı II. Dünya Savaşı'nın Sovyet cephesini yansıtırken yine birincil derecede tanıklığa dayanır. Dağcı, Stalin'in Kırım politikasından zarar görmüş, komünizm karşıtı bir yazardı. Ancak savaş sonrasında İngiltere'de yazdığı romanlarında, bir müddet üniformasını giydiği Alman tarafına da yakınlık duymadığı -özellikle Polonya direnişini anlattığı *Ölüm Ve Korku Günleri*'nden- anlaşılıyor. Ra-Na müstearı kullanan bir başka milliyetçi yazarın kaleminden çıkan *Onlar Türklerdi* de Sovyetlerin Kırım Türklerine uyguladığı zulümle ilgilidir.

SAVAŞ ATMOSFERİ

Türkiye'deki Alman taraftarlığını ve ona paralel giden ırkçı akımları ya da savaşın yarattığı sıkıntıları, karaborsa ve rüşveti, mahalle kahvelerindeki savaş dedikodularını, zengin kesimin sürdürdüğü hayatı, beş yıla çıkan askerlik süresine denk gelen şanssız bir kuşağın çilesini dillendiren bir dizi roman adı sayabiliriz: Oktay Akbal'ın *Garipler Sokağı*, Burhan Öncel'in *Bir Beyaz Gömleğimin Romanı*, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Panoroma*. İlhan Engin'in *Göç Yolları Tıkadı* ve *Komprador*, Cevdet Kudret'in *Havada Bulut Yok*, Kemal Bilbaşar'ın *Ay Tutulduğu Gece*, Samim Kocagöz'ün *Onbinlerin Dönüşü*, Muzaffer Arabul'un *Çakrazlar*, Şahap Sıtkı İlter'in *Kimin İçin*, Rıfat Ilgaz'ın *Karartma Geceleri*, Nâzım Hikmet'in *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim*, Ferdi Gören'in *Savaş Çocuğu* romanları bu tarz anlatılar barındırıyor.

İyi bir dönem romanı olarak, İlhan Engin'in *Göç Yolları Tıkadı*'sını göstereceğim. 1939 yılı ramazan ayında, Yunan sınırına yakın küçük bir kasabada başlıyor öykü. Tek parti döneminin modernleşmeci anlayışının kasabanın geleneksel yaşam tarzları ile -ufak tefek- uyumsuzluklarının ve -savaş tehlikesi nedeniyle yürütülen- temel ihtiyaç maddeleri üzerindeki kısıtlamacı politikaların yarattığı sıkıntıların akıp giden hayatın içine serpiştirildiği ilk bölümdeki dingin atmosfer, "Trakya'da patlayan bu iftar topundan ne kadar sonra bilinmez, 1 Eylül 1939 da Almanya-Polonya hududunda ikinci bir top sesi işitildi," cümlesi ile farklılaşıyor. Bundan böyle savaşın soluğu hâkim oluyor metne. İlhan Engin, savaşın Türkiye'deki atmosferini, sınırlarımıza dayanan savaşı Trakya'daki küçük bir kasaba özelinde, kasabada sürüp giden gündelik hayatla birleştirerek, hem bu savaşın yarattığı kıtlığı, hem de toplumsal bellekte tazelenen I. Dünya Savaşı anılarını, korkunun yarattığı insanî zaafları ve giderek hızlanan göçü büyük bir canlılıkla ve hiçbir abartıya kaçmadan anlatmış. Belki de hepsinden önemlisi, halkın bakış açısından Türkiye, dünya, savaş ve siyaset yorumlarını aktarmaktaki kusursuzluğu, bir dönemin insan tipini bütün canlılığıyla romana katabilmesi...

1940'lı yılları yaşamış yazarların kaleminden çıkma II. Dünya Savaşı anlatıları arasında popüler romanlar da yer alıyor. E. Mahmut Karakurt'un *Ankara Ekspresi*, Cihat Baban'ın -Cemil Mahir müstearıyla- *Majino Casusu*, Recai Sanay'ın *İngiliz Kemal İkinci Dünya Harbinde*, Mükerrem Kamil Su'nun *Bir Avuç Hatıra*, Hasan Kazankaya'nın *Medy*, V. Örfi Bengü'nün *Varşova Yanarken*, Bedirhan Çınar'ın *Ateşle Oynayanlar*, Seyfi Teksoy'un *Gülişka*, Vala Nurettin'in -Nihal Karamağaralı müstearıyla- *Uğursuz Fotoğraf* romanlarında savaş atmosferi polisiye, casusluk, aşk ve macera hikâyelerine güçlü bir fon oluşturur. Bu romanlar arasında en önemlisi, E. Mahmut Karakurt'un *Ankara Ekspresi*'dir.

Ankara Ekspresi, 1946 yılında, II. paylaşım savaşının hemen ardından yayınlanmış. Bildik, hamasi bir öyküsü var romanın. Yazarın, savaş yılları Türkiye'sindeki bir casusluk öyküsünü işlediğini görüyoruz. Türk ordusunun gözüpek istihbarat subaylarından binbaşı Seyfi ile, Alman ajanları arasında İstanbul-Ankara hattında geçen bir casusluk öyküsü bu. Dönemin güçlü devleti Almanya, Türkiye'yi de istila etmek istemektedir. Bu amaçla, aralarında çok güzel bir kadın olan Frolein Hilda'nın da bulunduğu en gözde elemanlarıyla İstanbul'a gelirler. Harekâtın başlama parolası "Ankara Ekspresi"dir. Öykünün sonunu tahmin etmişsinizdir herhalde; kahraman Türk binbaşısı Seyfi oyunlarını bozar, Hilda'yı da çekip alır Nazilerin elinden. *Ankara Ekspresi*, yokluklar ve baskılarla dolu bir tarihe denk düşmekle birlikte, romana yansıyan yalnızca, Türklerin "inatçı, cesur, şerefine düşkün bir millet" oluşudur. Alman yetkililerin Türk hükümeti ile ilgili yorumlarıyla da yazar, milli şefe hürmetlerini ve bağlılığını bildirmektedir sanki.

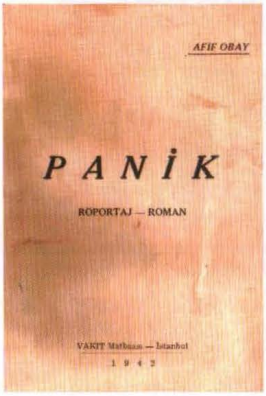
80'lerden sonra, özellikle 2000'li yıllarda Türk romanında görülen büyük artış ve tarih ilgisi II. Dünya Savaşı anlatılarına çeşitlilik kazandırdı. Bir yandan aile tarihlerinin ya da tarihi şahsiyetlerin hayat hikâyeleriyle, diğer yandan polisiye-aşk-macera türlerine uygun zeminiyle 1940'lı yıllar bir hafıza patlaması eşliğinde yeniden canlandırılıyor. Yer darlığı nedeniyle üzerlerinde uzun uzadıya duramıyorum. Tarihle ilgilenenlerin ilgisini çekebilecek olanları sıralamakla yetineceğim; *Salkım Hanımın Taneleri*, *Babam Aşkale'ye Gitmedi*, *Nefes Nefese*, *Bir Irkçının İhaneti*, *Madonna'nın Son Hayali*, *Çanakkale Rüzgârı* ve *Yahudi Efendi*.

GERÇEKLEŞMEYEN HAYAL

Doğan Akhanlı, *Madonna'nın Son Hayali* romanını ölümünden sonra Sabahattin Ali'nin üzerinden çıkan not defterindeki "Maria Puder öyle ölmedi" cümlesinden yola çıkarak kurgulamış ve *Kürk Mantolu Madonna*'daki Maria'nın izini sürmüş. Hikâye ilerledikçe, Maria Puder yavaş yavaş öte kemiğe bürünmeye başlar. Bir Maria Puder gerçekten yaşamış ve 1940'ta Polonya'ya sürülmüştür. Yani Auschwitz'e.. Anlatıcı, yakaladığı ipuçlarını takip eder. Filistin'e gitmek için Köstence limanına gelmiştir Maria ve kardeşi. Struma gemisiyle de İstanbul'a... "Gerisini tarih kitaplarından biliyorsunuz zaten," demek isterdim, ne var ki Struma faciası da resmi tarihimizin kara deliklerindendir; ders kitaplarına geçmemiş, yakın zamana kadar yüksek sesle dillendirilmemiş, ayıp yüzümüze vurulmamıştır. Yanı bileni azdır. Bu nedenle ben söyleyeyim: Maria'nın son hayali gerçekleşmeyecektir:

"Merak eden olursa, vapurun infilak ettiği an, Maria Puder'in son hayaline tutunduğunu söyleyebilirdim. İnanın çıkarsa, Maria Puder'in son hayalinin kırmızı elmaların çiçek açtığı mevsimlere doğru yol aldığını, müstakil bir evin bahçesine konduğunu, son hayalinin şahidi olduğumu anlatabilirdim. Maria Puder, kayın ağacının gölgesinde kuşların ve rüzgârın sesini dinleyerek karabasansız bir uykuya dalmıştı. Belki de az sonra uyanacak, başı Bulgaristan sınırında parçalanmamış olsa, başucunda Sabahattin Ali'yi bulacaktı."

Madonna'nın Son Hayali, insanlık suçlarıyla, hatırlamakla ilgili bir roman. Asıl hatırlanan, Nazilerin Yahudilere uyguladıkları soykırım ama cinayetler cinayetleri, katliamlar katliamları, acılar acıları çağırıyor. Mutlaka okuyun *Madonna'nın Son Hayali*'ni; önyargılarınızı bir kenara bırakıp öyle okuyun. Uyguladıkları politikalarla Struma yolcularını yaşadıkları topraklardan ayrılmak zorunda bırakan Alman hükümetini, konjonktür nedeniyle onlara arka çıkmayan İngiliz hükümetini, topraklarında Yahudi görmek istemeyen Arapları, dümeni bozuk Struma gemisini yolcularıyla birlikte bir gece vakti Karadeniz'in karanlık sularına sürükleyen "tarafsız" Türkiye Cumhuriyeti'ni ve gemiyi aynı gece sulara gömen Sovyet denizaltısını, hepsini bir fotoğraf karesine toplayın. Fotoğrafın arkasını çevirdiğinizde, "bir katliam hatırası" yazısını görecek ve Struma'nın 769 yolcusunun imdat çağrılarına sağırlaşan insanlığın sefaletini düşüneceksiniz. Peki ya o insanların ölüme giderken neler hissettiklerini hissedebiliyor musunuz? Kendinizi onların yerine, Yahudi, Ermeni, Çingene, Kürt, Türk, Arap, ezilen her kimse, onun yerine koyabiliyor musunuz? Adorno'nun neden Auschwitz'den sonra şiir yazılamaz dediğini işte o zaman anlayacaksınız.

Afife Obay'ın *Panik*'i, hikâyelerini savaşın tanıklıkları biçiminde mütalaa edebileceğimiz romanlardan.

Dönemin akıntıya karşı kürek çekeni, kuşkusuz Sabahattin Ali'dir. Savaş sürerken, Varlık Vergisi yürürlükteyken yazılan Kürk Mantolu Madonna, *Müslüman Türk genciyle Alman Yahudisi bir genç kızın aşkını anlatmasıyla bile şaşırtıcıdır.*

SAVUNMA HARCAMALARI,
OLAĞANÜSTÜ ÖDENEKLER, VARLIK VERGİSİ...

II. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA BÜTÇELER

NEVİN COŞAR

Savaş yıllarında iktisat teorisine egemen olmaya başlayan Keynesyen görüşün Maliye Bakanlığı tarafından benimsendiği söylenemezse de, bütçe açıkları konusunda esnek davranıldı. 1930'larda sıkı bir biçimde kontrol edilen açıklar, olağanüstü koşullarda artan savunma harcamaları nedeniyle savaş yıllarında kontrolden çıktı ve denk bütçe onaylanması ilkesi terk edildi. 1944 yılından itibaren bütçeler açıkla onaylanmaya başlandı. Buna rağmen, savaş sırasında denk bütçe ilkesinin, siyasal güvenliği sağlayan bir ilke olarak savunulmaya devam edildiği söylenebilir.

Varlık Vergisi'ni ödemeyenlerin eşyaları satışta.

Milliyet gazetesi Arşivi

Türkiye'de 1926 yılından itibaren denk bütçe-düzgün ödeme ilkesi ve sağlam para politikası istikrarlı bir mali düzenin temeli olarak görülmüştü. Ancak kamu mali sisteminin temel sorunu, yapılan reformlar ve düzenlemelere rağmen vergi gelirlerinin karışık ve dar kapsamlı bir vergi sistemi ile toplanmasıydı. Türk vergi sistemi, olağanüstü bir durumda bütçeye ek gelir sağlama esnekliğinden yoksundu. Bu yönüyle, II. Dünya Savaşı yıllarında sıkıntısı çekilen en önemli konu, savunma harcamalarının finansmanı oldu. Savaşın belirtileri giderek artmaya başladığında mali alanda biçimsel ve yasal yönden hazırlıklara başlansa da, maliye bakanının 1939 yılı bütçesini sunuş konuşmasında yaklaşan savaşa ilişkin herhangi bir vurgu yapılmamıştı. Savunma ve savaş ekonomisine ilişkin düzenlemelerin genel çerçevesini çizen Milli Korunma Kanunu savaş çıktıktan sonra yürürlüğe girmişti (19 Şubat 1940). Bütün ülkeler 1939 yılı öncesinde savaş ekonomisi uygulamasına geçmişken, Türkiye savaşa hazırlıksız yakalanmış, gergin dış ilişkiler ve çeşitli nedenlerle büyük ekonomik ve mali sıkıntılar yaşamıştı.

BÜTÇE HARCAMALARI

Savaş yıllarında hükümetin başlangıçta hedefi, bütçe denkliği ilkesinden uzaklaşmadan seferberlik giderlerini karşılamak ve ekonomiyi bu doğrultuda yönetmekti. Savaş, etkisini göstermekte gecikmedi ve 1939 yılı bütçesi denk bağlansa da uygulamada açık verdi; 1940, 1941, 1942, 1943 yılı bütçeleri denk onaylandı, uygulamada fazla verdi. 1944 ve 1945 yılı bütçeleri ise hem açık onaylandı, hem de uygulamada açık verdi. Savaş yıllarında Türkiye, Osmanlı döneminden kalan dış borçlarını erken ödemeye gidip eğitime özel önem verse de, en önemli harcama kalemi savunma giderleriydi. Tablo 1, genel bütçe ödenekleri ve kesin harcamaları ile savunma harcamalarının gelişimini göstermektedir. 1938 yılı sonrasında artmaya başlayan bütçe harcamaları 1942 yılında bir sıçrama göstermiş, bu artış eğilimi 1948 yılına kadar sürmüştür.

Savaş yıllarında savunma harcamalarının genel bütçe içindeki payı arttı. 1938 yılında genel bütçenin %30'unu oluşturan savunma harcamaları, 1939 yılında %43, 1, 1940 yılında %53, 2, 1941 yılında %55'e yükseldi. Savunma harcamalarındaki bu hızlı artış süreci bütçenin kaynak gereksinimini artırdı. Tablo 1'de görüldüğü gibi, genel bütçede ve Milli Savunma Bakanlığı bütçesinde başlangıç ödenekleri ile harcamalar arasındaki fark giderek büyüdü; bu fark, olağanüstü ödenekten kaynaklandı. Olağanüstü şartlar olağanüstü ödeneğin önce büyük kısmının, daha sonra tamamının savunmaya ayrılmasını gerekli kıldı. 1941 yılı bütçesinde savunma ihtiyaçlarını karşılamak üzere olağanüstü gelirlerin tümü savunmaya ayrıldı. Özellikle 1940 yılından itibaren ödenek ve gerçekleşme arasındaki farklar büyüdü, savunma harcamalarının büyük kısmı bütçe dışında gerçekleşmeye başladı. 1940, 41, 42 ve 43 yıllarında savunma harcamaları adi bütçe tahminlerinin çok üzerinde gerçekleşti. 1938 yılında savunma harcamalarının %46, 4'ünü, 1940 yılında %73, 2'sini, 1941 yılında %76, 1'ini ve 1942 yılında %79, 6'sını olağanüstü harcamalar oluşturdu. Savaş sonrasında bu oran giderek azalarak 1946 yılında %31, 4'e, 1947 yılında %23, 7'ye indi.

Refik Saydam hükümeti, Milli Savunma Kanunu ile döneme damgasını vurdu.

Varlık Vergisi Kanunu Şükrü Saraçoğlu döneminde çıkarılmıştı.

www.byegm.gov.tr

Varlık Vergisi, vergileme ilkeleri ve tekniği açısından olumsuz bir deneyimdi. Hukuk devleti ilkesini ön planda tutan cumhuriyet yönetimi, vergide genellik ve objektiflik ilkelerini zedeleyerek, vergiyi kişinin en basit itiraz ve temyiz haklarından yoksun olarak çıkarmıştı. Bu düzenleme ve uygulamalar, Türk maliye ve hukuk tarihinde olumsuz bir örnek olarak yer aldı.

1944 yılında kara, deniz, hava kuvvetleri, askeri fabrikalar ve Harita Umum Müdürlüğü, "Milli Müdafaa Bütçesi" olarak tek bir bütçede birleştirildi. "fevkalade tahsisat" adı altında bir kalemde toplanarak devletin ne kadar olağanüstü ödeneği harcayacağı, hangi harcamaların bu kaleme gireceği baştan bilindi ve bu, bütçeye biraz da olsa açıklık getirdi. Bu düzenleme devletin mali gücünün tek bir belgede (bütçede) görülmesini sağladığından, bütçe birliği açısından önemli bir adımdı.

Savaş yıllarında Maliye Bakanlığı ile Namık Zeki Aral arasında, *Maliye Dergisi* ve *Türk Ekonomisi* dergilerinde yazılan makaleler üzerinden, denk bütçe ve olağanüstü bütçe konularında yoğun bir tartışma yaşandı. Maliye Bakanlığı borçlanmayı normal, gerçek bir gelir kalemi olarak görürken, Aral böyle düşünmemekteydi. Aral'a göre bütçe açıkları gerçek gelirlerle karşılanıyorsa denk, borçlanma ile karşılanıyorsa açıktı. Olağanüstü ödenek uygulaması ise bütçe açıklarını artırmış, bütçe 1938 yılında 44, 5, 1939 yılında 125, 6, 1940 yılında 253, 6, 1941 yılında 198, 6 milyon lira açık vermişti (Aral, 1943: 278). Aral'a göre, savaş yıllarında düzgün ödeme ilkesi uygulanamamış, bütçenin birlik ve açıklık ilkeleri ihmal edilmişti. Maliye Bakanlığı'na göre borçlanmanın varlığı bütçenin açık olduğunu göstermiyordu, uzun dönem tesirli hizmetlerde (bayındırlık, savunma gibi) borçlanma kullanılabilirdi. Bu dönemde, bir önceki dönemde olduğu gibi bütçe açıkları ile borçlanma arasında doğrudan ilişki kurulmadı. Borçlanma, işin niteliği ve iktisadi ortam gibi kriterler ön plana alınarak değerlendirildi.

SAVUNMA BÜTÇESİNİN FİNANSMANI

Savaş ekonomisiyle birlikte yürütülen seferberlik harcamalarının finansmanı önemli sınırlamalar içeriyordu. Savaş içinde, bir yandan ihtiyaçların giderilmesi, öte yandan sağlam mali kaynakların bulunması gerekliydi. Bütçenin finansmanında vergiler önemli bir kaynaktı, ancak bütçe gelirlerinin yapısı artan ihtiyaçları finanse etme esnekliğinden yoksundu; örneğin, 1938 yılında bütçenin %65'i vergi gelirleri ile finanse edilirken, bu oran 1940 yılında %42.7'ye inmiş, vergilerde yapılan artışlarla 1941 yılında %51'e yükselmişti. 1942 yılına dek vergilere yapılan zamlar sınırlı düzeyde kaldı ve karışık bir halde bulunan vergi sisteminden yeterli kaynak sağlanamayınca, olağanüstü ödeneğin (savaşın) finansmanı büyük ölçüde parasal kaynaklardan sağlandı. Savaşla birlikte sağlam para politikası terk edildi. 1940 yılında banknot miktarı 281. 4 milyon TL'den 403. 5 milyona çıkarak %43. 4, 1941 yılında %27, 1942 yılında %43. 2 oranında artış gösterdi. 1943 yılında %9. 3 oranında artarak 802 milyona ulaştı. Genelde borçlanma politikasında kısa ve uzun vadeli borçlanma arasında dengeye önem verilirken, savaş yıllarında bu denge kısa vadeli borçlar lehine değişti, kısa vadeli borçların toplam borçlar içindeki payı %80'e ulaştı.

Para arzındaki genişleme, üretim ve ithalat artmadığından enflasyona neden oldu. Azalan üretim ve ithalata, mal kıtlığı ile ulaşım ve dağıtımdaki bozukluklar da eklenince, iktisadi hayat bürokrasinin kontrolünden çıktı. 1942 yılının şubat ayından itibaren fiyatlarda büyük artışlar görüldü, yaz ayların-

Tablo 1

Olağanüstü ve gerçekleşen savunma harcamalarının genel bütçe içindeki payı

Milli Savunma Bakanlığı (MSB) Genel Bütçe (Milyon TL)

Yıllar	Adi (a)	Olağanüstü Harcama (b)	Harcama a+b= (1)	b/1 %	Tahmin (2)	1/2 %	Gerçekleşme (3)	1/3 %
1938	82.6	11. 7	94.3	12.4	249.9	37.7	314.7	30
1939	91.1	78.9	170.0	46.4	261.1	65.1	394.4	43.1
1940	78.0	212.7	290.7	73.2	268.5	108.2	546.5	53.2
1941	77.1	245.6	322.7	76.1	309.7	104.2	586.4	55.0
1942	101.5	395.5	497.0	79.6	394.3	126.0	918.5	54.1
1943	116.0	426.5	542.5	78.4	486.7	111.5	1037.2	52.3
1944	139.7	376	554.3	66.7	952.4	58.2	1082.9	51.2
1945*	87.1	179.3	247.9	70.0	603.4	41.4	605.0	41.0
1946	149.9	115	365.2	31.4	990.6	36.9	1024.3	35.6
1947	247.5	115	485.3	23.7	1136.2	42.7	1572.7	31.0

Kaynak: Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri. 1924-1995, Ankara, 1996'dan derlendi.
* 1945 yılı bütçesi 7 aylıktır.

Tablo 2

II. Dünya Savaşı yıllarında toplanan olağanüstü vergiler (Milyon TL)

Vergiler	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948
Varlık		270.3	47.2					
İhracat	4.0	21.9	34.0					
Tekel Müdafaa		4.1	66.5	95.7	52.9	92.5	85.8	100.1
PTT Müdafaa	0.9	2.1	2.7	3.3	2.0	3.8	3.1	3.2
Bina Müdafaa	2.2	2.9	3.1	3.4	2.0	3.6	3.0	4.1
Kibrit Müdafaa				6.5	6.2	7.8		
Şekerden Ek İstihkak				72.4	40.0	55.4	46.5	48.1
Toprak Mahsulleri			60.0	47.3	66.9			
Gümrük Çıkış				16.6	12.8	7.8		
Toplam	7.1	301.3	213.5	245.2	182.8	170.9	139.0	155.5
Diğer Olağanüstü V.*	64.2	76.1	105.5	117.1	69.7	126.7	217.6	221.9
Toplam Olağanüstü V.	71.3	377.4	319.0	362.3	252.5	297.6	356.6	377.4

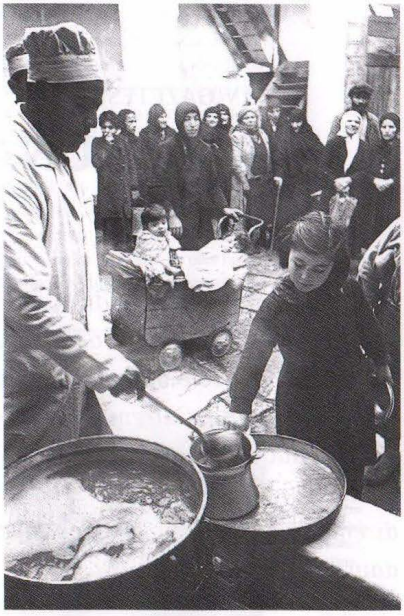
da ise Milli Korunma tedbirlerinin yürütülmesi çok güçleşti. 1941 yılına göre fiyat endeksi 175. 3'ten 339. 6'ya çıkarak %98 arttı. 1941 ve 1942 yıllarında buğday ürününün azlığı yiyecek sorununu ön plana taşıdı ve karaborsanın kapsamı genişledi. 1942 yılının ocak ayında vurguncular için 10 yıla kadar hapis ve on bin lira para cezası getirildi, memurlara ve Kamu İktisadi Teşebbüslerinde çalışanlara yönelik olarak "Fevkalâde Hallerde Haksız Olarak Mal İktisap Edenler Hakkında Kanun," mayıs ayında ise iki kez çeşitli vergileri artıran Fevkalâde Zam Kanunları çıkarıldı. Ancak, vergilemede sınıra gelinmişti; dış politikada ise zor günler yaşanıyordu. Refik Saydam'ın ani vefatından sonra başbakan olan Şükrü Saraçoğlu kontrolleri kaldırdı ve fiyatları serbest bıraktı, buna rağmen üretim beklendiği gibi artmadı, var olan enflasyonist süreç, karaborsa ve vurgunculuk önlenemedi. Türkiye'de diğer ülkelerde olduğu gibi üretim artışını teşvik edecek ve işgücü eksikliğini giderecek tedbirler alınamadı, örneğin çalışma saatlerinin artırılması, kadınların çalışma hayatına çekilmesi gibi (Aral, 1945).

Savaş yıllarında Kazanç, Hayvanlar, Bina, İç istihlak ve Muamele vergilerine ve ithalattan alınan muamele vergilerine zamlar yapıldı, ayrıca bazı vergilere "Müdafaa Vergisi" adı altında ek zamlar getirildi. Sık sık yapılan bu düzenlemeler sonucunda vergi sisteminde karışıklık arttı. Dar kapsamlı ve adaletsiz bir yapıya sahip olan Türk vergi sisteminde, vergi gelirlerinin büyük bölümü dolaylı vergilerden ve ücretlilerden alınan stopajlardan sağlanıyordu. Ticari gelirlerden sadece kazanç vergisi alınıyordu ve verimi düşüktü. Tablo 2, savaş yıllarında toplanan olağanüstü vergileri göstermektedir. Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi II. Dünya Savaşı'nın en şiddetli döneminde, devletin gelir ihtiyacını sağlamak üzere çıkarıldı. Ancak, mali koşulların yanında Türkiye ekonomisinin bazı özellikleri bu verginin uygulama yönünü etkiledi. Bu, devlet ve burjuvazi ilişkileriydi. Bu vergiden 1942 yılında 270. 3 milyon lira, 1943 yılında 47. 2 milyon lira gelir sağlandı. Varlık Vergisi, 1942 yılında tedavülde bulunan paranın %43'üne eşdeğerde bir parayı tedavülden çekerek ekonomiye olumlu bir katkıda bulunurken, vergi gelirlerinin artmasında ve bütçenin finansmanında önemli bir paya sahip oldu (Ökte, 1956). 1942 yılında vergi gelirlerinin bütçe harcamalarını karşılama oranı %70.1'e yükseldi.

Tablo 2'de görüldüğü gibi, Toprak Mahsulleri Vergisi 1943 yılında 60 milyon, 1944 yılında 47. 3 milyon, 1945 yılında 66. 9 milyon lira gelir sağladı. Bunun dışında Tekel ve kibritten alınan Müdaafa vergileri 1944 ve 1945 yıllarında önemli gelir sağladı. Olağanüstü vergilerin toplanmasına 1949 yılına kadar devam edildi. Savaş şartları, vergi gelirlerinin tahmin ve gerçekleşmeleri arasındaki farkı artırdı. Bunun büyük bölümü olağanüstü gelirlerden kaynaklandı. 1939 yılında 250 milyon liralık vergi toplanması öngörülürken, tahsilat 388 milyon lira oldu; 1940 yılında sırasıyla 256 milyon ve 552 milyon, 1941 yılında 296 ve 652 milyon, 1942 yılında 375 ve 983 milyon, 1943 yılında 468 ve 1038 milyon, 1944 yılında bu açık göreli olarak azaldı, 876 milyon tahmin ve 1079 milyon tahsilat yapıldı.

DEĞERLENDİRME

Savaş yıllarında maliye idaresi klasik anlamda bütçe denkliği ilkesinden uzaklaştı. O yıllarda iktisat teorisine egemen olmaya başlayan Keynesyen görüşün Maliye Bakanlığı tarafından benimsendiği pek söylenemese de, bütçe açıkları konusunda daha esnek davranılmaya başlandığı görüldü.

II. Dünya Savaşı yıllarında yoksullara yemek yardımı.

Denk bütçe onaylanması ilkesi terk edildi. 1944 yılından itibaren bütçeler açıkla onaylanmaya başlandı. Bunu rağmen, savaş sırasında denk bütçe ilkesinin, siyasal güvenliği sağlayan bir ilke olarak savunulmaya devam edildiği söylenebilir. II. Dünya Savaşı yıllarında vergi politikasının temelini mali amaçlar oluşturdu. Sık sık yapılan düzenlemeler sonucunda vergi sistemindeki karmaşa arttığı gibi, beklenen gelir de elde edilemedi. 1945 yılına gelindiğinde Maliye Vekili Nurullah Esat Sümer maliyenin sadece mali kaygılarla davranmasının yarattığı sorunları ifade ederek, ilk kez devlet maliyesi ile ekonomi arasında bütünlük kurmaktan söz ediyordu.

NEVİN COŞAR
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

KAYNAKLAR

Aral, Namık Zeki (1944). "1943-44 Bütçesi Mali Vaziyet Nakdi Vaziyet," *Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi*, 7: 2

Aral, Namık Zeki (1945). "1945 Bütçesi Müzakereleri Münasebetiyle," Türk Ekonomisi, 25.

Coşar, Nevin (1997). "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Kamu Finansman Politikası", *Para ve Finans Ansiklopedisi*, (İstanbul: CreativeYayıncılık, cilt III): 801-814.

Coşar, Nevin (2004). *Kriz, Savaş ve Bütçe Politikası*, (İstanbul: Bağlam Yayınları)

Ergun, Feridun (1942). "Türkiye Harp Maliyesi (1939-1942)" *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 4: 2, İkinci Kanun.

Koçak, Cemil (1985). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi. 1938-1945*. (Ankara: Yurt Yayınları).

Maliye ve Gümrük Bakanlığı (1995). *Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri, 1924-1995*, (Ankara).

Maliye Vekaleti (1943), "Cumhuriyet Maliyesi," *Maliye Mecmuası*, 8: 28, 179-87

Ökte, Faik (1951), *Varlık Vergisi Faciası*, (İstanbul: Nebioğlu Yayınevi).

TAN GAZETESİNDE

1940 YUNAN-İTALYAN SAVAŞI

ZUHAL MERT

II. Dünya Savaşı esnasında Türk hükümetlerinin tutumu uluslararası konjonktür tarafından şekillenmiş, basın yayın, Türkiye'nin savaş dışı kalmasını sağlayacak yönde sıkı kontrole alınmıştır. Yunan-İtalyan savaşında, Yunanistan'ın İtalyan işgali karşısındaki direnişi başlangıcından sonuna dek çeşitli nedenlerle Türk kamuoyundan destek görmüştür. İtalya 28 Ekim 1940'ta Yunanistan'a saldırdığında Türk hükümeti ve gazeteleri bu işgal girişimine karşı Yunanistan'ın direnişini desteklemişlerse de ülkeyi savaşa sokmamak konusunda özenli davranmışlardır.

Avrupa, 1 Eylül 1939-8 Mayıs 1945 döneminde dünya tarihinin en yıkıcı savaşlarından birini yaşamıştır. O yıllarda, savaş ve uluslararası gelişmeler o kadar baskın ve hayati olmuştu ki, günlük yaşam ve iç politikadaki her konu, savaş ve savaşan ideolojilerden bağımsız düşünülemez hale gelmiştir. Bu durum, iki dünya savaşı arası dönemde, "faşizm savaş anlamına gelir" deyişinin[1] yerleşmesine yol açan gelişmelerin bir sonucuydu. 1930'larda, Avrupa'daki çekişmelerin uluslararası bir güç dengesi oluşturma sürecinden çıkıp, özellikle Batı'da uluslararası bir iç savaşa benzemesi[2] Türk kamuoyunda da birtakım etkiler yaratmış, o döneme has bir düşünsel savaşa yol açmıştı. Bu savaşta Türkiye'deki gruplaşma da, demokratik dünya ile otoriter dünya arasındaki çatışmadan etkilenmiştir. Sol ideolojik eğilimdeki gruplar liberal demokratlarla birlikte demokratik dünya tarafında yer almış, bu temelde dünyanın faşizm derdinden kurtulması için, özellikle savaş yıllarında Amerika ile Sovyetler Birliği'nin "doğal" bir işbirliği içinde olması gerektiğini savunmuşlardır. Bu durum dünyadaki genel trendin bir parçasıydı. O dönemde dünyada en doğrudan yanıtlanan çağrı, antifaşist birlik çağrısıydı çünkü faşizm çeşitli türden liberalleri, sosyalistleri, komünistleri, her türden demokratik rejimi ve Sovyet rejimini yok edilmesi gereken düşmanlar olarak tanımlıyordu.[3] 1930'larda Batılı entelektüeller, özellikle de gazeteciler faşizme karşı harekete geçen ilk tabaka olurken,[4] Türkiye'nin de bundan etkilenmesi doğaldı. Bu bağlamda sol eğilimli *Tan* gazetesi gibi pek çok Türk gazetesi faşizme karşı yayınlar yapmıştır.

4 Aralık 1940. *Tasviri Efkâr*, **s. 1. Resim altı: "Sıkı bir takipten sonra Yunan efzunları istirahat halinde."**

SAVAŞA DOĞRU TÜRKİYE

Tüm bu gelişmelerin ortasında Türkiye savaşa sürüklenen Avrupa'yı büyük bir endişe ile izlemiş, diğer birkaç Balkan devleti gibi barışçıl platformları desteklemiştir. Buna en önemli örnek, Yunanistan ve Türkiye'nin, Akdeniz'de ve Balkanlar'da İtalyan tehdidini bertaraf etmeye ve statükoyu korumaya yönelik olarak yürüttüğü, antirevizyonist bir bölgesel çaba olan Balkan Paktı'dır.[5] Türkiye, özellikle Balkan Paktı ile Balkanlar'da herhangi bir Bulgar veya İtalyan saldırısında Yunanistan'ın yanında olacağını beyan etmiştir.[6] Hem Türkiye hem de Yunanistan Mihver devletlerin hegemonyalarına karşı İngiltere'nin yanında yer almış, ancak savaş dışı kalmaya çalışan ülkeler olarak takip edilmesi son derece zor bir denge politikası yürütmeye çalışmışlardır.

Türk hükümetlerinin tutumu uluslararası konjonktür tarafından şekillenmiş, basın yayın, Türkiye'nin bu doğrultuda savaş dışı kalmasını sağlayacak yönde sıkı kontrol altına alınmıştır. Bunun önemli bir nedeni,

o yıllarda ulusal basındaki yazıların, savaşan tüm devletler tarafından o devletin eğiliminin bir göstergesi olarak algılanmasıdır. Bu doğrultuda, Türkiye'de de ulusal dış politika yapımında basın bir araç olarak kontrol edilmesi ve hatta yönlendirilmesi gereken bir aygıt olarak görülmüştür. Gazeteler iç politika hakkında yazı yazarken, hükümetin uyguladığı sıkı tedbirler ve sansürlerden dolayı son derece dikkatli davranmaktaydılar.[7] Süreli ya da süresiz kapatma cezaları yanında, gazetelerin ihtiyaç duyduğu ekipmanların ve finansal kaynakların temini konusunda da uygulanan kontrol ile hükümetin istediği denetimi sağlaması hiç de zor değildi.[8] O dönemin önde gelen pek çok gazetesi uzun süreler kapatma cezaları almıştır. Örneğin *Cumhuriyet*, Yunan-İtalyan savaşı başladığı esnada altı aylık cezasından dolayı kapalıdır. Bu anlamda Türk kamuoyunun -ki bu sadece okuryazar kitlesiyle sınırlıdır- tepkisinin tüm farklılıklarıyla basın yayın organlarına yansıması oldukça güçtür.

Durum Yunanistan'da da pek farklı değildi. Her iki ülkede de, o dönemdeki rejimlerinin nitelikleri, sıkı kontrol ve baskılar göz önüne alınırsa, diktatörlüğe yakın bir çizgi sergilemekteydi. Gerek Yunanistan, gerek Türkiye'de, o yıllarda popüler olan "özgün ideoloji" tartışmaları ile kendilerine has bir rejim yaratma çabası ve iddiası vardı. Türkiye için bu Kemalizmken, Yunanistan'da "4 Ağustos rejimi" idi. 4 Ağustos rejimi "üçüncü Yunan medeniyeti" ideali çerçevesinde, İtalyan faşizmi ve Alman Nazizminin bazı özelliklerini taşıyan[9] ve General Metaxas'ın "aile-millet-kilise" üçlüsüne dayandırılan bir rejimdi.[10] Her iki ülkede de otoriter eğilimlerin güçlü olması, kısmen o dönem için faşist ideolojinin Avrupa'da yaratmış olduğu etkilerle ilgilidir. Ulusal başarı ve gurur kaynağı sayılan öğelerin altını çizerek "ulusal üstünlük yarışı"nda yer edinme gayreti, özellikle nispeten küçük ve zayıf uluslar için bir tür adaptasyon çabası gibi görülmektedir. Kısmi rejim benzerliklerinin bir diğer nedeni ise faşist ve Nazi partisinin dikkatini çekmemek, böylece askeri açıdan çok daha güçlü olan Mihver devletlerinin antipatisini kazanmama çabasıdır. Her rejimin niteliği o dönemde faşizmden farklılıklar içermekte, ancak yine de basın yayın politikası gibi konularda otokratik eğilimler segilemekteydi.[12] Örneğin, Türkiye'deki 1931 Basın yasasının, "devletin kişiliğine karşı suçlar" kısmının 1938'de yeniden tanımlanmasına yönelik çalışmalarda, 1930 faşist İtalya'sının ceza hukukundan alıntılar yapılmıştır.[13] Tüm faşist eğilimlere rağmen, her iki ülke hükümetlerinin İngiltere'nin başını çektiği blokla yakınlığı göze çarpmaktaydı. Sürdürülmeye çalışılan politika, savaşan taraflar arasında bir tür denge sağlamaya yönelikti.

***Tasviri Efkâr*, 1 Kasım 1940, s. 1. Resim altı: "Bayramı neş'eli ve müsterih geçiriyoruz çünkü Türk ordusunun kudretine inanıyoruz."**

31 Aralık 1940, *Tan*, s. 1. Resim altı: "Cepheye giden bir Yunan askeri çocuğuna veda ediyor."

"Bu medeniyet namına, eski ya da yeni nizam namına ülkelere esaret getiren rejimlere ve taunlara karşı söyleyecek bir sözümüz vardır: Biz kendi kendimize çoğaltmak, ülkemizi onartmak, ve içimizdekileri yaşatmak istiyoruz. (...) Senden ne medeniyet, ne nizam, ne âtıfet bekliyoruz. Gölge etme başka ihsan istemem. Bu istiklal mücadelesinden geçmiş bir milletin parolasıdır."

iki ülkede de yasal düzenlemeler ve hükümetin iç politikada uyguladığı yöntemler bu anlamda paralellik sergilemekteydi. İnönü'nün "Milli Şef" politikası ve Metaxas'ın "Arhigos-Yunanlıların Şefi" politikası birbirinden çok da farklı sayılmazdı. Her iki ülkede de[11] tek liderin ulusal birlik simgesi olarak yüceltilmesi gibi otokratik hükümetlerde görülen uygulamalar söz konusuydu. Türkiye'deki siyasi İtalya'nın Akdeniz'i, Roma dönemindeki gibi bir İtalyan etki sahasına dönüştürme çabası Akdeniz havzasında etkin deniz gücü olan İngiltere ile karşı karşıya gelmesine yol açıyordu. İtalya bu amaç için üçayaklı bir strateji geliştirmişti.[14] Bunun ilk iki ayağı Habeşistan ve Mısır idi. Bu şekilde Doğu Afrika kontrol altına alınmak istenmişti. Üçüncü ayak ile bu hegemonya Doğu Akdeniz'de hâkimiyete

Muvaffak İhsan imzalı karikatür, *Tan*, 3 Aralık 1940, sayfa 1.
"- Acaba nereye kaçtı?
- Şu izleri takip edersek saklandığı yeri buluruz!"

dönüşecekti; bu ayak, Yunanistan idi. Bu doğrultuda, Arnavutluk'un işgalini takibeden 1940 yılının 28 Ekim'inde İtalya Yunanistan harekâtına başlamış oldu.

Harbe iştirak eden Arnavutlar

Türkiye'de Yunanistan'a verilen bu desteğin en güzel yansımalarından biri de askere uğurlama törenlerinde yaşanmıştır.

"Yunanistana gitmek isteyen Arnavutlar," *Tan*, 30 Kasım 1940, s. 2.

"Yunanistan lehine harbe iştirak etmek üzere, şehrimizdeki Arnavutluk Konsolosluğuna müracaat eden Arnavut tebaası gençlerin sayısı 2600'ü bulmuştur. Bunların içinde Arnavutluk ordusu zabitlerinden olup, Türkiye'ye iltica etmiş bulunan 200 kişi de vardır. Bunların Yunanistana gönderilip, gönderilmeyeceğine dair bugünlerde bir karar verilecektir."

Yeni imparatorluk kurmak hülyası

"Mihver Devletleri Dünyayı Paylaşmak İstiyorlar." M. Zekeriya Sertel, *Tan*, 29 Eylül 1940, s. 1.

"Dava ve harp şimdi hakiki şekil ve mahiyetini almıştır. 1940 harbi eski bir imparatorlukla, yeni imparatorluklar kurmak hülyasını güdenler arasında cereyan eden ve yalnız Avrupaya inhisar eden bir harp değil, içine bütün dünya milletlerini alan cihana şâmil bir harp manzarası göstermiye başlamıştır.

Harp bu şekil ve mahiyeti alınca ilk önce Amerika kendi vaziyetini tayine mecburdur."

TÜRK BASININDA YUNAN-İTALYAN SAVAŞI; *TAN* ÖRNEĞİ

Yunan-İtalyan savaşında, Yunanlıların İtalyan işgali karşısındaki direnişi başından sonuna dek çeşitli nedenlerle Türk kamuoyundan destek görmüştür. İtalya 28 Ekim 1940'ta Yunanistan'a saldırdığında Türk hükümeti ve gazeteleri bu işgal girişimine karşı Yunanistan'ın direnişini desteklemişlerse de ülkeyi savaşa sokmamak konusunda özenli davranmışlardır.

O dönemin önde gelen gazeteleri olan *Ulus, Cumhuriyet, Akşam, Tan, Vatan, Tasvir, Son Posta, Tanin, Sabah* ve *Vakit*[15] Yunanistan'ın mücadelesini günü gününe takip etmiş ve kendi ideolojik eğilimlerinin izlerini taşısa da, bir şekilde Yunanistan'ın İtalya karşısında verdiği mücadeleyi övmüşlerdir. "Orta yolcu"[16] olarak tarif edilebilecek olan *Ulus*, hükümete oldukça yakındır. Bu nedenle "Müttefik devletler ile yakın, ancak Mihver devletleri kızdırmamak konusunda dikkatli,"[17] *Ulus* ve onun çizgisindeki yayınlar da yine Yunan halkının verdiği mücadeleye övgüler düzmüştür. Sağ çizgide ve daha Mihver destekçisi gazeteler olan *Cumhuriyet, Tasviri Efkâr* ve *La Republique*[18] militer yaklaşımlar, askeri güç ve iradeyi ifade eden yazılar ve resimlere yer vererek bu desteği ifade ederken,[19] Müttefik devletlerin destekçisi *Vatan, Tan, Yeni Sabah, Haber* ve *Son Telgraf* gazetelerinde[20] kullanılan terminoloji farklılık göstermektedir. Özellikle, *Tan* gibi sol eğilimli gazetelerde bu ifade farklılıkları daha da belirgin bir hal almaktadır. Örneğin *Tasvir* haberi, "İtalyan Yunan Harbi Başladı – Yunan ordusu kahramanca döğüşerek İtalyan müdafaa hattını bir noktadan yardı ve 13 kilometre ilerledi,"[21] olarak aktarırken, *Tan*, "İtalya, Yunan Topraklarına Tecavüz Etti - Ellen milleti, silâha sarıldı ve mütecavize mukavemete başladı,"[22] şeklinde bir başlık atmıştır. Türk basınında Yunanistan'a verilen büyük desteğin kullanılan dile yansımasının bir diğer örneği de Türkiye'de yaygın şekilde kullanılan ve "İon"dan gelen "Yunan" kelimesi yerine Yunanlılarca kullanılan Ellen (Hellen) ifadesinin kullanımıdır.[23]

Yunanistan'ın direnişine verilen büyük desteğin çeşitli nedenleri vardır ve gerekçelerini temel olarak iki kategoride toplayabiliriz: Güncel güvenlik tehditleri ve yakın tarihten gelen psikolojik arka plan. Güncel güvenlik tehditleri, pek tabii ki uluslararası atmosferdeki savaş gerginlikleri ve faşist İtalya ile Nazi Almanya'sının saldırgan politikalarıdır. Sıkı denetim altındaki Türk basını, hükümetin de karşı olduğu İtalyan yayılmacılığı ve bunun yarattığı tehdide karşı yazılar yayımlamış, günlük gazeteler her gün dış haberlere önemli yer vermişlerdir. Bu haberlerde, hükümetin de isteğiyle İngiltere ve Yunanistan'ın başarıları ön plana çıkarılmıştır.

3 Aralık 1940'ta *Tan*'da yayımlanan Muvaffak İhsan imzalı bir karikatür de, bu bakış açısını çok güzel özetlemektedir (yukarıda). Bu karikatürde, Yanya dağlarında Yunan Efzunlarının General Papagos'un komutasında ve İngilizlerin desteğiyle İtalyanları nasıl kovaladığı ve İtalyanların "korku"ları resmedilmektedir!

Yunanlıların direnişi Türk gazetecileri tarafından desteklense de, Türkiye'nin savaş dışı kalması gerektiği daima özenle vurgulanmıştır. Son gelişmelerin analizleri yapılırken, gazetelerde, "doğru tarafta yer alma" refleksi ile Türkiye için "tehdit" ve "çıkar" algılamaları hakkında tartışmalara yer verilmiştir. İtalya'dan Akdeniz havzasına yönelen tehdit de bir güvenlik sorunu olarak incelenmiştir. İtalya, Türkiye'de hiçbir zaman Almanya'yla eşdeğerde bir güç olarak algılanmasa da, Türk basınında İtalyan yayılmacılığı eleştirilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndaki gelişmeler ve İtalya'nın Anadolu'daki yayılmacı politikaları da bu anlamda sürekli gönderme yapılan bir psikolojik etmen olmuş, bu doğrultuda Yunanistan desteklenmiştir.

Alman ve İtalyanların savunmakta olduğu "yeni düzen" arayışlarında, Türkiye ve Yunanistan'a yönelen eleştiriler de gözdağı verilmesi gereken bir çeşit güvenlik tehdidi olarak algılanmaktaydı. Bunun nedeni, zaman zaman İtalya ile gerginleşen ilişkilerdir. Özellikle Balkanlar'ı hedef alan yayılmacılık ve revizyonizm politikalarından duyulan rahatsızlık ve tedirginlik hemen tüm gazetelerde açıkça görülebilir. Ayrıca, gazetelerin hemen hepsinde halkların barış içinde yaşaması gerektiği fikri de az ya da çok belirtilmektedir.

Bu güvenlik kaygısı, İtalya'nın askeri operasyonunun Selanik'i hedeflediğini açıklayarak Yunanistan'daki harekâtına başlamasının ardından yayımlanan çeşitli resimlerde ifade edilmiştir. Örneğin, İtalya'nın Yunanistan'a saldırmasının birkaç gün sonrasında sağ görüşlü gazetelerden *Tasviri Efkâr*'da, 1 Kasım 1940 tarihinde yayınlanan bir resimde (bkz s. 75) görülmektedir. Resimde Türk askeri sırtını Anadolu'ya dönmüş, Balkanlar'dan gelebilecek bir tehdide karşı hazır şekilde beklemektedir. Bu tür resimlere sağ görüşlü gazetelerde daha sık rastlanmaktadır.

Bu yıllarda, gazetelerde yazıları yer alan Türk entelektüellerinin profili önemlidir. Gazetecilerin çoğu Osmanlı'nın son dönemlerini yaşamış, dolayısıyla merkezi daha sonra İstanbul'a kayan, Selanik ve Makedonya'daki düşünsel gelişimin bir parçası olmuş kişilerdi. Farklı görüşlerdeki pek çok gazetecinin, Balkanlar'a dair haberler verirken Osmanlı dönemine atıfta bulunduğu görülür. Çoğunun ilk gazetecilik yılları, imparatorluğun son yıllarındaki toprak kayıpları ve büyük emperyalist güçlere karşı yapılan ve kadrocular tarafından antiemperyalist olarak tanımlanan Türk Kurtuluş mücadelesi içinde geçmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın anılarının etkisinde, İkinci Dünya Savaşı'ndaki olayların analizini yapmaya çalışmaktaydılar. Bunu yaparken de yaşamış oldukları "varoluş savaşı"na referanslar vardır. Ancak bu entelektüel zümre her ne kadar bir imparatorlukta yetişse de, uluslaşma sürecinden geçmiş ve farklılaşmıştır. Buna örnek olabilecek pek çok çarpıcı yazı ve yorum gazetelerde yayımlanmıştır. Arka planda kalan imparatorluk geçmişinin izleri, bazı yazılarda uluslaşma sürecinin izleriyle birlikte görülür. Sabiha Sertel'in *Tan*'da yayımlanan makalesinden alınan ve aşağıda verilen ifadeleri buna güzel bir örnek teşkil eder.

"Nereye gidiyorsun Hasan? Bu dağların aşağısında, hürriyetini, istiklalini müdafa için dövüşen Rum deli-

Sabiha Zekeriya Sertel: "Panteondan gelen bu ses... bütün insanlığın vicdanında mâkes bulacaktır"

Görüşler/Sabiha Zekeriya Sertel: "Gölge Etme, Başka İhsan İstemez!" *Tan*, 20 Ekim 1940, s. 1.

"Milletin mecmuunu gösteren yekûnu bulmak için bugün iktek sayıyoruz. (...) En kötü şartlarda bile nüfus bir tezayüt gösterir. (...) sıhhi, iktisadi, içtimai çarelerin fevkinde nüfusu artıran en büyük amil sulhtür.

17inci cumhuriyet tarihini dolduran Türk milleti, saltanat ve meşruiyet devirlerinden teslim aldığı adedi 18 veya 20 milyona çıkarmışsa, bunu ancak sulha borçludur. Bunun içindir ki tecavüzi harp sergüzeştini tarihe bırakmış, çarpışan devletlerin menfaat ziddiyetleri arasında kendini harcetmemek için, müdafaa harbinin siperleri içine çekilmiştir. (...)

Biz kıtaları paylaşan, insanları köleleştiren, insanlık tarihini cihangirlerin iradesi ile bir harpler ve istilâlar seyri haline getiren medeniyete, istiklâl mücadelesini yaptığımız günlerde arkamızı çevirdik. Biz ne müstemleke, ne de istismar edecek köle istiyoruz. Bu medeniyet namına, eski ya da yeni nizam namına ülkelere esaret getirten rejimlere ve taunlara karşı söyleyecek bir sözümüz vardır: Biz kendi kendimize çoğaltmak, ülkemizi onartmak, ve içimizdekileri yaşatmak istiyoruz. (...) Senden ne medeniyet, ne nizam, ne âtifet bekliyoruz. Gölge etme başka ihsan istemem. Bu istiklal mücadelesinden geçmiş bir milletin parolasıdır."

Görüşler/Sabiha Zekeriya Sertel: "Debreli Hasana Mektup." *Tan*, 7 Kasım 1940, s. 1.

"Hassai Hümayunda neferdin. Saray kapısı önünde bekçi idin. Senin çınar gibi gövdende, kurşun işlemeyen bir iman, saldıranın karşısında ya şeref ya ölüm diyen korkusuz bir yürek sezenler, seni getirip bu kapının önüne nöbetçi yaptılar. (...)

Debre dağlarının arkasında esen hürriyet havası, seni bu saray kapısından aldı, omuzlarında silah, belinde mavzer, elinde süngü dağları aşındıran isyan müfrezelerinin arasına kattı. Hürriyeti istiyordun, istiklal istiyordun. Balkan dağları bu hürriyet için dövüşenlerin kaniyle yıkandı. Seni alkışladım. Balkanların ortasında kurulan minnacık krallığın kime ne zararı vardı. Varsın hür yaşasınlar. Sen de öyle sandın. (...) Balkan Harbinde verilen hürriyeti, Cihan Harbi üfledi, seni bir senyorun sarayına kul eyledi. (...) Dün haşmetli bir sultanın ertesi gün heybetli bir kralın vesayeti altında kanat çırpan bir kuştun. (...) Bugün Roma İmparatorluğuna göz koyan (...) bir cihangirin kölesisin. (...) Hürriyet ve istiklallerin önüne, ölüm kervanları gibi dikilen bu ordu, şimdi seni rüzgârların önüne katılmış bir habbe gibi önüne kattı. (...)

Görüşler/Sabiha Sertel: "Panteon'dan Gelen Ses." *Tan*, 12 Kasım 1940, s. 1.

"Dün Yunan Gazeteciler Birliği Panteon'dan bütün dünya yazıcılarına hitabetti; uğradıkları haksız tecavüz karşısında bütün dünya matbuatını bu haklı davalarını müdafaya, manevi müzaherete davet etti.

Panteondan gelen bu ses, liberal, faşist hangi isim ve çehre altında gelirse gelsin, istilâcı emperyalist ordulara karşı isyan eden bütün insanlığın vicdanında mâkes bulacaktır.

Yirminci Asrın tarihi milli kurtuluş mücadelesi yapan ve destanlar yaratan milletleri kaydederken, Yunanistana da hakettiği yeri verecektir. Çin, Ispanya, Habeşistan bu tarihe üç destan hediye ettiler. Şimdi de Yunanistan yeni bir Iliada yazıyor. (...)"

kanlısının attığı kurşun, müşterek düşmanın göğsünü arıyor. Bu dağın aşağısında, hürriyet geçidinin önünde dövüşen Rum gencinin göğsüne atacağın her kurşun, kendi istiklaline sıktığın kurşundur. Dön geri Hasan!.. Bundan öteye yollar esarete çıkar. Esaret içinde ölümün, günü, gecesi, yeri, yurdu, zamanı, mesafesi yoktur. Çınar gövdeni dağlara ser de zafer alaylarının ayakları takılı kalsın...

"Fena türkçe konuşan Yahudiler"

Günün Meselesi/Naci Sadullah: "Türkçe!" *Tan*, 12 Ekim 1940, s. 2.

"Türkçe konuşmayan, veya fena türkçe konuşan Yahudiler varmış: Bunu bir milli asabiyet mevzuu yaparak ateş püskürten muharrirlerin lisanına bakın: Bakımsız yan sokaklara benzeyen yamuru cümlelere sokulan zavallı türkçe, katır çiftesi yemiş insan suratına dönmüştür.

Mahkeme ilanları, öztürkçe ile fasih arapçanın zıfaf yatağı gibidir. Daha dün, Anadolu Ajansı 'mukabelebilmisil'i 'bilmisil mukabele' şekline sokup, 'türkçe'ye, daha doğrusu türkçenin bugünkü bedbaht haline çevirmişti.

Resmi ilanların çoğu 'öztürkçe' ile acemice yontulmuş 'Osmanlı kalemi'nden çıkmadır. Radyo spikerile meydan hatibi bile türkçeyi, Laz taklidi yapan Kurt şivesiyle konuşuyor, ve biz Yahudinin doğru belleyip dürüst konuşmadığından şikâyet ettiğimiz türkçenin hangi dil olduğunu bilmiyoruz. (...)"

Hasan, düşmana el verir, kahpedir demesinler..."

Bu bağlamda Yunan-İtalyan savaşı nispeten daha güçsüz olan ulusların, kendilerine göre daha kuvvetli olan emperyalist güçler tarafından ezilmek istendiği fikri çerçevesinde ele alınmıştır. Yunan-İtalyan savaşında Yunanlıların verdiği mücadele, Türk Kurtuluş Savaşı ile özdeşleştirilen bir "onur savaşı" olarak algılanmış ve Türk gazeteleri tarafından coşkuyla desteklenmiştir. En çarpıcı örneklerden biri, Türk Kurtuluş Savaşı'nda Yunanlılara karşı kullanılan ifadelerin İtalyanlara uyarlanması ile yapılan yayınlardır. Örneğin, 30 Kasım 1940 tarihinde birinci sayfadan verilen bir haber şu şekildedir: "Yunan Parolası: İtalyanları denize dökmek."

Ayrıca gazetelerin hemen hepsinde Türkçe isimlerin yer aldığı Yunanistan haritalarına yer verilerek, Osmanlı döneminde de asker olan bazı emekli generallerin o bölgeler üzerine yaptığı cephe analizleri yer almaktadır. Yunan-İtalyan savaşında cephelerdeki ilerleme durumu aktarılırken belirli bölge ve şehir isimleri o günlerdeki haberlerde yer alıyorsa, o yer isimlerinin geçmişi ile ilgili verilen ansiklopedik bilgiler de bu eğilimin gözlendiği bir başka noktadır.

İDEOLOJİK YANSIMALAR

Tan'ın ve diğer gazetelerin ideolojik eğilimleri, bu savaş esnasında yayınlanan pek çok yazıda çeşitli şekillerde ön plana çıkmaktadır. Yahudiler hakkında çıkan yazılarda kullanılan ifadelerden, yazının çıktığı gazetenin dönemin siyasal yelpazesinde hangi noktada durduğu az çok anlaşılmaktadır. Örneğin çeşitli sağ eğilimli ve Almanya'daki eğilimlerden etkilenen gazetelerde antisemitik yazılar yer almaktadır. *Tan* gazetesinde çıkan yazılar bu ırkçı söylemlere yönelik eleştirilere de özellikle yer verir.

Benzer şekilde, kullanılan resimler de bu ideolojik bakış farklılığını zaman zaman ortaya koymaktadır. Örneğin *Tasvir*'den alınan resim (bkz s. 75) "kahraman Yunan askeri" imajı çizerken, *Tan*'dan alınan resim (bkz s. 74) cephede ve cephe gerisinde mücadele halinde olan Yunan askerini kahramanlık yerine daha insani özellikleriyle öne çıkarmaktadır.

Sonuç olarak, eldeki veriler göstermektedir ki Türk basını, hükümetin denetim ve yönlendirmelerinden ayrı olarak Yunan-İtalyan savaşında, Yunanlılara açık destek vermiştir. Yunan direnişinin Türk Kurtuluş Savaşı ile özdeşleştirilmesiyle her görüşten Türk entellektüeli, "varoluş savaşı" olarak algıladığı Yunan direnişini, büyük bir samimiyetle desteklemiştir.

ZUHAL MERT
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SİYASET BİLİMİ VE
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BÖLÜMÜ
ARAŞTIRMA GÖREVLİSİ

DİPNOTLAR

1 Eric Hobsbawm, *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi*, (İstanbul: Sarmal, 7), s. 181.
2 Eric Hobsbawm, *age*, s. 179.
3 Eric Hobsbawm, *age*, s. 183.
4 Eric Hobsbawm, *age*, s. 186 ve 187.
5 İhan Uzgel, "İtalya'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası*, cilt I, Baskın Oran (Der.), (İstanbul: İletişim, 2001), s. 294.
6 Melek Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler", *Türk Dış Politikası*, cilt I, Baskın Oran (Der.), (İstanbul: İletişim, 2001), s. 352.
7 Murat Güvenir, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Basını- Siyasal İktidarın Basını Denetlemesi ve Yönlendirmesi*, (İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yay., 1991), s. 37.
8 Alpay Kabacalı, *Başlangıcından Bugüne Türkiye'de Matbaa, Basın ve Yayını*, (İstanbul: Literatür, 2000), s. 186.
9 Konstantinos Hatzopoulos, *O Ellino Italikos Polemos Tou 1940-1941: Ideologiki Proseggisi*, (Komotini: Ekdosis, 1990), s. 15.
10 P.J. Vatikiotis, *Populer Autocracy in Greece 1936-41 – A Political Biography of General Ioannis Metaxas*, (London: Frank Cass, 1998), s. 186.
11 Taner Timur, "Batı İdeolojisi, Irkçılık ve Ulusal Kimlik Sorunumuz", *Yapıt* dergisi, Haziran 1984, s. 25-26.
12 Murat Güvenir, *age*, s. 37.
13 Alpay Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1999), s. 155.
14 Macgregor Knox, *Mussolini Unleashed 1939-1941 Politics and Strategy in Fascist Italy's Last War*, (NY: Cambridge, 1988), p. 189.
15 Hıfzı Topuz, *Türk Basın Tarihi: İkinci Mahmudtan Hürriyete*, (İstanbul: Remzi, s. 2003), s. 170
16 Baki Öz, *Reçaşın Sırtında Siyaset – İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası*, (İstanbul: Can, 1996), s. 78-79
17 *Age*.
18 Baki Öz, *age*, s. 79.
19 Zuhal Mert, "Greek Italian War and Its Reflexions on Turkish Newspapers – Tasvir-i Efkar and Tan," basılmamış master tezi, Democritus University of Thrace, Law School, Southeast European Studies Master Program, 2007, s. 139.
20 Baki Öz, *age*, s. 79.
21 *Tasvir-i Efkar*, 29 Ekim 1940, s. 1.
22 *Tan*, 29 Ekim 1940, s. 1.
23 O dönemdeki Yunan hükümetinin sürekli altını çizdiği ulusal geçmişe övgüyle referansta bulunarak varlığını daha da değerli ve anlamlı kılma trendi de düşünüldüğünde, Yunanlılarca makbul karşılanacak bu ifadelerin kullanımı önemlidir

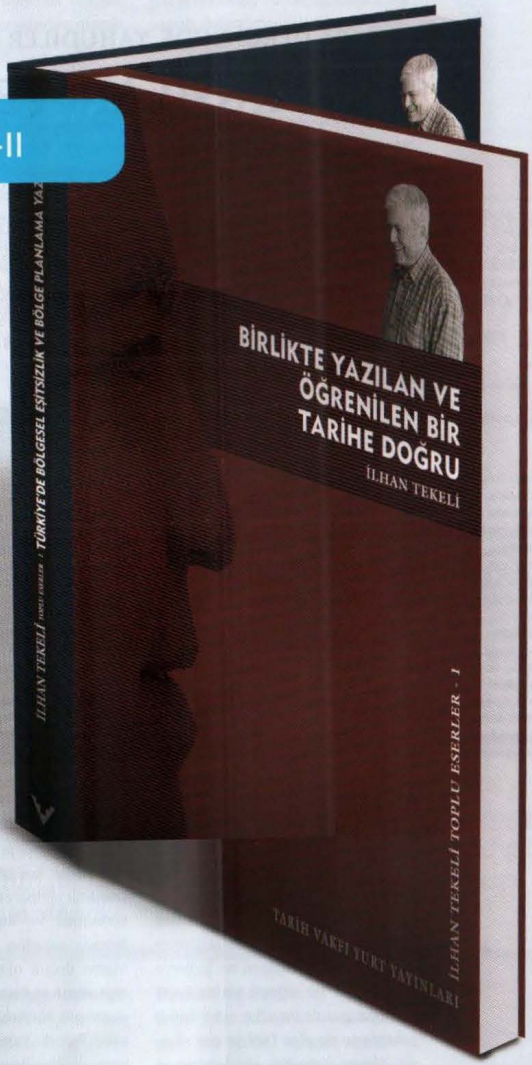
İlhan Tekeli Toplu Eserler I-II

Birinci Kitap

BİRLİKTE YAZILAN ve ÖĞRENİLEN BİR TARİHE DOĞRU

İkinci Kitap

TÜRKİYE'DE BÖLGESEL EŞİTSİZLİK ve BÖLGE PLANLAMA YAZILARI

MYRA

TARİH VAKFI YURT YAYINLARI
Barbaros Bulvarı, Yıldız Sarayı Arabacılar Dairesi 34349 Beşiktaş İstanbul
T (0212) 227 37 33-(0212) 227 37 34 F (0212) 227 37 32 E yayin@tarihvakfi.org.tr

AKBABA DERGİSİNDE YAHUDİLER (1934-1945)

ÖNYARGILAR VE KLİŞELER

NICO SANDFUCHS

1930'lu ve 1940'lı yıllarınTürkiye'sinde gayrimüslim azınlıklara karşı egemen olan hava hayli olumsuzdu. O yıllarda sadece Rumlar ve Ermeniler değil. Türk Yahudileri de önyargılar ve hatta bazen düşmanlıkla karşılaşıyorlardı. Zamana hâkim olan bu ruh halini popüler mizah dergisi Akbaba*'dan adım adım takip etmek mümkün.*

Ramiz Gökçe'nin iki farklı dönemde çizdiği karikatürler "Yahudi imajı"nın zaman içinde nasıl değiştiğini özetliyor. İlk karikatür, 21.10.1929 tarihli, ikinci karikatür ise 12.7.1934 tarihli *Akbaba* dergisinde yayımlanmıştı.

Avrupa'da II. Dünya Savaşı şiddetlendiğinde ve ırkçı imha politikası Alman orduları ile birlikte kıtanın geniş bir bölümüne yayıldığında Türkiye hem 1939-1945 yılları arasındaki bu kanlı savaşın dışında kaldı, hem de Mihver güçlerinin denetimi altındaki ülkelerinden kaçmayı başaran on binlerce Yahudi için bir sığınak ya da kaçış yolunda transit bir ülke oldu. Farklı sebeplerle de olsa Türkiye çok sayıda Alman Yahudisi akademisyene kapısını açtı.[1] Kimi Türk diplomatlar, işgal Fransa'sındaki Türk asıllı Yahudileri kurtarmak için yoğun çaba gösterdiler.[2] Fakat diğer birçok ülkede olduğu gibi, kaçmaya çalışan Avrupalı Yahudiler Türkiye'nin her zaman seve seve kucak açtığı misafirler değildi. Ayrıca, çoğunlukla ülkenin batısında, özellikle de İstanbul'da yaşayan Yahudiler için antisemitizmin Avrupa'da zirveye ulaştığı bu trajik yıllar, Türkiye'de de kamuoyunda sayısız klişe ve önyargının kol gezdiği bir dönemdi. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş sürecinde ve Kurtuluş Savaşı yıllarında yaşanan toplumsal çalkantıların ürünü olan azınlık düşmanı toplumsal söylem ve buna dayanan ekonomik kültürel Türkleştirme politikası, Türk Yahudilerine de şüpheyle yaklaşılmasına sebep oluyor ve hatta bazen onları düşmanca tavırlarla karşı karşıya bırakıyordu.[3] Nitekim, Avrupa'daki antisemit egemen ruh hali (zeitgeist) Türkiye'de iz bırakmadan geçip gitmemiş, 1930'lu yıllarda Yahudilerle ilgili önyargılar ve Yahudi düşmanlığı hissedilir bir biçimde artmıştı. İşte bu dönemin karikatürleri, o sıralar hâkim olan önyargıların yaygınlığını ve biçimini mercek altına almak için ilginç örnekler sunuyor.

1928 Harf Devrimi'nden sonra, yeni harflere alışmakta zorlananlar için mesajı bir bakışta anlaşılabilen, az yazı içeren karikatür daha çok ilgi çeken bir anlatım türü oldu. Diğer bir deyişle, bu dönemde Türkiye'de karikatürlerin popülaritesinde büyük bir patlama yaşandı. Zamanlarının gelişim ve dönüşümlerini karikatürlerine yansıtan ve bugün Türk toplumunun duyarlı gözlemcileri arasında sayılan Cemal Nadir (1902-1947), Ramiz Gökçe (1900-1953), Necmi Rıza Ayça (1912-2001) ve Orhan Ural (1913-1978) gibi ünlü karikatürisilerin çizimlerinde Yahudiler en çok işlenen konulardandı.[4] İşte bütün bu ünlü karikatüristler eserlerini, kısa süreli iki kesinti dışında 1922'den 1977'ye kadar yayımlanan ve kendi döneminin en çok basılan karikatür dergisi sayılan *Akbaba*'da yayımlıyorlardı. Bu nedenle *Akbaba* dergisi, savaş öncesinde ve savaş yıllarında (1934-1945) Türk kamuoyunda Yahudilere ilişkin hangi önyargılar olduğu sorusuna verilecek yanıt için elverişli bir kaynak.

Akbaba dergisi üzerinden yapılacak sayısal bir inceleme dahi, Yahudilerin Türk karikatüristleri tarafından 1930'lu yıllarda, 1920'li yıllara oranla çok daha sık ele alındığını göstermeye yetiyor. Dergide, 1922-1929

yılları arasında Yahudileri konu alan yalnızca 39 karikatür (yıllık ortalama 5) yayımlanırken, 1930'lardan İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar olan yıllarda Yahudilerin baş kahraman olduğu 334 karikatür (yıllık ortalama 21) yayımlandı. 1930'lu yılların başında yaşanan bu ani sayısal artışın nedenin, Yahudiler üzerinde Avrupa'da yapılan tartışmaların radikalleşmesi ve Türk kamuoyunun da bu konudan etkilenmesi olduğu düşünülebilir. Aynı zamanda bu karikatürlerde, Yahudiler hakkındaki bazı önyargı ve klişelerin cumhuriyetin kuruluş yıllarına oranla artan bir biçimde her yıl yeniden üretildiği de görülüyor. Anlaşılan, Yahudiler teması karikatüristlerin çalışmalarına sadece 1930'lu yıllarda daha sık yansımakla kalmadı, Yahudiler üzerine geliştirilen söylem de kısa süre içinde belirgin olarak sertleşti.

Örneğin, 1920'lerde Türk Yahudilerinin fiziki tasviri 1930'lu yıllara oranla çok daha yansızdı; sadece dış görünüşlerine bakarak gayrimüslim olduklarını fark etmek her zaman mümkün değildi. Öyle ki, birçok karikatürde konunun Yahudilerle ilgili olduğu sadece alt yazı okununca anlaşılıyordu. Bu alt yazılarda, karikatürde bahsi geçen kişilerin Yahudi olduklarını belirtmek için bozuk Türkçe kullanılmış ve/ve ya bu kişilere Salamon ve Rebeka gibi isimler verilmişti. 1930'lu yıllarda yaşanan bu radikalleşmenin en belirgin özelliği ise, 1920'li yılların karikatürlerinde olmayan grotesk, sinsi, bazen de adeta iblisçe mimiklerin, sonraki on yılda çizerlerin tasvirlerinde standartlaşmasıydı.

Dikkat çekici bir burun, kalın dudaklar, dar bir alın, bazen bir vampir görüntüsü veren eksik dişler, sinsi bakışlar 1930'lu yılların çizimlerinde, okuyucunun bir Yahudiden bahsedildiğini hemen anlamasına yetecek klişeler olarak standartlaşmıştı (bkz. giriş görseli). Bunun yanında, her zaman Karun kadar zengin olduğu varsayılan Yahudiler koyu renkli ve sık sık yırtık bir giysiyle tasvir edilmişlerdi ve buna, düşük omuzlu, kambur vücut tasvirleri eşlik ediyordu. Kısacası, Yahudiler belirgin bir şekilde okuyucuya daha ilk bakışta itici ve antipatik karakterler olarak sunuluyordu.

1930'dan sonra Yahudilerin karikatürlerdeki bu tasviri, onların ruhsal dünyasının yansımasıymış gibi gösterildi. Öyle ki, figürlerin dış görünüşü anormal bir iç dünya varsayımına eşlik ediyordu. Fiziki tasvire yansıyan bu anlatım, bazı karikatürlerde alt yazılardaki söylemle de yeniden üretilerek güç kazanıyordu. Örneğin, "Terbiyesiz", "Ahlaksız", "Alçak", "Namussuz Herif" ya da "Vefasız" gibi kullanımlar Müslüman Türklerin

Gazetelerden: "İki Yahudi çocuğu, Hava Kurumu için topladıkları ianeyi çalarken yakandı!
- Birer aya mahkûm oldular.
- Esabı muhaffefe ne imiş?
- Yahudi oluşları galiba!"

10.09.1942

Zafer Bayramında Yahudilerin vatan sevgisi: "Salomon: Senin sayende yaşıyorum... Bugün yine üç bin bayrak sattım."

11.09.1941

Bugün Türk toplumunun duyarlı gözlemcileri arasında sayılan Cemal Nadir (1902-1947), Ramiz Gökçe (1900-1953), Necmi Rıza Ayça (1912-2001) ve Orhan Ural (1913-1978) gibi ünlü karikatüristlerin çizimlerinde Yahudiler en çok ele alınan konulardandı.

Yahudi hemşerilerini belirtmek için kullandıkları sözlerdi. Daha da kötüsü, bazen karikatürlerdeki Yahudiler kendi kendilerini, hatta övüne övüne pek de gönül okşayıcı olmayan bu karakter özellikleriyle tasvir ediyorlardı. Böylece, bu aşağılayıcı sıfatlar karikatürlerde Yahudilerin kendilerine söyletilerek, Türk Yahudilerinin "terbiyesiz, ahlaksız ve namussuz" vatandaşlar oldukları savı güçlendirilmeye çalışılıyordu. Örneğin, Ramiz Gökçe'ye ait "En Büyük Namussuzluk" adlı karikatür, bu anlatılanlar konusunda tipik bir örnektir. Çizere göre, dolandırıcılığı etik olarak reddetmeleri gerekirken, bir başka Yahudi'nin yaptığı dolandırıcılık hakkında konuşan iki Yahudi'nin, ahlaksızlık olarak dolandırıcılıktan değil, dolandırıcılık yoluyla "kazanılan" paranın çarçur edilmesinden yakınmaları en büyük namussuzluktur. Burada çizerin amacı Yahudilerin değer yargılarının tepetaklak olduğu varsayımını kanıtlamaktır.

Bu anlatımlarda Yahudilere atfedilen sözde "ahlakı yozlaşma" çoğunlukla onların, varsayılan iktisadi güçleriyle yakın bir bağlantı içindedir. *Akbaba* dergisinde 1930'lu yıllarda çıkan Yahudi karikatürlerinin %34'lük bir bölümünde Yahudiler tüccar (bezirgân), fabrikatör, borsacı, sarraf ya da karaborsacı olarak gösteriliyor. Ayrıca, bir Yahudi hangi durumda olursa olsun sürekli olarak sadece nasıl para kazanacağı konusunda kafa yoran birisidir. Güya, Yahudi çıkar kaygısı olmadan şuradan şuraya bir adım atmıyor, para kazanmak söz konusu olduğunda ne arkadaş, ne akraba tanıyor, hayatının her anını nakit para olarak değerlendiriyor. Bu klişelerde en çok vurgulanmak iste-

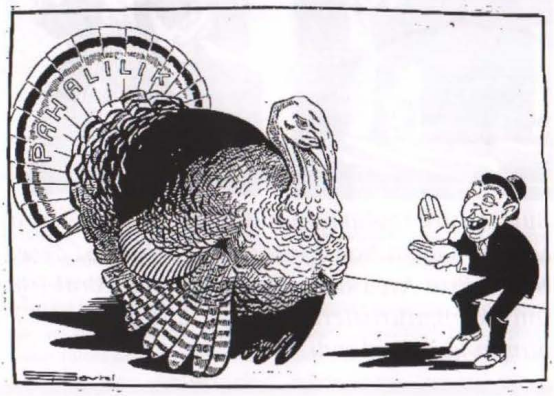

İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan ekonomik krizin nedeni ve kârlı çıkan tarafı olarak Yahudiler: "-Türk mü?... -Yok canım, sana: Maçka'da apartımanı, Boğaz'da yalısı, Ada'da köşkü var diyorum."

07.08.1941

den önce Yahudilerin ekonomik ve sosyal konumlanışının nasıl ezici ve haksız olarak algılanmak istendiğini de gösteriyor. İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Türkiye'de ekonomik durumun açık bir şekilde kötüleşmesi, Türk Yahudilerinin günah keçisi olarak seçilmeleri için elverişli bir ortamdı ve 1930'lu yıllarda oluşan, ekonomik nüfuz sahibi, zengin, sahtekârlık yapan ve son derece cimri olarak tasvir edilen Yahudi klişesi buna uyuyordu. Savaş koşullarıyla daha da kötüleşen dış ticaret ve gün-

1920'lerde Türk Yahudilerinin fiziki tasviri 1930'lu yıllara oranla çok daha yansızdı; sadece dış görünüşlerine bakarak gayrimüslim olduklarını fark etmek her zaman mümkün değildi. 1930'lu yıllarda yaşanan değişimin en belirgin özelliği, 1920'li yılların karikatürlerinde olmayan grotesk, sinsi, bazen de adeta ibliseçe mimiklerin sonraki on yılda çizerlerin tasvirlerinde standartlaşmasıydı.

Vurguncu: "Kabaramazsın kel Fatma, annen güzel sen çirkin!..."

16.07.1942

nen can alıcı nokta ise, karikatürlerde şişkin bir şekilde dolu kasalarla sembolize edilen bu zenginliklerin yalnızca düzenbazlıklara dayalı karanlık işlerin ve abartılı bir cimriliğin sonucu elde edildiği varsayımıdır.

Bununla adeta, Yahudilerde doğuştan gelen bir ticaretle uğraşma ve para tutkunluğu varmış gibi gösteriliyor. Bazı resimlerde bebekler bile bir tercihle baş başa kaldıklarında kendilerine sunulan tatlı yiyecek ve para arasında, insan tabiatına uygun olarak şekeri tercih etmeleri gerekirken, sırf Yahudi olduklarından, "tabii" olarak parayı çekip alıyorlar. Buna ilaveten, bu karikatürlere göre namuslu insanları dolandırmak daha kolay olacağından, Yahudi çocuklar büyükleri tarafından sadece namuslu insanlarla iş yapmaları konusunda uyarılıyorlar. Türkiye'deki Yahudi toplumunun zenginliğine dair bu abartılı tasvir yalnızca bir toplumsal kıskançlığın dışavurumu olmakla kalmıyor, aynı zamanda sürekli olarak zenginliğin konu edilmesi, her şeylük ihtiyaç maddelerinin fiyatlarında ortalama %450'lik bir artış getiren hiper enflasyon, Türkiye'deki insanların yaşam koşullarını dramatik bir şekilde zorlaştırmıştı.[5] Bu şartlar altında Yahudiler hemen, karikatürlerde ekonomik sıkıntının müsebbibi ve bu durumdan kârlı çıkan taraf olarak çizildi. Çünkü Yahudiler, 1940-1944 arasında çok sık dile getirilen bir ithamda görülebileceği gibi, malları stok ederek fiyatların yükselmesine neden olmak ve bu şekilde astronomik kazançlar yapmakla suçlandılar. Elbette burada Yahudilerin bu ölçüsüz zenginliklerinin bedelini Müslüman Türk nüfusun ödediği iddia ediliyordu.

Akbaba'da yayımlanan karikatürlere göre, savaş yıllarının ülkede yarattığı zorlu toplumsal kriz dönemlerinde Yahudiler zaten yoksullaşmış olan Türk nüfusunu, sırtlarından son gömleklerini bile alarak tam anlamıyla soyup soğana çeviriyorlardı. Bu, savaş dönemi öncesinde sık sık karikatürlere yansıyan bir klişenin, Yahudilerin "halkın bedeninde yıkıcı" etkiye sahip olduğu yönündeki ithamın bir adım ötesiydi. Yine savaş

yıllarında pek çok Türk karikatürist, Yahudileri halk içerisindeki dayanışmacı ve yurtseverlik içeren davranışlara katkıda bulunmayan insanlar olarak çiziyordu. Örneğin, yaşanan bir felaket sırasında ya da bir Türk hava filosunun kurulması için para toplama gibi durumlarda karikatüristler, düzenli olarak Yahudileri sorumluluklarını yerine getirmeyen vatandaşlar şeklinde resmediyorlardı. Bu karikatürlerde Yahudiler ya hiçbir para katkısı yapmıyor ya da çok komik düzeyde bir katkıda bulunuyorlardı. Göze çarpar bir şekilde vurgulanan "serseri" veya "vatansız" Yahudilerin "vatansızlık zihniyeti" her yıl Zafer Bayramı'nın yıldönümü nedeniyle basılan karikatürlerde sıkça görülüyordu. Bu karikatürlere göre Yahudiler de bu bayrama katılıyorlardı; ama katılmalarındaki amaç Türk halkının kurtuluşunu kutlamak değil, bu vesileyle Türk bayrağı satarak hatırı sayılır bir kazanç elde etmekti.

Yahudilerle ilgili, "dolandırıcı oldukları, ahlak dışı oldukları ve yurtsever olmadıkları" şeklindeki algı düşünüldüğünde, Yahudi azınlığı da kapsayan 11.11.1942 tarihli Varlık Vergisi'nin karikatürlerde tümüyle haklı gösterilmesine ve kutlanmasına şaşırmamak gerekir. Bu vergi kanununa göre, Müslüman Türkler yıllık kazançlarının %5'lik bir kısmını vergi yoluyla devlete ödemek zorundayken, Yahudi Türkler ortalama %179 gibi bir oranda ödeme yapmak zorunda bırakıldı.6 Bu büyük miktardaki külfeti karşılayamayan Yahudilerin Anadolu içlerindeki çalışma kamplarına gönderilmesi bazı karikatürlerde adeta sevinçle ifade ediliyordu. Hatta bazen ironik bir şekilde, Anadolu'nun içlerine sürülen Yahudiler için işlerin çok da kötü gitmediği, nihayetinde bu insanların para kazanma eğilimlerini kullanarak o bölgedeki Türkler üzerinden yeni zenginlikler elde ettikleri havası yaratılmaya çalışıldı.

Para düşkünlükleri nedeniyle yaşadıkları yerlerden sürülüp geldikleri yeni yerlerde iyi koşullara kavuşacakları fikri, karşılaştırıldığında çok az sayıda da olsa Nazilerin imha politikalarından kaçan Avrupalı Yahudiler için de ileri sürüldü. Avrupalı Yahudilerin, misafiri oldukları insanların "kanını emerek" kısa zamanda zenginleşecekleri işleniyordu. Bu karikatürlerde Avrupalı Yahudiler, karakterlerindeki olumsuzluklar nedeniyle adeta yaşadıkları topraklardan kovulmayı hak etmiş kişiler olarak gösteriliyorlardı.

1934-45 yılları arasında *Akbaba* dergisinde yayınlanan Türkiyeli Yahudilerle ilgili 334 karikatürde bu insanlar hakkında bir tane dahi olumlu ifadeye rastlamak mümkün değil. Hatta tarafsız bir görüş bulmak bile imkânsız. Üstelik, bu tarzda klişe ve aşağılamalar ne *Akbaba* dergisine ne de burada çizimleri yayımlanan karikatüristlere özgü bir durum. Zaman zaman düşmanlığa varan aynı tatsız aşağılama ve klişelerin dönemin başka pek çok Türk gazete ve dergisine de hâkim olduğunu, özellikle Rıfat N. Bali'nin araştırmalarından takip etmek mümkün. Nitekim, zamanın bu egemen ruh halinin oluşturduğu olumsuz iklime Varlık Vergisi ve Trakya olayları gibi varlığı tehdit eden politikalar ve saldırılar da eklenince, 1918'de Türkiye'de yaşayan 150-200 bin civarındaki Yahudi sayısı 1950'li yılların başına kadar 40 bine düşmüştü.7 Geriye kalanlar ise ülkeyi terk etmişlerdi.

İane vermek istemeyen Türk Yahudileri.

11.01.1940

Yahudilerin efsanevi ekonomik nüfuzu: "Salanion: Gel Rebeka onlar nüfuslarını sayarken biz de nüfuzumuzu sayalım."

17.10.1940

Varlık Vergisi: "- Varlık Vergisi size yok mu? - Biz vaktinde Sakarya'da ödedik."

07.01.1943

DİPNOTLAR

1 Ali Balcıoğlu, "1933 Üniversite Reformu, Einstein ve Propaganda," *Toplumsal Tarih*, 162, Haziran 2007.

2 Corinna Guntstadt, "Hakikaten İnanılmaz Bir Öykü," *Toplumsal Tarih*, 168, Aralık 2007.

3 Rıfat N. Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 1999, s. 243 ve devamı.

4 Ayhan Akman, "From Cultural Schizophrenia to Modernist Binarism: Cartoons and Identities in Turkey (1930-1975)", *Political Cartoons in the Middle East* (ed. Fatma Müge Göçek), Princeton: Mark Wiener Publishers, 1998, s. 88.

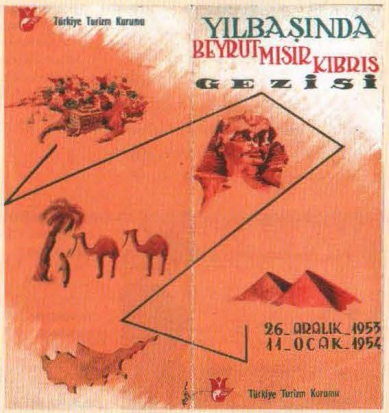
5 Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945). Dönemin iç ve dış politikası üzerine bir araştırma*, cilt 2. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2003, s. 435.

6 Esther Benbassa/Aron Rodrigue, *Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2001, s. 376.

7 Avner Levi, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler Hukuki ve Siyasi Durumları*, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 1998, s. 18 ve s. 612.

Yılbaşı Çılgınlığı!

Toplumsal Tarih'in bu sayısından itibaren, Gökhan Akçura'nın hazırladığı Resimli Roman sayfalarını bulacaksınız. Bu sayfalarda efemera ve arşiv malzemeleri belirli bir tema çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılacak. Bu sayının konusu, doğal olarak yılbaşı...

Yılbaşı Turları

Evet, şimdi pek moda ama eskiden de yılbaşında yurtiçinde çok hareket olmasa da, bütçesi uygun olanlar yurtdışına çıkarlardı. Yanda kapağını gördüğümüz gezi, sanırım ilk organize yılbaşı turlarından biri. Düzenleyen, Tarsus gemisiyle 1954 yılında yapacağı Amerika gezisinden sonra pek ünlenecek olan Türkiye Turizm Kurumu. Devlet destekli bir bir kuruluş olan Turizm Kurumu, bu pek uzun (tam 17 gün) turunu, 1953 yılı sonunda düzenlemiş. Gemi yine Tarsus. Seyahat sırasında sadece üç liman geziliyor: Beyrut, İskenderiye ve Larnaka. Yılbaşı gecesi, bu üçü arasında en renkli şehir olan Beyrut'ta geçirilecek. Fiyatlar muhtelif. Lüks daire 1095 TL; 1. mevki 870, 2. mevki 675, turistik mevki ise 295 Türk Lirası. Ayrıca taksit imkânları da sağlanmış.

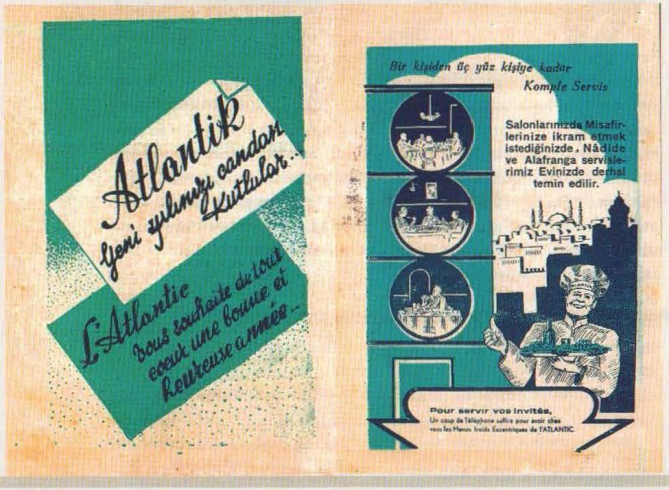
Tebrik Kartları

Artık pek hatırlayan kalmadı ama (çok da eski olmayan) vakti zamanında yılbaşında kartlar alınır, uzun listeler yapılır, veciz sözler yazılır ve postaya verilirdi. Şirketler ve kuruluşlar ise özel olarak hazırlanmış tebrik kartları bastırırlardı. Bu işin öneminin farkında olan bir matbaa (Çiçek Basım Sanayii), yılbaşından oldukça önce hazırladığı bir el ilanıyla müşterilerini uyarıyordu. El ilanının metninde şunlar yazıyor:

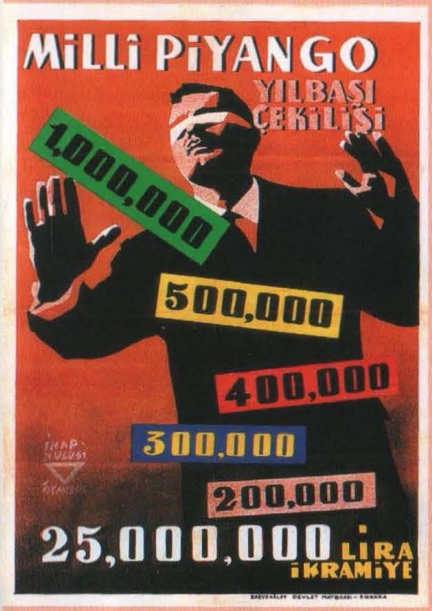
"*Yılbaşı Geliyor*

Dost ve müşterilerinize yılbaşında 'tebrik kartı' gönderiniz.
Hem reklamınız olsun, hem kadirbilirliğiniz anlaşılsın. Göndereceğiniz her 'tebrik kartı' size çok şeyler kazandıracaktır. Perçinleşen dostluklar ve müşteri ilişkileri, yeni dostlar, yeni müşteriler. 'Tebrik kartları' tüm uygar dünyada kullanılan en güzel selamlaşma vasıtasıdır."

Matbaanın tavsiyesini dinleyip yılbaşı kartı bastıran şirketler arasında en ilginci, Beyoğlu'ndaki Atlantik Lokantası. Saray Sineması'nın karşısındaki köşede yer alan bu lokanta, yılbaşı kartına adeta bir broşür kadar çok işlev yüklemiş...

Yılbaşı Özel Çekilişi

1931 yılı Milli Piyango'nun ya da o zamanki adıyla Tayyare Piyangosu'nun ilk özel yılbaşı çekilişinin düzenlendiği tarih olarak özel bir önem taşır. Yılbaşı çılgınlığının başlangıcını belki de bu olaya bağlamak doğru olacaktır. Dönemin resmi yayınlarına bu olay şöyle yansır: "Bütün dünyada bir âdet vardır: Eski seneden yeni seneye geçilirken o gece tamam gece yarısında herkes yeni senedeki talihini denemek için oyun oynar, piyango çeker. Bizim memleketimizde kumar oynamak ve piyango çekmek kanunen yasaktır. Piyango çekmek hakkı yalnız 'Türk Tayyare Cemiyeti'ne verilmiştir. İşte Cemiyet de her memlekette olan bu âdete uyarak bu yıl başında çekilmek üzere bir piyango tertip etmiştir. 1931 senesi kânunuevvelinin (Aralık) otuz birinci günü saat yirmi dörtte çekilecek olan bu piyango o kadar zengin ki..."

Bu tarihten başlayarak yılbaşı piyangolarının Türkiye tarihinde özel bir yer taşıdığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Yılbaşı biletleri özel ilanlarla duyurulurdu. Gerek biletlerin, gerekse ilanların değişmez çizeri ise İhap Hulusi'ydi. 1957 yılı için çizdiği yılbaşı çekilişi ilanı, biraz Beykoz Kunduraları reklamını andırsa da yine de çarpıcı. Metni okuyunca tatmin de oluyor insan: "Ayağına gelen serveti tepme!"

Yılbaşı Gecesini Nasıl Geçireceksiniz?

Radyo yılbaşına nasıl hazırlandı

Haldun Taner'in eseri Radyoda yılbaşı için genel hazırlıkları resimli olarak ayrıntıda veriyoruz.

Her yılbaşı gecesinde olduğu gibi bu yıl da Radyo Hüseyin Kazım Kadri ile Hasan Hüsnü Erkal'ın yılbaşı gecesi programlarını hazırlamakla görevlendirdiler. Hasan Hüsnü Erkal'ın yılbaşına geçmek için İstanbul'a gidişini duyan arkadaşları, hemen hepsi birden, hep kadın artistlerden söz açmışlar. Selma Sevil'e, Nezihe Kevser'e, Nilüfer Aksu'ya, Nilüfer Erkal'a, Nilüfer Erkal'ın yılbaşına geçmek için İstanbul'a gidişini duyan arkadaşları, hemen hepsi birden, hep kadın artistlerden söz açmışlar. Selma Sevil'e, Nezihe Kevser'e, Nilüfer Aksu'ya, Nilüfer Erkal'a, Nilüfer Erkal'ın yılbaşına geçmek için İstanbul'a gidişini duyan arkadaşları, hemen hepsi birden, hep kadın artistlerden söz açmışlar. Selma Sevil'e, Nezihe Kevser'e, Nilüfer Aksu'ya, Nilüfer Erkal'a, Nilüfer Erkal'ın yılbaşına geçmek için İstanbul'a gidişini duyan arkadaşları, hemen hepsi birden, hep kadın artistlerden söz açmışlar. Selma Sevil'e, Nezihe Kevser'e, Nilüfer Aksu'ya, Nilüfer Erkal'a, Nilüfer Erkal'ın yılbaşına

Kadriye Berkel — (Adalet) Nezih Kevser — (Nilüfer) Selma Sevil (Rana Şivgın) — Bu gece en ünlü gelbeşmiz Nilüfer Aksu'nun şarkılarını söyleyecek. (Gözlerinin önüne getirin, değilmiyle de bir karşılaşmaya hazırlanıyor musunuz?

Prodüktör Hasan Hüsnü Berakat — (Mösamune Kurosa) senaryo genel olarak, Yılbaşı filmin sonunda bayrak da göstersin ki vergiden muaf tutsunlar.

Evet işte o beklenen gece geldi. Ne yapacaksınız? Bu soru çok uzun bir süredir insanları lüzumsuz derecede meşgul etmekte. Paranız varsa bir baloya katılmak (buna daha sonra da değineceğiz) ya da özel yılbaşı programları vaat eden bir eğlence mekânına gitmek elinizde. Ama bütçeniz uygun değilse evdesiniz demektir. Tombala, tavuk ya da hindi ve eş dost sohbetiyle bu geceyi geçirmekten başka bir şansınız yok gibi gözüküyor. Ama radyoların doğru dürüst yayın yaptığı bir dönemde yaşıyorsanız daha mutlu olabileceksiniz. Örneğin 1952 yılının son gecesi İstanbul Radyosu'nu açtığınızda; Mücap Ofluoğlu, Orhan Boran ve Uğur Boran'dan oluşan genç bir kadronun hazırladığı şöyle bir programla karşılaşıyordunuz:

20.35: Şehirde 1952. Hazırlayan Adli Moran (Geçen yıl zarfındaki başlıca olayların panoraması)
21.05: Bunu Duydunuz mu? Hazırlayan Adli Moran (1952 yılının tuhaf olayları)
21.15: Özel Yılbaşı programı. Türk musikisi.
22.45: Haberler.
23.00: Kambiyo ve borsa haberleri.
23.05: Victor Silvester Orkestrası (Plaktan)
23.15: Radyo Tiyatrosu: "Sahibini Kaybeden Mikrofon". Bir yılbaşı komedisi. Yazan Haldun Taner.
23.45: Saz heyetinden oyun havaları.
24.00: Saat ayarı ve Özel Yılbaşı Programı. Batı musikisi.
01.45: Dans müziği.
02.15: Caz melodileri. Çalan ve söyleyen: Johnny Highsmith.

1953 yılında ise yılbaşı gecesinin senaryosu bu kez bütünüyle Haldun Taner tarafından yazılmış. 1954'e geldiğimizde bu tür skeçler, hikâyeler arasına Celal Şahin, Zıt Kardeşler, Balarıları gibi sahne komiklerinin yerleştirildiğini görüyoruz. Aynı yıl orkestra ve solistlerin listesi de çok zengin: Semih Argeşo ve Kemanları, Faruk Akel Orkestrası, Zeki Müren, İsmet Sıral Orkestrası, Şükran Özer, Sevinç Tevs Triosu ve Necdet Koyutürk Orkestrası gecenin yıldızları..

Yetmişli yıllara geldiğimizde radyonun yanı sıra bir seçenek daha katılıyor yaşamımıza: Televizyon. Malum TRT kurumu o yıllarda, yılbaşına "özel eğlence programı" hazırlıyor. 1971 yılının son gecesi Orhan Boran'ın sunduğu programda Darvaş'ı, Şerif Yüzbaşı Dörtlüsü'nü ve Amerikalı şantözleri Magie McGlory'i, Gökçen Kaynatan ve Arkadaşları'nı ve Erdem Buri'nin yazdığı "Yılbaşı" şarkısını seslendiren Erol Büyükburç'u izlememiz

mümkün. Daha dansözlerin tam geceyarısı televizyona çıkmalarına çok zaman var...

Yılbaşı geçtikten sonra da gazete ve dergilerde "ünlülerin yılbaşını nasıl geçirdiklerini" okuyup iç geçirme imkânımız olacak. Örneğin 1967 yılının ilk *Ses* dergisinde yıldızların yılbaşını nasıl geçirdiklerini öğreniyoruz. Kötü bir aşk macerası geçiren Sevda Ferdağ üzgün biçimde evde oturmuştur. Şantöz Ayferi eşiyle birlikte Gel adlı klüpte, Esen Püsküllü eşi rejisör Yüksel Uçanoğlu'yla yeni açılan Playboy'da, Selma Güneri ve Yusuf Sezgin çifti ise Şile Değirmen Otel'de yılbaşını kutlamışlardır. Yerli sinemanın kralı Ayhan Işık ise bir ev partisi vermiştir. Dergide yer alan fotoğrafta Belgin Doruk-Özdemir Birsel ile Çolpan İlhan-Sadri Alışık çiftlerini, Ayhan Işık'ın davetine katıldıklarını ve hatta dans etiklerini görebiliyoruz.

Yılbaşı Hediyesi

Yılbaşı mitolojisinin ana çarkı alışverişte yatar. Bunun ilk farkına varan kuruluşlardan biri olan Burla Biraderler buzdolabından radyoya, ekmek kızartma makinesinden gece lambasına kadar ihtiyacınız olan her tür elektrikli aleti hizmetinize sunar. Guy Sialom imzasını taşıyan bu ilanda günün mana ve ehemmiyeti şöyle anlatılıyor:

"Sene nihayeti hediye zamanıdır... Dostluklar -büyük olsun, küçük olsun- herkesin iktidarına göre, büyük veya küçük hediyelerle idame edilir (sürdürülür). Bilhassa faydalı hediyelerin hatırası daha çok ömürlüdür. Lütfen müessesemizi ziyaret ediniz. Müteaddit çeşitlerimiz arasında hediyelik eşyanızı behemehal bulacaksınız. Siz bedelini çoktan unutacaksınız, fakat hatıranızı daima minnetle saklıyacaklardır."

Yılbaşı Balosu

Yılbaşı eğlencelerinin en gorkemlisi elbette balolardır. Bu balolar için şık bir hediye, 1933 yılında İnhisarlar İdaresi (daha sonra Tekel olacak) tarafından hazırlatılmış. İhap Hulusi imzalı bu balo şapkasının bir yüzünde "T.C. İnhisarlar İdaresi yeni seneyi tebrik eyler," diğerinde "T.C. İnhisarlar İdaresi yılbaşı münasebeti ile muhterem halka nefis içkilerini ve sigaralarını takdim eder," üçüncü yüzünde ise "1933 Daima şen..." yazmaktadır. Hazır söz içkilerden açılmışken, Günaydın gazetesinin Ekstra ekinde 1969'u 1970'e bağlayan gecede içmemiz için önerilen özel kokteyllerden birinin tarifini de verelim. Bu çok özel tarif ünlü şarkıcımız Zeki Müren tarafından hazırlandığı için "Müren Kokteyl" olarak adlandırılmış:

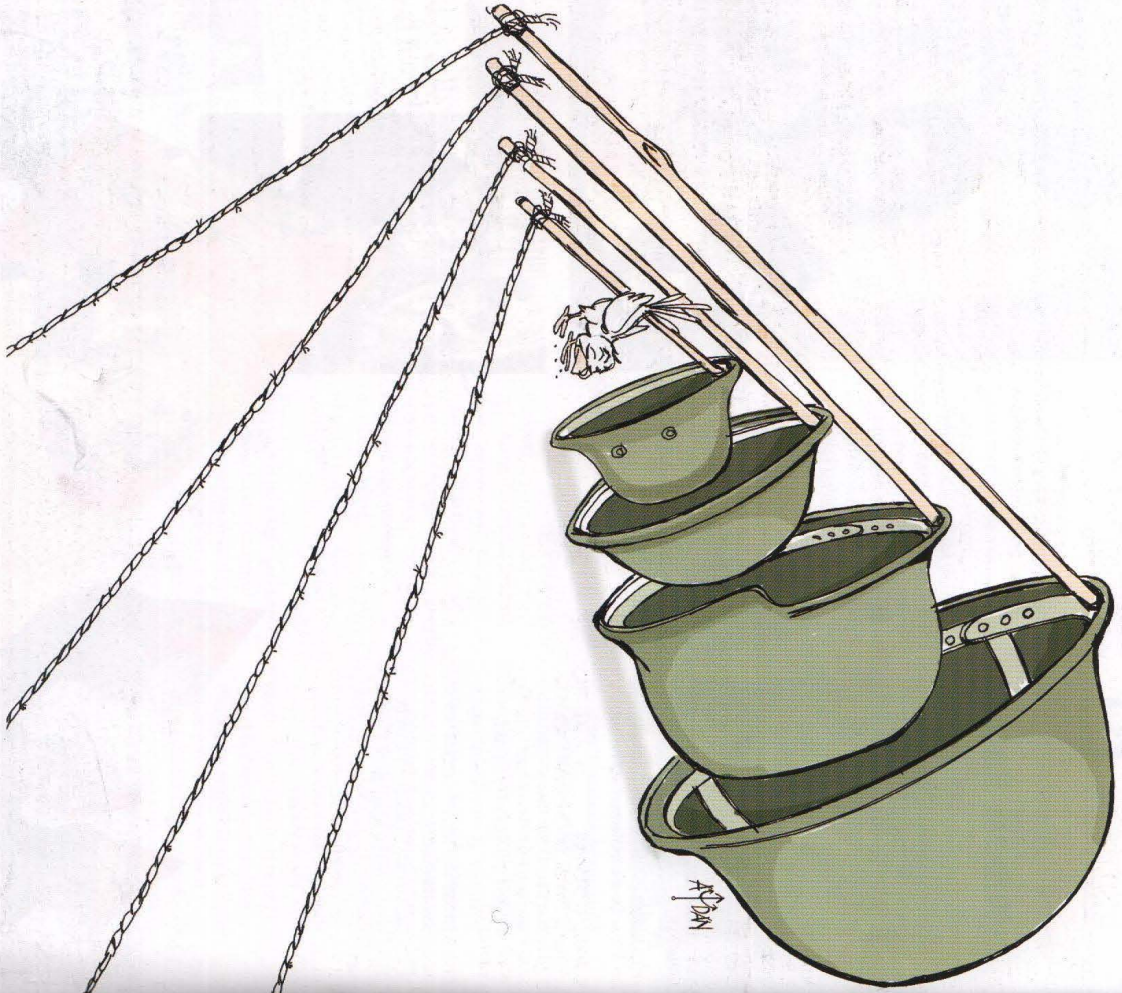
"10 limonun kabukları ince rende rendelenecek, içleri de bir kaba sıkılacak. İki çay bardağı toz şeker, bu limon suyunda eritilecek; rendelenen kabuklar da içine boşaltılacak. Bir küçük şişe votka ile konyak birbirine karıldıktan sonra üstüne ilave edilecek. Bir kepçe ile bir müddet karıştıralacak, içine az miktarda buz atıldıktan sora yarım saat dinlendirilecek. İçki daha sert isteniyorsa şeker daha azaltılıp konyak çoğaltılabilir. Rendelenen limon kabukları içilirken ağızda çiğneneceği için mezesiz içilebilir."

Afiyet olsun...

AYDAN ÇELİK aydancelik@yahoo.com

TÜYAP
www.tuyap.com.tr

1979 yılında kurulan Tüyap, bugüne kadar 48 değişik konuda düzenlediği 812 yurtiçi fuar kapsamında 120 meslek örgütü ile işbirliği yaparak 74 ülkeden 160.000'nin üzerinde yerli ve yabancı kuruluşa hizmet vermiş, ayrıca 28 ülkede düzenlediği 100'ü aşkın fuar ile ülkemiz ürünlerinin tanıtımını yapmıştır.

TÜYAP 2008 İSTANBUL FUARLAR PROGRAMI

TÜYAP BEYLİKDÜZÜ

TÜYAP FUAR VE KONGRE MERKEZİ - BEYLİKDÜZÜ - İSTANBUL

• İSUGA 2008 — **24 - 27 Ocak 2008**
3. İstanbul Gıda ve İçecek Ürünleri Fuarı
(Et Üreticileri Birliği'nin işbirliği ile hazırlanmaktır.)

• İSTANBUL GIDA-TEK 2008 — **24 - 27 Ocak 2008**
4. Gıda Teknolojileri Grup Fuarı
- Drink- Tech 2008 İçecek, Dolum ve Sıvı Gıda Teknolojileri
- Milk-Tech 2008 Süt ve Süt Ürünleri Teknolojileri
- Meat-Tech 2008 Et ve Et Ürünleri Teknolojileri
- Bakery-Tech 2008 Ekmek, Pasta, Unlu, Şekerli ve Çikolatalı Ürün Teknolojileri
• Değirmen Teknolojileri Özel Bölümü
- Food Safety 2008 Gıda Güvenliği, Hijyen ve Kalite Kontrol Teknolojileri
(Gıda Güvenliği Derneği ile birlikte hazırlanmaktır.)

• İSTANBUL ÖZEL MARKALI ÜRÜNLER FUARI — **24 - 27 Ocak 2008**

• KENT 2008 — **6 - 9 Mart 2008**
12. Belediye İhtiyaçları, Kent Mobilyaları, Park Bahçe Düzenlemeleri Ekipmanları Fuarı

• SPOR 2008 — **6 - 9 Mart 2008**
13. Spor Tesisleri Yapım, Bakım, Onarım, Spor Malzemeleri, Spor Giyimi ve Modası, Yüzme Havuzları, Spor Sağlığı ve Ürünleri Fuarı

• WATECO 2008 — **6 - 9 Mart 2008**
3. Su, Atık Su, Çevre Teknolojileri, Altyapı ve Tesisat Fuarı

• İSTANBUL PENCERE 2008 — **13 - 16 Mart 2008**
9. Uluslararası Pencere, Cam Teknolojisi, Aksesuar, Yan Sanayii ve Tamamlayıcı Ürünler Fuarı
(PÜKAB Plastik Pencere Üreticileri Kalite Birliği ve PÜKAD Plastik Profil Üreticileri Kalite Birliği Derneği işbirliği ile hazırlanmaktadır.)

• EKSPOMED 2008 — **20 - 23 Mart 2008**
15. Uluslararası İstanbul Tıbbi Analiz, Teşhis, Tedavi, Koruma ve Rehabilitasyon Ürün, Cihaz, Teknik ve Ekipmanları Fuarı (SADER Sağlık Gereçleri, Üreticileri ve Temsilcileri Derneği, MASSİAD Marmara Bölgesi Sağlık Sektörü İşadamları Derneği, SEİS Sağlık Endüstrisi İşverenleri Sendikası, TÜDER Tıbbi Malzeme ve Cihaz Üreticileri Derneği ve Çukurova Medikalciler Derneği ve İMDER İç Anadolu Medikalciler Derneği işbirliği ile hazırlanmaktadır.)

• LABTEK 2008 — **20 - 23 Mart 2008**
11. Uluslararası İstanbul Laboratuar Teknolojisi ve Ekipmanları Fuarı (SADER Sağlık Gereçleri, Üreticileri ve Temsilcileri Derneği, MASSİAD Marmara Bölgesi Sağlık Sektörü İşadamları Derneği, SEİS Sağlık Endüstrisi İşverenleri Sendikası, TÜDER Tıbbi Malzeme ve Cihaz Üreticileri Derneği ve Çukurova Medikalciler Derneği ve İMDER İç Anadolu Medikalciler Derneği işbirliği ile hazırlanmaktadır.)

• BAHÇE DÜNYASI 2008 — **20 - 23 Mart 2008**
3. İstanbul Bahçe Mobilyaları, Peyzaj Tasarımı, Bahçe Mimarisi, Bahçe Ekipman, Havuz ve Bitkiler Fuarı

• UNICERA — **9 - 13 Nisan 2008**
20.Uluslararası Seramik ve Banyo Fuarı
(Seramik Federasyonu, TİMDER Tesisat ve İnşaat Malzemecileri Derneği işbirliği ile hazırlanmaktadır.)

• KAPI TEKNOLOJİLERİ FUARI — **9 - 13 Nisan 2008**
2. İstanbul Kapı Teknolojileri, Yan Sanayileri ve Aksesuarları Fuarı

• İSTANBUL 2. DERİ MODA FUARI — **17 - 19 Nisan 2008**
(Türkiye Deri Vakfı işbirliği ile hazırlanmaktadır.)

• KALIP AVRASYA 2008 — **19 - 22 Nisan 2008**
İstanbul Kalıp, Kalıp Teknolojileri, Yan Sanayi ve Sac Levha İşleme Fuarı
(UKÜB Uluslararası Kalıp Üreticileri Birliği ve Prestij Yayıncılık işbirliği ile hazırlanmaktadır.)

• MADEN TÜRKİYE 2008 — **19 - 22 Nisan 2008**
3. Endüstriyel Mineraller, Metalik Madenler, Kömür, Blok taş, Kırma taş, Kum, Çakıl, Çimento, Kireç ve Alçı taşı Teknolojileri, Kıymetli ve Yarı Kıymetli Taşlar ve Metaller Fuarı
(Yurt Madenciliğini Geliştirme Vakfı işbirliği ile hazırlanmaktadır.)

• 25. ULUSLARARASI ÖRGÜ, NAKIŞ, ÇORAP MAKİNELERİ, YAN SANAYİLERİ AKSESUARLARI FUARI — **14 - 18 Mayıs 2008**
(Türkiye Tekstil Sanayii İşverenleri Sendikası ve TEMSAD Tekstil Makine ve Aksesuar Sanayicileri Derneği ile birlikte hazırlanmaktadır.)

• 6. ULUSLARARASI İSTANBUL İPLİK FUARI — **14 - 18 Mayıs 2008**

• TEKSTİL MAKİNESİ 2008 — **14 - 18 Mayıs 2008**
25.Uluslararası Tekstil Makineleri, Yan Sanayileri ve Tekstil Kimyasalları Fuarı
(Türkiye Tekstil Sanayii İşverenleri Sendikası ve TEMSAD Tekstil Makine ve Aksesuar Sanayicileri Derneği işbirliği ile hazırlanmaktadır.)

• AVRASYA TARIM FUARI 2008 — **5 - 9 Ağustos 2008**
3.Tarım Hayvancılık, Tohumculuk, Fidancılık, Tavukçuluk ve Süt Endüstrisi Fuarı
(Tarım Kredi İşbirliği, Tarım İl Müdürlüğü desteğiyle yapılmaktadır.)

• İSTANBUL AMBALAJ FUARI — **23 -26 Ekim 2008**
14. Uluslararası Ambalaj Endüstrisi Fuarı
(ASD Ambalaj Sanayicileri Derneği ile birlikte hazırlanmaktadır)

• 27. İSTANBUL KİTAP FUARI — **1 - 9 Kasım 2008**
(Türkiye Yayıncılar Birliği ile birlikte hazırlanmaktadır.)

• ARTİST 2008 — **1 - 9 Kasım 2008**
18. İstanbul Sanat Fuarı

• AĞAÇ İŞLEME MAKİNESİ 2008 — **15 - 19 Kasım 2008**
21. Uluslararası Ağaç İşleme Makineleri, Kesici Takımlar, El Aletleri Fuarı

• INTERMOB 2008 — **15 - 19 Kasım 2008**
11. Uluslararası Mobilya Yan Sanayii ve Aksesuarları, Orman Ürünleri ve Ahşap Teknolojisi Fuarı

• PLAST EURASIA İSTANBUL 2008 — **27 - 30 Kasım 2008**
18. Uluslararası İstanbul Plastik Endüstrisi Fuarı
(PAGEV Türk Plastik Sanayicileri, Araştırma, Geliştirme ve Eğitim Vakfı ile birlikte hazırlanmaktadır)

• İSTANBUL KAUÇUK 2008 — **27 - 30 Kasım 2008**
İstanbul 5. Kauçuk Endüstrisi Fuarı
(Kauçuk Derneği ile birlikte hazırlanmaktadır.)

• İSTANBUL 3. DERİ FUARI — **4 - 6 Aralık 2008**
(Türkiye Deri Vakfı işbirliği ile hazırlanmaktadır.)

LÜTFÜ KIRDAR ULUSLARARASI KONGRE VE SERGİ SARAYI-İSTANBUL

• LOGİST — **14 - 16 Mayıs 2008**
Karayolu Taşımacılığı, Intermodal Sistemler, Yükleme, Boşaltma, İstifleme, Depolama ve Lojistik Endüstrisi Fuarı (Bu fuar TOBB adına yapılmaktadır. Yer tahsisi TOBB tarafından sağlanmıştır. TÜYAP Ana Yükleniciı olarak görev yapmaktadır.)

(TÜYAP A.Ş. fuar programında her türlü değişiklik yapma hakkını saklı tutar.)

Üye Kuruluş — Küresel Fuar Endüstrisi Birliği
Üye Kuruluş — Uluslararası Kongreler Birliği
Üye Kuruluş — Uluslararası Ticaret Fuarlarına Ulusal Katılımcıları Sorumlu Organizatörler Birliği
Üye Kuruluş — TÜRKİYE FUAR YAPIMCILARI DERNEĞİ
TS EN ISO 9001:2000

Fuar Alanı ve Merkez Ofis: Tüyap Fuar ve Kongre Merkezi E5 Karayolu, Gürpınar Kavşağı 34522 Beylikdüzü, Büyükçekmece, İstanbul
Telefon: 90(212) 886 6 886 (pbx) **Faks:** 90(212) 886 6 698 **İnternet:** www.tuyap.com.tr **E-posta: Yurtiçi Satış:** yurticisatis@tuyap.com.tr
Yurtdışı Satış: sales@tuyap.com.tr **Yurtdışı Fuarları:** tuyapoverseas@tuyap.com.tr **Tanıtım-Halkla İlişkiler:** tanitim@tuyap.com.tr **Fuar Alanı:** fairarea@tuyap.com.tr

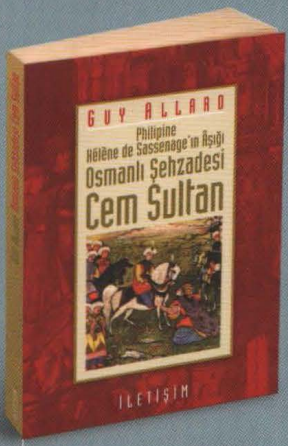
TÜYAP YURTİÇİ OFİSLERİ: E-posta **Tüyap Adana :** tuyapadana@tuyap.com.tr **Tüyap Ankara:** tuyapankara@tuyap.com.tr **Tüyap Bursa :** tuyapbursa@tuyap.com.tr **Tüyap Diyarbakır:** tuyapdiyarbakir@tuyap.com.tr
Tüyap Gaziantep : tuyapgaziantep@tuyap.com.tr **Tüyap İzmir :** tuyapizmir@tuyap.com.tr **Tüyap Kayseri :** tuyapkayseri@tuyap.com.tr **Tüyap Konya :** tuyapkonya@tuyap.com.tr **Tüyap Samsun :** tuyapsamsun@tuyap.com.tr

TÜYAP YURTDIŞI OFİSLERİ: E-posta: **Tüyap Moskova:** tuyapmoscow@tuyap.com.tr **Tüyap Sofya:** tuyapsofia@tuyap.com.tr **Tüyap Halep:** tuyapaleppo@tuyap.com.tr
Tüyap Tiflis: tuyapgeorgia@tuyap.com.tr **Tüyap Tahran:** tuyaptehran@tuyap.com.tr

BU FUARLAR 5174 SAYILI KANUN GEREĞİNCE TÜRKİYE ODALAR VE BORSALAR BİRLİĞİ (TOBB) İZNİ İLE DÜZENLENMEKTEDİR.

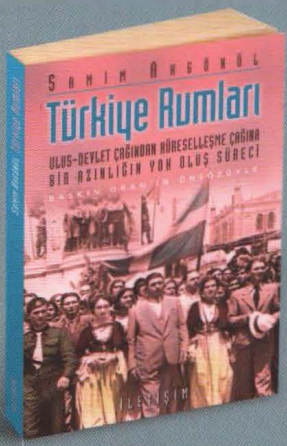
İletişim'den

TARİH KİTAPLARI

Guy Allard'dan, taht mücadelesini kaybederek önce Rodos'a sonra Fransa'ya sığınan Cem Sultan hakkında tarihî gerçeklere dayanan bir anlatı. Fransa'da yaşadığı aşk uğruna tüm saltanat haklarından vazgeçmeyi göze alan Cem'in ağzından kişisel serüvenine, saltanat kavgalarına ve Fransa'daki yaşamına dair önemli bir kitap.

GUY ALLARD
PHILIPINE HÉLÈNE DE SASSENAGE'IN AŞIĞI
OSMANLI ŞEHZADESİ CEM SULTAN
Çeviren: Işık Ergüden
Tarih, 192 sayfa

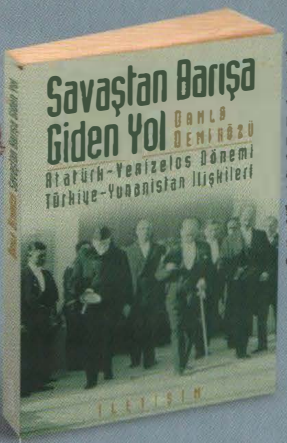
Varlıkları artık eski mahallelerdeki bir renk olarak hatırlanan Türkiye Rum Cemaati üyelerinin, vatandaş olarak haklarını, ne düşündüklerini, nasıl yaşadıklarını, hayata tutunma çabalarını araştırıyor Samim Akgönül. Hem Türkiye hem Yunanistan ulus-devlet tarihinin nesnelerinden olan bu cemaatin sıradışı hikâyesine tarih ve toplumbilim çerçevesinde ayrıntılı bir bakış. Baskın Oran'ın önsözüyle...

SAMİM AKGÖNÜL
TÜRKİYE RUMLARI
ULUS-DEVLET ÇAĞINDAN KÜRESELLEŞME ÇAĞINA
BİR AZINLIĞIN YOK OLUŞ SÜRECİ
Baskın Oran'ın önsözüyle
Çeviren: Ceylan Gürman
Tarih, 440 sayfa

Orta Asya yazıtları, Osmanlı vakanüvisleri, Yaşar Kemal'in romanlarında ölüm temasının işlenişi, gündelik hayatın ölümle ilişkisi... Gilles Veinstein'ın yayına hazırladığı ve İlber Ortaylı'nın önsözünü yazdığı *Osmanlılar ve Ölüm*, Orta Asya'dan Anadolu'ya, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet dönemine Türklerin ölümle ilişkisi ve cenaze ritüellerine eğiliyor.

YAYINA HAZIRLAYAN: GİLLES VEINSTEIN
OSMANLILAR VE ÖLÜM
Çeviren: Elâ Güntekin
İlber Ortaylı'nın önsözüyle
Tarih, 400 sayfa

Damla Demirözü, ilk kez yayımlanan belgeler ve kapsamlı bir arşiv çalışmasıyla, Atatürk ile Venizelos'un barış için harcadıkları çabayı gözler önüne sererken, dönemin Türkiye açısından bilinmeyen Yunanistan'daki yansımalarını inceliyor. Yakın tarihimize ışık tutan önemli bir çalışma.

DAMLA DEMİRÖZÜ
SAVAŞTAN BARIŞA GİDEN YOL
ATATÜRK-VENİZELOS DÖNEMİ
TÜRKİYE-YUNANİSTAN İLİŞKİLERİ
Tarih, 192 sayfa

www.iletisim.com.tr
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul • t 212 516 22 60-61-62 • f 212 516 12 58 • e iletisim@iletisim.com.tr

Genel Dağıtım PUNTO
Çobançeşme Mahallesi, Altay Sokak, Yenibosna 34196 İstanbul t 212 496 10 50 f 212 551 30 13 e punto@puntokitap.com
Alan, İletişim, İnkılâp, Literatür, Metis ve Sistem yayınevleri ortak kuruluşudur.

5